بولاق 1

1991

BULAK

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

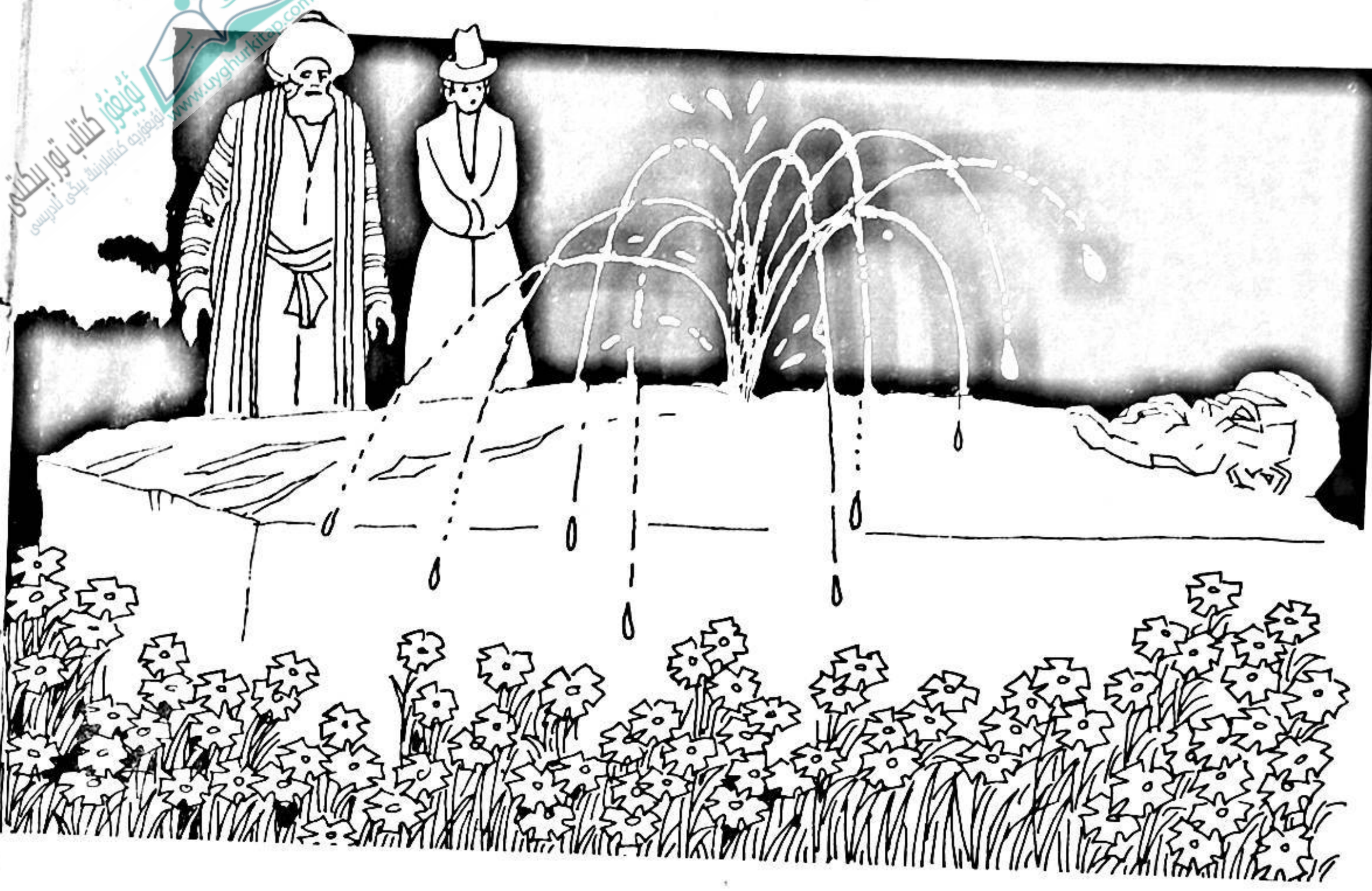

ئۇيغۇر

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق

ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

12-يىلنىڭ 1-سانى

ئومۇمىي 34-سان

1951

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: مەھەمەتتۇرسۇن باھاۋدىن.
مۇھەررلەر: مەھەمەتتۇردى مەرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، يالقۇن ئىسمايىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇرېھىم ئۆتكۇر، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇۋۇھلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەھمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۇمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۇسۇپ، مەھەمەتتۇرسۇن باھاۋدىن، مەھەمەت رېھىم، مەھەمەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

يولدۇز

1991 - يىل 1 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

بەھرام ۋە دىلئارام ..... مولا سەدىق يەركەندى (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مەرزىئەخمەت

شېئىرلار ..... ئىمىنى (65)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ئەبدۇرەھمان جامى غەزەللىرىدىن ..... (71)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: خەلىم سالىخ

ئەدەبىي مۇھاكىمە

نادانلىق ـ ياۋۇزلۇق ..... ئىبراھىم ھەققۇلۇۋ (78)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مەھەممەت پولات

خەلق ئېغىزىدىن

سەنەۋبەر (داستان) ..... (98)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەيسا جان مۇسا

كەنجى كۆيئوغۇل (چـۆچەك) ..... (117)
رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: تۇرسۇن مونۇپ
رىۋايەتلەر ..... (136)
تەرجىلاپ رەتلىگۈچى: ئىسمائىل تۆمۈرى
بېيىت - قوشاقلار ..... (146)
تـەرجىلاپ رەتلىگۈچى: جاپپار ئەمەت

* *

چاغاتايچە ئۇغەت ... «د» ..... (156)
تۈزگۈچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

* *

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى.
تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: لۇپپىچىك.

مۇقاۋىنىك بىرىنچى بېتىدە: ئوغلاق تارتىشىش، رەسسام: غازى ئەھەت.
ئىككىنچى بېتىدە: 1) «تاشقا ئايلانغان ئەۋلىيا رىۋايىتى»گە ئىشلەنگەن قىستۇرما رەسىم؛ 2)«يۈسۈپ ۋە زىلەيخا» داستانىنىك خوتەنچە تېپىلغان قول يازمىسىدىن ئېلىنغان فوتۇ سۈرەت.
ئۈچىنچى بېتىدە: ئىمىنى، زۇھۇرى، مەزھەرى قاتارلىق شائىرلارنىك «بايازى» دىكى شېئىرلىرىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت.
تۆتىنچى بېتىدە: ئەبدۇرەھمان جامى پورترېتى، رەسسام: پەنتىيۇخىن (1983 - يىل تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «يۈسۈف ۋە زىلەيخا» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى).

مولا سدىق يەركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن: «بەھرام ۋە دىلئارام» قىسسىسى XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرى، XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشاپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان مەشھۇر ئەدىب موللا سدىق يەركەندى تەرىپىدىن نەسرىلەشتۈرۈلۈپ قىسسە هالىتىگە كەلتۈرۈلگەن مۇ- هىم ئەسەرلەردىن بىرى. موللا سدىق يەركەندى ئەينى دەۋردىكى يەكەن هاكىمى مىرزا مۇھەممەت هۇسەيىن بەگنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەلشىر نەۋائىنىڭ داستانلار تۇپلىمى «خەمسە»نى هىجرىيىنىڭ 1228 - (مىلادىنىڭ 1813 -) يىلى نەسرىلەشتۈرۈپ چىققان. بۇ ئەسەر «نەسرىي مىرزا مۇھەممەد هۇسەيىن بەگ» ۋە «نەسرىي خەمسە نەۋائى» دېگەن نامىلار بىلەن خەلقىمىز ئىچىگە كەڭ تارقىلىپ شۆھرەت قازانغان.

«بەھرام ۋە دىلئارام» داستانى «نەسرىي خەمسە» ئىچىدىكى بىرقەدەر زور هەجىم- نى ئىگىلىگەن يىرىك قىسسىلەردىن بىرى. بۇ ئەسەردە قەدىمكى ئىران شاهى بەھرام گور بىلەن خوتەن گۈزىلى دىلئارام ئوتتۇرىسىدىكى ئاجايىپ - غارايىپ مۇھەببەت ۋەقە- لىكى بايان قىلىنغان. ئەسەرنىڭ بېشىدا بەھرام گورنىڭ مانى نامىلىق سايامەتچىنىڭ قولىدا گۈزەل قىز دىلئارامنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئاشىق بولغانلىقى ۋە ئۇنى نۇرغۇن تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەنلىكى سۆزلىنىدۇ. ئاندىن شاه بەھرامنىڭ ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كېتىپ، خەلقنىڭ هال - ئەھۋالىغا ۋە دۆلەت ئىشلىرى بىلەن كارى بولمىغانلىقى، بۇ تۈپەيلىدىن ئەل - يۇرتنىڭ خاراب بولۇپ، خەلقنىڭ ئېغىر ئازاب- كۈلپەت ئىچىدە قالغانلىقى ئېچىنارلىق هالدا سۈرەتلىنىدۇ. بۇ ئارقىلىق فېئودال هۆكۈم- رانلار گۈرۈھىنىڭ چىرىك، چاكىنىلىقى هەم زەئىپ، هەم هاكاۋۇرلۇقىغا پاش قىلىنىدۇ. بۇ ئەسەردىكى شاه بەھرام دىلئارامدىن ئايرىلىپ قېلىپ، يەنە تېپىشقۇچە بولغان ئارد- لىقتا باشتىن كەچۈرگەن ۋە ئاڭلىغان بىر قاتار ۋەقە هەم هېكايىلەر كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. بۇ قىسسە ۋەقەلىكىنىڭ ئەگرى - تۇقاي هەم تەسىرلىك بولۇشى، بەدىئىي سەنئىتىنىڭ يۇقىرى، تىلىنىڭ گۈزەل ۋە ئوبرازلىق بولۇشىدەك ئەۋزەللىكىلىرى بىلەن كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا خېلى مۇهىم ئورۇن تۇتىدۇ.

ئەسەردە دىلئارامنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتى «چىن، خىتاي، خوتەن» دېگەن

ناملار بىلەن ئاتىلىپ، قىزغىن مەدھىيىلىنىدۇ. ئەلىشىر نەۋائى ئۆز ئەسەرلىرىدە «چىن، خىتا ۋە خىتاي» ئاتالغۇلىرىنى ئىشلەتكەندە ئاساسەن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى غەربىي رايونى (هازىرقى شىنجاڭنى)، تېخىمۇ كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا خوتەننى كۆزدە تۇتقان. نەۋائى ئەسەرلىرىدە بۇنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ناهايىتى كۆپ. «بەھرام ۋە دىلئارام» داستانىدىمۇ نەۋائى دىلئارامنىڭ يۇرتىنى گاھ «خىتا» ياكى «خىتاي» دېسە، گاھى «چىن» دەيدۇ، گاھىدا بولسا «خوتەن» دەپ كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدىن بىز بۇ ئۇچ سۆزنىڭ مەنىداش هالدا قوللىنىلغانلىقىنى هېس قىلىماي قالمايمىز. نەۋائى «بەھرام ۋە دىلئارام»نىڭ بېشىدا دىلئارامنى:

ئەسل ئول غەزالەئى مۇشكىن، هەم خوتەن دەشتىدە مەقام ئەتكەن،
چىن فەزاسىدا ئېردى چېچەل نىشىن. هەم گۈلۈ سەبزەدە خىرام ئەتكەن.

دەپ سۆيەتلەيدۇ. موللا سىدىق يەركەندىمۇ بۇ مىسرالارنى نەسرىلەشتۈرگەندە: «دىلئارامدىن ئىبارەت بۇ ئىپار كىشىكى ئەسلىدىلا چىن دالاسىدا ئۆينىغاچ، خوتەن سەھراسىدا ئورۇنلىشىپ ئۆسكەن. كۆكلەمزار ۋە گۈلشەنلەردە يۈرۈپ ئادەتلەنگەنىدى» دەپ يازىدۇ. ئەسەردە دىلئارامنىڭ خوتەن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى كۆپ جايدا ئەسكەرتىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ تەڭداشسىز گۈزەللىكى، تۇرلۇك پەنلەردىن خەۋەردار ئىكەنلىكى، بولۇپمۇ ناخشا ـ مۇزىكىدا كامالەتكە يەتكەنلىكى تەرىپلىنىدۇ. دىلئارامنىڭ پاك ئىنسانىي هېسسىياتقا هۆرمەت قىلىش، كەمتەر، مۇلايىم ۋە توغرا سۆزلۈك بولۇشتەك ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرگە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ خۇشامەتچىلىك ۋە قۇلچىلىق ئىللەتلىرىدىن خالىي بولۇش، زوراۋانلىققا تىز پۈكمەستىن، ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ هۆرمىتى ۋە كىشىلىك غۇرۇرىنى قەتئىي قوغداشتەك قەيسەر ئوبرازى كىشى قەلبىدە چوڭقۇر تەسىراتلارنى قالدۇرىدۇ.

نەۋائىنىڭ «بەھرام ۋە دىلئارام» داستانى خەلق رىۋايەتلىرىگە ئاساسەن يارىتىلغان رومانتىك ئەسەر. بۇ خىل خۇسۇسىيەت ئۇنىڭ نەسرىلەشتۈرۈلگەن كېيىنكى نۇسخىسىدىمۇ روشەن هالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇڭا بۇ قىسسىدە بىز ئوبېيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ۋە تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، رىۋايەت، ئەپسانىلەرگە خاس بولغان نۇرغۇن فانتازىيىلىك ئامىللار ۋە مۇبالىغە ۋاستىلىرىنى ئۇچرىتىمىز. بۇنداق جايلارغا توغرا مۇئامىلە قىلىشىمىز زۆرۈر.

«بەھرام ۋە دىلئارام» قىسسىسىنىڭ هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ يەشمىسى «نەسرىي مىرزا مۇھەممەد هۈسەيىن بەگ» نىڭ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان 0013 نومۇرلۇق قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن ئىشلەندى.

داستانىنىڭ باشلىنىشى، يەنى شاه بەھرامنىڭ ئوۋغا چىقىپ، رەسسام ماندىن ئىبارەت ئاجايىپ بىر قۇشنى ئوۋلىغانلىقى، ياق، بەلكى ئۇ قۇشقا ئۆزىنىڭ باغلىنىپ قالغانلىقى، گويا كى بۇ مانى سۈپەت پەلەك سۈرەتكەرى ئاجايىپ بىر سۈرەتنى كۆرسەتكەنلىكى، دىلئارامنىڭ كۆڭلىنى مەپتۇن قىلغۇچى سۈرىتى ناماياں بولغانلىقى، بۇ سۈرەتنى كۆرگەن شاه بەھرامنىڭ سەۋر - تاقەت رىشتىسىنىڭ ئۈزۈلگەنلىكى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

تارىخشۇناسلار ۋاراقلىرىغا ھەرپلەردىن نەقىشلەرنى چېكىپ، بەھرامنىڭ داستانىنى باشلىدى، ئۇلار ئۆز سەھىپىلىرىگە مۇنداق بايانلارنى يازدى:

بۇ يۈكسەك ئاسمان شاه بەھرامنىڭ ھوقۇق - ھەشمىتىنى پەلەككە يەتكۈزدى. ئۇنىڭ سەلتەنىتىنى ئاي ۋە قۇياشتەك يۈكسەك قىلدى. ئالەمنىڭ پۈتكۈل پادىشاھلىرى ئۇنىڭغا تەۋە بولدى، بەلكى قەيسەرى رۇم ۋە پەغپۇرى ھىندىدەك بۈيۈك شاهلارمۇ ئۇنىڭ ھۆكمىگە بويسۇندى. پەلەك ئۇنىڭ ئۈستىدە دۆلەت شامىنى يورۇتتى، پۈتكۈل يەر يۈزى ئۇنىڭ ئۈچۈن قارارگاه بولدى. جەمى باشباشتاقلار ئۇنىڭغا بويسۇندى. يەتتە ئىقلىم پادىشاھلىرى ئۇنىڭغا چاكار بولۇشنى قوبۇل قىلدى. بەھرام بارلىق تاجدارلارغا تاج بېرىپ، ھەممە شاهلارغا باج - خىراج تەيىنلىدى. جاھان ئىچىدە شۇ تەرىقىدە قائىدە - يوسۇنلارنى تۈزۈپ چىقتىكى، تامامى شاهلار ئۇنىڭغا باج - خىراج تاپشۇرۇشنى قوبۇل قىلغاندىن سىرت، ئۇلار بەھرامنىڭ دەرگاھىغا بېرىشتىن مەھرۇم بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا موھتاج بولۇپ قالمايلى دەپ، ھەر يىلى توپلىغان خەزىنىلىرىنى ئۇنىڭ سەلتەنەت تەختى تەرىپىگە يولىلاپ تۇراتتى. بۇنداق قىلىشنى جەمى شاهلار ئۆزلىرى ئۈچۈن شەرەپ ۋە شادلىق دەپ بىلىشەتتى. بۇنى ئۆزلىرى ئۈچۈن دائىمىي ئادەت قىلىپ، ھەر يىلى بۇ ئىشلارنى ئۆز قائىدىلىرى بىلەن تولۇق بىجا كەلتۈرەتتى. ھەر قانداق ئەل شاهلىرىغا ئەتۈارلىق تۆھپىلەر يولۇقۇپ قالسا، ئۇ تۆھپە ھامان شاه بەھرامنىڭ خەزىنىسىگە قوشۇلاتتى. تۆھپىلەرنىڭ قىممىتىنىڭ كۆپ ياكى ئاز بولۇشدىن قەتئىينەزەر، ھەممىسى بەھرامنىڭ ھېسابىغا ئۆتەتتى.

ئەمما، شاه بەھرامنىڭ كەيپىياتى ھەمىشە ئەيش - ئىشرەت، بەزمە - مەشرەپ بىلەن مەشغۇل ئىدى. تالايلىغان ناخشا - مۇزىكىچىلار ئۇنىڭ جان بېغىشلىغۇچى بەزمىلىرىدە خىزمەت قىلاتتى. قەيەردە ناخشا - ئۇسسۇل ئەھلى بولسا، بەھرامنىڭ كۆڭلى شۇنى ھازىر قىلىشقا مايىل بولۇپ قالاتتى - دە، ئاشۇ ھەۋەس بىلەن بىقارار ۋە بىئىختىيار

بولۇپ كېتەتتى. ئۇنى كۆرمىگۈچە تىنچىمايتتى.

بەھرام يەنە ئوۋ - شىكارسىز ئارام ئالمايتتى. شىكار جەريانىدىمۇ ئۇنىڭ مۇ - رادى ھامان ناخشا - مۇزىكىدىن ھاسىل بولاتتى. شىكاردا ھەرقانداق بىر ئوۋ بەھرام ئوقىنىڭ زەخمىتىدىن قېچىپ قۇتۇ - لالمايتتى، بەھرام ئۇلارنىڭ ئارقا - ئارقىدىن قېنىنى تۆكەتتى - دە، ئاندىن قان رەڭگىدەك قىپقىزىل مەي - شارابلارنى ھا - زىرلاپ، شىكار گۆشلىرى بىلەن مەي ئە - چىشەتتى. ھەرقانداق گۈزەل، مەنزىرىلىك جايلار ئۇچرىسا، شۇ يەردە ئوۋ قىلىپ، شۇ يەرگە چۈشەتتى. ئۇيەردە راھەتلىنىپ، ئەيش - ئىشرەت بىلەن قانچىلىغان قەدەھ - لەرنى بوشتاتتى. بۇنداق چاغلاردا ھەممە ياقلارنى چاك - راۋابلارنىڭ ئاۋازلىرى قاپ - لاپ، ھەممە يەرگە ئوۋ گۆشلىرىنىڭ كاۋاپ - ىرى تولۇپ كېتەتتى.

بىر كۈنى بەھرام شۇ تەرىقىدە شە - كار قىلىپ، بىر ئېگىزلىكتىكى پايانسىز ئور - مانلىققا يەتتى. ئۇ يەرنىڭ جان بېغىشلە - غۇچى خۇش ھاۋاسى ۋە دىلنى سۆيۈنۈ - دۈرىدىغان گۈزەل مەنزىرىسىنى كۆرۈپ، بەزمە ئەسۋابلىرىنى راسلاپ، شۇ يەرگە چۈشتى. شاراب ئىچىش باشلاندى، ناخشا - مۇزىكا ساداسى پۈتكۈل دالىنى قاپلىدى. «ئىچە، ئىچ!» دېگەن ئاۋازلار پەلەكىكە يەتتى. شۇ تاپتا مەينىڭ شادلىقى شاھ بەھ - رامنى توختاۋسىز ھالدا باشقا بىر دۇنياغا ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنى پۈتكۈل ئا - لەمنىڭ پادىشاھى، ئالەم خەلقىنىڭ قىبلە - گاھى بىلمەكتە ئىدى. شاراب ئۇنىڭ كەي - پىياتىغا ھاياجان سالسا، دىللارنى مەھلىيا قىلىغۇچى نەغمە ئاۋازلىرى ئۇنىڭ قۇ - لاقلىرىنى مەستخۇش قىلماقتا ئىدى. ئۆزىنى بۇ قەدەر يۇقىرى مەرتىۋە بىلەن كۆرۈپ، كۆڭلىدىن مۇنداق خىياللارنى ئۆتكۈزدى: «قۇدرەتلىك تەڭرىم مېنى بۇ ئالەم شاھلىرىنىڭ شاھى قىپتۇ. مەن بۇ - نىڭغا تەشەككۇر بىلدۈرۈش ئۈچۈن، جاھان خەلقىنى شاد - خۇرام قىلىشىم، ئەدل - ئادا - لەت، خەيرى - ساخاۋەتنى بىجا كەلتۈرۈپ، مۇرادسىزلارنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلىشىم، مىسكىنلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇشال قىلىشىم كېرەك». بەھرام بۇ خىياللىرىنى بېجە - رىشنى كۆزلەپ، ئەتراپقا نەزەر تاشلاۋا - تاتتى، توساتتىن جاڭگالدا كېتىۋاتقان بىر كىشىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ كىشى ئالدىراش ھالدا تېز - تېز چامداپ كېتىپ باراتتى. بەھرام كۆڭلىدە: «بۇ كىشى نام - رات بولغاچقا، يولدا بۇنداق پىيادە كې - تىۋېتىپتۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇ ئادەمگە قە - زىقىپ قالدى. بەھرام ئۇ ئادەمنى چىرايى - لىقچە باشلاپ كېلىش ئۈچۈن بىر مۇلا - زىمغا بۇيرۇق قىلدى:

— سەن دەرھال ئېتىڭغا مىنىپ، يەنە بىر ئاتنى يانداپ بېرىپ، ئاۋۇ يولۇ - چىنى ئاتقا مىندۈرۈپ ئالدىمغا كەلتۈرگىن. مۇلازىم ئېتىغا مىندى - دە، تېزلا بېرىپ ئۇ كىشىنى شاھ بۇيرۇغىنىدەك ئېلىپ كەلدى. شاھ بەھرام ئۇ كىشىدىن مۇلايىملىق بىلەن ئەھۋال سورىدى. ئۇ كىشىمۇ يەر سۆيۈپ تەزىم بىجا كەلتۈردى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، گۈزەل ھەم يېقىملىق ئىبارە - لەرگە تىل ئاچتى، ئۇ سۆز قىلىشتا گويا كى بىر ئەپسۇنگەر بولۇپ، پادىشاھقا شۇنداق مەدھە - يە باشلىدىكى، ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى ئا - پىرىن ئېيتىشىپ، ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزىنى

بىرقىمەت باھالىق جاۋاھىردەك بىلىشتى. پادىشاھ ئۇنىڭ ئۆزە تۇرۇشىنى مۇڭاپىسىق كۆرمەي، ئۆزىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا خىلمۇ خىل تائاملارنى قويۇپ، شاراب جاملىرىنى ئارقا-ئارقىدىن تۇتتى. يولۇچىنىڭ كەيپىياتىنى مەي قىزىتىپ، روھى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغاندا، پادىشاھ ئۇنىڭدىن ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئۇزۇلدۇرمەي سوراشقا باشلىدى. شاھنىڭ سۆزلىرىگە قاراپ ئۇ كىشىنىڭ بەرگەن جاۋابلىرى شاھ بەھرامنىڭ كۆڭلىگە ياقتى. شاھ بىلدىكى، بۇ ئۇلپەت بولغۇچى ناھايىتى كۆپ يۇرت كۆرگەن، جاھانكەشتە ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ئاجايىپ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان شاھ ئۇنىڭدىن يەنە غارايىپ سوئاللارنى سوراشقا باشلىدى:

— ئەي جاھان مەملىكىتىگە قەدەم باسقان، بەلكى جاھانغا پەشۋا ئاتىقان كىشى، سېنىڭ ئىلمىڭ ناھايىتى مولكەن، كۆپ يەرلەرگە قەدىمىڭ يېتىپتۇ. مۇساپىرلىقتا يۈرۈپ، شەھەر ۋە باياۋانلارنى كېزىپ سەن. شەكسىزكى، بۇسەپىرىڭ جەريانىدا سەن كۆرۈپ ۋە ئاڭلاپ باقمىغان ئاجايىپ - غارايىپ ئەھۋاللارنى يولۇقتۇردۇڭ، ئاشۇخىل ئەھۋاللارنى بىزگە ئېيتىپ بەرگىن. كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىڭدىن سىرت ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى ۋە سەرگۈزەشتىلىرىڭنىمۇ بىزنى خەۋەردار قىلغايسەن. چۈنكى مەن جاھاندا سەندىنمۇ ئاجايىپ-غارايىپراق كىشىدىن بەرەرنى ئۇچرىتىپ باقمىدىم. سەن بۇجاھانداكۆرگەن ئاجايىپ ئىشلار بىلەن ئۆزۈڭنىڭ سەر - ئەھۋالىنى، يەنى بۇئىككى ئاجايىپ - غارايىپ ئەھۋالىنى بىزگە تۇنۇشتۇرغىن. بۇ ئىككى نادىر ۋەقەدىن بىزمۇ بەھرە ئالايلى. چۈنكى بۇ ئىككىسىدەك ئاجايىپ ئىشلار جاھاندا ئاز بولىدىغانلىقى چوقۇم.

— ئەي بەخت - سائادەتلىك، خەير - ساخاۋەتلىك پادىشاھ، — دېدى ئۇ جاھان-كەشتە مۇساپىر يەر ئۆپۈپ تەزىم قىلغان ھالدا، - گەرچە ساڭا بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشقا ئاجىز بولساممۇ، لېكىن سۆزلەيمەخپىي تۇتۇۋاتقان ئاجايىپ ھېكايەتلىرىم بار، ئەمما، ئۇنى ھېچكىمگە ئېيتمايتتىم. مەن بۇ دەشت - باياۋانلاردا مەنزىلمۇ مەنزىل كېزىپ يۈرىدىغان مۇساپىرمەن. ئۆزۈمنىڭ بۇ ئىشىدا مۇشۇزامانىنىڭ يېگانىسىمەن. بۇ سەپەرلەردە ماڭا ھېچ كىشى ھەمراھ، ياكى ھەمنەپەس، بولغان ئەمەس، مەنمۇ ھېچ ئىنسانغا ئۆز سىرىمنى ئېيتمىغانىدىم ئۆزۈمنى يوشۇرۇپ، سىرلىرىمنى مەخپىي ساقلاپ كېلىۋاتاتتىم، كىشىگە ئېيتقۇم يوق ئىدى. بۇنىڭدىن مەقسىتىم: مەن تاغ - داۋان، چۆل - بايابانلارنى كېزىپ قاچانكى ئۆزۈمنى شاھ بەھرامنىڭ دەرگاھىغا يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ تۇپرىقىغا كۆزۈمنى سۈرتسەم، — شاھ بەھرام بولسا جاھاننىڭ پادىشاھى، بۇ چۆرگىلەۋاتقان ئاسمان ئۇنىڭ دەرگاھىنىڭ چاڭ - توزىنىدۇر، — ئاندىن ئۆزۈمنىڭ نام - نىشانىمنى ۋە سىر - ھېكمەتلىرىمنى ئۇنىڭغا ئېيتماقچى ئىدىم. ئۇنىڭغا ئېيتماستىن بۇرۇن بۇ سۆزنى سوراپ، بۇ ئاجايىپ ئىشنى ماڭا بۇيرۇدۇڭ. ئەگەر ئېيتمايدىغان بولسام، سەندىن ئۆزگە ئىلاھنىڭ قەھرىگە يولۇقىدىغانلىقىمنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى ساقلاپ قېلىشنى ئۆتۈندۈم. ئۇ ماڭا ئىلتىپات قىلىپ، ئۆزۈمنى ساقلاپ قېلىشىمغا ئىجازەت بەردى. مەن ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزۈمنىڭ ئىسمى-شەرىپىمنى، ئۆتكەن ئىشلىرىمنى ئېيتىپ بېرىشكە باشلىدىم.

ئۇنىڭغا مىسال بولغۇدەك يەنە بىرى يوقتۇر. ماڭا نەزىرىڭ چۈشۈپ، مېنىڭدەك بىر ئاجايىپ قۇشنى ئوۋلىۋالدىڭ. لېكىن يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك، بۇ ئىككى سوئالىنىڭ جاۋابىنى شاھ بەھرامنىڭ ئالدىدا بايان قىلىش ئارزۇسىدا ئىدىم. مانا ئەمدى كۆڭلۈمگە ئىككى غەم پەيدا بولدى: ئېيتسام ياخشى بولمايدۇ، ئېيتمىسام خەتەرگە يولۇقۇدىغان بولدۇم.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان شاھ بەھرام گۈلشەندەك ئېچىلىپ، شامدەك تىل سوزۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھەي چۆللەرنى كەزگەن كىشى، مۇرادىڭنى تاپقىن، بەختىڭ ساڭا يار بولسۇن. مەقسىتىڭ ھاسىل بولۇپتۇ، ئەمما سەن بەخەۋەركەنسەن. دەريانىڭ لېۋىدە تۇرىدىغىنىڭ تەشنالىقتىن لېۋىڭنى قۇرۇتمىغىن، شادلىق ماكانىدا غەمكىن بولۇپ يۈرمىگىن. ئارزۇيۇڭغا قېنىپ، شاھ بەھرامنى تېپىپ بولۇپسەن. ھېكمەتلىرىڭنى ئېيتقىن.

ئۇزۇن جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى چەككەن بۇ يولۇچى ئۆزىگە شاھىنشاھ بەھرام دەڭ بۇ خەزىنىڭ ئۇچرىغانلىقىنى بىلدى. ئۇ دەرھال تەڭرىگە تەشەككۈرلار بىجا كەلتۈرۈپ، شاھ بەھرامغا ھەدد ـ ھېسابسىز، چەك ـ چېگرىسىز مەدھىيە ـ ماختاشلارنى ئادا قىلدى. ئۇ خۇشال ـ خۇرام ھالىدا يەر سۆيۈپ، ئەدەب بىلەن ئولتۇرۇپ سۆزىنى باشلىدى:

— شاھ بەھرام مېنىڭدىن ئىككى سوئال سورىغانىدى. ئۇنىڭ بىرى: ئۆزۈڭنىڭ نام ـ نىشانىڭنى بايان قىلغىن دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر شاھىنشاھ سۆزۈمگە قۇلاق سالسا، ئۇنى بايان قىلاي: مېنى جاھان ئەھلى «مانى» دېيىشىدۇ. مېنىڭ كۆڭلۈم كۆپلىگەن بىلىم ـ ھېكمەتلەر بىلەن ئۇلتۇرۇپ سۆزىنى باشلىدى:

— يەتتە ئىقلىمنى سەيلە قىلىپ، ئالەم ئىچىدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپلىقلارنى كۆرگۈم رۇش مېنىڭ نېسىۋەم ئىدى. چىن مەملىكىتىگە سەپەر قىلىپ، ئۇ يەردە شۇنداق بىر ئاجايىباتنى كۆردۈمكى، پۈتۈن ئالەمدىكى باشقا كۆرگەن ئاجايىپ ـ غارايىپلىرىم ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچ نەرسە ئەمەس ئىدى: بىر سودىگەر بار ئىدى. ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى ھەددىدىن تاشقىرى ۋە ھېسابتىن زىيادە ئىدى. ئۇنىڭ لەئەل ـ ياقۇت، ئۇنچە ـ مەرۋايىتلىرى دەريالاردىنمۇ چەكسىز، كانلاردىنمۇ كۆپ ئىدى. ھەشمەتى جاھان بىلەن تەڭ، نەق ئاقچىسى يۈز تۈمەن مىڭدىن ئارتۇق، خىلمۇخىل ئېسىل ماتالىرى ئېيتقاندىن ئاۋۇن ئىدى. ھەر قىسمى ئېسىل سوۋغا بۇيۇملىرى ۋە بىباھا گۆھەرلىرىنىڭ سانى يوق ئىدى. ئەمما ئۇنىڭغا بىر يېگانە گۆھەر نېسىپ بولغان ئىدىكى، گويا ئۇ مەجلىسلەرنى يورۇتقۇچى ئاي گۆھىرىنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ خىتاي گۈزىلى شۇقەدەر

سەھرىلىك ئىدىكى، چىن ۋە خىتاي ئەھلى ئۇنىڭغا مۇپتىلا بولغانىدى. ئۇنىڭ ھۆسنىدىن ئىچە گۈزەللىكتىن ھېچ ئادەمزاد نىشان تاپمىغانىدى. ھەر ئادەم ئۇنى بىر كۆرۈش بىلەنلا جان بېرەتتى. ئۇنى بىر كۆرگەنلەر ئۆلۈم ئاھاڭىنى تۇۋلايدىغان تۇرسا، ئۇ قولىغا چاك ئېلىپ، جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى مۇقامـلارنىياكىرىتىپ، ئۆزى ئوتلۇق ناۋالار قىلسا، ۋاي ئېسىت ئۇنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلارنىڭ مىڭ جېنى بولسا، بىرىمۇ قۇتۇلالمايتتى. مەندەك كىشىلەر يۇزمىڭ تىل بىلەن ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنى شەرھلىسە، يۇز مىڭ يىلدىمۇ تۈگىتەلمەس.

سودىگەر خوجا ئۇد، سەندەل قاتارلىق خۇش بۇي ياغاچلاردىن مەپە ياستىپ، مەپە ئىچىگە ئۇ ئاي يۇزلۈكنىڭ زىب ـ زىننەتلىرىنى تەق قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى. مەپە ئۈستىگە چىننىڭ رەڭگارەڭ نەپىس ماتالىرىدىن شۇنداق يوپۇقلارنى ياپقان ئىدىكى، بۇ پەلەك ئەتلىسمۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى. ئۇ نازۇك ۋە نەپىس يوپۇقلارنىڭ يۇزى ھېسابسىز لەئەل ـ ياقۇتلاردىن كۆز قويۇپ زىننەتلەنگەنىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئاي سۈپەت پەرى بارلىق بېزەك ۋە زىننەت ئەسلىھەلىرى بىلەن ياسىنىپ ئولتۇراتتى ـ دە، ئۇد، سەندەللەردىن ياسالغان چاڭنى قولىغا ئېلىپ، گويا كى زۆھرە① يۇلتۇزىدەك چېلىشقا باشلايتتى. سودىگەر خوجا ئۇ پەرىۋەشكە باھا قويغىنىدا ئۇنىڭ يېنىدا بىر زۆھرە ئۇچۇن يۇزمىڭلىغان مۇشتەرىلەر پەيدا بولاتتى. مۇشتەرىلەر ئىچىدىكى زەردار كىشىلەر ئۆز ئارزۇلىرىغا يېتىش ئۈچۇن ھەددىدىن ئارتۇق جاۋاھىرخەزىنىلىرىنى تۆكۈشۈپ، ئۇنىڭ باھاسىنى توختىتىشقا تالاي تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى. خالايىق ئۇ ھۇرنىڭ ۋىسالىغا ئېھتىياجلىق بولغىنىدا ئۇنىڭ باھاسى چىن ۋە خىتاي مەملىكىتىنىڭ پۈتكۈل خىراجىتىگە توختالدى. باشتا خىتاي خانى بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، ئۇنى ئەبەدىي ۋە مۇتلەق ھالدا سېتىۋالماقچى بولدى. لېكىن تەيىنلەنگەن باھانى ساتقۇچىغا بېرىدىغان چاغدا، بۇ ئىش دۆلەتنىڭ ۋەزىر ئەركانلىرىغا خۇشياقمىدى.

— بۇ ئىشتىن پايدا يوق، — دېدى ئۇلار خاقانغا نەسىھەت قىلىشىپ، — چۈنكى دۆلەتنىڭ ھەممە خىراجىتىنى ئۇنىڭغا بەرسەك، لەشكەر ۋە سىپاھلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇنىڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ ـ دە، سەن ئۆزۈڭ سىپاھلاردىن ئۇزاقتا قالىسەن. شۇ چاغدا ئۇ باج ـ خىراجىنى سەندىن ئالماقچى بولىدۇ، ئۇنىڭغا دۇشمەن بولۇپ جەڭ قىلاي دېسەڭ قولۇڭدا قوشۇنۇڭ قالمىغان بولىدۇ. بەس، يۇرتۇڭنى خاراب بولمىسۇن دېسەڭ، نەپسىڭنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۆزۈڭ ئىزتىراب بولما.

خاقان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خاموش بولۇپ قالدى. بۇ سودىدا سودىگەر خوجا قىممەتپۇرۇش، خالايىق بولسا كەم دەسمايە چىقىپ قالدى. مەن ئەگەر بەخت ـ تەلىيىم ئۇڭدىن كېلىپ قېلىپ، سېنىڭ خىزمىتىڭگە يېتىشىپ قالسام ساڭا لايىق بىر سۈۋغا لازىم بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئابىھايات سۈيىگە بۇياقنى چىلاپ ئۇ پەرىنىڭ سۈرىتىنى سىزىپ چىققانىدىم. گەرچە ئەينەن بولالمىسىمۇ، لېكىن بۇ رەسىمىنىڭ ھەرھالدا ئۇنىڭ سىياق ـ سۈرىتىدىن بىر

① زۆھرە ــ چولپان (ۋېنېرا) يۇلتۇزىنى كۆرسىتىدۇ. قەدىمكى شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدە بۇ يۇلتۇز پەلەك سازەندىسى دەپ تەرىپلىنىدۇ.

نەمۇنە ئىكەنلىكىدە شەك يوق.

مانى شۇ سۆزلەردىن كېيىن چىنىنىڭ بىر پارچە نەپىس شايىسىنى چىقاردى. ئۇ شايىنىڭ يۈزىدە كۆرۈنگىنى ئالەمدە تەڭدىشى يوق تەسۋىرىي سۈرەت ئىدى. مانى ئۇنى ئاچتى. ئۇنىڭ چاڭ-توزانلىرىنى كۆزلىرى بىلەن سۈرتتى. ئاندىن ئۇ دانىشمەنلەرچە بىرخىل تەمكىنلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى شاھ بەھرامنىڭ ئالدىغا قويدى. پادىشاھ ئۇ سۈرەتنى كۆرۈش بىلەنلا ئەقىل-ھوشىدىن ئازدى. ئۆزىنى يوقىتىشقا يۈزلىنىپ، ھېچكىمگە سۆز قىلمىدى. تاكى ئاخشامغىچە ئاشۇ سۈرەتتىن بېشىنى كۆتۈرمەي، ئارامىمۇ ئالماي قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى. قىسقىسى، بۇ شاھىنشاھنى ئىشق-مۇھەببەت بىچارە قىلدى. ئۇنىڭ جېنىغا بۇ سۈرەت بالا-قازا بولۇپ، ئۇنى ئاجايىپ ئەھۋاللارغا چۈشۈرۈپ قويدى. مانى شاھنىڭ ئەھۋالىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرگەندىن كېيىن:

— ئەي پادىشاھ، بۇ ئىشىڭغا دەرھال تەدبىر قىلغىن. چۈنكى مۇبادا پەلەك ھاۋا-دىساتىدىن بىرەر ئىش يۈز بېرىپ، ئۇ شوخ پەرى قولدىن چىقىپ كەتسە، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش قىيىن بولىدۇ، — دېدى.

— ھەي جېنىمنىڭ راھىتى، ئەي كۆڭلۈمنىڭ پاراغىتى، — دېدى بەھرام مانىغا يېلىنىپ، — بۇ غەمدە مېنىڭ غەمگۇزارىم پەقەت سەن. بۇ سۈرەت مېنى شەيدا قىلۇالدى. شەيدادا قاچانمۇ ئەقىل پەيدا بولۇپ باققان؟! مېنى سەن دەردىمەن قىلدىڭ، ئەمدى داۋاسىنمۇ ئۆزۈڭ قىلغىن، مېنىڭ بۇ رەنج — مېھنەتلىرىمگە پەرۋاسىزلىق قىلمىغىن. ئۇنىڭ ۋىسالىغا تېزرەك يېتىشىم ئۈچۈن نېمە ئىلاج قىلىش كېرەكلىكىنى چاپسانراق ئېيتقىن.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى مانى، — ئەقىلىق ۋە زېھنى ئۆتكۈر كىشىلەرنى ئەۋەتىكىن. ئۇنىڭ باھاسى چىن ۋە خىتاينىڭ بىر يىللىق خىراجىتىگە توختىتىلغان. ئۇنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ھەممە كىشى موھتاج بولماقتا. ئەگەر سېنىڭ نەزىرىڭدە ئۇ پەرىنىڭ ۋىسالى ئەۋزەل، كۆز ئالدىڭدا ئۇنىڭ جامالى ئەلا بولىدىغان بولسا، كېلىشىلگەن باھا بويىچە سېتىۋالغىن-دە، قەلبىڭگە تۇتاشقان بۇ ئوتۇڭغا تەسكىن بەرگىن، يا بىر يىللىق خىتاي خىراجىتىدىن كەچكىن، ياكى ئۇ خىتاي سېھرىگىرىنىڭ خىيالىدىن كەچ.

بەھرام بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ:

— كۆڭلۈڭنىڭ ئەھۋالى مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، بىر يىللىق خىتاي مېلى ئۈياقتا تۇرۇپ تۇرسۇن، ئۇ جاناننىڭ قىممىتى پۈتكۈل جاھاننىڭ مال-مۈلكىگە توختىسىمۇ، ئۇنى بېرىپ سېتىۋېلىشنى ئۆزۈمگە شادلىق دەپ بىلىمەن، — دېدى.

شاھ بەھرام ئۆز خىزمەتچىلىرى ئىچىدىكى ئاقىل ۋە دانا، پاك ۋە تەقۋا كىشىلەردىن يۈزچە كىشىنى تەيىنلەپ، ئۇلارغا خوجايىن ۋە كېنىزەكلەرنى قوشۇپ، ئۇ ئاق بەدەنلىك سەرۋىنىڭ ئىزىزىتى-ئىكرامىنى قىلىش ئۈچۈن دەرھال خىتاي مەملىكىتىگە ئەۋەتتى. ئۇ پەرىنى خوجا قولىدىن ئازاد قىلىشقا ئەمرى قىلدى. بەھرام يەنە ئۇلارنىڭ قولىغا بىر پارچە خەت بەردى ۋە ئۇنى خاقانغا تاپشۇرۇشنى بۇيرۇدى. خەتتە باشقا ئىشلارنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىرىلىشى ئۈچۈن ئاشۇ مەملىكەت دانالىرىنىڭمۇ كۈچ چىقىرىشى لازىملىقى تەكىتلەندى. ئۇلار پەرمان بويىچە يولغا يۈرۈپ كەتتى. شاھ بەھرام خەستە جانى بىلەن، قولىدا سۈرەت، قېشىدا مانى بىلەن قېپقالدى.

دىلئارامنىڭ دىلغا ئارام بەرگۈچى-سى تولغان ھۆسنى ھەققىدە سۆزلىمەك ۋە ئۇنى مەسكىن بەھرامغا يەتكۈزۈپ، ۋىسال شامىنى ئىشرەت تۇنىدە يورۇتماقلىقنىڭ بايانى؛ ھىجران خەزانىدىن قۇتۇلۇپ، ۋىسال باھاريدا ئۇلارنىڭ غۇنچىدەك كۆڭۈلمىرىنىڭ گۈل-گۈل ئىچىلماقلىقنىڭ داستانى

سەرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، شاھ بەھرام ئۇ دانىشمەن تەقۋادارلارغا پەرمان چۈشۈردى. ئۇلار خىتاي مەملىكىتىگە قاراپ يۈرۈش قىلدى. دانالار تالايلىغان مەھەللە ۋە مەنزىللەرنى بېسىپ ئۆتتى. ئاخىر ئۇلار خىتاي شەھىرىدىن ئورۇن ئېلىشتى. ئۇلار شۇ ھامان خاقان بىلەن كۆرۈشۈپ بەھرامنىڭ مەكتۇبىنى بەردى ۋە ئۇ كۆڭۈل ئوۋلىغۇچى پەرىنىڭ ۋەقەسىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بەردى. خاقان مىننەتدار بولۇپ، قولىنى كۆزىگە قويدى، يۈزلەرچە شەرەپ ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى ئىپادىلىدى ۋە بەھرامنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن دەرھال كىشى ئەۋەتتى. ئۇلار بېرىپ سودىگەر خوجىغا مەزكۇر سۆز ۋە تەلەپلەرنى ئىزھار قىلدى. سودىگەر خوجا ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋىنىڭ سودىسى ۋە شاھ بەھرامنىڭ ۋەكالىتىنى ئاڭلاش بىلەنلا، دەرھال زوق-شوخقا تولغان ھالدا جاننى يارماقىغا ساتتىكى، ئەيىۋەھنناس، بۇنداق سودىنى ئاشۇ ئاچكۆز خوجا بىر قېتىم قىپتۇ، ئۇنىڭدىن ئۆزىگە ھېچقانداق سودىگەر ياكى تىجارەتچى ھەرگىز قىلماس. خاقان ئۆز مەملىكىتىنىڭ بىر يىللىق خىراجىتىنى ئۇ گۈل يۈزلۈكنىڭ باھاسى ئۈچۈن خوجىغا بەردى. كەلگەن دانالارغىمۇ ئىنئام-ئېھسانلار قىلدى. ئاندىن ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋىنى بەھرامنىڭ لالىزار باغچىسى تامان ئۇزاتتى. دانالارمۇ شادىمان بولۇپ يېنىشتى. ئۇلار مەنزىل-مەنزىللەرنى كەينىدە قالدۇرۇپ، تېز سۈرئەتتە يول يۈرمەكتە ئىدى.

شاھ بەھرام ئۇ پەرىنىڭ ھېجرىدە ئاھ تارتىپ، جان-جەھلى بىلەن ناله-زار قىلاتتى. ئۇنىڭ جىسمى قىلدەك زەئىپلىشىپ كەتكەن بولۇپ، كۆزىگە بىر كۈنمۇ بىر يىلدەك كۆرۈنەتتى. كېچە-كۈندۈز ئىنتىزارلىق مېھنىتىنى چېكىپ، ناله ئەپغان قىلىپ، كۆڭلىدە سەۋر-تاقىتى قالمىغاندا، يەنە ئاشۇ سۈرەت تەرەپكە نەزەر تاشلايتتى. مەھبۇبىنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈش بىلەنلا، ئۇنىڭ دىلىدىكى ھىجران ئاداۋىتى يۇقىلىپ، ئۇ پەرىنى قۇچاقلاش ئۈچۈن غۇلاچلىرىنى ئاچاتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى گاھ بىھوش بولۇپ، گاھى ھوشىغا كېلەتتى. يا ئۆيىدە بىرەر سائەت ئارام ئالالماي، ياكى قەسىر ۋە باغدا بىر دەم تۇرالماي، قەسىرنىڭ ئۆگزىسىدە بەزمىلەر تۈزۈپ، يول تەرەپكە قاراپ ئولتۇراتتى. ئەگەر كۆزىگە يول تەرەپتە ئازراقلا چاڭ-توزان ياكى

قارا كۆرۈنسه، مەجلس ئىچىده بىر پەس ئۆزىگه كېلەلمەيتتى، زەئىپ تېنىگه تىتىرەك ئولىشىپ، گويياكى زىلزىلده يىقىلغان كونا تامدەك ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى. ئۇنىڭ جۈدەپ كەتكەن تېنى هوشىغا كەلگەنده، ئۇ كىشىلەرنى چاقىرىپ، ئۇلارنى چىن مەملىكىتىدىن كېلىدىغان يوللارغا قاراپ بېقىشقا ئەۋەتتى. ئۇلار جانانىنىڭ دېرىكىنى ئالالمای كەلگىنىده بولسا، يەنه ئوتلۇق پىغانلار چېكەتتى. هۇجرىلىرىدا تۇرالمای، ئۇۋ قىلىش باهانىسى بىلەن ئاتلىناتتى. لېكىن ئۇۋ قىلماستىن خىتاي يولى تەرەپلىرىگه بېرىپ، ئۆز مەھبۇبىنىڭ خەۋىرىنى تاپماقچى بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئالدىغا ئۇچرىغانلا ئادەمدىن ئۇچۇر ئىگىلەش، خەۋەر سوراشتىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭ ئالدىدا بىرەرى دىلىدىكىنى دېيارىدىن ئەپسانه سۆزلىسه، قانچه جاۋاب تاپسىمۇ يەنه سوراشنى توختاتمايتتى. مانى شاه بەهرامنىڭ بۇ ۋەيرانه هالىتى ۋە ئېغىر مالالىتىدىن هەيران بولاتتى. هەر بىر نەپەسته ئۇ ئۆزگىچه هېكمەتلەر بىلەن بېزەلگەن بىر پارچه رەسىمنى سىزىپ چىقىپ، ئۇنىڭغا شاهنىڭ دىققىتىنى ئاغدۇراتتى. شاهنىڭ كۆڭلىنى مەلىكه قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇزۇندىن ئۇزۇن ئەپسانىلەرنى گۈزەل ۋە يېقىملىق نۇتۇق بىلەن بايان قىلاتتى. ئەمما، مانى ياردىن ئۆزگىسىنى سۆزلەپ قالسا، بەهرام ئۇنى ئاڭلىمايتتى. چۈنكى بىر كىشىنى ئىشق مۇپتىلا قىلسا، ۋىسالدىن ئۆزگىسى ئۇنىڭغا بالا-قازا بولۇپ تۇيۇلىدۇ. هىجران ئوتى بىراۋنىڭ جېنىنى داغلىسا، ئۇنى سەۋر قىلىشقا ئۇندەش گويياكى ئوت ئۈستىگه ياغ چاچقاندەك ئاشىقنى ئايرىلىش ئازابى ئانچه زارلىتالمايدۇ، ئەمما، ئىنتىزارلىق ئۇنىڭ تولىمۇ قىينايدۇ. دېمەك، شاه بەهرامنىڭ نەچچه ۋاقىتتىن بېرى ئىشق دەردىده بىئارام ئىدى. توساتتىن بىر ئەلچى يېتىپ كەلدى-ده، شاهنىڭ بارلىق مۇرادلىرىنى هاسىل قىلىپ، ئۇنىڭغا مەقسەتنىڭ خۇش خەۋىرىنى يەتكۈزدى. شاهنىڭ تەلىيى مەدەد قىلىپ، ئۇ قۇياشنىڭ يېتىپ كېلىدىغانلىقى ۋە شاهنىڭ قارىغۇ تۈنىنى روشەن قىلىدىغانلىقىدىن ئۈچۈر بەردى. بۇ خۇش خەۋەردىن شاهنىڭ جىسمىغا ئىزتىراپ چۈشتى. كۆڭۈل كەيپىياتىمۇ بەرهەم يەپ خاراب بولدى. چۈنكى نىمجان ئاشىق ئۈچۈن ۋىسال يېقىنلاشقاندىكى هىجران ئەڭ خەتەرلىكتۇر.

ئەلقىسسه، ئۇ كۈمۈش بەدەنلىك سەرۋى شاهنىڭ هىجران تۈنىنى يورۇتۇپ، خىتاي تەرەپكه ئەلچىلىككه بارغان دانىشمەنلەر توپى بىلەن بىرگه يېتىپ كەلدى. شاه بەهرام بەخت-ئىقبالغا ئىگه بولغاچقا، نىجاتلىققا ئېرىشتى. هەممه كىشىلەر كېلىپ، شاهنى بارلىق مۇرادىغا يەتكەن هالدا كۆرۈشتى. دانىشمەنلەر بەهرامغا خاقانلىك ئەۋەتكەن مەكتۇپى ۋە سوۋغا-سالاملىرىنى تاپشۇردى. يول يۈرۈش جەريانىدا ئۇ گۈل بەدەنلىك گۈزەلگه هېچقانداق نۇقسان يەتمىگەن، ئىسسىق هاۋادىن ئۇنىڭ هۆسنى-جامال گۈلشىنىگه قىلچه سۇلغۇنلۇق يۈزلەنمىگەنىدى. شاه بەهرام ئۇنى ئېلىپ كەلگەنلەرگه قىياس قىلغاندىن يۈز هەسسه ئارتۇقراق ئىنئام-ئېھسانلارنى ئاتا قىلدى.

بەهرام ئۇ گۈزەل سەرۋىنى مەخسۇس هەرەمگه چۈشۈرۈپ، مەخسۇس هۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرۇدى. شاهنىڭ

پەرمانى چۈشۈش بىلەنلا ئۇ ھۇر گويا كى جەننەت بېغىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇ ھۇر ئورۇنلىشىپ بولۇش بىلەنلا، شاھ ئۇ تەرەپ كە ماڭدى. شاھ ئۇنىڭ ئالتۇن قەسرىگە كىرىشكە ئالدىراپ كېتىپ، جىسمىغا بىتاقەتلىك يۈزلەندى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە يەنە يۈزلىگەن يېڭى كۆيۈش ۋە ئۆرتەنىشلەر پەيدا بولدى. ئۇ ئىشقىدىن بېھوش، شارابتىن سەرخۇش بولۇپ، ئاشۇ ئاي يۈزلۈك سەنەم چۈشكەن ھۇجرىغا كىردى. شاھ گويا كى جەننەت ئىچىدە شۇنداق زىب زىننەتلىك قەسرنى تاپتىكى، بۇ قەسىر ئىچىدە يەتتە جەننەتنىڭ ھەممىسى ھازىر ئىدى. سەن ئۇنى روھىي دۇنيا جەننىتىدىكى ھۇر دېمىگىن، ئۇ يەردە ئولتۇرغىنى نۇرلۇق قۇياش ئىدى. ئۇ شۇنداق پارلاپ تۇرغان قۇياش ئىدىكى، سېھرىي كۈچى پۈتكۈل ئالەمنى ھەيران قىلاتتى. ئۇ سېھرىگەر باشتىن-ئاياق زىب-زىننەتلەر بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۇنىڭ يۈزلىرى ئەتراپىنى قورشىغان ئىپارەدەك قاپقارا چاچلىرى گويا كى چىن ئېلىدىن خۇش بۇي ئىپارلارنى ئېلىپ كەلگۈچى كارۋانلار توپىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىپار چاچلىرىنىڭ كارۋىنى جەننەت بېغىنىڭ ئورۇن ئاپتۇ. ئۇنى چاچ دېگىلى بولماس، بەلكى ئۇ لەيلىنىڭ مەجنۇنىنى توزاقتا چۈشۈرۈش ئۈچۈن قۇرغان ئىككى قاپقىنى بولۇپ، «لەيلى» سۆزىدىكى ھەر بىر «ل» ھەرپىي ئاجايىپ بىر قىلتاق بولۇپتۇ. بۇ قىلتاقنىڭ ئاستىدىكى يۈزلىرى گۈلزاردا ئىككى دانە خال گويا كى چىن مەملىكىتىنىڭ لالەزار يايلىقىدىكى ئىككى ئىپار كىيىكىدەك چۈشۈپتۇ. ئىككى كۆزى ئىككى جەرەندەك، ئۇنىڭ قارىسى مۇشكى خوتەندەك تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ يۈزلىرىدىكى خالدىن ئىبارەت بۇ ئىپار گويا خوتەننىڭ ئاشۇ ئىككى ئىپار جەرىنىدىن تېمىپتۇ؛ تۇن رەڭگىدىكى بۇ خال ئۇنىڭ يۈزلىرى سۈبھىسىگە چېكىت بولۇپتۇ. يۈزى گۈلزارىنىڭ ئىككى تەرىپى ئاجايىپ ئىككى گۈل بەرگىدۇركى، ئۇنىڭ ھەر بىرى جان شىرنىسىدىن پۈتۈپتۇ؛ ئۇ جان شىرنىسىگە ھاياتلىق سۈيى قوشۇلۇپ تەڭشىلىپتۇ. شۇڭا ھەر كىشى ئۇ شېكەر تېمىپ تۇرغان لەۋدىن تېتىپ قالسا، ئۇ ئۆلگىنىگە ھەرقانچە ئۇزۇن بولغان كىشى بولسىمۇ يېڭى جانغا ئېرىشىدۇ. لەۋلىرى ئىچىدىكى ئاغزى شۇ قەدەر يوشۇرۇنكى، بەئەينى تېشىلمىگەن ياقۇتنىڭ ئۆزى؛ تېخىمۇ ئەجەبلىنىدىغان يېرى شۇكى، ئۇ ياقۇت لەۋ سۆزلەش ئۈچۈن ئېچىلسا، بارچە ھېكمەتلەر ئورنىغا گۆھەر چېچىپتۇ. گۆھەر چاچىدىغان بۇنداق ياقۇتنى كۆرگەن گۈل ئۆزىدە جان شىرنىسىدىن كەم ئىكەنلىكىنى سېزىپتۇ. ياقۇتنى قوي، ئۇنىڭ لېۋى جاندىن پۈتۈپتۇ. «جان» سۆزىدىكى نۇن («ن») ھەرپىنىڭ ئەگمىسى ئۇنىڭ گۈل رەڭ ياڭاق چەمبىرىنى ھاسل قىپتۇ. تەقدىر كاتىپى «جان» سۆزىنى يازار چاغدا، «جان» نىڭ نۇنى سىغماي قېلىپ، ئۇنى ئاستىغا يېزىپ قويۇپتۇ؛ ھېچ ئەمەس ئۇنىڭ ياڭاقلىرى ئەگمىسىنىڭ نۇنى «جان» سۆزىگە نۇن بولۇپ، ياڭىقى ئۇستىدىكى قۇدۇقتەك زىنىقى بۇ نۇن ئۇچۇن چېكىت بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ياقۇت لەۋلىرى ئىچىدىكى چىشلىرى گويا ئابىھاياتقا چۆمۈلۈپ ياتقان ئۇنچىلەر تىزمىسىنى ھاسل قىپتۇ. قاشلىرى مەيخانا گۈمبىزىدەك بىر-بىرىگە تۇتاش بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئىككى كۆزى بەئەينى ئىككى جەرەندەك تۇرۇپتۇ. ئۇنى گۈمبەز

دېمه، ئۇ قاپقارا ئەنبەردىن پۈتكەن مېھـ
رابـىنىڭ ئۇستـىده ئەنبەردـىن خال ئورۇن
ئاپتۇ. ئۇنىڭ جۇلالىنىـپ تۇرغان هەر بىر
قۇلىقى بەئەينى ئىكـكى يۇلتـۇزدۇركى، بۇ
ئىككى يۇلتۇز گويا نۇر چېچىۋاتقان قۇياشـ
نىڭ ئەتـراپىـدا ماكان تۇتۇپتـۇ؛ بۇ ئۇچ
سەييارە گويا جاهانغا پىتنە ـ غەۋغا تېرىش
ئۇچۇن بىر ـ بىرىـگه يېقىنلىشـىپتۇ. زىلـۋا
بويلـىرى جان ئۇزۇقلـىرى بىلەن ئۆسۈپ
يېتىلگەن بېهىش دەرىخىنىڭ نوتىسى بو ـ
لۇپ، ئۇنىڭ جىلـۋه قىلىشـلىرى روهتـىن
بىشارەت بېرىپ تۇرۇپتۇ. نازۇك بەلـلىرى
بەئەينى خىيال رىشـتىسـىنىڭ ئۆزىدۇركى،
ئۇ رىشتىنى كۆرۈشـىنىڭ ئىمكانى يوقـتۇر؛
ئۇنى نەپىس لىباسلار ئىچىده يوشۇرۇپتۇ. ئۇ
پەرى ئوتقاشـتەك كـىيـىملەرنى كىيگەنىنىڭ
ئۇستىگه يەنه يېشىل لىباسلارغا پۈركىنىپتۇ ـ
ده، گۈل بىلەن كۆكلەم كەبى گۈزەل تۇس
ئاپتۇ؛ گويا كى ئۆزىگه بىنەپشىزارنى لىباس
قىلـىپ كىيـىپ، ئۇنى جاۋاهـىرلار بىلەن
زىننەتلەپتۇ؛ ئۇنىڭ بۇ بېزەكلىرىدىن جان
جەۋهەرلـىرى زاهـىر بولۇپ تۇرۇپـتۇ. ئۇ
هۇرنىڭ لىباسلىرى ئەقىل ۋە هوشتىن رەڭ
ئاپتۇ. ئۇنىڭ قۇلاقلىرىغا روه جەۋهەرلىرى
هالقا بولۇپتۇ. ئۇنى سەن هۇر ياكى پەرى
دېمىگىن، بەلكى ئۇ ئىنسانىيەت ئۇچۇن بىر
ئاپەتتۇر. ئۇنىڭ لەۋلىرى سۆزلىسه ئەلنىڭ
جېنىنى ئالىدۇ. جان ئۇ لەۋنى كۆرۈپ خە ـ
جالەتتە قالىدۇ. ئۇنىڭ لەۋلىرىدىن هاياتلىق
سۈلىرى ئاقسا، كۆزلىرىدىن ئەجەل ئوقلىرى
يېغىپ تۇرۇپتۇ.

مۇنچه چەكسىز گۈزەللىككه ئىگه بول ـ
غان ئۇ ئازاد سەرۋى بەهرام شاهـنى كۆـ
رۈش بىلەنلا ئورنىدىن تۇردى. كۆرۈنۈشته
ئۇ شاهقا بەنـد بولغانده‌ك قىلاتتى، ئەمە ـ
لىيەتتە بولسا، شاه ئۇنىڭغا قۇل بولغانىدى.
بۇ ئەسنادا ئۇ نازىنىن يۈز تۇمەن كەمتەر ـ
لىكلەر بىلەن يەر سۆيۈپ تەزىم بەجا كەلتۇر ـ
دى. ئۇنىڭ هەر بىر كەمـتەرلـىكلىرىدىن
يۈزلەرچه ناز ۋە ئۇلۇغلۇق نامايان بولۇپ
تۇراتتى. بۇ زىبا سەنەمنى كۆرگەندىن كېـ
يىن شاهنىڭ كۆڭلىگه تاقەتسىزلىك يۈزلەنـ
دى. بەهرامنىڭ كۆز ئالدـىدا تۇرغان بۇ
تەڭداشسىز گۈزەل سۈرەت ئۇنى شايىغاسـ
زىدلغان تەسۋىـرنى كـۆرگەن چاغدىكـىدىن
يۈز هەسسه زىياده هالسىزلانـدۇرۇۋەتـتى.
چۈنكى شايى ئۇستـىگه سىزىلغان جانـسىز
سۈرەت شاهنىڭ جىسمـىدا جان قويمـىغان
تۇرسا، بۇ جانلىق سۈرەتكه قانداقمۇ قارـ
يالىسۇن، ئەگەر قارـىسا، ئۇنىڭ جىسـمىدا
قانداقمۇ جان قالسۇن؟!

شاه ئاخـىر دىلـئارام بىلەن مۇرادىغا
يەتتى. هۇجرا گويا كى كۆڭۈل قەسىرىده‌ك
خىلۋەت ئىدى. ئۇ مەهبۇب شاه ئەمـىرىگه
پەرمان بەردار ئىدى. ئۇ يەرده يەنه قانـ
داق ئەهۋاللار يۈز بەردى، ئۇلار يەنه قانـ
داق مەخپىي ئىشلارنى قىلدى، بۇنى بىلمـ
بولمايتتى. چۈنكى ئۇ خىلـۋەت هۇجرىـغا
شۇ چاغدا مەيىن شامالمۇ كىرەلمىگەن تۇر ـ
سا، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئەهۋاللارنى مەن نە ـ
دىن بىلەي ۋە قانداق بايان قىلاي؟! دەر ـ
ۋەقه، بۇنـداق ئاي سۈپـەت مەشۇق بىلەن
بەهرام شاهتەك بىقارار ئاشىق بىرگه بول ـ
غان چاغدا نېمه ئىشلار يۈز بېرىدىغانلىقىنى
بىلمىگەن كىشى ئەخمەقتۇر. ئەمما بۇ جاي ـ
دىكى تەپسىلاتـلارنى بۇرۇنـقى كىشـىلەرمۇ
سۆزلىمەي ئۆتۈپ كېتىپتـىكەن، شۇڭا مېـ
نىڭمۇ بۇ تەرەپلىرىنى سۆزلەپ ئولـتۇرۇش
سالاهىيىتىم يوق.

بەھرام شاھنىڭ ئۇ چولپان سۈپەت پەرى چالغان ھۆزىكا ساداسىدىن بىقارار بولغانلىقى، شاھنىڭ كۆڭۈل قۇشى ئۇ گۈزەلنىڭ سازلىرى تارىسىغا باغلىنىپ قالغانلىقى، پادىشاھ ئۆزىنىڭ چاڭ كەبى قەلبىدىن ئۇ ھۇردىن باشتىمسىنى پاك-پاكىز چىقىرىۋېتىپ، جان تارلىرىدىن پىغان ساداسىنى ياڭراتقانلىقى، ئۇ پەرىنىڭ زەخمەك قوللىرىدىن، ياق، بەلكى قوللىرى زەخمىكىدىن جان تارلىرىنىڭ پىغان ساداسىنى ئارتقانلىقى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلىغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، ئۇ بەختلىك پادىشاھ بەھرامنىڭ ۋىسال باھارىدىن مۇراد گۈللىرى شۇنداق ئېچىلدىكى، ئۇنىڭ ئىشلىرى تىنىق شارابلار بىلەن نەغمە ئاۋازىدىن بىرىدەمۇ خالىي ئەمەس ئىدى. ئۇ گاھى جەنىنەت مىسال گۈلشەنىدە، گاھى پىردەۋىس كەبى قەسىردە ئورۇن تۇتۇپ، شاھانە بەزمىلەر تۈزەتتى. شاھنىڭ مەنزىل-بارگاھى ئۇ ھۆر كېلىش بىلەنلا پەرىخانىدەك جىلۋىگەر بولاتتى. شاھ ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋىنىڭ جامالىغا شەيدا بولۇپ، توختاۋسىز ھالدا ئەقىل-ھوشىدىن ئېزىپ تۇراتتى. ئۇ سەۋرى بويلۇق گۈزەل مەيدىن خۇش كەيىپ بولغىنىدا، ئۇنىڭ نەستىرىن گۈلىدەك رۇخسارى قىزىلگۈل رەڭگىگە كىرەتتى. ئۇ چاڭنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭ تارلىرىنى تۈزۈشكە باشلىسا، ئىنتىزارلىقتىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ جان تارلىرى ئۇزۇلۈشكە باشلايتتى.

ئۇ چېلىۋاتقان چاڭ شۇ قەدەر تەقۋادار ۋە ئىخلاسمەن ئىدىكى، سەجدە-تالاۋەت ئۈچۈن قەددىنى ئېگىپ، بېشىنى تۆۋەن سالغانىدى؛ زىكرى-سۆۋەتتە شۇ قەدەر مۇستەھكەم ئىدىكى، تۇرغان ئورنىدىن قەدىمنى يۆتكەپ، مېڭىپ بېقىشنى ھېچبىر ئىختىيار قىلمايتتى؛ ئۇ چاڭ ئالىي دەرگاھلارنى سايا‌ھەت قىلىش ئۈچۈن، ئىبادەتكە ئېگىلگەن قامەتلىرىدە بېلىنى ئىككى-ئۈچ يەردىن مەھكەم باغلىغانىدى.

ياق، ئۇ چاڭ تەقۋادار ئەمەس، بەلكى بىر خارابات ئىدى. ئۇنىڭ ساداسىغا مەيخانا ئەھلى باربىكاللا ئېيتىشاتتى؛ ئۇنىڭ ساداسى كىشىلەرنى مەيخانا ئەھلى تەرەپكە باشلاپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ بەللىرىگە قانچىلىغان زۇننارلار باغلايتتى. ئۇ ئۇن چىقىرىپ ھەر خىل كۆيلەرنى ھاسىل قىلغىنىدا بەزمە ئىچىدە مەيپۇرۇشلار مۇقاملىرىغا زىننەت بېرەتتى، بۇنداق مەيپۇرۇشلار نەغمىسىنىڭ سېھرىلىك ئۇنى بارغانلا يېرىدە ئەل جىسمىدىن ئەقىل-ئىدراكنى ئېلىپ قاچاتتى.

ئۇ چاڭ خاراباتىيمۇ ئەمەس، بەلكى بىر قەقنۇس قۇش ئىدىكى، ئۇنىڭ كاسىسىدا

كىشىنى تەئەجەجۇپلەندۇربدىغان تۇمشۇقـ
لىرى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئۇ تۇمـ
شۇقلارنىڭ ھەممە تۆشۈكلىرىدىن تارلار
ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ھەر بىر تاردىن سان
ساناقسىز مۇزىكا سادالىرى كېلەتتى. تار سا-
دالىرىغا يەنە تۆشۈكلەرنىڭ ياردەمى يېتىپ
تۇراتتى. چۈنكى ھەر بىر تۆشۈكتىن نەچـ
چە قىسما ئاۋازلار چىقاتتى. بۇ ئاۋازلار
يەتتە قات پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئەڭ يۇكـ
سەك قەۋەتلىرىگىچە يېتەتتى ـ دە، ئۆزىنىڭ
قىقنۇس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، پۈتكۈل
ئالەمگە ئوت سالاتتى. بۇ تۆشۈكلەردىن
نالە ـ زار بىلەن چىقىۋاتقان سادالار تارلار-
غا ئۆزىنىڭ ئوتقا سەكرەۋاتقانلىقىنى ھېس
قىلدۇراتتى. بۇ قىقنۇسقا ئۇ توز سۈپەتلىك
گۈزەلمۇ ئۆزىنىڭ يېقىملىق ناۋاسى ئارقـ
لىق جور بولاتتى. ئۇ پەرىنىڭ ھۆسنى جا-
مالى گەرچە توزغا ئوخشىسىمۇ، لېكىن ئا-
ۋازى خۇش ناۋا بۇلبۇلنىڭ ئۆزى ئىدى.
ئۇ بۇلبۇل خۇش ناۋاسى بىلەن مىڭلارچە
مۇقام ۋە داستانلارنى ئورۇندىسا، بۇ قىقنۇس
مۇ ئۇنىڭغا ئاھاڭداش بولۇپ، ئوتلۇق سا-
دالىرى بىلەن ئالەمنى ئۆرتەيتتى. قىسقـ
سى، ئۇ بىرى گۈل يۈزلۈك بۇلبۇل، بۇ
بىرى چاك سۈپەت قىقنۇس ئىدى.

شاھ بەھرام ئۇ سەنەمگە شۇ قەدەر
باغلىنىپ قالغان ئىدىكى، ئۇنىڭسىز بىر نە-
پەسكىمۇ تاقىتى يوق ئىدى. ئۇنىڭ جاما-
لىدىن كۆزىنى بىرەمەمۇ ئۈزمەيتتى، ئۇنىڭ
ناۋاسىدىن قۇلقىنى ھېچقاچان خالى قىلـ
مايتتى.

نەزمە:

كۆز يۈزىدە، قۇلاق نەۋاسىدا،
جان غەمىدە، كۆڭۈل ھەۋاسىدا.

بولۇبان جانسىز، ئولمايىن ئانسىز،
ئانسىز ئولغان زەمان بولۇپ جانسىز.

شاھنىڭ كۆزى ئۇنىڭ يۈزىدە، قۇلـ
قى ناۋاسىدا؛ جېنى ئۇنىڭ غېمىدە، كۆڭـ
لى بولسا ئۇنىڭ ھەۋىسىدە ئىدى. شاھ
جانسىز بولسا بولاتتىكى، ئۇنىڭسىز بولمايتـ
تى. ئۇنىڭدىن ئايرىلغان زامان جاندىن جۇـ
دا بولاتتى.

شاھ بەھرام ئەيش ـ ئىشرەت بەز-
مىسىنى ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ چېھرىسى بىلەن
يورۇتاتتى. ئۇ دىلبەر كېچە ـ كۈندۈز يېـ
قىملىق كۈيلەرگە جور قىلغان ھالدا شاھـ
قا شاراب تۇتاتتى. شاھ ئۇنى بىر دەم
كۆرمىسە جانسىز بولۇپ، ئۇنى كۆرگەن
ھامان جىسمىغا جان كىرەتتى. شاھنىڭ مەي
ئىچىشتىن مەقسىتى، ئۇ ھۇرنىڭ جان بېـ
غىشلىغۇچى ھۆسنى بىلەن نەغمە ـ ناۋاسـ
دىن بەھرىلىنىشتىن ئىبارەت ئىدى. بەھـ
رام گاھى شادلىق بەخش ئەتكۈچى بوسـ
تان ۋە گاھى جاننى يايراتقۇچى ئايۋان
ئىچىدە ئۇ ئاپتاپ تەلئەتلىك پەرى بىلەن
بەزم تۈزەتتى. ئۇ پەرى ناۋا قىلىپ، رۇخـ
سارىنى ئاچسا، شاھمۇ پىغان تارتىپ جېنىنى
تۇتاتتى.

ئۇلار بەزىدە سەھرا ۋە دەشتىلەردە
سەيلە قىلىپ، شىكار شادلىقلىرى
بىلەن شاراب ئىچىشەتتى. شاھ ئۇ يەردىمۇ
ئۇ پەرىنى يېنىدىن بىر دەم يىراقلاشتۇر-
مايتتى. ئۇنىڭدىن ئايرىلىشنى ھەرگىز قوبۇل
تاپمايتتى. ھالسىزكى، دىلئارامدىن ئىبارەت
بۇ ئىپار كىيىكمۇ ئەسلىدىلا چىن دالاسىدا
ئويناپ، خوتەن سەھراسىدا ئورۇنلىشىپ
ئۆسكەن، كۆكلەمزار ۋە گۈلشەنلەردە يۈـ
رۈپ ئادەتلەنگەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ خۇيـ

مىجەزى سەھرا سەيلىسىگە ئىنتايىسىن ئاماق بولۇپ يېتىشكەنىدى. شاھ بەھرامنىڭ كۆڭلىمۇ سەھرا تەرەپكە ئات چاپتۇرماق بىلەن ۋە ئوۋ قىلىش بىلەن شادلىناتىتى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل مىجەزى بىر-بىرىگە ماس كەلگەچكە، ھەمىشە سەيلە قىلاتىتى. شاھ بەھرامنىڭ ئوۋ قىلغاچ سەيلە قىلىدىغان ئادىتى بار بولۇپ، بۇ خىل سەيلىلەردە ئۇ ئاي يۈزلۈك ھامان شاھ يېنىدا ھەمراھ ئىدى. شاھ ئوۋ ئوۋلىسا، ئۇ شاھنى ئوۋلايتىتى. شاھ قايسى ئوۋنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا قولغا كىرگۈزسە، ئۇ ئاي يۈزلۈك سەنەم ناخشا ئېيتىپ، ئۇ بەختىيار پادىشاھنىڭ ۋۇجۇدىغا، بەلكى پۈتكۈل جانىغا ئوت ياققۇچى غەۋغالارنى سالاتىتى. بۇ چاغدا ھاياجان ئوتلىرى ئىچىدە قالغان شاھ بەھرام ئۇ ئاي يۈزلۈكتىن شاراب سورايتتى-دە، بۇ ئوتنى ئاشۇ سۇ بىلەن پەسەيتىپ، ئىشىق شوللىرىنى شۇنىڭ بىلەن ئۆچۈرمەكچى بولاتتى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئوتلىرى تېخىمۇ يالقۇنجاپ، ھاياجان شوللىرى تېخىمۇ تېز كۆتۈرۈلۈشكە باشلايتتى؛ نەغمىدىن يالقۇنجىغان زوق-شوخ ئوتىغا شاراب ياغ بولاتتى، شۇڭا بۇ ئوت تىللىرىنى ئاسمانغا سوزۇپ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن بىخۇدلارچە ناله قىلىپ كۆيۈشكە باشلايتتى. شاھ ئەگەر بىرەر مەنزىلنى تاپسا، ئۇ يەردە دەم ئېلىپ، دىلبىرىنىڭ ۋەسلىدىن مۇرات تاپاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ دىلئارامى يېنىدا ھەمراھ تۇرسا، ئۇنىڭ مۇرادى نېمىشقا ھاسىل بولمىسۇن؟! شاھ مۇرادىغا قانچە يەتكەنسېرى ئۇنىڭ كۆڭلى تەقەززالىقى شۇنچە ئارتار ئىدى. بەھرام ئۇ ئاينىڭ پۇرقىتى خاراب قىلىشتىن ئەنسىرەپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ كۆڭلى ھەتتا ۋىسال پەيتىدىمۇ ئىزتىراپ ئىچىدە تۇراتتى. ئۇ ھىجران خەۋپىدىن ئەنسىرىگەن ھالدا ۋىسال بىلەن مەشغۇل بولۇپ، كۈن ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. ئۇ ھۇرنىڭ ۋىسالى شاھنىڭ جېنىغا ئوت سالسا، ھىجرانىنىڭ ئېھتىمالى ئۇنىڭ جىسمىنى ئۆرتەيتتى. ئۇ گۈل يۈزلۈك پەرى شاھنىڭ يارى-ھەمراھى تۇرۇغلۇق يەنە ئۇنىڭغا شۇ قەدەر بېرىلىپ كەتتى. شاھ بۇ ھاۋايى-ھەۋەسكە شۇ دەرىجىدە كىرىشىپ كەتتىكى، بىردەم ئۇنىڭسىز قالسا، ياقا ئورنىدا كۆكسىنى چاك قىلىپ، ھالاكەتكە يېقىنلىشاتتى. ھەتتا شۇ يەرگىچە بېرىپ يەتتىكى، يۇرت ئىشى بىلەن كارى بولمىدى، لەشكەر ۋە سىپاھلىرى تەرەپكە قاراپمۇ قويمىدى، دەردمەنلەرنىڭ دادىغىمۇ يەتمىدى. شاھ ئۈچ-تۆت يىلغىچە مۇشۇ ھالەت بىلەن ئۆتتى. خەلق بۇ ئەھۋال تۈپەيلىدىن قىيىنچىلىققا دۇچار بولدى. خالايىق بۇ ئىشتىن شىكايەت قىلىپ، ھەر بىر كىشى بۇ خۇسۇستا ھېكايەت ئېيتىپ يۈرىدىغان ھالغا يەتتى. ھەر كىشى ئىشق بىلەن ئاشنا بولسا، ئاقۋەتتە مەملىكەت ۋە سەلتەنەتتىدىن جۇدا بولغۇسىدۇر. ئىشق لەشكىرى ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىغانىدا شاھ بىلەن گادايىنى ئايرىمايدۇ؛ ئىشقنىڭ بورىنى بىپەرۋالىق بىلەن بېسىپ كەلگەنىدە، تاغ بىلەن خەس-خەشەكنى تەڭلا ئۇچۇرىدۇ. جاھانغا ئىشق سېلى يېتىپ كەلسە، ئاۋات جايلار بىلەن ۋەيرانە خارابىلەرگە تەڭلا بەرھەم بېرىدۇ. چۈنكى ئىشق-مۇھەببەت ئەجدىھانى تاپسا، ئۇنى چۈمۈلكە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. شاھلارنى بولسا، دىۋانىلەرگە ئوخشاش خارۇ زار قىلىدۇ.

قىسقىسى، ئۇ جاھان ھۆكۈمرانى بەھرامنى ئىشق لەشكىرى شۇ دەرىجىدە ئەسىر

قىلىۋالدىكى، ئۇنىڭ ۋۇجۇددىدىن ئىس - تۈ- تەك چىقىرىۋەتتى. مەملىكەت ۋە سىپاھ دېگەنلەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ داۋاملىق قىلىدىغان ئىشى ئاشۇ ئاي يۈزلۈك بىللەن بىللە يۈرۈپ ھەر قېتىم باشقا بىر جايغا ئورۇنلىشىپ شىكار قىلىش تىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئاي جامالنىڭ كۆڭلىنى خۇشال قىلاتتى - دە، ئاندىن ئۇ پەرى شادلىق بېغىشلىغۇچى ناخشا - مۇزىكىسىنى باشلايتتى. شاھ بولسا، ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە قاراپ، خۇش ئاۋاز نەغمىلىرىنى ئاڭلاپ شاراب ئىچىشنى كۆزلەيتتى. نەزمە:

بادەكىم ئالسا ئىختىيار ئەلدىن،
نې ئەجەب، چىقسە ھەرنە بار ئەلدىن.
ئىشق ھەم مەيغە ئەيلەسە ئىمداد،
تاڭ ئەمەس، بولسە بارۇ يوق بەرباد.

ئۆز ئىختىيارىنى شارابقا بېرىۋەتكەن كىشىنىڭ قولىدىن ھەممە نەرسە چىقىپ كەتسە ئەجەبلەنمە. شارابقا ئىشقىمۇ قوشۇلسا، ئۇ چاغدا بار - يوقىنىڭ ھەممىسى بەرباد بولۇشىدا شەك يوق.

بەھرامنىڭ ئىشق توپانىغا دۇچ كېلىپ، ئەقلىدىن ئازغانلىقى ۋە شاراب ئوتلىرىنىڭ ھارارىتى بىلەن ھوشسىز بولغانلىقى، بەھرام بىر كېيىككە ئوق ئاتقىنىدا، ئۆزىنىڭ كېيىك سۈپەت گۈزەللى ئاپىرىن ئېيتىمە- غانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئەيىبكە بۇيرۇپ، سىرتماق بىلەن ئۇنى گويياكى قىلتاققا چۈشكەن كېيىكنىڭ قول- پۇتىنى چۈشىگە ئىنەك باغلاپ، كېيىكلەر قاتار-قاتار تاشلىۋەتكەنلىكى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلىنىشىچە، غۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەسىرمىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

بەھرامغا ئاشقىلىق ۋە مەستلىكتىن ئىبارەت بۇ ئاجايىپ ئىككى كېسەل يېپىشتى. ئۇيۇن - تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ، ھاشقا ئىشلار بىلەن كارى بولمىدى. يۈرت ئىشلىرى ۋە سەلتەنەت نىزامىلىرى بۇزۇلۇپ، يۈگەنسىز ۋە قائىدىسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. دەردمەن بىچارىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈنمىدى، ئادالەت يۈرگۈزۈلمىدى. كىشىلەر ھەرتەرەپتە جەبرى - زۇلۇم قوللىرىنى سۇنۇپ، خالىغىنىنى قىلىشقا باشلىدى. پۇتۇكچى ئەمەلدارلار جاي - جايلارغا چۈشۈپ، كىشىلەرنىڭ تىرىكچىلىكى ۋە بەختىنى قارا قىلدى. قاراقچىلار ھەر تەرەپتىن قول ئۈزارتىپ يوللارنى قامال قىلدى. ھاراقكەشلەرنىڭ غەلۋە - غوغالىرى پەلەككە يېتىپ، ئىمام، مۇئەززىنلەرنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. تەقۋادارلار- نىڭ ئۈرپىقلىرى كاساتلىشىپ، شاراب كوزىلىرىنىڭ نەرخى ئۆسۈپ كەتتى. جاڭ-

جاڭگال ۋە يايلاقلاردا بۆرىلەر قويدەك تولۇپ كەتتى، ئۇلار ئالدىدا قوي ۋە قويچىلار نەق ئولجا، تەييار غىزاغا ئايلاندى. مەملىكەت قائىدىلىرى بۇنداق قالايمىقانلىشىپ كەتكەنلىكتىن، شاھنىڭ يېقىن خادىملىرىدىن بىرقانچىسى بىر خىلۋەت ئورۇندا بەھرامنى تېپىپ بۇ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى، يۇرتنىڭ ھال-ئەھۋالى ۋە خالايىقنىڭ ئاھ-ۇ زارىنى بىر-بىرلەپ ئەرز قىلدى. شاھ بەھرام بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆپ ئويلاندى؛ بۇ ئىشقا چارە ئىزدەپ جىق باش قاتۇردى. بىراق ئاشقىنى ئىشق بىچارە ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا ھېچ ئىشقا چارە-تەدبىر قالمايدۇ. ئۇ گۈزەلسىز شاھنىڭ ئىختىيارى ئىلكىدە ئەمەس ئىدى. يۇرتنىڭ ۋەيران، ئەلنىڭ سەرسان بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدى. شاھنىڭ ئەھۋالى گەرچە ئىشق بىلەن خاراب بولغان بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە: «بۇ ئىشقا نېمە تەدبىر ئىشلەتسەم، ئۇ ئەھۋاللارنى قانداق ئۆزگەرتسەم بولار؟ ئەل-يۇرتتىن كېچەي دېسەم تەختى تەس، ئۇ دىلناۋازىمدىن كېچەي دېسەم بۇمۇ تەختى مۇشكۈل» دېگەنلەرنى ئويلايتتى-دە، كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولاتتى. ئۇ ھەر نەپەس كۆڭلىدىن مۇنداق خىياللارنى ئۆتكۈزەتتى: «شاھلىقىم مەۋجۇت بولسىلا، گۈزەل نازىنىن بىلەن ساقى تېپىلار، ئەگەر شاھلىق قولدىن كەتسە، ھەمىشە ۋەسال ئىزدىگەن بىلەنمۇ ئېرىشەلمەيمەن. ئەگەر ئۇ دىلرابا بولمىسا، مەملىكەت ئۆيى ئاۋات بولغىنى بىلەن، ئۇ گۈزەلسىز مېنىڭ تىرىكلىكىم ئۆيى بەرباد بولىدۇ. يەنىمدا ئەگەر ئۇ دىلبەرنى مەۋجۇت بولسۇن دېسەم، ئۇنىڭدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى نابۇت بولىدۇ. بۇ ئىككىسىنى تەڭلا قولغا كەلتۈرەي دېسەم، بۇ گويا كى سۈزۈك مۇزدىن ئوت چىقىرىپ، شام يورۇتاي دېگەندەك گەپ بولىدۇ...». شاھ مەملىكەت بىلەن خەزىنىگە كۆڭۈل بېرىپ، ئىشق-مۇھەببەتنى تەرك ئېتىشكە باھانە ئىزدەشكە باشلىدى: «ئىشق بىلەن شاھلىق زادى كېلىشەلمەيدۇ. شاھلار ئۆزلىرى ئۈچۈن غان ئىشق لاپلىرىغا سادىق بولالمايدۇ. ئاشىقلار ئۆزلۈكىنى خالىسانە ھالدا يوقىتىشى كېرەك بولىدۇ. ئىشق ئوتى ئۇلارنىڭ بارلىقىنى ئۆرتىگەن بولىدۇ. ئۇلار جاھان ئىچىدە يوقلىقى ناغرىسىنى چېكىپ، ئىككىلا ئالەمگە پەشۋا ئۇرىدۇ. ئۇلار يار مۇددىئاسى ئۈچۈن جان بېرىدۇ؛ يۈز جېنى بولسىمۇ ھەممىسىنى يارنىڭ رىزاسى ئۈچۈن سەدىقە قىلىدۇ. ئۇلار ئىككى جاھان مەملىكىتىنىڭ ھەممىسىنى يار ئۈچۈن خالىس ۋەخپە ياكى نەزر قىلىدۇ. شاھلار بولسا، يۇرت ئالماق ئۈچۈن يۈز تۈمەن ناھەق قانلارنى تۆكۈپ سىياسەت يۈرگۈزىدۇ. مەن ئاشىق دېگەن ئادەم ئەگەر جاندىن كېچەلمىسە ئىشق ئۇلاردىن ناھايىتى يىراقتۇر.» شاھ يۇقىرىقىدەك خىيالار بىلەن بىئارام ئىدى.

ئەلقىسسە شاھ بەھرام ھەم بۇ خىل خىياللار بىلەن، ھەم توختاۋسىز ئەيش-ئىشرەتلەر بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇنىڭ قىلىدىغىنى ھەمىشە شىكار قىلىش ۋە يار قولىدىن شاراب ئىچىشتىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن ئۆز سەلتەنىتىنى ئويلىسا، شاراب ئەمەس، قان يۇتاتتى. بىر كۈنى شاھ شىكارگاھتا مەينىڭ ھارارىتىدىن شىركەيىپ بولۇپ، ئۇ ئاي يۈزلۈك سەنەمنىڭ

يېنىدا ئولتۇراتتى. شاھنىڭ يىراقتا تۇرغان ئاھايىتى چىرايلىق بىر ئۇچقۇر كىيىككە كۆزى چۈشۈپ قالدى، ئۇ كىيىكنىڭ ھەرىكىتى گويا كى بۇ پەلەك كىيىكنىڭ ھەرىكىتىدىنمۇ تېز ئىدى. شاھ بەھرام ئوق ئېتىشقا شۇ قەدەر قادىر، ئوۋ ئوۋلاشقا بۇ قەدەر ماھىر ئىدىكى، باشقىلار ئوۋنى قانداق ئۆلتۈرۈشنى تەلەپ قىلسا، شۇنداق ئۆلتۈرەلەيتتى. ئوۋ قىلىنىدىغان جانىۋارنىڭ قايسى ئەزاسىنى نىشانلاپ ئاتسا، ئوقى دەل شۇ ئەزاسىغا تېگىپ، ئۇنى يىقىتاتتى.

ــ ھەي پەرى، ــ دېدى ئۇ گۈل يۈزلۈك كە بەھرام، ــ ئاۋۇ كىيىكنىڭ شۇنچە تېز سۈرئەت بىلەن قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىسەن، ئەمما سەن ئۇنى قايسى بىرىگە دېسەڭ ۋە قايسى تەقىلدىتە بۇيرۇساڭ، ئوق ئۇزۇپ، ئۇنى شۇ سۈپەت ۋە بۇ ھالەتتە ئۆلتۈرىمەن.

ئۇ شوخ گۈل يۈزلۈكنىڭ ناز ئۇك خىيالى ئاجايىپ ئىشارەت بىلەن مۇنداق ئىنچىكە سىرنى ئوتتۇرىغا قويدى ــ دە، بەھرامغا:

ــ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ يۈگۈرۈۋاتقان ئىككى قولىغا بىر ئوق بىلەنلا ئىشكەل سالغىن، ئۇ شۇ ھامان ئۆز ئورنىدا توختاپ قالسۇن. ئاندىن ئىككىنچى قېتىم ئوق ئېتىش بىلەن ئۇنى ياخشى ھالاللاپ، بىراقتىن بوغۇزلىغىن، ــ دېدى.

شاھ بەھرام ئۇ سەنەمنىڭ ئارزۇسىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇ سىرلىق تېپىشمىقىغا دەرھال جاۋاب تاپتى. ئۇ نازىنىنىڭ سۆزىنى رەت قىلمايلا، ساداقتىن ئوقنى ئېلىپ كىيىككە قارىتىپ بىرىنچى ئوقنى ئاتتى. بەھرام بۇ ئوق بىلەن كىيىكنىڭ ئىككى قولىنى تىكىپ تاشلىدى. بىراق ئوقنى ئۇستىخاندىن ئۆتكۈزمەي، بەلكى تېرە بىلەن سۆڭەك ئارىسىدىن ئۆتكۈزدى. ئوق كېيىكنىڭ ئىككى قولىغا ئىشكەل بولۇپ، ئۇنى مەھكەم بەندە قىلىۋالدى. كىيىك شۇ ئورۇندىلا توختىدى. بەھرام ئاندىن كېيىن چوڭ باشاقلىق ئوقتىن بىرنى ئالدى ــ دە، ئوقياسىغا ئايەت ئوقۇپ، تەگىبىر ئېيتىپ، كىيىكنىڭ بوغۇزىغا ئاتتى. كىيىك بوغۇزلىنىپ، قېنى راۋان ئاقتى. شاھ كىيىكنىڭ قولىغا ئىشكەل سېلىپ، ئاندىن تەگىبىر ئېيتىپ بوغۇزلاپ، ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى تولۇق بەجا كەلتۈردى. بۇ ئىش ھېچكىمنىڭ، بەلكى بۇ پىر قىراۋاتقان

پەلەكنىڭمۇ قولىدىن كەلمەس ئىدى. شاھ بەھرام بۇ ئىشلارنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز نىگارىنىڭ تەھسىن ۋە ئاپىرىن ئېيتىشىنى تەمە قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى. ئۇ نىگار ھۆسىن ـ جامال بىلەن شۇ قەدەر بىپەرۋا ئىدىكى، ناز ۋە ئىستىغنا تەققەزاسى سەۋەبىدىن شاھنىڭ مەدھىيە ۋە سانالىرى ئۇچۇن تىل ئاچمىدى ياكى ئۇنىڭمۇ سۆيىمىدى. پەقەت:

ــ ھەر كىشى بىر ئىشنى ئادەت قىلىپ، داۋاملىق مەشىق قىلسا، ئۇنىڭ نەقەدەر كامالەتكە يېتىدىغانلىقىنى كۆرۈڭ!ــ دەپلا قويدى.

ئۇ نازىنىن شاھنىڭ بۇ ماھارەت ۋە كامالىتىنى ياخشى دېمەي، بەلكى ئارمان قىلغۇدەك ئىش قاتارىغىمۇ كىرگۈزمەستىن، بۇنداق شوخ سۆزلەرنى بايان قىلغاچقا، شاھنىڭ كەيپىياتى ئۆزگەردى. ئۇ پەرى چېھرىدىن ھېچبىر تەھسىن ۋە ئاپىرىن ساداسىنى ئاڭلىيالمىغاچقا، بەھرامنىڭ قاش يالىرىغا گىرە چۈشۈپ، قوشۇمىلىرى تۆرۈلدى. شاھدىن غەزەپ ئالامەتلىرىنى كۆرگەن دىلئارام بۇ ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن:

ــ ئەي شاھىم، نېمە ئاچچىق بۇ؟ مەن خاتا گەپ قىلمىدىم. ئۆزۈڭ بىلسەن، مەن چاڭ نەغمىسىنى تۆزگىنىمىدە، كىشىلەرنىڭ جان قۇشلىرى بەدەن قەپىسىدىن چىقىش ئۈچۈن سايراپ كېتىدۇ. مەنمۇ بۇ ئىشىمغا داۋاملىق تىرىشىپ مەشىق قىلغانلىقتىم ئۈچۈن ئاستا ـ ئاستا كۆنۈكۈپ، مۇشۇ دەرىجىگە يەتكەن. دېمەكچىمەنكى، سېنىڭ بىر كىنىكىكە ئوق ئۆزگىنىڭگە ئاپىرىن ئېيتاي دېسەم، بۇ ئۇنچىلىك ۋالا مۇبالىغە قىلىپ كەتكۈدەك ئىش ئەمەس، ــ دېدى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان شاھنىڭ غەزىپ ئوتلىرى لاۋۇلداپ ياندى. بۇ ئىككى سۆز شاھقا شۇ قەدەر قاتتىق بىلىنىدىكى، ئۇنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى، بەلكى تامامى ئىختىيارىنى قەھر ـ غەزەپ يالقۇنلىرى ئىگىلىدى. شۇ تاپتا ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئاشۇ مەيدانda بولمىغىنى ئەلا ئىدى.

شاھنىڭ سەلتەنەت غۇرۇرى يۈزەگە چىقىپ، ئۇنىڭ مۇلايىملىق ۋە ئەپۇچانلىق كۆزلىرىنى كور قىلىپ تاشلىدى. شاھ ئۇ ئاي يۈزلۈكنى قەتل قىلىشنى، يەنى ئۇ زىبا سەرۋىنى كېسىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. بەزى مەسلىھەتچىلەر: «بۇنداق زەئىپ بىچارىلەرنى تىغ بىلەن ئۆلتۈرۈش مۇۋاپىق ئەمەس» دەپ مەسلىھەت بەرىشتى. يەنە بەزى كېڭەشچىلەر ئۇنى قەتلى قىلىشنىڭ ھەر قىسما يوللىرىنى كۆرسەتتى. ئاخىر ئۇ ئاي يۈزلۈكنى مەپىگە چىقىرىپ يىراق بىر باياۋانغا ئېلىپ باردى. ئۇ باياۋاننىڭ ھەربىر گىياھى گويا ئوققا ئوخشايتتى. ئەتراپتا نەچچە كۈنلۈك يەرگىچە سۇ يوق ئىدى. جانىۋارلارنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلىدىغان زەھەرلىك گىياھتىن باشقا، ئۇ يەردە ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ئۇ نازىنىنىنىڭ يىلاندەك ئىككى چېچىنى ئۆزىگە سىرتماق قىلىپ ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى باغلىدى. ئاشۇ باياۋانغا تاشلىۋەتتى. ئۇنىڭ باشقىلارنى ئۆزىگە باغلىۋالغان چاچلىرى ئاخىر ئۆزىگە سىرتماق بولدى.

ئۇنى ئېلىپ بارغۇچىلار ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ، شاھنىڭ ئالدىغا كەلدى. پادىشاھ بۇ چاغدا ۋەھشەتكە چۆمگەن ھالدا، مەي ئىچىپ، بىھوش بولغانىدى. شۇ كۈنى تاكى ئاخشامغىچە ئۇزۇلدۇرمەي شاراب

ئىچتى. مەستلىكى بارغانسېرى كۈچەيدى. بەلكى مەستلىك ئۇيقۇسىغا غەرق بولۇپ، تاڭ ئاتقۇزدى. ئەتىسى شاھ سارايغا نەزەر سالدى. ئۇ جانىنىڭ راھىتى شاھ يېنىدىن غايىب بولغانىدى. پادىشاھ سارايدىكىلەر-دىن:

— ئۇ گۈزىلىم نەگە كەتتى؟ — دەپ سوردى. پادىشاھ ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈنكى قىلغان ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى. بىر نەچچە خاس مەھرەملىرى يۈز بەرگەن ۋەقەنى بايان قىلغانىدى، شاھىنىڭ كۆزىگە بۇ يورۇق ئالەم قاراڭغۇ بولدى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ خىيالغا پاتتى، بارچە قىلغان - ئەتكەنلىرىنى ئەسلەپ، كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. شاھ بىلدىكى، ئۇ پەرىگە ئەجەللىك شۇنىڭغا يېتىپتۇ. «ھەي ئېسىت، دېدى شاھ كۆڭلىدە نادامەت چېكىپ، — ئۆز قولۇم بىلەن ئۆز بېشىمنى كېسىپتىمەن، ئەمدى دەرھال بېرىپ، ئۇ باياۋاننى بىر - بىر-لەپ ئاختۇراي، ئۇ نىگارىم قەيەردە بولسا، تېپىپ، ئۇنىڭغا بۇ جېنىمنى سەدىقە قىلاي. ئەگەر تىرىك بولسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن پىدا بولۇپ، جان بەرەي - دە، ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورايى؛ ئەگەر ئۆلگەن بولسا، ئۆزۈمنى ئۆزۈمنى ئۆلتۈرەي». بەھرام يۇقىرىقىدەك خىيالىلارنى ئويىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن تاجۇ - تەخت ۋە سەلتەنىتى ئالدىدا نومۇس قىلىپ، ئۆلۈك ئۈچۈن يەر سۆيۈشنى بىجا كەلتۈرمىدى. بۇنداق قىلىشقا ئۇنىڭ كۆڭلى قانچە زورلىسىمۇ، لېكىن ئەقلى يول قويمايۋاتاتتى، ئەھلى خالايىق ئالدىدىكى خىجىللىقىمۇ بۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلاتتى. شاھ بۇ ئىشقا ئەقلىنى قانچە بۇيرۇسىمۇ، لېكىن ئەقىل خۇددى بىر ھوقۇق ئېگىسىدەك بۇ ئىشنى كەسكىن رەت قىلاتتى، شاھنىڭ كۆڭلى ئەقىلدىن ھېچبىر مەسلىھەت تاپالمايۋاتاتتى. چۈنكى ئىشق ئەقىلنىڭ بارلىق مەسلىھەتلىرىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ، بىر چۈمۈلە ئىككى ئەجدىھا ئارىسىدا قالغاندەك، شاھنىڭ جېنى ئىككى بالا ئارىسىدا قىيىنلىشقا باشلىدى. بۇنداق تىرىكنى يا ئۆلۈك دېگىلى ياكى تىرىك دېگىلى بولمايتتى.

شاھ بەھرامنىڭ غەزەپ مەستلىكىدىن يېشىلىپ، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆزى كۆرگەن قالايمىقان چۈشلەردىن پەرىشان بولغانلىقى، بەلكى ئۆزىنىڭ ئويغاقلىقىدا قىلغان ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلغانلىقى، ئاندىن بەھرام ئۆزىنىڭ ئۇ ئىپار ھىدلىق كىيىمىنى ئىزدەپ، باياۋانغا ئۆزى كېتىپ قالغانلىقى ۋە ئۇنى تاپالمايى، ئۆزىدىن كېتىپ قالغانلىقى

سەرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بېرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھرى - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنۇى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

شاھ بەھرام شۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىكى، كىشىلەر ئۇنىڭ ھالىغا گاھ يىغلىسا، گاھ كۈلەتتى. ئۇ ئىككى كۈنگىچە

هوشنى يوقاتقان هالدا ياتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىده يۇزلىگەن ئوتلار يالقۇنجايتتى، جېنىغا بولسا ھىجران ئوقلىرى قادالغانىدى. بەھرام ئۇچىنچى كۈنى ھوشىغا كەلدى. بەھرام ئۇچۇن يورۇق دۇنيا قاراڭغۇ بولغانىدى. ئىشق لەشكەرلىرى غالىب كېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭۇل ئىقلىمىنى ئىشغال قىلغانىدى. گۈياكى پايدا كۆزلەپ سۇغا كىرىپ، بارە يوقى دەريادا غەرق بولۇپ تۇگەشكەن سودىگەرگە ئوخشاش، ئۇنىڭ تەمە مەملىكەتى ئاۋات بولۇش بىلەنلا، كۆڭۇل مەملىكەتى بەربات بولدى. بۇ خۇددى ئۇزۇن يىل ئەجىر قىلغان باغۋەن ئەمدى مېۋىگە ئېغىز تېگەي دېگەنده چاقماق چۇشۇپ، دەرەخ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلىغانىدەك ئىش بولدى. شاھ بەھرامنىڭ ئىچىگىمۇ شۇنداق چاقماق چۇشتىكى، ئۇنىڭ پۇتكۇل ۋۇجۇدىنى ئوت ئىچىگە غەرق قىلۋەتتى. ئۇنىڭ باشلىرىدىكى تاجنىڭ ئورنىنى ئۇ يالقۇت لەۋلىك گۈزەلنىڭ ئىشتىياقى ئىگىلىدى. پەلەك بەھرامنىڭ باشلىرىغا تاش ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ يۇرتىنى قوغداش ئۇچۇن ئىشلەتكەن تەغلىرى ئەمدى ئۆز كۆكسىنى يارا قىلىشقا باشلىدى. بۇ تەتۇر پەلەك بەھرامنىڭ ئۆز كۆزىنى روشەن قىلىش ئۇچۇن ئەكەلگەن سۇرمىنى ئۇنىڭ كۆزىگە نەشتەر قىلدى. شاھ بەھرام ئۆز ئەھۋالىغا نەزەر سالغىنىدا، شۇنداق ھالەتنى كۆردىكى، بۇ خىل ھالەتكە ھېچ كىشى دۇچار بولمىسۇن. ئۇنىڭ زار جىسمىغا ۋە خەستە كۆڭلىگە يۇزلىگەن ئازاب ۋە قىيىن ـ قىستاقلار چۇشكەنىدى. بۇ مۇشكۈلچىلىك ئالدىدا ئۇنىڭ تېنى جېنىدىن، جېنى تېنىدىن تويدى؛ كۆڭلى بولسا ئۆزىنىڭ جېنى ۋە تېنىدىن بىزار بولدى. ئۇ نېمە تېنى بۇ كونا پەلەكتەك بۇزۇلدى، جان رىشتىلىرى ئەسكى چاقنىڭ تاناپلىرىدەك ئۇزۇلدى. ئۇ خۇددى غۇڭۇلداۋاتقان چاقتەك توختىماي پىغان چېكەتتى. ئۇنىڭ سۆڭەكلىرى گويا كى چاق پارچىلىرىغا ئوخشاش بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغان، ھىجران دەستىدىن جېنى ھەلقۇمىغا يەتكەنىدى.

ئاخىر، بەھرام ئىختىيارسىز ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ بايقۇان تەرەپكە يول ئالدى. شۇ تاپتا ئۇ ئاشۇ كۈمۈش بەدەنلىك گۈزىلىنى ھايات ھالدا تاپالىسا، ئۇنىڭ ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىدۇ؛ ئەگەر ئۆلۈكىنى تاپسا ماتەمنى تۇتۇپ، غەم ۋە ئەلەملىك يىغا ـ زارىنى باشلايدۇ. ئاندىن ئۇ سەرۋى بويلۇق نازىنىنىڭ جەسىتىنى سانىدۇقا سالىدۇ ـ ده، ئۆزىنى ئۇنىڭ يولىدا ھالاك قىلىپ، يىغا ـ زارىدىن بىراقلا خالاس تاپىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ گۈزەلنىڭ خىلۋەتخانىسىدا بىللە بولىدۇ، ھىجران ئازابىدىن بىر يولى قۇتۇلىدۇ. شاھ بەھرام شۇنداق خىياللار بىلەن بارچە دەشت ـ بايابانلارنى كەزدى. بىراق ئۇ گۈزەل سەرۋىنىڭ جەسىتىنى تاپالمىدى. چۇنكى سەرۋىنىڭ جىلۋە قىلىدىغان ئورنى گۈلىستاندۇر، بولۇپمۇ بۇنداق گۈل يۈزلۈك سەرۋى چۆل ـ بايابانلاردا نېمە قىلسۇن؟ سەرۋى دېگەن ئەلۋەتتە بوستان سەۋداسىدا بولىدۇ ـ ده!

بەھرام ئۇ ئاي يۈزلۈكنى تېپىشتىن ئۈمىدسىزلىنىپ، يۈزلىرىگە كاچات ئۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ گويا كى شىرىننى تاپالمىغان پەرھادتەك ناله ـ پەريات قىلاتتى؛ ئاغرىق دەستىدىن ھوشىنى يوقاتقان كىشىدەك ئۆز زىنى يەرگە تاشلاپ، چالا بوغۇزلانغان كەبىكتەك تولغىناتتى. ئۇ قان ـ ياشلىرىنى شۇنداق تۆكتىكى، بۇ پەلەك گۈمبىزىنىڭ

ئىچى قان بىلەن تىوشتى. «ئۆز جىنىمغا جاپا سېلىپ، ئەمەس ئىشنى قىپتىمەن، — دەيتتى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە كايىغان هالدا، — هېچ كىشى ماڭا ئوخشاش ئۆز كۆكسىنى ئۆزى چاك، ئۆز جېنىنى ئۆزى هالاك قىلماس. هېچكىم ئۆز بوغۇزىغا ئۆزى تىغ سۇرمەس، هېچ ئىنسان ئۆزىنىڭ يېنىۋاتقان ئۆمۇر شامىنى ئۆزى پۈلەپ ئۆچۈرمەس. چۈنكى بۇ ئادەم بالىسىنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. بۇ ناتىۋان جىسمىمنى شۇ تاپتا ئۇ جانان ئۈچۈن بەدەل قىلسام، بۇ خەستە جىسمىم ئۇ جېنىم ئالدىدا بەدەل بولۇشقا ئەرزىمدىكىن؟ ئەگەر تېنىمنى يۇز پارە قىلىمغان تەقدىرىمدىمۇ، بۇ دەردتىن ئاخىر هالاك بولىمەن، ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋالمىغان ئەهۋال ئاستىدىمۇ، ئاخىر يەنە ئۆزلۈكىمدىن نابۇت بولىمەن. چۈنكى بۇنداق بالا ـ قازاغا جاهاندا هېچكىم دۇچار بولۇپ باقمىغان.» بەهرام شۇ خىياللاردىن كېيىن پەلەككە قاراپ مۇنداق خىتاب قىلدى:

— هەي پەلەك، سەن ئاخىر مېنىڭ بېشىمغا نېمە كۈنلەرنى سالدىڭ؟! سەندە بىر زەررىچە مېهىر ـ شەپقەت دېگەن يوق ـ كەن. مېنىڭ ئىشلىرىمدا شۇ دەرىجىدە رەهىمسىزلىك قىلدىڭكى، مېنىڭ روزگارىمنى قارا قىلدىڭ. ئەگەر سەندە مېهىر ـ شەپقەتتىن قىلچىلىك نىشانە بولغىنىدا ئىدى، مېنىڭ كۆز ياشلىرىم ئۈنچىلىرى بۇنداق چېچىلمىغان بولاتتى. سەن ئۆزۈڭنىڭ رەهىمسىزلىكىڭ تۈپەيلىدىن چېهرىم قۇياشىنى نابۇت قىلىپ، كۆز ياشلىرىم يۇلتۇزلىرىنى تۇتاۋسىز تۆكتۈڭ. دۆلىتىم سۇبهىسىنى زاۋالغا ئېلىپ كەلدىڭ، بەختىم قۇياشىنى يەرگە پاتۇردۇڭ. ئەمدى جېنىمنىمۇ ئالغىن! چۈنكى ئۇ جانان يەرگە كېتىپتۇ. جانانسىز بۇ جاهانىنى، بەلكى جاهان بىلەن جانىنى نېمە قىلىمەن. تاينىلىق جېنىمنىمۇ ئالغىن، بۇ جاندىن تويدۇم، كۆڭلۈمنى ئۆلۈمگە ئاتاپ قويدۇم. بۇ جاهاندا مېنىڭ بۇ جانانسىز جېنىم بەئەينى جانسىز بەدەنىڭ ئۆزىدۇر. جانسىز بەدەننى يەر قوينىغا دەپنە قىلغان ئەلادۇر.

بەهرام ئەنە شۇنداق سۆزلەر بىلەن دەشت ئىچىگە ئوتلارنى سالاتتى. ئۆز جەننى ئۈچۈن غەم لەشكىرىگە پايىمال قىلىپ، تەخت ۋە دۆلىتىنىمۇ يادىدىن چىقارغانىدى. ئۇ بايا‌ۋاندا ۋەهشىي هايۋانلار ئارىسىدا ئورۇن تۇتتى، شەهەر ۋە مەمىلكىتى بىلەن كارى بولمىدى. چۆللەردە كېزىپ يۈردى. بىر شەهەرنىڭ خەلقى بەهرامنىڭ بايا‌ۋانلاردىكى بۇنداق ئېچىنىشلىق هالىتىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن دەشۋارچىلىقلارنى بىلدى. بۇنى كۆرگەن خالايىق ئىچىگىمۇ ئاجايىپ بىر هاياجان چۈشتى. ئۇلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ جاي ۋە مەنزىللىرىنى تاشلاپ، شاه بەهرامغا ئوخشاش دەشتىلەردە ۋەتەن تۇتتى.

قۇياش يۈزىنى دىلئارامغا ئوخشاش يوشۇرغان هامان، پەلەكمۇ كۆز ياشلىرىنى بەهرامدەك چاچتى. هىجران تۈنىدىن بىچارە ئاشىق ئازاب چەككىنىدەك، پەلەككە تۈن قاراڭغۇلۇقىدىن ئازار يەتتى. بەهرامغىمۇ قاراڭغۇ كېچىدىن شۇنداق دەرد ـ ئەلەملەر يەتتىكى، بۇ ئالەم ئۇنىڭغا تارچىلىق قىلدى. ئۇ غەم ۋە قارا قايغۇلارغا دۇچار بولۇپ، بۇ ئالەمدە غېرىبلىق ئىچىدە قالدى. هىجران تۈنىدىن پۈتكۈل ئالەمنى زۇلمەت قاپلىدى. بۇنداق زۇلمەت ئىچىدە ئابىهاياتقا ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

بۇ يەردە ئەگەر مىڭلارچە خىزىر پەيغەمبەر ماكان تۇتقان تەقدىردىمۇ، ھەممىسىنىڭ جېنىغا ھالاكەت يېتەتتى. بۇ پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئىچىنى سېسىق پۇراقلار قاپلاپ، خالايىقنىڭ نەپەس يوللىرىنى بوغۇپ قويدى. بۇنداق ئورۇندا خىزىرمۇ ھالاكەتتىن قۇتۇلالمايدۇ. بۇ زۇلمەتلىك تۈن ئەمەس، بەلكى ھىجران ئوتىدىن جاھانغا تولغان تۈتۈن ئىدى. جانغا ھىجران ئوتى تۇتاشقىنىدا ئۇنىڭ ئىس - تۈتەكلىرىدىن جاھان قاراڭغۇ بولىدۇ. ئەگەر سەن ھىجران ئوتىغا ئوتۇن ئىستىمەكچى بولساڭ، ئۇنىڭغا ئاشىقلارنىڭ زەئىپ جىسمىدىن باشقا ئوتۇن يوقتۇر. ئاشىقلارنىڭ تېنى ئۇ ئوتقا ئوتۇن بولغان يەردە، ئۇ ئوتنىڭ تۈتۈنىمۇ ئاشىقلارنى ھالاك قىلسا، ھەيران بولماڭ. چۈنكى تەننى كۆيدۈرگەن ئوتنىڭ تۈتۈنىمۇ نەپەسنى بوغۇپ ھالاك قىلسا، ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شاھ بەھرام ھىجران ئازابىغا مۇپتىلا بولدى، بۇ كېچە ئۇنىڭ جېنىغا ئاجايىپ بىر بالا بولدى. خالايىق ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇپ، ئاق ئۆڭۈي ۋە سەھرا پەرىدىلەرنى تىكتى. ئۇ ئۆز ئەتراپىدىن خالايىقنى يىراق سۈرەتتى. ھىجران كېچىسى ئۆز خاسىيىتىنى كۆرسەتكەندە، بارچە خەلق ھەيران بولدى. ئۇلار ھەر بىرى بىر تەرەپتە پىنھان ئورۇن تۇتۇشتى. يېقىن - يورۇقلار كۆز يېشى قىلىشتى. باشقىلار بېشىنى تۆۋەن سېلىشىپ، پىكىر - خىياللارغا پاتتى. ئۇلاردىن بىرى: «شاھنى ئەھرىمەن دېۋە ئورۇپتۇ» دېسە، يەنە بىرى: «بۇ ئىش پەرىزادنىڭ كارامىتىدىن بولغان» دەيتتى؛ شۇنداق قىلىپ ئۇلار ھەر بىرى بىردىن ئەپسانە سۆزلەيتتى. شاھ بەھرام سەۋدا بولغاندى. ئاخىر ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ كەلدى. بىراق ئۇنىڭ ئۇيقۇسى كۆيۈش، ئۆرتىنىشلەر ئىچىدە قالدى. پىراق ئوتىدا ئۇ تېخىمۇ بىتاقەت ۋە بىئارام بولۇشقا باشلىدى.

ھىجران كېچىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى ۋە قاراڭغۇلۇقى، ئۇ كېچىدە بەھرامنىڭ جېنىغا غەم لەشكەرلىرىنىڭ شىبىخۇن (كېچىلىك ھۇجۇم) لىرى يەتكەنلىكى، ئۇ شىبىخۇن ئەھمىنىڭ جان ۋە كۆڭلىنى بەھرامنىڭ ئەسىر ئەتكەنلىكى ۋە ئۆزىنىڭ ئەسىر لەشكەرگە ئوخشاش يىغا - زارە بىلەن ھوشىدىن كەتكەنلىكى، دۆلەت ئەركانلىرى ئۈنى بالا دەشتىدىن نىجاتلىق شەھىرى تامان ئېلىپ ماڭغانلىقى

سەرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

شاھ بەھرام شۇ كېچىسى قۇلۇنلارنىڭ ماكانىدا تۇرۇپ قالدى. بۇ كونا دۇنيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قاپقارا رەڭ ئالدى. پەلەك چاقى ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە باشئايىغى يوق ھالدا چۆرگىلەيتتى. شاھقا ھىجران ئوتى شۇ دەرىجىدە تۇتاشتىكى، ئۇنىڭ ئىس - تۈتەكلىرى يەتتە قات

ئاسماندىن ئېشىپ، بۇ ئايلانغۇچى پەلەكتەك سەرگەردان بولدى. ئۇنىڭ قان - ياشلىرى شەپەق رەڭگىنى نامايان قىلدى. كۆز ياشلىرىنىڭ سېلى ئۇيقۇ لەشكىرىنى ھالاك قىلدى. ئۇنىڭ جېنىدىن ھىجران ئوتى يالقۇن تىللىرىنى چىقىراتتى. بۇ ئوتنى كۆز ياشلىرى سېلى بىلەن قانچە ئۆچۈرسە مۇ يەنە تىل سوزاتتى. ئىشق ئوتى ئۇنىڭ كۆڭلىدىن خۇشاللىقنى تارتىۋالدى، كۆز ياش سۇلىرى ئۇ ئوتقا ياغ ئورنىدا بولاتتى. شاھ ئۇچۇن بۇ ئوت بالا - قازا لەشكىرى، كۆز ياشلىرى بولسا ئاپەت سېلى بولدى. شاھنىڭ كۆڭلى مەملىكىتىگە غەم ۋە ئەندىشە قوشۇنى ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنى تالان - تاراج قىلدى. شاھنىڭ بىتاقەتلىكى بارغانسېرى كۈچەيدى. ئۇنىڭدا بارا - بارا ھېچ كىشىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلىك ماجال قالمىدى. يارنىڭ ھىجران ئازابى ئۇنىڭ مىجەزىنى شۇ دەرىجىدە بۇزغان ئىدىكى، بۇنىڭغا ھېچ يار ۋە غەمگۇزارلار ئىلاج قىلالمايتتى. شاھنىڭ خەلقىتىن جېنى قىسىلىپ، بىر خىلۋەت ئۆيگە كىردى - دە، ئىشكنى ئىچىدىن تېز ئېتىۋالدى. ئاندىن ئۇ قىساس - چۇقان كۆتۈرۈپ، شۇ قەدەر ئاھ - ۋاھ چەكتىكى، ئۇنىڭ ناله - زارىدىن بۇ جاھان ئىچىگە گويا كى بىر بالا - قازا چۈشتى. شاھ ئۆز تېنىگە تەستەكلەر ئۇراتتى. ئۆز جىسمىغا ئۆزى زۇلۇم سېلىپ، بەدەنلىرىنى چىشلەپ ئۇزۇۋالاتتى. ئۇ بېشىنى يەرگە شۇنچىلىك ئۇردىكى، ئۇنىڭ بېشىدا بىر تال تۈكمۇ سالامەت قالمىدى. ئۆز بېشىنى ئۆزى پارە - پارە قىلدى؛ ئۇنىڭ پارىلىرى بېشىدىكى تۈكلەرنىڭ سانى بىلەن تەڭلەشتى. ئۇ ئۆزىنىڭ دەردىنى تۈپراقتا ئايلانغان تېنىنى چاك - توزان قىلدى. ياق، چاك - توزان ئەمەس، بەلكى دەرد - ئەلەم تېخىمۇ ئايلانىپ دۇردى. ئۇ ئۆز تېنىدىن پارچىلارنى ئۇزۇپ ئالغانىدا بۇ مەنزىرە گويا كى دەرد - ئەلەم بېغىدا ئېچىلغان لالىزار گۈللەرنى ئەسكە سالاتتى. يەرنىم كېچىگىچە ئىش مۇشۇنداق ئۆتتى. ئۆز تېنىنى ئۆزى چىشلەپ، ئۇزۇپ ئېلىپ ناله - پەريادلار چەكتى. ئۆزىگە بۇ قەدەر جەۋر - جاپالارنى سېلىۋېرىپ ئاخىر بەدەنلىرى بوشاشتى، قولىمۇ تالدى. ھىجران ئۇنىڭ جىسمىنى ھالسىزلاندۇرۇۋەتتى، تەلپۈنۈۋېرىپ ھېرىپ كەتتى. ئاخىر ئارام ئالدى. لېكىن ئۇنىڭ جېنىغا يەنە دىلئارامىنىڭ ئوتى چۈشۈپ قايتىدىن يېغا - زارە قىلىشقا باشلىدى. يارنىڭ يادى پىكرى ئۇنىڭ سىردىشى ئىدى. يارنىڭ قارا چاچلىرى ئۇنىڭ بېشىغا قارا ماتەملەرنى سالدى، بەھرام ئۆز بېشىنىڭ تۈكلىرىدىنمۇ كۆپ قارا قايغۇلارغا گىرىپتار بولدى. ئۇ يارنىڭ خىيالى بىلەن كۆيۈپ، پۈچۈلىناتتى، چۈنكى پىراق ئۇنىڭ جىسمىنىڭ چاقىغا يۇزلىگەن تاناپلارنى سالغانىدى. يارنىڭ قاشلىرى ئىشتىياقىدىن، بەھرامنىڭ زەئىپ قامىتى ھىلال ئايدەك ئىگىلىگەنىدى. ئۇ ئۇلاشما ھىلال قاشلارنى ئەسلەپ، شاھنىڭ تېنى ھىلالدەك خەستە بولغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىنى خىيالىغا كەلتۈرگىنىدە، شاھنىڭ كۆڭۈل باياۋىنىدا يۇزلىگەن ئەندىشە قۇلۇنلىرى ھەر تەرەپكە يۈگۈرەيتتى. ئۇنىڭ جېنى گويا كى بۇغۇز - لانغان كىيىكتەك بولغانلىقتىن، بۇ تۇراقسىز پەلەك ئۇنى «بەھرام گور»دەپ ئاتىغانىدى. ئۇ گۈزەلنىڭ ھىندى سۈپەت قاپقارا كىر - پىكلىرىنى ئويلىسا، شاھنىڭ باغرىغا يۇزلىگەن ئوقلار سانجىلىپ، ھەربىر ئوق يۇزلىگەن جاراھەتلەرنى پەيدا قىلاتتى. بۇ ئوقلارنىڭ

هەممىسى ئاھ ئوتىنىڭ تۆتەكىلىرى بىلەن قارىيىپ كەتكەندى. شاھ ئۇنىڭ چىرايىنى ئەسلەپ ئاھ تارتقىنىدا، پەلەكتە قۇياش بىلەن بىللە ئۆرتىنەتتى ۋە كۆزىدىن كۈل رەڭ قانلىق ياشلىرىنى شۇنداق ئاققۇزاتتىكى، ئالەمنى قىزىللىق قاپلاپ، ئاي بىلەن قۇياش-مۇ شەپەق ئىچىگە غەرق بولاتتى. يار چېھرى-دىكى ئاشۇ خال شاھىنىڭ كۆز ئالدىدىن كېتىپ قالغاچقا، ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى كۆزى ئىچىدىن چىقىپ كەتكەندى، چىۋىنلار ئۇنىڭ كۆزلىرىنى كور قىلىپ، كۆكۈل جاراھەتلىرىنىڭ ئۇستىدە گىژىلدىشاتتى. يار لەۋلىرىنىڭ ئىشتىياقىدا، شاھنىڭ جېنى چىقىپ كېتىۋاتاتتى، كۆزىنىڭ قان-ياشلىرىدىن دەشتلەرنى ياقۇت رەڭگىدە قىلىپ، بەلكى ھېچقىق ۋە مارجانلارغا ئايلاندۇرۇۋېتەتتى. شاھىنىڭ كۆكۈل ۋە جېنى بۇ ئىشتىن زىيان تارتىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇ پەرىنىڭ ئېغىزىدىن بىر زەررە مەلۇم قىلمايتتى. ئۇ ئېغىز شاھنىڭ كۆز ئالدىدا گويا كى بىر مەۋھۇم چېكىتتەك نامايان بولاتتى-دە، يوقۇلۇق دۇنياسىدا شاھنىڭ كۆكۈلىگە يۈزلىگەن ۋەھىمىلەر چۈشەتتى، شاھ ئۆزىنى ئۆلۈم ئىچىدە گۇم قىلاتتى. ئۇنىڭ چىشلىرىنى ئۇنچە تىزىقلىرى شەكىلدە خىيال قىلغان شاھ ئۆزىنىڭ كۆزىدىن ئۇنچە دەك ياشلارنى تۆكەتتى. بۇ ئۇنچىلەرنى ئۆزىنىڭ ئۆمۇر بېشىغا ئۆلۈم مۆلدۈرى قىلىپ ياغدۇراتتى. شاھ ئۇ گۈزەلنىڭ ئاۋازىنى ئەسلەپ شۇنداق پەريادـپىغانلارنى چېكەتتەكى، ھەر كىم ئۇنىڭ ئىشىتىسە، ئۆلۈپ بولۇپ يەنە تىرىلەتتى. ئۇنىڭ زىناقلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە، شاھنىڭ كۆكىلى ئۇ زىناق قۇدۇقلىرىنىڭ ئىچىدە قامىلىپ قالاتتى، شاھ ئۆزىنىڭ جان رىشتىلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاناپ، قىلىپ، ئۇ يەردە ئىزتىزاپقا چۈشكەن كۆڭلىنى تارتىماقچى بولاتتى. ئۇنىڭ زىبا بويلىرىنى خىيال قىلسا، شاھ ئوتلۇق ئاھلارنى چېكەتتى. شاھنىڭ ئۆمۈر كۆچىتى بۇ ئاھ ئوتلىرىنىڭ ھارارىتى بىلەن قۇرۇپ قاقشال بولاتتى ـ دە، روھ ـ جان، سەرۋى-بوستان دېگەنلەرنى يادىدىن چىقىراتتى. ئۇنىڭ زىلۋا بەللىرىنى ئويلىغىنىدا، شاھنىڭ جىسمى قىلدەك جانسىز بولاتتى. ئۇنىڭ چاچلىرى شاھنىڭ كۆز ئالدىدا قارا يىلاندەك ناماياں بولاتتى. ئۇنىڭ كۆمۈشتەك ئاپئاق بەدەنلىرى شاھنىڭ كۆكلىگە يۈزلىگەن ئوتلارنى سېلىپ، كۆمۈش رەڭ ياشلىرىنى كۆزلىرىدە سىماپتەك زاھىر قىلاتتى. شاھ كۆزلىرىدىكى بۇ كۆمۈش ئېرىتمىلىرىنى بارچە ئالەمگە يامغۇردەك چاچاتتى. بەھرام ئۇ گۈزەل چالغان چاكنى خىيالىغا كەلتۈر-گىنىدە، زەئىپ جىسمىنى نالىزاردىن چاكدەك ئېگەتتى؛ بۇ چاكقا جان رىشتىسىنى تار قىلىپ سالاتتى؛ كۆكلىگە ھاياجان ئوت-لىرى چۈشۈپ، چاك ساداسىدەك مۇكلۇق ئاھ ـ پىغان چېكەتتى. ئەمما شاھ بۇنكلىق بىلەن ئۆز كېسىلىگە ھېچبىر شىپا تاپالمايتتى. بۇنكدىن ئۆزىگە دەرد تاپسا تاپاتتىكى، داۋا تاپالمايتتى. بۇ دەرد ـ ئەلەملەردىن شاھنىڭ ئاغرىقى تېخىمۇ كۈچىيەتتى، ئىشق كېسىلى بولسا، ئۇنكدىنمۇ ئۆتە قوزغىلاتتى. كۆزلىرى قان ـ ياشلىرىنى تۆكۈپ ھېچ قانمايتتى. شاھ ئۆز ئۆزىدىن بىخەۋەر ھالدا ھە دەپ ناله قىلاتتى: «ئەي تەكرىم، بۇ نېمە ئىش؟! مەن تۇغمەس دىشۋارچىلىقلارغا قالدىم، ئۆز ۋاقتىدا مەن ئەجدىھا سۈپەت كىشىلەرنى چۈمۈلىدەك ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغانىدىم. ئەمدى ئىشق ئەجدىھا-سى غالىب كېلىپ، بۇ ئەجدىھا ئۆلتۈرگۈچى

تەنىمىنى چۈمۈله سىياقىغا كەلتۈرۈپ قويىدى. زۇلۇم ۋە ئادالەتلىرىدا ئالدىدا شىر - قاپلانلار ئاجىز كەلگەن شاھ بەھرام مەن ئىدىم. ئەمدى دەرد ۋە ھىجران ماڭا ئارسلانلىق قىلغىنىدا، مەن يەرىم جانلىق قۇش بولدۇم. ئەينى چاغدا شۇقەدەر ھەيۋەتلىك جەڭ مەيدانلىرىنى تۇزۇپ، ئۆزۈم يالغۇز چىن - خىتاي لەشكەرلىرىنى تىرىپسىرەن قىلغان شاھ بەھرام مەن ئىدىم. ئەمدى ئىشىق ماڭا ئۆچ - ئاداۋەت جېڭىنى شۇنداق تۇزدىكى، سەۋر - تاقىتىم لەشكىرىنى پۈتۈنلەي قېرىپ تاشلىدى. ئەسلىدە مېنىڭمۇ ئەقىل - ھوشۇم بار ئىدى، ھەرقانداق غەم - ئەندىشە ۋە خېيىم - خەتەر - لەر ئالدىدا چىدامليق ۋە تەمكىن ئىدىم، ئەمدىلىكتە ئىشق پۈتكۈل بالا - قازا قوشۇنى نى قوزغاپ، ماڭا سالدى. ئاھىم ئوتلىرىدىن چىققان تۈتۈننى ئېيتايمۇ، ياكى بۇ قاراڭغۇ تۈننى ئېيتايمۇ؟! مۇنداق ئۇزۇن تۈننى كۆرۈپ باققان كىشى بارمىكىن، غەم كۈنلىرىنىڭ مۇنداق قاراڭغۇ كېچىسىدە قالغان يەنە بىرى بارمىكىن؟! بۇ كېچىنىڭ قاپقارىلىقى ھەم ئۇزۇنلۇقى، ھەم كۆڭۈللەرنى سىرتماق سېلىپ باغلاشلىرى بەئەينى ئۇ ئاي يۈزلۈكۈمنىڭ چاچلىرىنىڭ ئۆزى ئىكەن ئەمەسمۇ!؟ خەستە كۆڭلۈم ئۇ گۈزىلىمنىڭ ئالدىدا قان بولدى. كاشكى، مەن قان ئىچىدە بولسامۇ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بولسام ئىدىم، بۇ كېچە مېنى بۇيەردە ئىنتىزار قىلسا، بىچارە كۆڭلۈمنى ئۇ يەردە خارۇزار قىلدى. ماڭا بۇنداق قاراڭغۇ گۆردەك تۇندىن كۆرە ئۆلۈم ياخشىراق ئىدى، بۇ جاپاكار پەلەك مېنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئاداۋەت قىلىچىنى قولىغا ئالدى، ئەمما مېنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا گۆرگە سالدى. بۇنداق قىلغۇچە بېشىمغا تىغ سۇرسە، بېشىمنى تېنىمدىن ئۇرۇپ چۈشۈرسە ئىدى، كاشكى! بەھرام لەشكەر ۋە قوۋۇملىرىغا قاراپ يەنە ناله - زار بىلەن خىتاب قىلىشقا باشلىدى:

— ھەي لەشكەرلىرىم، ئالدىمدا بەندە بولۇپ، پەرمانىمغا باش ئەگكەن ئىدىڭىز. ھەممىڭىزلەردە نازۇ - نېمەتلىرىم ھەققى بار ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان يۈزلەرچە ھەققىياتىم بار. ئۆز ۋاقتىدا ماڭا خىزمەت قىلىپ جەڭلەر قىلىش ھەققىدە لاپ ئۇراتتىڭىزلار. ھازىر قىلىچىڭىزلار سۇنۇپ كەتتىمۇ، قولىڭىزلاردىن ھېچ ئىش كەلمەمدۇ؟! مېنىڭ يۈزىمىڭلىغان بالا - قازالار بىلەن ھەر نەپەستە بىر ئۆلۈپ تىرىلىۋاتقانلىقىمغا قاراپ تۇرماڭلار. تىغ بىلەن كۆكسۈمنى يېرىپ، بىر - ئىككى زەربە بىلەنلا مېنى ھالاك قىلىڭلار، جىسمىم قەپىسىدە قېينىلىۋاتقان بۇ ناتۋان جېنىمنى قۇتقۇزۇڭلار! مەن ئۇنىڭغا قېنىمنىلا ئەمەس، يۈز جېنىم بولسىمۇ تۆلەم قىلىپ بېرىشكە رازىمەن. ھەي مۇسۇلمانلار، مۇسۇلمانچىلىق يوقمۇ، دوستلارنىڭ دوستلۇقى تۈگىدىمۇ؟! مېنىڭ دادىمغا يېتىپ، مېنى بىرلا ئۆلتۈرۈڭلار - دە، مىڭلىغان ئۆلۈمدىن مەن بىچارىنى بىراقلا خالاس قىلىڭلار!

شاھ بەھرام شۇ يوسۇندا يىغا - زارە قىلىپ، تاڭ ئاتقۇچە قانلىق تۇپراق ئۈستىدە پۈچۈلاندى. سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ، تاڭ قۇشلىرى سايراشقا باشلىغاندا، شاھ بەھرام ھوشىدىن كەتتى، ئۇ ئەس - ھوشىنى شۇ دەرىجىدە يوقاتتىكى، كىشىلەر ئۇنىڭدا جان يوق دەپ گۇمان قىلىشتى. پەلەك شۇ قاتارلىق ۋەقەلەرنى پەيدا قىلىپ بولغاندىن كېيىن خالايىقلار ئارىسىدا قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈلدى. بەھرامنىڭ خىزمەتىدە بولغان شاھ لار تەرەپ - تەرەپتىن يىغىلىپ كېلىپ

قۇللۇق ئىزھار قىلىشتى. ئۇلۇغ ـ ئۇششاق بەگلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز باشلىرىغا ئۇرۇپ ساقالىلىرىنى يۇلۇپ، ھەددىدىن زىيادە بىقارار بولۇشتى، ئۇلار ھەممىسى مۇسىبەتـ دارلاردەك ماتەم ئىزھار قىلىشتى. ئاقۇۋەتتە ئۇلار تونۇپ يەتتىكى، يىغا ـ زارىدىن ئىش پۈتمەيدۇ، مۇنداق قىلىش بىلەن چارە ـ تەدبىر تاپقىلى بولمايدۇ. شۇڭا بىر ئالىي مەجلىس تۈزگەن مۇۋاپىق. ئۇلار مەجلىستە ئۇزۇن تالاش ـ تارتىش قىلىشقاندىن كېيىن ھەممىسى بىردەك ھالدا مۇنداق قاراشقا كەلدى: شاھ بەھرام دېگەن بويىچە داۋالغاندا گەرچە بۇ كېسەل بىراقلا ساقايـ سىمۇ، لېكىن تېۋىپ، ھۆكۈمالار بۇنداق داۋالاشنى مۇناسىپ كۆرمەيدۇ، بۇ خىل داۋا، بۇ خىل شىپانى ھېچ كىشى لايىق تاپمايدۇ. ئۇلار شۇنداق قىلىپ شاھنى مەپىگە سالدى ـ دە، بايا‌ۋاندىن شەھەر تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. شاھنى شەھەرگە ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن بىر گۈلشەن ئىچىگە چۈشۈردى. بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ناھايىتى ياخشى ئىدى. بەھرامنىڭ جىسمى كۆكۈل ئوتلىرى بىلەن قاينا‌ۋاتاتتى. ئۇ كەچ كىرگەندىن كېيىنمۇ ھوشىغا كەلمىدى، سەلتەنەت تەختىنى شاھتىن خالىي كۆرگەن ئەلنىڭ ئەھۋالى پىتنە ـ پاساتتىن خالىي بولالمىدى.

بەھرامنىڭ ئۆز پەرىسى ھىجرانىدا سەۋدايى بولغانلىقى، تېۋىپ ـ ھۆكۈمالارنىڭ كەلگەنلىكى، پەرىشان خاتىرىگە شىپا ئىزدەپ، ئۇزۇن زامان تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكى، كۆپ چارە ـ ئامالار ئارقىلىق ئاخىر بەھرامنىڭ ھوشىغا كەلگەنلىكى، بەھرامنى سايا‌ھەت قىلدۇرۇپ، سەۋدا‌سىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، يەتتە ئىقلىم سۈلتانلىرىنىڭ يەتتە ئالىي قەسىر بىنا قىلغانلىقى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرـ گۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق ـ مۇھەببەت ۋە مېھىر ـ شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزـ رىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

شاھ بەھرام سەلتەنەت تەختى ئۈستىدە ئۇرۇنلاشتى. لېكىن ئۇ يەنىلا ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئەقلىي ھوشىنى يوقاتقان ھالەتتە ئىدى. ئۇنىڭ جىسمى ئۆلۈكتەك، سەلتەنەت تەختى بولسا ئۇنىڭغا بىر تاۋۇتتەك بولۇپ قالغانىدى، چۈنكى ھەرقانداق كىشى، مەيلى ئۇ شاھلىق تەختى ئۈستىدە ئۇرۇن تۇتقان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاقىۋەتتە يەنىلا ئۇ تاۋۇت تاختىسى ئۈستىدە ئۇرۇن ئالىدۇ.

كەچ كىردى، تۈن لەشكەرلىرى شاھ بەھرامنىڭ نېرۋىلىرىنى ھوشىغا كەلـ تۈرۈش ئۈچۈن، جاھانغا ئىپار پەردىسىنى يايدى. شاھ كۆزىنى ئاچتى ـ دە، بىردەم خامۇش بولۇپ ياتتى. ھايال ئۆتمەيلا يەنە ئۇنىڭ يارى يادىغا يېتىپ، پەريادـ پىغان قىلىشقا باشلىدى. نالە ـ زارى يەتتە قات كۆكتىن ھالقىدى. ئاھۇ ـ پەريادى پەلەكتىن ئاشتى. ئۇنىڭ بۇ پەلەك گۈمبىزى ئىچىدىكى «ئاھ خۇدا!.....» دېگەن ئىچچىـ نىشلىق ئاۋازلىرىدىن يۇلتۇزلار قوشۇنى ئىچىگە قىقاس ـ چۇقانلار چۈشەتتى. ئۇ جانـ

جەھلى بىلەن ناله-پىغان قىلاتتى. ئاھ-پەريادئوقلىرىنى يۇلتۇزلار كۆزنىگە توختاۋسىز ھالدا ئاتاتتى. شاھ ئۆزىنى خۇددى ئالدىنقى ئاخشامدىكىگە ئوخشاش خاراب ۋە مۇشەقەت ئوتلىرى بىلەن جىسمىنى كاۋاپ قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ تېنى ھىجران ئوتلىرىدا قورۇلۇشقا، بۇ كۆلرەڭ پەلەك ئۇنىڭ ئاھ-پەريادىنىڭ بورانلىرىدا كۆلدەك سورۇلۇشقا باشلىدى. تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ ئەھۋالى شۇ تەرىقىدە ئۆتتى. تاڭ شامىلىدىن ئۇنىڭ جىسمى تېخىمۇ ھالسىزلىنىپ كەتتى-دە، يەنە كەچكىچە ھوشسىز ياتتى. ئۇنىڭ جىسمى ھەر ۋاقىت ئۆلۈمگە مايىل بولۇپ قالغانىدى، ئۇنىڭ ھالى ئەنە شۇ خارابلىق ئىچىدە نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تاقەتسىزلىكتىن ئۇنىڭ جىسمىدا ماغدۇر قالمىدى، ئىشق ئازابى بىلەن پىراق زۇلمى ئۇنىڭ ئەقىل-رىشقىمۇ مادارى يەتمىگەنلىكتىن ھېچكىم ئۇنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىيالمايتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ناله-زار قىلغۇدەكمۇ كۈچ قالمىغانىدى، سۆزلىرىدە ھوشىدىن ئەسەر يوق ئىدى. ئۆز سۆزلىرىدىن ئۆزى بىخەۋەر ئىدى. ئۇنىڭ ھەشىمەتلىك قوشۇنى ئىچىدىكى بارلىق دانىشمەنلەر ئۇنىڭدىن ئۇمىدىنى ئۈزۈپ، يىغا-زارە قىلىشاتتى. ئۇلار بۇ ئىشقا ئىلاج تېپىلارمىكىن دەپ تەڭ قىلىشىپ، پۈتۈن ۋەزىر-ۋۇزۇرا، ئەمىر ئۆلۈمالار يىغىنىنى ئېچىشتى. ئىلىم-ھېكمەتتە ماھىر تۆتىيۈز نەپەر ھۆكۈمانى شاھنىڭ تەختى ئالدىدا ھازىر قىلىشتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى تۇرلۇك پەنلەرنىڭ تەگداشسىز ئالىملىرى ۋە تىبابەت ئىلمىنىڭ ماھىر ھېكىملىرىدىن ئىدى. ھۆكۈمالار تولۇق يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن، ۋەزىر ۋە سەركەردىلەر ئارىسىدىن بىرى ئۇلارغا مۇنداق دەپ خىتاب قىلدى:

— شاھ بەھرام نەچچە يىلدىن بېرى ھەر بىرىڭىزلارنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلىپ كەلدى. جانابىڭىزلار شاھنىڭ مەئىشەتلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنىڭ ھامىيلىقىدىن پەرۋىش تېپىپ ئۆسكەن؛ ئۇنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىگە ۋە لۇتپۇ مەرھىمىتىگە كۆپ ئېرىشكەن ئىدىڭىزلار. شاھ ئۆزىگە قاچانكى بۇ تەتۇر پەلەكتىن ئاغرىق يەتكەنده، ھەر بىرىڭىزلارنى چارە-ئامال قىلىدۇ دەپ ئىشەنچ قىلاتتى. ئەنە شۇنداق كۈن مانا ئەمدى يېتىپ كەلدى. قولىڭىزلاردىن كېلىشىچە ئىلاجنى قىلىڭىزلار. چۈنكى شاھنىڭ جانابىڭىزلارغا كۆپ مېھرى-شەپقىتى بار ئىدى، ھەرقايسىڭىزلارنىڭمۇ بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا خىزمەت كۆرسىتىشىغا پەيتى يېتىپ كەلدى. ئەگەر شاھنىڭ دۈشمەنلىرى ھۇجۇم قىلغان بولسا، بىزمۇ شاھ ئۈچۈن جان پىدا قىلىغان بولاتتۇق. ئۇ ئىشتىن ھەرگىز ئۆزۈمىزنى قاچۇرماي، جەڭ مەيدانلىرىدا جېنىمىزنى قۇربان قىلار ئىدۇق. بىراق شاھقا بۇنداق كېسەل چاپلاشتى، بىز چارىسىز قالدۇق. بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش ئۈچۈن ھەرقايسىڭىزلارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىگە

توغرا كېلىدۇ.

ھۆكۈمالار بۇ خىتابنى ئاڭلاپ بىر پەس خىيالغا چۆككەندىن كېيىن ئۇنىڭ جاۋابىغا ئېغىز ئاچتى:

— بۇ سۆزىڭىزلەر بەرھەق راست، شۇڭا بىز سىزلەرگە ئاپىرىن ۋە باركاللا ئېيتماي تۇرالمايمىز. لېكىن ئىشق - مۇھەببەت بىلەن ئاغرىغان كىشىنى داۋالاش ھېكىم ۋە تېۋىپلارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئىشق ئوتىدىن ئۆرلىگەن قىزىتمىنى كافۇر شىربەت نىسىدىن ئىشلەنگەن كاشكاپ بىلەنمۇ قايتۇرغىلى بولمايدۇ. ئىشق ئوتى ھارارەت سالغان يۇرەككە ۋىسال دەرياسىدىن قېنىپ ئىچمەكتىن ئۆزگە داۋا يوق. شاھ ئەگەر مىجەزى بۇزۇلۇشتىن ئاغرىغان بولسىدى، ئۇنىڭ كېسىلى ھەرقانچە ئېغىر بولغان تەقدىردىمۇ، بىز ئۇنىڭغا تېبابەت ئارقىلىق ئامال قىلىپ، ساقايتقان بولاتتۇق. بىراق بۇ كېسەل ئىشق دەردىدىندۇر. ئىشق لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت، ئۇنىڭ ئالدىدا بىزنىڭ چارە - تەدبىرىمىز بىر خەس - خەشەكتىنلا ئىبارەت. بىز شۇنداقتىمۇ تەكرىگە تەۋەككۈل قىلىپ، بۇ ئاغرىقنى ساقايتىش ئۈچۈن تىرىشايلى، ئىمكانىيىتىمىزنىڭ بارىچە ئىلاجىنى قىلايلى. شاھنىڭ ئەقىل - ئىدرىكىنى ساغلاملىقىغا ئېرىشتۇرۇش ۋە تەبىئىتىنى تۇراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن، پۈتكۈل ماھارىتىمىزنى ئىشقا سالايلى، ئۇنىڭ مىجەزىگە ساغلاملىق ئېلىپ كېلىدىغان مەشھۇر دورىلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشلىتەيلى.

ھۆكۈمالار بۇ ئىشنى ئەنە شۇنداق سۆزلەر بىلەن قوبۇل قىلىپ، شاھنى داۋا - تەدبىرگە تەۋە كچە - كۈندۈز دېمەي ئىشلەيتتى. شاھنىڭ دەردىگە داۋا تېپىش ئۈچۈن، ھۆكۈمالاردىن يۇز كىشى تەڭرىگە كېچە - كۈندۈز ئارام تاپماستىن تائەت - ئىبادەت قىلىپ، نەزر - سەدىقىلەر بېرىپ، شاھنىڭ ساقىيىشىنى تىلەپ دۇئا قىلىشقا باشلىدى. جىن - شايا تۇنلارنىڭ تەسرى بولسا، تۇغىتىش ئۈچۈن يەنە يۇز كىشى تۇرلۇك ئاھاڭلاردا ئەپسۇنلارنى ئوقۇپ خىلمۇخىل تىل تۇمارلارنى يېزىپ، ۋەزدە پە ئايەتلىرىنى ئوقۇشقا چۈشتى. يەنە يۇز كىشى جەمئىي ئۆتكەن ھۆكۈمالارنىڭ تەجرىبە ھېكمەتلىرىنى توپلاپ، سىناق قىلىپ، ھېكمەت كىتابلىرىنى بېرىلىپ تەتقىق قىلدى. ئۇلار پۈتۈن كۈچى بىلەن تىبابەت ھېكمەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ، شاھنىڭ كېسىلىنى ساقايتىش ئۈچۈن ئامالىنىڭ بارچە سايە - سەۋەب قىلىشقا باشلىدى. يەنە يۇز كىشى بۇيى - ئىسرىق سېلىش ئۈچۈن سەندەل ۋە ئۇدلارنى كەلتۇرۇپ، يېمەك - ئىچمەك ۋە دورا - دەرمەكلەرنى ياساپ تەييارلاشقا، داۋالاش ئىشلىرىغا كېتەرلىك ئەسۋاب - سەرەمجان ۋە باشقا لاۋازىمەتلىك لەرنى ھازىرلاشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تۇتۇش قىلدى. شاھبەھرامنى داۋالاش ئىشلىرىغا تۇتۇش قىلغان بۇ پاك دىيانەتكە ۋە مۇبارەك ئەقىل - پاراسەتكە ئىگە تۆت يۇز ھۆكۈمانىڭ پۈتكۈل يەر يۈزىدە تەڭدىشى يوق ئىدى. بۇ تۆت يۇز ھېكىم يېمەك - ئىچمەك ۋە ئۇخلاپ ئارام ئېلىش دېگەننى ئۇنتۇپ پۈتكۈل چارە - ئامال ئەسلىھەلىرىنى تەڭ قىلىپ، ئىككى يىلغىچە قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. نەتىجىدە شاھنىڭ ئەھۋالى مەلۇم جەھەتتە ياخشىلىنىشقا باشلىدى. ھۆكۈمالارنىڭ سان - سانا قسىز ھۈنەر ۋە ماھارەتلەرنى كۆرسەتتىشى ئارقىلىق شاھنىڭ سەۋداسى سەل بېسىقتى؛ شېپالىق دورىلار ۋە پايدىلىق تاماقلاردىن ئۇنىڭ جىسمىغا

كۇچ-قۇۋۇەت، نېرۋىسىغا ئەقىل- ئىدراك پەيدا بولۇپ، سالامەتلىك تەرىپىگە قاراپ يۈزلەنـدى.

ئەلقىسسە، شاه بەھـرام شۇنـچىلـلـك شىپا تاپقاندىن كېيىن، ھېكىم - ھۆكـۈمالار بىلەن ۋەزىر ۋۇزۇرالار بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغا سېلىشىپ، مەسلىھەت قىلىشقا كىرىشتى:

— شۇنداق بىر ئىش قىلـىش كېرەكـكى، — دېدى ئۇلاردىن بىرى سۆز جاۋاھىرلىرىنى تۆكۈپ، — بۇ ئىش بىلەن شاھـىنىڭ سەۋدا كېسىلى پۈتۈنـلەي شىپـا تاپسـۇن. بۇنداق ئىشلاردىن بىرى — قەسىر ۋە ئىمارەت بىنا قىلىشتۇر. ئۇنى سەيلە ۋە تاماشا قىلـدۇرۇش شاھنىڭ سەۋداسىنى داۋالاشتا نا- ھايىتى كۆپ نەتىجە بەرگۈسـدۇر. شۇڭـا ماھىر بىناكارلار خىلمۇخىل ۋە ئۆزگىچە شەكىلدىكى گۈزەل قەسىر - ئىمارەتـلەرنىڭ لايىھەلىرىنى تۈزۈپ چىقسۇن. بۇ ئىمارەتـلەرنىڭ شەكىل قۇرۇلمىسى ھەرقانداق سەۋـدايى ئادەم ئۈنى سەيلە - تاماشا قىلسا شـپا تاپمـىدىغان دەرىجىدە كۆركەم ۋە نە- پىس بولسۇن.

ۋەزىر، ئەمىرلەر باشچىلىقىدىكى بار- لىق دۆلەت ئەركانلىـرى دەرھال ئىـمارەت ئىشلىرىغا تۈتۈش قىلىپ، كېرەكلىك ئەسلـ- ھەلەرنى تەييارلاشقا كىرىشتى. يەتتە ئىقـ- لىمنىڭ خان ۋە خاقانلىرى بەھرام شاھنىڭ روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى زەئىپلە- كىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش ئۈ- چۈن يېتىپ كېلىشكەنىـدى. چۈنـكى ئۇلار بەھـرام شاھـقا تەۋە ئىـدى. شۇڭـا ئۇلار كېچە - كـۈنـدۈز قۇللـۇق ئىزھار قىلـىپ، شاھنىڭ بوسۇغىسىغا باش قويۇشقانىدى. بۇ خان ۋە خاقانلار ئىچىدىن بىرەر دىشۋارچىلىقـ قا يولۇقۇپ، كېلەلمەي قالغانلىرىمۇ شاھنىڭ قۇلدەك خىزمىتىـنى قىلـىش ئۈچـۈن، ئۆز ئىنىسى ياكى ئوغلىنى ئەۋەتىشكەنـدى. بۇ يەتتە بۇيۇك شاھ يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆز ئىمكانىيىتىنىڭ باردىچە خىزمەت كۆر- سەتتى. ئۇلار شاھ بەھرامـنى سالامەتلىككە ئېرىشتۇرۇپ، ئىززەت - ئابرويغا ئىگە بو- لۇش ئۈچۈن، ھەر بىرى بىر خىزمەتكە مەسئۇل بولدى. ئۇلار ھەممىسى جان - دىلى بىلەن كېچە - كۈندۈز شاھنىڭ دەردىگە داۋا تە- لەپ، رەنجىگە شىپا ئىزدەشـكە مەشـغـۇل ئىدى. ئىمارەت بىنا قىلىش پىكرى ئوت- تۇرىغا قويۇلۇش بىلەنلا، بۇ يەتتە پادىشاھ ئالدىغا چىقىپ يەر سۆيگەن ھالدا:

— بىز ھەر بىرىمىز بىردىن قەسىرنى ياساشقا مەسئۇل بولـساق، بار كۈچـىمىزنى ئىشقا سېلىپ، كېچە - كۈندۈز تىرىشچانلىق كۆرسىتـىپ، ئاز مۇددەت ئىـچىـدە پۈتۈن قەسىرنى جىمى رەڭ - بېزەك، زىب - زىنـ- نەتلىرى بىلەن قوشۇپ تـولۇق تاماملىساق. شاھ بەھرام ھەر كۈنى كېلىپ، ئۇ بىنالار- نىڭ ياسلىش ئەھۋالـىنى كـۆرۈپ تاماشا قىلسا، — دەپ ئىلتىماس قىلىشتى.

شاھ بەھرام ئۇلارغا رۇخسەت قىلىپ، بۇ شاھلارنىڭ ھەربىرىنى ئۆز دىيارلىرىـغا ماڭىدىغان يول بويىغا بىردىن ئالىي ئىما- رەت بىنا قىلىشقا بۇيـرۇدى ۋە بۇنـداق قىلىشتىن مەقسىتى ئالەم ئەھلى ئۇ يوللار- دىن ئۆتكەنـدە، داۋامـلىق بۇ ئىمارەتلەرگە چۈشۈپ، مۇرادلىرىنى ھاسىل قىلىپ ئۆتۈ- شىنى كۆزدە تۇتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويـ- دى. پادىشاھلار بۇ ئىشـنى مىنـنەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلىشتى. ئۇلار دەرھال ئىشقا كىرىشىپ، ئاسمان قەسىرى كەبى يەتتە بۇ- يۇك ئىمارەتنىڭ پىلان - لايىھەلىرىنى تۈز- دى. ئۇلارنىڭ ئىشلەۋاتقان چاغدىكى سادالىرى ئاسمان ئاستىدا توختىماستـىن ياڭراشـقا

باشلىدى. بۇ پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى سۈرەتلىرى بىلەن تولدى. ماھىر بىناكارلار پەلەكنىڭ سۇ، ئاي ۋە قۇياشتىن خەۋەر ئالىدىغان قىلىپ، بۇ يەتتە جەنەتنى يەر يۈزىدە قۇرۇشقا باشلىدى. ئۆزگىچە شەكىلدىكى گۈزەل قەسىرلەر ئارقا-ئارقىدىن پەيدا بولدى، شاھ بەھرام بۇ ئىمارەتلەرنى تاماشا قىلىشقا شەيدا بولدى.

يەتتە پەلەكتەك يەتتە قەسىرنىڭ پۈتكەنلىكى، مانى رەسامنىڭ ھەربىر قەسىرنى ئۆزگىچە رەڭ بىلەن نەقىشلەپ چىققانلىقى، ئۇ يەتتە قەسىردە يەتتە ئىقلىم سۇلتانلىرىنىڭ قىزلىرى بەھرامغا نىكاھلانغانلىقى، بەھرام ھەپتىنىڭ ھەربىر كۈنىدە بىر قەسىرگە كېلىپ، ئۇلار بىلەن سۆھبەت قۇرغانلىقى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ھەم مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، بىناكار ئۇستىلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، يەتتە ئىقلىم سۇلتانلىرىنىڭ ھەربىرى ئۆزىگە تەقسىم بولغان قەسىرنى ياساپ تاماملىدى. ئەمما بىنالار پۈتۈپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتىمۇ شاھ بەھرامنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭ تاماشىسىدىن ھامان بەھرىمەن بولۇپ تۇردى. شاھ بەھرام بۇ يەردىكى ھەربىر ئاجايىپ-غارايىپ تاماشىغا نەزەر سالغىنىدا، ئۇنىڭ ئىشق سەۋداسىغا بۇ تاماشىلار ناھايىتى كۆپ ئارام بېرەتتى. بۇ قەسىرلەرنىڭ يۇكسەكلىكى پەلەككە تەڭلەشكەنىدى، بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ بۇ بۇيۇك ئىمارەتلەرنى بىنا قىلغۇچىلارنىڭ قەدىر-قىممىتى بولسا، پەلەكتىمۇ ئۇستۇن ئىدى. بىراق شاھ بەھرامنىڭ خەستە كۆڭلىدە ئىشق سەۋداسى بىلەن ئىشتىياق ۋەسۋەسىسى تېخى يەنىلا مەۋجۇت ئىدى. ئۇ ئىمارەتلەر پۈتكەندىن كېيىن شاھ بەھرام ھەممىسىنى كۆرۈپ تۈگەتتى ۋە تاماشا قىلىشتىن توختىدى. ھۆكۈمالارنىڭ بۇ پىلانى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلار يەنە مۇنداق تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى:

— ئەمدى شاھنىڭ داۋاسى شۇنىڭدىن ھاسىل بولىدۇكى، بۇ ئىمارەتلەرگە خىلمۇخىل رەڭ ۋە نەقىشلەرگە ماھىر رەسسام-نەققاشلار سۈرەت ۋە نەقىشلەرنى سىزسۇن. ھەربىر قەسىرنىڭ سۈرەت-نەقىشلىرىگە نەچچە خىل ھۈنەر-سەنئەتلەرنى ئىشلەتسۇن، ھەربىر سەنئەت ئىچىدە يۈز مىڭلىغان سېھىر-نەيرەڭلەرنى نامايان قىلىپ، بۇ قەسىرگە زىننەت بەرسۇن. نەققاشلار بۇ قەسىرلەرنىڭ ئىچىنى قانداق سېھرىي ھۈنەرلەر بىلەن نەقىشلىسە، سىرتىغىمۇ شۇ تەقلىدتە كاھىشلارنى ئىشلىسۇن.

بارلىق ھۆكۈمالار ۋە سۇلتانلار مانىنى چاقىرىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇردى:

— ھەي ئۇستاز، — دېدى ئۇلار مانىغا، — سەن جەمئى ھۈنەرلەردە ماھىرسەن. بۇ ئىشقا باشتىمۇ سەن سەۋەبچى بولغانسەن. شاھ بەھرام سېنىڭ سەۋەبىڭ بىلەن شادخۇراملىققا ئېرىشكەنىدى. ئەمدى يەنە

ئۇنىڭ سالامەتلىكى ۋە خۇشاللىقىغا ئۆزۈڭ سەرپ ۋەبكار بولغايسەن. بۇ يەتتە قەسىرنى يەتتە قىسمى رەڭ بىلەن زىننەتلەشكە كىرىشكىن. ئۇنى بارلىق ماھارىتىڭنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، كۆڭلۈڭ خالىغانچە نەقىشلىگىن، دالالار سەنىدەك بىر ئۇستازغا ئۇنداق قىل ياكى مۇنداق قىل دېمەس، چۈنكى بۇنداق دېيىش ئەدەب جۈملىسىدىن ئەمەس. مانى ئۇلارنىڭ تۆۋەنچىلىك بىلەن قىلغان بۇ ئىلتىماسلىرىنى ئاڭلاش بىلەنلا دەرھال ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ قوبۇل قىلدى.

— ئۇنداقتا، سىزلەر بۇ ئىشقا لازىملىق نەرسىلەرنى تەييار قىلىڭلار، — دېدى مانى ئۇلارغا.

ئۇلارمۇ مانىنىڭ تەلىپىنى ئورۇندىشىغا تۇتۇش قىلدى. ھەرقايسىسى ئۆز ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى. مانى ئىش بېشىغا بېرىپ، يۇرتنىڭ بارلىق رەسسام، نەققاشلىرىنى يىغىپ، ئۇلارغا ئىش بۇيرۇشقا باشلىدى. مانى بارلىق نەققاش ۋە رەسساملارنى يەتتە قىسمىغا بۆلدى. ئۆزى رەسىم ۋە نەقىش لايىھىلىرىنى تۈزۈپ بەردى. ئۇ ھەربىر ئىش ئۈرنىغا بارسا، شۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى تولۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، سەرەمجانلاشتۇراتتى.

شاھ بەھرام يەنە بۇ ئىمارەتلەرگە كېلىپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە سەيلە ـ تاماشا قىلىشقا كىرىشتى. ئۇ ھەر نەپەستە يېڭى ۋە ئۆزگىچە رەسىملەرنى كۆرۈپ، شۇنىڭ خىيالى بىلەن ئۆزىنى مەشغۇل قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى ھەر تەرەپكە مايىل بولاتتى. بۇ نەقىشلەر ئۇنىڭ خىيالىنى جەلىپ قىلىۋالغاچقا، قەلبىدىكى ئىشق ئوتىنىڭ نەقىشلىرىنى ئۇنتۇپ، كۆيۈش ـ ئۆرتىنىشلىرى بېسىقتى.

نەچچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بۇ قەسىرلەرمۇ زىننەتلىنىپ پۈتتى. قەسىرلەرنىڭ ھەربىرى رەڭگارەڭ نەقىش ـ سۈرەتلەر بىلەن بېزىلىپ بولدى. گەرچە شاھنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىشقىنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئوتلىرى ئاز قالغان بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمالار بۇ ـ نىڭغا سەل قارىماي كۆپ تەدبىرلەرنى قىلىشتى:

— ئەمدى شاھنىڭ پۈتۈنلەي شىپا تېپىشى، كېسىلىنىڭ ئۈزۈل ـ كېسىل يوقىلىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ بەدىنىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش كېرەك، — دېدى ئۇلار ھېكمەت ئۇنچىلىرىنى تۆكۈپ، — بۇنىڭ چارىسى شۇكى، بىزنا قىلىنغان بۇ يەتتە ئالىي قەسىر ئىچىدە يەتتە ھۇر سۈپەت مەشۇق بولۇشى كېرەك. پادىشاھلار ئارىسىدا كىمنىڭ گۈزەل ۋە ئەقىللىك قىز پەرزەنتى بولسا، ئۇ شاھ بەھرامنىڭ سېردىشى بولۇشقا لايىقتۇر. شاھ بەھرام ئۇنى نىكاھىغا ئېلىپ، قەسىر ئىچىدە ئارام ئالسۇن.

ئۇلار ھەممىسى بۇ خۇسۇستا ئىزدەندى. يەتتە پادىشاھنىڭ يەتتە نەپەر پەرى سۈپەت قىزى بار ئىدى. ئۇلار ئىپپەت پەردىسى ئىچىدە ساقلىنىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى گۈزەللىك ۋە ئەقىل ـ پاراسەت جەھەتتە جانلارغا ئاپەت، بەلكى جاھانغا ئوت ـ ھارارەت سالاتتى. ئۇلار گويا پاكلىق پەردىسىدىكى تولۇن ئاي، ياق، بەلكى پەلەك پەردىسىدىكى نۇرلۇق قۇياش ئىدى. ئۇلار بەئەينى گۈزەللىك بۇرجىدىكى پارلاق يۇلتۇز ئىدى. ئۇلار ھېچ كىشىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمىگەن، لاتاپەت سەدىپى ئىچىدىكى پاك گۆھەرلەر ئىدى، ئەمما بۇ گۆھەرلەر تېخى سەدەپتىن تېشىلمىگەنىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ تەرىپ ـ تۆسىنى

قىلىشقا توغرا كەلسە، بۇ ئىشقا چېچەن سۆز ئۇستىلىرىنىڭمۇ تىلى ئاجىز، قەلىمى چولتا كېلەتتى. ئۇلار گۈزەللىكتە ئاي ۋە قۇياش تىنمۇ ئۇستۇن ئىدى. ھەممىسى شاھ بەھرامنىڭ نىكاھىغا لايىق ئىدى. بىراق بۇ سۆزنى ئۇ يەتتە ئىقلىم شاھلىرىغا ئاشكارىلىمىدى. ئەمما شاھلارمۇ پېنھانلىق پەردىسىگە پۈركەنگەن بۇ تېپىشماقنى سەزمەي قالمىدى. ئۇلار ھەممىسى يەر ئۆپكەن ھالدا:

— بۇ ئىلتىپاتنى قوبۇل قىلىمەن ياكى رەت قىلىمەن دېيىشكە بىزنىڭ نېمە ھەددىمىز بولسۇن؟ پادىشاھى ئالەمنىڭ رايى قانداق بولسا، بىزنىڭ رايىمىزمۇ شۇنداق بولغۇسىدۇر. بۇ خۇددى زەررىچىلەرنىڭ قۇياشقا يېتىشكىنىدەك، قەترىلەرنىڭ دەريياغا قوشۇلغىنىدەك بىر ئىشتۇر، — دەپ، ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىشتى.

ئەلقىسسە، بۇ مەسلىھەت پىشتى. شاھ بەھرام پادىشاھلار قائىدىسى بويىچە شادلىق تويلىرىنى قىزىتىشقا پەرمان چۈشۈردى. توي رەسىمىيەتلىرى ئەلا دەرىجىدە ئورۇنداللدى. ئۇ ئاي يۈزلۈكلەر شاھ بەھرامنىڭ جۈپلۈكىگە قارار تاپتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى بىر تەرەپكە يۈرۈپ، ئاتىسىنىڭ قەسرىگە بىرىپ ئورۇنلاشتى. ئەمدى ۋاقتىشۇناس ھۆكۈمالار سائەت ئىشلىرىنى قىياس قىلىپ، مۇنداق دېيىشتى:

— ھازىر شاھنىڭ ئارزۇسىغا يېتىدىغان پەيت، ھەرەم ئەھلىگە پەرۋا قىلىشى، ئۇلارنى بۇ ئارقىلىق ئەزىز ۋە ھۆرمەتكە ئىگە قىلغىنى مۇۋاپىقتۇر. شاھ ئەتە شەنبە كۈنى شارائىتلىك يۇلتۇزلار تۇغقاندا، ئىپارسىمان قەسرىنى ئىچىدە تەخت تۈزۈپ، ئىپار ھىدلىق مەيلەرگە ئىبغىز تېگىپ ئولتۇرغاي.

شەنبە كۈنى شاھ بەھرامنىڭ ئىپارىدەك قاپقارا كىيىملەرنى كىيىپ، ئىپارسىمان قەسرىگە كەلگەنلىكى ۋە ئۇ يەردە ئىپار كىيىكى بىلەن ئىپار ھىدلىق شارابلارنى ئىچكەنلىكى، شاھ بۇ مەشغۇلات ئارقىلىق ھىجران ئوتىنىڭ تۈتۈنلىرى قارايتىۋەتكەن كۈنلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كەچكە يەتكۈزگەنلىكى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلىدۇ. دەك سېھرىلىك، لەۋلىرى جان بېغىشلىغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشىق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنسۇي دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ.

شەنبە كۈنىنىڭ سۇبھىسى قاراڭغۇ كېچىنىڭ يۈزلىرىگە كاپۇردەك ئاپئاق شايىسىنى يايدى. بەھرام ئۇ چىن سەنەم - دەك سېھرىلىك، لەۋلىرى جان بېغىشلىغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشىق - مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنسۇي دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ.

شەنبە كۈنىنىڭ سۇبھىسى قاراڭغۇ كېچىنىڭ يۈزلىرىگە كاپۇردەك ئاپئاق شايىسىنى يايدى. بەھرام ئۇ چىن سەنەم - چى، چاچلىرى كۆكۈل ئوۋلىغۇچى ھىندى گۈزىلى بىلەن ئىپار ھىدلىق شارابلارنى ئىچىش ئۈچۈن، ئىپارسىمان قەسرىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ ھىندى گۈزىلى گويياكى ئاينىڭ كىيىملىرىدەك قاپقارا لىباسلارنى كىيگەن، ئۇ لىباسلارغا بەئەينى يۇلتۇزلار - دەك يارقىن بېزەكلەرنى تاقىغان، ئۆزى ئورۇنلاشقان تەختىگىمۇ ئىپار رەڭلىك رەختلەردىن يوپۇقلارنى ياپقان ھالدا،

خۇددى ئىپار ئۇستىدە ئورۇنلاشقان چىن كىيىكىدەك ئولتۇراتتى. ئۇ گۈزەلنىڭ ئاشۇ ئولتۇرۇشلىرى كىشىگە زۇلمەت ئىچىدە جىلۋىلىنىۋاتقان ئابىھاياتنى ئەسلىتەتتى. شاھ بەھرامۇ ئىپاردەك قاپقارا كىيىملەرنى كىيىپ، ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ قېشىغا كىردى. ئۇ جەمشىد سۈپەت شاھ تەخت ئۈستىگە چىققىنىدا، بۇ ھۇر سۈپەت گۈزەلمۇ ئۇنىڭغا ياندىشتى. ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە ئىپار ھىدلىق شارابلارنى ئىچىشتى. كەچ كىردى، ئالەم يۈزى ئەنبەردەك قارايدى. بۇ كۈنى ھەممە كىشى شاد - خۇرام بولدى. لېكىن شاھ بىزەۋتەلىك ئىچىدە مەيۈسلەنىپ ئولتۇراتتى. ھۆكۈمالار ئۇ ھىندى پەرىسىگە تاپىلاپ، شاھنىڭ كۆڭلىنى سېھرىي كۈچ بىلەن ئۆزىگە مايىل قىلىش، ھەمما، باشقا ئىشلاردىن ئۆزىنى يىراق تىلىشنى بۇيرۇغانىدى، ئۇ ئاي يۈزلۈكمۇ بۇ تاپشۇرۇقنى بىنائەن بەھرامدىن ئۆزىنى تارتتى. چۈنكى شاھ بەھرامنى داۋالاشتا، ئۇنىڭ كۈندۈز كۈنلىرىنى شاد - خۇرام لىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ، كېچىسى ئۇنى تولۇق ئۇخلاشقا ئادەتلەندۈرۈش بەلگىلەنگەنىدى. بىراق شاھنىڭ كۆڭلىگە غەم تۈنلىرى قايغۇ سېلىپ، كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قاچتى. ئۇ ھىندى ئاي يۈزلۈكى ئۆز پەرىدىسىگە پۈركەندى. شاھقا ئالەم قاراڭغۇ بولدى. شاھ ئۆز دىلبىرىنىڭ چاچلىرىنى ئەسلەپ، تۈن بويى قىلدەك تولغىناتتى. بۇ غەم كېچىسىنىڭ ئۆز جېنىغا ئازاب سېلىشنى ۋە ئۇيقۇسىزلىقنىڭ جىسمىنى خاراب قىلىشنى بىلگەن شاھ بىر - ئىككى خىزمەتكارىنى چاقىرىپ، پەرمان چۈشۈردى:

— سىلەر مۇشۇ قەسىر ئالدىدىكى يولغا چىقىپ، بۇ ياقتا كېلىۋاتقان ھەرقانداق كىشى بولسا، ئېلىپ كىرىڭلار. ئۇ كىشى ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىدىن بىرنەچچە ھېكمەتنى بايان قىلىپ، ئەپسانە سۆزلىسە، ئۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ كۆزۈم ئۇيقۇغا مايىل بولار. شۇنىڭ بىلەن بۇ تۈنىنى ئاسانراق تاڭ ئاتقۇزسام ئەجەب ئەمەس.

خىزمەتكارلار چىقىپ، بىر جاھانكەشتە مۇساپىرنى تېپىپ كىردى، ئۇ گويياكى بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەكتەك توختىماي سەپەر قىلىپ كەلگەنىدى. ئۇ مۇساپىر قەسىرگە كىرگەندىن كېيىن، شاھ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ ئەپسانە سۆزلىگۈچى مۇساپىر يەر ئۆپۈپ ئولتۇردى. شاھ بەھرام ئۇنىڭغا پەرمان چۈشۈرۈپ، ھېكايە سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ مۇساپىر ئەپسانە سۆزلەش بۇيرۇقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، يېقىملىق بىر ئەپسانىنى ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ شاھ بەھرامغا كۆپ دۇئالارنى قىلىپ، غەم - قايغۇدىن قۇتۇلۇشقا تىلەكداشلىق بىلدۈردى. ئاندىن ئۆز ئەپسانىسىنى باشلىدى.

بىرىنچى، ئىقلىم يولىدىن كەلتۈرۈلگەن مۇساپىرنىڭ سۆزلىگەن ئەپسانىسى

ھىندى مەملىكىتىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شاھلىق ئىشلىرىدا ھەددىدىن تاشقىرى ھوشيار ۋە دانا ئىدى. لەشكىرىنىڭ ھەددى - ھېسابى يوق ئىدى. خەزىنىلىرىمۇ سان - ساناقتىن تاشقىرى ئىدى. ئۇ قوشۇن سەردارى ئۆزىنىڭ ھىندى تىغىنى غىلىپىدىن چىقارسا، خىتاي ۋە چىن، بەلكى كەشمىرغىچە بولغان

جايلارنىڭ هەممىسنى قولغا كىرگۈزەلەيتتى. پەلەك ئۇنىڭ تەختى ئۇستىدە سايىۋەن بولغانىدى. سەرەندىپ شەھىرى ئۇنىڭ پايتەختى ئىدى. ئۇ شاھنىڭ ئىسمى جۇر- ئەتخان بولۇپ، لەقىمۇ خان ئىدى. بارلىق پادىشاھلار ئۇنىڭ مەملىكىتى ۋە بايلىقىغا هەسەت قىلىشىپ، يۇزلەرچە هەسـ- رەت چېكەتتى. پۇتكۈل ئالەمگە ئۇنىڭ شان - شۆھرەت ۋە هەشمىتى تارالغانىدى. جۇرئەتخان دېسە، جىمى خالايىق بىلەتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ پادىشاهنىڭ بىر بەختـ لىك پەرزەنتى بار ئىدى. بۇ پەرزەنت پادىشاهنىڭ جان - جىگىرى ۋە كۆڭۈل قۇۋۋىتى ئىدى. ئۇ بارچە ئىشلاردا دانىشـ مەن ئىدى، بۇ جەهەتتە ئۇ ئۆز زامانـ نىڭ يېگانىسى ئىدى. هۆسنى - جامالدا ئۆز دەۋرىنىڭ كەم ئۇچرايدىغان بىر گۈـ هىرى ئىدى. ئاتىسىنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭ بىلەن خۇشال ئىدى. پۈتكۈل هىندىستان ئەهلىنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ جامالى بىلەن نۇرلىناتتى. ئۇ ئىنتايىن مۇلايىم ۋە خۇش خۇي ئىدى. پەم - پاراسەت جەهەتتىمۇ تەڭداشسىز ئىدى. ئۇ پەرزەنت بارلىق ئىلىملەرگە ماهىر، هەممە ماهارەتلەرگە كامىل ئىدى. بارچە خالايىق خۇش خۇيلۇقـ تا بىر سېرى بولسا، بۇ بىر سېرى ئىدى. هېچكىمگە ئۇنىڭدىن ئازار يەتمەيتتى. پاكلىق هەم تەقۋادارلىقمۇ ئۇنىڭ بىر مىجەزى ئىدى. ئالەم خەلقى ئۇنىڭ خۇلقىنى ياقتۇراتتى. ئۇ پەرزەنتىنىڭ مۇبارەك ئىسمى پەررۇخ جەمال ئىدى.

ئەلقىسسە، ئاتىسى قىرىق يىل شاهلىق قىلىپ، خەلقىگە باشلامچى بولغانىدى. شاهـ نىڭ ئۆمرى سەكسەنگە يەتكەندە ئۇنىڭ كۆڭلىدە ياشاش هەۋىسى قالمىدى. ئۆزۈم تىرىك ۋاقتىمدا ئۆز پەرزەنتىم بىلەن كۆزۈمنى يورۇتاي، دەپ ئويلاپ، ئوغلىغا يۇرت بىلەن تەخت ۋە تاجنى ۋە پۈتۈن هىندىستاننىڭ مالىيىسىنى ۋە خىتاي ۋە چىن ئەللىرىنىڭ باج خىراجىتىنى بەرـ مەكچى بولدى. شاه ئۆزىنىڭ بۇ ئىشى بىلەن چەكسىز سۆيۈنگەن ۋە پەخىرلەنگەن بولاتتى. بىراق شاهزاده پەررۇخ جامال شاهلىقتىن نەپرەتلىنىپ، پۇقرالىقتىن پەـ خىرلىنەتتى. سەلتەنەتنى هەرگىز قوبۇل قىلمايتتى. شاهلىق ئىشى بىلەن ئۆيلىنىش ئىشىغا شاهزاده زادىلا كۆڭۈلشىمەيتتى. ئاتىسى ئىنتايىن مۇهىم دەپ بىلگەن بۇ ئىككى ئىشنى شاهزاده ئىزچىل تۇرده رەت قىلىپ كەلمەكته ئىدى. ئاتا بىلەن ئوغۇل بۇ ئىككى ئىش هەقىده دائىم تالاش - تارتىش قىلاتتى.

ئەلقىسسە، شاهزاده بىر كېچىسى تائەت - ئىبادەت بىلەن بولۇپ، سەجدە - مۇناجاتلارنى بىجا كەلتۇردى - ده، سائادەت سۇبهىسى كۆتۈرۈلەي دېگەنده، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ غالىپ كەلدى. بىراق ئۇنىڭ روهىي تۇيغۇلىرى دائىم هەركەتته بولغاچقا، ئۇنىڭغا يوشۇرۇن سىرلار ئاشكارا بولۇپ، ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى. چۈشـ ده ئۇ ئۆزىنى بىر بايا‌ۋاندا كۆردى. ئۇ بايا‌ۋاندا هەددى هېسابسىز خالايىق بار ئىدى. ئۇلارنىڭ هەممىسى مۇساپىر، كۆچـ مەنزىلەر ۋە سەيلە - ساياهەتچىلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ هەممىسى بىر يۆنىلىشكە قاراپ كېتىۋاتاتتى. شاهزاده ئۇ خەلق ئىچىده بىر مەپىنى كۆردى. ئۇ مەپىنى بەختـ سائادەت چاقلىرى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن چىن ئىپارىدەك خۇش بۇي

www.uyghurkitap.com

هىدلار كېلەتتى. تاڭ شامىلى تۇساتتىن بىر ھەرىكەت قىلىپلا ئۇ مەپىنىڭ پەردىسىنى كۆتۈردى. پەررۇخ جامال ئىختىيارسىز ھالدا ئۇ مەپىگە نەزەر سالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە بىر پەرىنى، ياق، بەلكى شەرق قۇياشىنى كۆردى. ئۇنىڭ ناتۇان جىسمى ئۇ قۇياشىنىڭ ئالدىدا گۇياكى خەس - خەشەكتەك كۆيۈپ كۈل بولدى. مەپىنىڭ پەردىسى دەرھاللا يېپىلىپ قالدى، گۇياكى تۇلۇن ئايىنى بىر پارچە قارا بۇلۇت كېلىپ يوشۇرغاندەك بولدى. خالايىقنىڭ «بۇ يەر — قۇددۇس يېرى» دېگەن سۆزلىرى شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندەك بولدىيۇ، شۇ ھامان ئۇيقۇدىن سەكرەپ ئويغاندى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قاچتى. ئۇنىڭ ۋۈجۇدىغا بارغانسېرى بىئارام بولۇشقا، جېنى رىتىنىشكە باشلىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ۋالىتۇردى. ئىشىق زۇلمى ئۇنى نابۇت قىلىشقا باشلىدى. ھەرقانچە پىكىر - قىياس قىلسىمۇ، بۇنىڭغا ئىلاج تاپالمىدى. ئاخىر ئۇ قۇددۇس بايراقىغا سەپەر قىلىشنى ۋە ئۆز مۇرادىغا يېتىش يولىدا جان پىدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

تاڭ شامىلى كېچە تۇمانلىرىنى سۈرۈپ، سۇبھى ئاشكارا بولدى. كۈندۈز سائادەتلىك چىرايىنى ئاچتى. پەررۇخ جامال ئاتىسىنىڭ تەختىگە باش قويۇپ، پېشانىسى بىلەن يەرنى سۈپۈرگەن ھالدا مۇددىئاسىنى ئىزھار قىلدى:

— كۆڭلۈمدە سەپەر قىلىپ، جاھاننى ئايلىنىش ئىستىكى پەيدا بولۇپ قالدى، بۇنى توسۇش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. بۇ ھەۋەس ئەقلىمنى يوقاتتى، ھۇش - سەزگۈرلىرىمنى نابۇت قىلدى. بۇ ئىشقا مېنىڭ ھېچ ئىلاجىم يوق، سەپەرگە چىقماسلىققا ئىختىيارىم ۋە سەۋر - قارارىم يوق. بۇ ئىشتا شۇنى ئۆتۈنۈپ ئىلتىجا قىلىمەنكى، پادىشاھى ئالەمنىڭ ماڭا رۇخسەت بەرگىنى ئەلادۇر، بولمىسا، بېشىمنى ئېلىپ چىقىپ كېتىمەن.

شاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۇنىڭ قەلبى شۇنداق ئۆرتەندىكى، باشلىرىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. ئۇ جىگەر - باغرىدىن ئىرىدىن پىغانلارنى چەككەن ھالدا مۇنداق دېدى:

— ھەي يۇرىكىمنىڭ پارىسى، ھەجران - پۇرقەتلىرىڭ بىلەن باغرىمغا ئوق ياغدۇرمىغىن! نېمە دېسەڭ دېگىن، ئەمما، بۇ سۆزنى قىلمىغىن! چۈنكى بۇ دۇنيادا مەن بۇگۈن بار، ئەتە يوق. جۇدالىق خەنجىرىنى يۈرەك - باغرىمغا ئۇرمىغىن! چۈنكى ئۇنىڭسىزمۇ مەن ئۆلۈكنىڭ قاتارىدىكى ئادەمەمەن، مېنى تۆپە - تۆپىلەپ ئۆلتۈرمىگىن!

شاھ شۇ يوسۇندا ھەددۇ ھېسابسىز دەردلىك پىغانلارنى چەكتى. لېكىن ئىشقنىڭ غالىبلىقى تۈپەيلىدىن شاھزادىگە بۇ ئاھ - زارلار كار قىلمىدى. پادىشاھ ئوغلىنىڭ بارغانچە ئۆرتىنىۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ ئىشق ئوتلىرىنىڭ بارغانسېرى ئۆرلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى:

— ئاتاڭنىڭ كۆز ياشلىرى سېنىڭ بۇ ئوتلىرىڭنى پەسەيتەلمىگۈدەك، كەتمىگۈچە كۆڭلۈڭ ئارام تاپمىغۇدەك، — دېدى پادىشاھ كۆز ياشلىرىنى توپان سۈيىدەك ئېقىتقان ھالدا. ئاندىن ئۇ ئۆز جېنىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، پۈتۈن لەشكەرلىرىنىڭ يېرىمىنى ۋە خەزىنىسىنىڭ يېرىمىنى ئوغلىغا بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سەپەردە كېرەك قىلىدىغان نۇرغۇن شاھانە بۇيۇملارنى

تەييارلىدىكى، ئەقىل - ئىدراك ئۇنى قىياس قىلالماس.

ئەلقىسسە، جۇرئەتخان ئوغلىنى رۇخسەت بىلەن خۇش قىلدى. گويياكى ئۇ ئۆزىنىڭ جان ۋە جىسمى بىلەن خوشلاشقاندەك بولدى. ئۇزىتىش ئاياغلاشقاندىن كېيىن، پادىشاھ يۈز مىڭلىغان ئازاب - ئوقۇبەتلەر ئىچىدە ئۆز تەختىگە، ياق، بەلكى بالا - قازا تەرىپىگە قاراپ ياندى. پەررۇخ جامال «كۆچ دېسە كۆچ!» دەپ، سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇنىڭدا كېچە - كۈندۈز ئىلگىرلەشتىن ئۆزگە نىيەت يوق ئىدى. ھېچ يەردە ئارام ئالمايتتى. شەھەرمۇ شەھەر يۇرۇشنى داۋام قىلاتتى. ئۇ زامانىدا كىشىلەر كەبە ئورنىدا ئەنە شۇ قۇددۇس يېرىنى تاۋاپ قىلاتتى. ئۇنىڭ قەدىمى ئاخىر مەقسەت مەنزىلىگە يەتتى، ئۇ يەرگە يۈزمىڭلىغان خەلق تاۋاپ ئۈچۈن يېتىپ كەلگەنىدى. خالايىق ھەممىسى ئۇ يەرنى تاۋاپ قىلىشقا باشلىدى. پەررۇخ جامالمۇ ئۇ پاك زېمىنغا يېتىپ كېلىش بىلەنلا، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇيەرنى تاۋاپ قىلىشقا كىرىشتى. ئۇ يۈزىنى ھاجەتمەنلىك تۇپرىقىغا شىكەستىلىك بىلەن قويىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى يېنۇاتقان شامدەك تۆكۈپ، پۈتكۈل ئالەمنىڭ ياراتقۇچىسىغا ئىلتىجا قىلدى. تەكرىدىن ئاشۇ چۈشىدە كۆرگەن دىلبىرىگە ئۇچراشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ۋىسالى بىلەن مۇرادىنى ھاسىل قىلىشنى تىلىدى. نەچچە كۈن شۇ تەرىقىدە ئۆتۈپ كەتتى. بىراق بۇ مۇشكۈلچىلىك ھەل بولدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇشۇمۇ ئۇشتىن كەلگەن تاۋاپ ئەھلى يېنىشقا بەل باغلاپ، ھەممىسى كەلگەن يولىغا ئارقا - ئارقىدىن كېتىشتى. شۇ كېچىسى غەم ۋە ئەلەمدىن پەررۇخ جامالنىڭ كۆڭلى مۇڭ - قايغۇغا تولدى. ئۇ چۈشىدە بىر مويسىپىت كىشىنى كۆردى. ئۇ كىشى پەررۇخ جامالغا: «مۇرا - دىڭغا يەتمەكچى بولساڭ، ئەتە بۇ يەردە تۇرماي، ھەلەب شەھرىگە يول ئالغىن!» دېدى. شاھزادە بۇ سۆزنى ئاڭلاش بە - لەنلا ئويغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ سەۋر - تاقىتى رىشتىسى ئۈزۈلدى. ئۇ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ھەلەب شەھىرىگە بېرىشقا بەل باغلىدى. پەررۇخ جامال ئاتسى بەرگەن لەشكەرلەرنى رۇخسەت بىلەن ياندۇردى. ئۆزى ھەلەب شەھرىگە مېڭىشقا جابدۇندى. لەشكەرلەر يېنىشقا قارار تاپتى. پەررۇخ جامال بىلەن ئىككى يۈزچە كىشى قالدى. بۇ ئىككى يۈز كىشىنىڭ قايتالىشى قىيىن ئىدى. چۈنكى جۇر - ئەتخان ئۇلارغا شاھزادە بىلەن بىللە بولۇشنى قاتتىق جېكىلىگەنىدى. لېكىن پەررۇخ جا - مال بۇلاردىن يىراق بولۇشنى خالايتتى.

ئەلقىسسە، پەررۇخ جامال يولغا را - ۋان بولدى. خالايىقمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭدى. بىراق ئۇلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە قايتىقۇسى بار ئىدى. ئۇلار شاھزادە بىلەن كۆرۈنۈشتە ھەمراھتەك كېلىۋاتاتتى. لېكىن شاھزادىنىڭ ھەقىقىي ھەمراھى دەرد بىلەن ئاھ ئىدى. ئۇلار شۇ يوسۇندا گاھى يۇ - رۇپ، گاھى بىرەر مەنزىلگە چۈشۈپ دېگەندەك، ئاخىر ھەلەب شەھرىگە يېقىن لاشتى. شەھەر سىرتىدىكى سەھرا تەرەپ - تىن ھەددۇ - ھېسابسىز خالايىق ھەلەب شەھرىگە قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ تولىلىقىدىن پۈتۈن شەھەر سەھراسىغا شاۋ - قۇن - سۇرەن چۈشكەنىدى. پەررۇخ جامال ئۇ خالايىق ئارىسىدا شەھەرگە قاراپ كېتە - ۋاتقان بىر مەپىنى كۆرۈپ قالدى. بۇ مەپە

شاهـزاده چـۈشـده كۆرگەن هېلىقى قا-
را يوپۇقلۇق مەپىنىڭ دەل ئـۆزى ئىدى.
بۇنى كۆرگەن شاهـزادىنىڭ جېنىغا تاقەتـ
سىزلىك ئوتلىرى تۇتاشتى. دەل شۇ پەيتته
بىر مەيىن شامال كـېلىپ مەپىنىڭ يوپۇقـ
نى كۆتۈردى. گويا بۇلۇت ئارىسىدىن قۇياش
يۈزىنى كۆرسەتتى. شاهزاده چۈشىده كۆرۈپ
ئاشىق بولـغان بۇ قۇياش بـۇگـۈن يەنه
مەپه ئىچىده ئاشـكـارا بولـدى. پـەررۇخ
جامال ئىزدىـگەن مەشۇقىنى تاپـتى. بىراق
ئۇ قارا يوپۇق شۇ هـامان يەنه يـېپىلىپ
قالدى. ئۇ قۇياش يوپـۇق بۇلۇتىنىڭ ئىچـ
گه يوشۇرۇنۇش بىلەنلا، پەررۇخ جامالـىنىڭ
كۆزىگه جاهان قاراڭـغـۇ بولۇپ تۇيۇلدى.
چۈنكى ئۇنىڭ كۆز نۇرى ئۆچتى، كۆڭـلى
توختاۋسز هالدا بـىئارام بولـدى. ئاخىر
ئۇ هوشىدىن كەتتى. شاهزاده هوشىغا كېـ
لىپ قارىسا، دەشتۇ ـ سەهرادىكى خالايىقـ
تىن هـىچبىر ئەسەر قالـمىغانىدى، ئۇلار
هەممىسى شەهەرگه كىرىپ، ئۆز ئۆيلىرىدىن
ئورۇن ئېلىپ بولغانىدى. پەررۇخ جامالنىڭ
ئەتراپىدا ئۆز خادىملىرىدىن ئـۆزگه كىشى
قالمىغانىدى. بۇ ئىش شاهزادىنگه ناهـايىتى
ئېغىر كەلدى. هېجران زەهىرىنىڭ ئاچچىقـ
لىقى تېخىمـۇ مەلۇم بولـدى. ئۇنىڭ ناتـ
ۋان جېنى ئۆرتىنىشكه باشلىدى. لېكىن ئۇ
تىرىشىپ، تىرمىشىپ يۇرۇپ سەۋر ـ تاقەت
قىلاتـتى ۋە بارلىق ئازاب ـ ئوقۇبەتـلىرىنى
ئەلـدىن يـوشۇراتتى. بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى
خەلـقى ئالەم ئالـدىـدا رەسـۋا بولۇشتىن
ساقلاشنى ئويلايتتى. لـېكىن خـادىملىرى
ئۇنىڭ ئەهۋالىنىڭ بارغانسېرى ئـۆزگىچـه
بولۇۋاتقانلىقىنى سەزمەكـته ئىدى. ئۇلار بۇ
ئەهۋالـدىن بىر ـ بىرىـگه سۆز ئېيتمىشىپ،
هەيرانلىق ئىزهار قىلـىشاتـتى. هەمـمەيـ
لەن بۇ ئىشتا قەيسى ئەهۋالغا قالـغانلىقى،
ئاخـىر ئۇلار بىر مەنـزىلنى تېپىپ ئورۇنـ
لاشتى. شاهـزاده هالىدىن كەتـكەنىدى،
ئۇنىڭ ئەهۋالى تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئۆزگىرەتتى،
ئۇ ئەلنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنمۇ سەزمەيتتى،
ئەلـنىڭ تاپا ـ مالامەتـلىرىنى ئىشق ئوتـ
نىڭ شىددەتـلىرى بېسىپ چـۈشـكەنىدى،
كەچ كىردى. تۈن لەشكەرلىرى كەڭ سەهـ
راغا قارا پەردىسىنى يايدى. شاهزاده پەررۇخ
جامالنىڭ غەمكىن ئەهۋالىدىن پۈتۈن خا-
دىملىرى خاموش بولغان هالـدا ئارام ئېـ
لىشتى. شاهزاده ئۆز خادىملىرىنىڭ ئالدىدا
ئۇخلىغان بولۇپ ياتتى. شاهزادىنىڭ ئۇخلاپ
قالغانلىقىنى كۆرگەن خـادىمـلارنى ئۇيـقـۇ
تۇتـتى. ئۇلار كـۆزلىرىنى يۇمۇش بىلەنـلا
ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇلارنىڭ ئۇيـقۇغا غـەرق
بولغانـلىقىنى كـۆرگەن شاهزاده ئورنىدىن
تۇردى. ئۇنىڭ قەلبىده ئىشق ئوتـى تېـ
خىمۇ يالقۇنـجاشقا باشـلـدى. ئاخـىر ئۇ
قولىغا قەغەز ـ قەلەم ئېلىپ، خادىمـلىرىـغا
مۇنـداق خەت يازدى: «هەي دوستـلىرىم،
بۇ ئالەم هادىسىلىرىدىن هېچكىم قۇتۇلالـ
مايدۇ. قۇدرەتلىك تەڭرى ئۆز بەنـدىسىگه
نېمىنى ئىراده قىلسا، ئۇنى كۆرمەي ئامال
يوق. ئىشق تەقدىرى مەن بىچارىنى ۋەيران
قىلدى، شۇڭا مېنىڭ تەقدىرىم غېرىـبلىق
ئىچىده خاراب بولۇشتىن ئىبـارەت بولـسا،
بۇنىڭـغا نېمه ئامال؟ مەن شۇنـداق ئېغىر
ئەهۋالـدا قالـدىمكى، ئۇنى بايان قىلىشـقا
تىلىم ئاجىزدۇر. بۇ دىشۋارچىلىقنى سىلەر-
نىڭ مەن بىلەن تەڭ تارتىشىڭـلار تامامەن
هاجەتسىز، ئۇنى مەن يالغۇز تارتىشىم كېرەك.
سىلەر بۇ غۇربەت يېرىده زادى تۇرماڭلار،
مېنى ئىزدەپ يۈگـۈرۈشمـەڭـلار، بەربىر
مېنى تاپالمايسىلەر. ئەڭ ياخشىسى ۋەتەنگه

قايتىدىلار. بۇ مۇشكۈلچىلىكىلەر تۇپەيلىدىن جېنىمدىن تويدۇم. ئەگەر تىرىك قالسام، بىر كۈنلەردە مەنمۇ ۋەتەن تامان يول ئالارمەن. خەير ـ خوش، نامە تامام، ۋەسسەلام.» شاھزادە خەتنى يېزىپ تۈگەتتى ـ دە، يۆگەپ، ئۆز ئورنىدا قويۇپ قويدى. ئاندىن ئۇ ئۆز كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بىر قارا پالازنى كىيىم قىلىپ كىيدى. ئاندىن ئاستا قوپۇپ چىقىپ كەتتى. شاھزادە ئەھەر ئىچىگە كىردى. ئۇ خۇددى تەلۈىلەردەك كوچا ـ كوچىلاردا ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈردى. ئاخىر ئۇ بىر خارابىلىقتا گۈلخان يېقىپ، ئۇستىگە بىر كونا پالازنى يېپىنىپ، يېتىپ قالدى. گەرچە ئۇنىڭ ياتار يېرى گۈلخانىنىڭ كۈلى ئىدى، بىراق ئۇنىڭ جېنى دوزاخىنىڭ ئوتىدا كۆيمەكتە ئىدى. ئىشىق ئۇنى مۇشۇ ھالەتلەرگە سالدى. ئاقىۋىتى نېمە بولار ـ كىن ـ تاڭ؟

تاڭ ئاتتى. سۇبھى ئۆزىنىڭ قۇياش ئوتلىرى بىلەن ئالەمنى يورۇتتى. شاھزادىنىڭ خادىملىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ياتقان يېرىگە يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار شاھزادىنىڭ يوقالغانلىقىنى بىلىپ، داد ـ پەريات كۆتۈرۈشكەن ھالدا ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئۇلار شۇ يوسۇندا ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئىزدىدى. بىراق شاھزادىنىڭ ئىز ـ دېرىكى بولمىدى. خادىملار بۇ ئىش تۈپەيلى جانلىرىدىن تويۇشتى. ئۇلار توساتتىن شاھزادىنىڭ يېزىپ قويغان خېتىنى تېپىشتى ۋە بارلىق ئەھۋالنى بىلىشتى. ئۇلار بۇ دەردنىڭ داۋاسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشىپ، شاھزادىنىڭ ھالىغا ماتەم تۇتۇشتى، ئۇنىڭ بۇ غۇربەتچىلىكتىكى ئەھۋالىدىن سانسىزلىغان ئەپسانىلەرنى بايان قىلىشىپ، غېرىبانە ناله ـ پىغان چېكىشتى. لېكىن ئۇلار بۇ ئىشقا ھېچبىر چارە تاپالمىدى. ئاخىر ھەممىسى يىغلا ـ يىغلا ئۆز ۋەتىنگە قاراپ راۋان بولۇشتى.

شاھزادە پەرروخ جامال كۆڭلى بۇزۇلۇپ، غەم ئوتىدا خەستەك كۆيۈشكە باشلىدى. ئۇ شەيدالىق تۈپەيلى ئۆزىنىڭ پادىشاھلىقىنى تاشلاپ، ئىشق كوچىسىدا دەۋانە بولۇشقا يۈزلەندى. ئۇ يۈزلەرچە دەردـ ئەلەم ۋە بالا ـ قازا ئىچىدە قالدى، ئۇنىڭ تەلۈىلىكى توختاۋسىز قوزغىلاتتى. لېكىن بۇ ئىشقا ھېچبىر چارە تاپالمايتتى. كۆيۈك دەردى ئۇنىڭ كۆڭلىگە يۈز تۈمەن غەملەرنى سالاتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن بارچە ئىشلار بىر سېرى، بۇ غەم بىر سېرى ئىدى. ئۇ مۇشۇنچىۋالا رەنجۇ مۇشەقىقەتلەرگە دۇچار بولغانلىقتىن، جان ـ جەھلى بىلەن ئوتلۇق ئاھ ـ پىغانلارنى چېكەتتى، ئۇنىڭ ئاھۇ زارلىرى پەلەكنى ئۆرتەيتتى. ئۇ نام ـ نىشانسىز مەھبۇب ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا ئىشلار يۈز بەردى. لېكىن بۇ شەھەرنىڭ چەك ـ چېگرىسى مەلۇم ئەمەس ئىدى. مەھەللىلىرىنىڭمۇ سانى يوق ئىدى. بىر كىشى ئەگەر يۈز يىل ماڭغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئىچىنى تولۇق ئايلىنىپ تۈگىتەلمەيتتى. خەلقى ۋە ئۆي ـ ۋارانلىرى ھېسابتىن زىيادە، دېگەندىن ئارتۇق ئىدى. پەرروخ جامال نەچچە كۈنلەپ ئۇ يەردە ئۇسسۇز ۋە ئاچ ـ زار ھالدا يۈردى. ئۇ تاماق ئورنىدا غەم يېسە، ئۇ ئۇسسۇزلۇق ئورنىدا قان ـ زەردابلىرىنى ئىچەتتى. ئەگەر بىركىشىنىڭ جېنىغا ئىشىق ئازابى يەتسە، جىسمىغا غۇربەتچىلىك كېسىلى ئۇلاشسا، ھىجرانمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە غەم ـ قايغۇ

سالسا، ئويلاپ باقايلى، ئۇنىڭ هالى نېمه بولماقچى؟ ئۇنىڭغا قانداق ئاجايىپ كۈنلەر-نىڭ يۈزلەنگەنلىكىگه قارايلى، ئەنه ئۇ شاهلىقنى تاشلاپ، شۇنچه غەم-ئەلەم يۈكلىرىنى كۆتۈرۈپ، دىشۋارچىلىق چۈشكەن ئاشۇ خەستە جېنىنى ئېلىپ يۈرمەكتە.

ئەلقىسسه، شاهزاده ئۆز-ئۆزىگه: «بۇنداق ئاجىزلىق بىلەن ئىشىم پۈتمەيدۇ، گەرچه هەمراهىم بولمىسمۇ، ياراتقان خۇدايىم بار. يېتىپ ئۆلگۈچه، تىرىشىپ، تىرمىشىپ، ئايىغىمنى ئۇزارتىپ باقاي» دەپ، ئورنىدىن تۇرۇپ، شەهەرگه كىردى. ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن هالدا هەر تەرەپكه قەدەم قويياتتى. شاهزاده شۇ يوسۇندا بىر-ئىككى كۈن سەرسان بولۇپ يۈردى. ئىنىڭ ۋۇجۇدى بارغانسېرى زەئىپلىشىپ، ۋۇجۇشكه يۈزلەندى. چۈنكى ئىشق ئۇنى يېمەك-ئىچمەكتىن مەهرۇم قىلغانىدى، ئىشق ئۇنىڭغا غىزا بولغانىدى ئۇ گويياكى سۈدىن ئايرىلغان بېلىقتەك ئەهۋالغا قالدى. ئۇنىڭ جىسمىدىن قۇۋۋەت كەتتى. بۇ غۇربەت ئىچىده ئۇنىڭغا ئىشق دەردىدىن ئۆزگه هېچبىر هەمراه قالمىدى. ئۇ يەنه ئىككى-ئۈچ كۈنگىچه كوچا-كويلارنى كېزىپ يۈردى. ئاچلىق ۋە تەشنالىقتىن ئۇنىڭ سەۋر-تاقىتى ۋە سەزگۈ-ئىدراكىغا بەرهەم يەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ هېسابسىز دەرد-ئەلەملىرىگه داۋا تاپالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئۇ ئۆزىنى مىڭ بىر مۇشەققەتتىلەر بىلەن بىر كونا خارابه ئىچىگه ئالدى. ئۇنىڭ زەئىپ جىسمى هەرىكەتتىن سۈسلاشتى-ده، بېشىغا بىر تاشنى قويۇپ ياتتى. ئۇ كۆڭلىده: «بۇ بېشىم بولمىغان بولسىچۇ، كاشكى» دەپ ئويلايتتى. ئۇ جىسمىنى تۇپراقتا تاپشۇرۇپ، پۈت-قوللىرىنى ئۇزۇن سۇندى. ئۇنىڭ كۆڭلى هاياتتىن شۇنداق تويدىكى، جىسمى جان بېرىشكه يېقىنلاشتى.

ئەلقىسسه، بۇ شەهەرده خوجا ئەخمەت نامىلىق مالدار ۋە كاتتا بىر خوجايىن بار ئىدى. ئۇ مېهمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا ماهىر ۋە خۇش خۇي ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ خالايىق ئالدىدا هەددىدىن ئارتۇق هۆرمەت ۋە هەشەمىتى بار ئىدى. مال-مۈلكىنىڭ هەددى-هېسابى يوق ئىدى. خوجىنىڭ بىر مېهمانخانىسى بار ئىدى، ئۇ مېهمانخانىدا هەر كۈنى سانسىزلىغان تونۇش ۋە ناتونۇش كىشىلەر مېهمان بولۇپ تۇراتتى. رەهمدىللىك ۋە سېخىلىق جەهەتته خوجىنىڭ نامى پۈتكۈل شەهەر خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغانىدى. خوجا ئەخمەت ئېتىنى مىنىپ، پات-پات سەرتلارغا چىقىپ سەيلە-تاماشا قىلاتتى. گاهىدا ئۇ ۋەيرانه خارابىلارغا بېرىپ، غېرىب-غۇرۋا، ئاجىز-مۇساپىرلارنى ئۇچراتسا، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل يارىلىرىغا مەلهەم يېپىپ، بىر پەس هەمدەمده بولاتتى. مىسكىنلەرنىڭ كۆڭلى ئىنتىزار بولغان نەرسىنى تاپتۇرۇپ كېلىپ، مۇرادىغا يەتكۈزەتتى. ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ قەدىر-قىممەتلىرىنى زىيادە ئىززەت ۋە هۆرمەت قىلاتتى. شەهەر خەلقى هەممىسى خوجا ئەخمەت ئىدىن هايا قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ ساخاۋىتىدىن بەهرىمەن بولۇپ تۇراتتى.

شۇ كۈنى خوجا ئەخمەت بىرەر خارابه جايدا ئورۇنلىشىپ، بېشىنى هاجەتمەنلىك تۇپرىقىغا قويۇپ ياتقان بىچارىلەردىن بولسا، تاپاي دەپ، شەهەر ئەتراپىنى سەيلە-ساياهەت قىلدى. خوجىنىڭ كۆزى تۇساتتىن هېلىقى ۋەيرانىدا ياتقان

ناتۇان شاھزادىگە چۈشتى. خوجا ئېتىنى شۇ تەرەپكە سۈرۈپ بېرىپ، ئاتتىن چۈشتى-دە، ئېتىنى خىزمەتكارىغا بەردى.

— ھەي بىچارە، — دېدى خوجا ئەخمەت پەررۇخ جامالنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئەھۋالىڭنى ماڭا بايان قىلغىن.

ئۇ ناتۇان شاھزادە كۆزىنى ئېچىپ سالام بەجا كەلتۈردى. ئاندىن ئېھتىرام بىلەن ئولتۇرۇپ:

— ھەي نۇرانە چېھرىلىك خوجا، مېنىڭ ھالىمنى سورىماي، ئۆز يولۇڭغا مېڭىۋالغىن، مېنىڭ غەملىرىمنىڭ تەسىرى سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ يۇقمىسۇن، جېنىڭغا مېنىڭ ئوتلىرىمنىڭ ئۇچقۇنى چۈشۈپ كەتمىسۇن، — دېدى.

خوجا ئەخمەت شاھزادە پەررۇخ جامالنىڭ ئايدەك جامالىنى كۆرۈپ ۋە يۇقىرىقى سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئېچ ئاغرىتقىنىدىن كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ رەڭگى رويى ۋە شېرىن سۆزلىرىدىن بۇ بىچارىنىڭ ئەزىز زاتلاردىن ئىكەنلىكىنى، يەنى ئۇلۇغلۇق سەدىپى ئېچىدىكى بىر ئاجايىپ گۆھەر ئىكەنلىكىنى بايقىدى. خوجا شاھزادىنى بىر ئامالارنى قىلىپ ئۆزىنىڭ ئېتىغا مىندۈرۈپ، ئۇنى ياخشى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن مەخسۇس ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. ئۇ بۇ ئەزىز مېھمانىنى ئۆيىگە چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ نۇرلۇق يۈزلىرىدىن ئۆز ئايۇنىنى يورۇتتى. ئاندىن دەرھال تائام بىلەن شەربەتلەرنى تەييارلاپ، زىياپەت ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، بارلىق نازۇ نېمەتلەرنى شاھزادىنىڭ ئالدىغا تىزدى. مېھمانمۇ زىياپەت تەرىپىگە مايىل بولدى. خوجا ھەرتەرەپتىن سوئال سورىسا، مېھمانمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋابلار ئارقىلىق ئۇنى ھەيران قالدۇراتتى. ئۇنىڭ گۆھەر چاچقۇچى جاۋابلىرىنى ئاڭلىغان خوجىنىڭ يەنە سوئال سورىغۇسى كېلەتتى. كەچ كىرگەندە خوجا مېھمانىنىڭ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن خىلۋەت بىر ھۇجرىنى ياساپ، بىسات سالدۇرۇپ بەردى. مېھمان كېچىلىرى ئۇ يەردە ئورۇن تۇتتى. غەم ۋە مىسكىنلىك ئۇزۇن كېچىلەردىكى ئۇنىڭ ئايرىلماس ھەمراھى ئىدى. ئۇ ئىشق ئازابىدىن مۇڭلۇق ناله-زار قىلاتتى، زەپەرانىدەك يۈزلىرىگە كۆز ياشلىرىدىن مۆلدۈرلەرنى ياغدۇراتتى. خوجا ئەخمەت شاھزادىنىڭ نۇرلۇق يۈزىدىن ئۆز كۆزىنى يورۇتاتتى. ئۇنىڭ مەرۋايىتلار تىزىقىدەك قىممەتلىك سۆزلىرىدىن بەھرىمەن بولاتتى. خوجا رەڭگارەڭ ئېسىل كىيىملەرنى كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ كىيىشىنى ئىلتىماس قىلاتتى. بىراق بۇ مېھمان خوجا كەلتۈرگەن لىباسلارنى كىيگىلى ئۇنىمايتتى، ئۆزىنىڭ قارا پالىزىنى تاشلىمايتتى. ئۇنىڭ نازۇك كۆڭلىگە مالالىلىق يەتكۈزۈپ قويۇشتىن ئەنسىرىگەن خوجا، بۇ ئىشقا ئۇنى ئارتۇقچە قىستىمىدى. شاھزادە بىرقانچە كۈن ئۇ يەردە تۇرۇپ قالدى. كېچىلىرى ئۆزىنىڭ خىلۋەت ھۇجرىسىدا بولاتتى. خوجا ئەخمەت ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس مۇلازىملارنى ئورۇنلاشتۇرغاندى. خوجا نەچچە كۈنلەردىن كېيىن خادىملىرى بىلەن بىللە مېھمان ياتقان ھۇجرىنىڭ ئۆگزىسىگە مەخپىي ھالدا يېتىپ كەلدى. ئۇ تۆشۈككە قۇلاق قويۇپ، مېھمانىنىڭ ھەددىدىن ئاشقان دەرد-ئەلەم ۋە رەنجۇ مۇشەققەتلىرىنى بىلدى. بۇ قەدەر ئاجايىپ ئوت مېھمانغا تۇتاشقان ئىدىكى، ئۇ ئوتلۇق ئاھلار بىلەن ئۆزىنى ئۆرتەيتتى. ئۇنىڭ چەككەن ئاھلىرى خوجىنىمۇ قىزىتىۋەتتى.

بىراق ئۇ كىشىلەرنىڭ تۇيۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىنى ئىنتايىن پەس چىقىراتتى. خوجىمۇ ئىشق دەردىنىڭ زۇلۇم كۈلپەتلىرىنى كۆرۈپ باققانىدى. شۇڭا ئۇ مېھماننىڭ دەردلىك ئاھۇ زارىدىن كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا ناھايىتى كۆپ ياش تۆكتى ۋە مېھمانىنىڭ سۆزلىرىگە بېرىلىپ قۇلاق سالدى. مېھمان گاھ ئۆز دىلبىرىنىڭ ئەپسانىلىرىدىن سۆزلىسە، گاھ ئۆز قوشۇنى ۋە تەختى - بەختىدىن سۆزلەيتتى. بۇ سۆزلەردىن خوجا ھوشيارلىق بىلەن ئۇنىڭ ھال - ئەھۋالىنى پەملىدى. بۇ مېھمانىنىڭ ئەسلىدە سەلتەنەت ئەۋجىدە پارلىغان تولۇن ئاي ئىكەنلىكىنى، يەنى شاھ نەسلىدىن ئىكەنلىكىنى، بىراق، ئىشق ئۇنى بىچارە الەتكە چۈشۈرۈپ، غېرىبلىق ئىچىدە بىر ئېتقۇنىغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى جەزىملەشتۈردى. خوجا ئۇنىڭ ئىشىغا ئىلاج قىلىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.

ــ بۇنىڭ بىر يوشۇرۇن دەردى بار ئىكەن،ــ دېدى خوجا مۇلازىملارغا،ــ بۇ دەردنى ئۇنىڭدىن ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا ئاڭلاش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى بۇ كىشى ئىشق يولىدا كامالەتكە يەتكەن ئادەم ئىكەن. شۇڭا ئۇ ئۆز دەردىنى ئېيتىق بايان قىلمايدۇ. ئۇنى شاراب ئىچىشكە قىزىقتۇرۇپ، مەست قىلساق، ئاندىن ئۇنىڭ سىرلىرىنى بىلەلىشىمىز مۇمكىن.

سۇبھى كاپۇردەك ئاپئاق كىيىملىرىنى زىبىنىغا ياپتى. قۇياش نۇر سەللىسىنى كىيىپ ئورنىدىن تۇردى. خوجا مېھمانخانىغا كەلدى ۋە مېھمانىنىمۇ تەكلىپ قىلىپ بىللە ئولتۇردى. ئۇلار چۈشكىچە يەپ - ئىچكەچ سۆھبەت قۇرۇشتى. قۇياش ئېگىلگەن، ھاۋامۇ مۆتىدىل ھالغا كېلىپ قالغان مەزگىلدە، خوجا مەجلىس ئېچىپ شاراب ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى. نەي ۋە راۋابلارنىڭ نەغمىلىرى ياڭراپ بەزمە قىزىشقا باشلىدى. بەزمە ئەھلىنىڭ تاقىتى تاق بولدى. خوجا بىر قولىغا ئىدىش، يەنە بىر قولىغا پىيالىنى ئېلىپ، مېھمانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئۇ بىر پىيالىنى ئۆزى ئىچىۋەتكەندىن كېيىن، يەنە بىر پىيالىنى لىقلاپ، مېھمانغا تۇتتى. مېھمان خوجىدىن كۆپ مىننەتدار بولغاچقا، ياق دېيەلمەي ئۇنى ئېلىپ ئىچتى. بەزمە ئەھلى باريكاللا ئېيتىشتى. خوجا ساقىيلىق قىلىپ سورۇننى بىر ئايلاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قەدەھ بىلەن ئىددىشنى يەنە باشقا ساقىيلار قولىغا ئېلىپ ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. قەدەھلەر شۇ تەرىقىدە ئۆزۈلدۈرمەي بىرقانچە نۆۋەت ئايلانغاندىن كېيىن، بەزمە ئەھلىنىڭ باشلىرىغا مەي تەسىر قىلىپ، مەست بولۇشتى. سازەندىلەر ناخشا - مۇزىكىلارنى تەرەپ - تەرەپتىن ياڭراتتى. سورۇندىكىلەرنىڭ «ئىچە، ئىچ!» دېگەن سادالىرى پەلەككە يەتتى. كىشىلەر ئىختىيارسىز ھالدا مەيدىن قول تارتىپ، ۋاراڭ - چۇرۇك سېلىشقان ھالدا ئۆز ئارا پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. خوجا بۇ غەلۋە - غوغالاردىن ئۆزىنى تارتىپ، شاھزادە بىلەن ئايرىم بىر ئۆيدە مەجلىس تۈزدى. شاھزادە خوجىدىن خىجىل بولۇپ تارتىنغانسىرى، خوجىمۇ كېچىك پېئىللىق بىلەن چاكارلارچە يەر ئۈپۈپ تۇردى. ئاخىر مەي ئارىدىن ئەقىل پەردىسىنى ئېلىۋەتتى. شاھزادىنىڭ دىيار ۋە مەملىكىتى بىلەن كۆڭۈلدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى ئىختىيارسىز ھالدا يادىغا يەتتى. ئۇ گۈل رەڭ ياشلار بىلەن كۆزلىرىنى توشقۇزغان ھالدا ئۆز ئاھۇالىنى سۆزلەشكە

باشلىدى. خوجا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مەي سۈنۈشنى داۋام ئەتتى ۋە يۈزلىگەن مۇلايىملىق سېھرىلىرى بىلەن ئۇنىڭدىن سۆز ئېلىشنى مۇ داۋام قىلدى. خوجا شاھزادىنىڭ شېرىن سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئالىي نەسەب ـ زاتىنى، غۇربەتچىلىكتە ئەسىر بولغانلىقلىرىنى، ئەسلىدە بولسا ئۇنىڭ بۈيۈك بىر ھەشمەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى، جۇرئەتخان بولسا ئۇنىڭ ئاتىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى. شاھزادە ئۆزىنىڭ چۈشىدە ئاشىق بولغان مەشۇقىنىڭ ئەھۋالىنى، ئۇ مەشۇق مۇشۇ ھەلەب شەھىرىدە ئىكەنلىكىنى، ئۆزىگە بۇ جەبرۇ ـ جاپالار شۇنىڭدىن كەلگەنلىكىنىمۇ مەلۇم قىلدى. خوجا ئۇ مەشۇقنىڭ نام ـ نىشانىنى سوريغاندى، ئۇ ناتۇانمۇ بىلگىنىچە بايان قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان خوجا ئەخمىنىڭ جىسمىغا ئوت، كۆڭلىگە ئىزتىراپ لىق چۈشتى. چۈنكى ئۇنىڭ بايانىدىكى بەلگە ـ نىشانىلەر دەل خوجا ئەخمىنىڭ ئايالىنىڭ بەلگە ۋە نىشانلىرى ئىدى. بۇ بىچارە مېھماننى كۆيدۈرگىنى خوجىنىڭ تۇنلىرىنى يورۇتقۇچى ئاشۇ چىرىقى ئىدى. دەريا كۆڭۈللۈك خوجا ئەخى: «بۇ شاھزادە قانداق بولۇپ ئۇنىڭغا ئاشىق ۋە شەيدا بولۇپ قالدۇ؟» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. لېكىن ئۇ ناھايىتى كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن مۇنداق پىكىرگە كەلدى: «شاھزادىگە ياخشىلىق قىلىمەن دەپ بۇ سىرلارنى ئۇنىڭدىن ئاڭلىدىم. ئىشق يولىدا مۇنداقمۇ سادىق ئاجايىپ ئاشىق بولىدىكەن. ئۇ بار ـ يوقىنى تاشلاپ، غېرىب بولۇپتۇ. جاھانغا كۆز قىرىنى سالماي، ئىشق ئىچىدە ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى بېشىغا ئېلىپ يۈرۈپتۇ. مۇنداق دىشۋارچىلىقنى ھېچكىم تارتمىغان بولغىيتتى. بۇ ھىجراندا ئۇنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى شەكسىز. ئەمدى مەن ئۇنىڭ بالا ـ سىغا قالدىم. ئۇنىڭ دەردىگە داۋا قىلىشىمغا تىوغرا كەلدى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسام، نامەردلىك بولىدۇ. بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىپ، ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزەي. ماڭىمۇ ئايال كىشى تېپىلار.»

ـ ئەي مۇساپىر، ـ دېدى خوجا ئاخىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ـ غەم يېمىگىن، سېنىڭ جېنىڭغا ئاپەت بولغان بۇ غېمىڭگە ئىلاج قىلىش ماڭا ناھايىتى ئاسان. تەلىپىڭ مېنىڭ بىلەن ھاسىل بولغۇسىدۇر. تەڭرىم خاھلىسا مۇرادىڭغا يەتكۈزگەيمەن. لېكىن مەن نېمە دېسەم شۇ بويىچە ئىش كۆرۈشۈڭ كېرەك.

ئۇ بىچارە ئاشىق شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ، دەرھال خوجىنىڭ ئايىغىغا باش قويدى:

ـ سېنىڭ سۆزلىرىڭنى ئاڭلاپ تۇرۇپ رەت قىلىشقا مېنىڭ ھەددىم بارمۇ؟ ئەگەر مېنىڭ دەردىمگە دەرمان قىلساڭ، ھەر ـ قانداق پەرمانىڭ بولسا، ئۇنى جان ـ دىلىم بىلەن ئورۇندايمەن، ـ دېدى ئۇ خوجا ئەخمىگە.

شۇ يوسۇندا سۆزلەر قىلىشقاندىن كېيىن خوجا بىلەن شاھزادە ئۇخلاپ قېلىشتى.

ئەلقىسسە، تۇن ئورنىنى سۇبھى ئىگىلىدى. تاڭ قۇشلىرى سايراشقا باشلىدى. جاھاننى ئىللىتقۇچى قۇياش ئۇپۇقتا جىلۋىلەندى. خوجا ئەخى بىلەن پەررۇخ جامال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. شاھزادە خوجىغا:

ـ ۋەدەڭنى ئۇنۇتمىغىن، دېگەن سۆزۈڭدىن يانمىغىن. مەن نېمە دېسەڭ

سېنىڭ پەرمانىڭدا بولاي،ــ دېدى.

خوجا شاھزادىنى ھامىمامغا ئەۋەتىپ يۇيۇندۇردى. ئۇنىڭ جىسمىدىكى ھىجران كىرلىرىنى تازىلىدى. ئاندىن ئۇنىڭغا خىلمۇ-خىل ئېسىل تونلارنى كىيگۈزۈپ، قارا پالازدىن ئۇنىڭ تېنىنى ئازاد قىلدى. پەرۋۇخ جامال شاھانە لىباسلار بىلەن جابدۇندى. شاھانە ياسالغان ئاتنى مىندى. خوجا ئۇنى ھەيۋەت، ھەشمەت بىلەن باشلاپ كېلىپ ئالتۇندا بېزەلگەن قەسىر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردى. ئاندىن كېيىن خوجا ئۇ گۈزەل نازىنىنىڭ ھۇجرىسىغا باردى. ئۇ پەرى خوجىنى كۆرۈش بىلەنلا سالام بەردى. خوجا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇمۇ ئولتۇردى.

ئەلقىسسە، خوجا ئۇ ھۇرگە ھېكمەتلەرنى بايان قىلىشقا باشلىدى:

ــ تەڭرىنىڭ تەقدىرىگە ھېچكىم تەدبىر قىلالمايدۇ،ــ دېدى خوجا ئۇ نازىنىنىغا،ــ خۇدانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئىككىمىزنىڭ بەختى قوشۇلغان. ۋىسال ئىچىدە شادىمان بولغانىدۇق. تەڭرىگە تەشەككۈرلەر بولدۇرۇپ، غەم-قايغۇدىن ئازاد ھالدا ياشاپ كەلگەنىدۇق. ئەمدى ئايرىلىش ۋاقتى يېتىپ كەلدى. بۇنى تەڭرى پېشانەمگە پۈتۈپتۇ. تارتماسقا مەندە چارە يوقتۇر. ھازىرغىچە سەن مېنىڭ سىردىشىم، رەپىقەم، شەپقەتچىم ۋە مېھرىبان جۇپتۇم بولۇپ كەلگەنىدىڭ. سەن ھەممە جەھەتتىن مېنى خۇشال قىلدىڭ، بەلكى ئۇلۇغ تەڭرىمۇ سېنىڭدىن خۇشال بولغاي.

خوجىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇ سەرۋى بويلۇق گۈزەل بۇنىڭ نېمە گەپلىكىنى بىلەلمەي، ھەيرانلىق ئىچىدە ھاڭ ۋېقىپ تۇرۇپ قالدى. خوجا سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋىنى تالاق قىلدى. بۇنى ئاڭلاش بىلەنلا ئۇ سەنەم پەرياد كۆتۈردى:

ــ نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىسەن؟ مېنى نېمە كۆرۈپ بۇنداق ئاھانەتلەرنى قىلىسەن؟ نېمىشقا مېنى قىيامەتلىك دەردەلەمگە قالدۇرىسەن؟!

خوجا ئۇنىڭغا نۇرغۇن گەپ-سۆزلەرنى قىلىپ، كۆپ مېھرىبانلىقلارنى كۆرسەتتى؛ ھەددۇ-ھىسابسىز پۇل-مال ۋە جاۋاھىراتلارنى بەردى.

ــ بۇ مال-مۈلۈكلەرنى ئالغىن،ــ دېدى خوجا ئۇنىڭغا،ــ سېنى بىر كىشى بىلەن نىكاھلاپ قويىمەن. ئۇ كىشى بولسا سەلتەنەت ئاسمىنىنىڭ تولۇن ئايىدۇر. جاھاندا ئۇنىڭدەك بۈيۈك پادىشاھ يوق.

خوجا شاھزادىنىڭ خۇي-مىجەزى ۋە ھۆسنى جامالىنىمۇ بىر ھازاغىچە ماختاپ، تەرىپلىدى. يەنە بىرتەرەپتىن ئۇ گۈلچېھرىنى قىلچ بىلەنمۇ قورقۇتۇپ جىمقتۇردى. ئايال تەڭرىنىڭ تەقدىرىگە رازى بولۇشتىن ئۆزگە چارە-ئامال تاپالمىدى. خوجا ئەخمۇ ئۇ يەردىن چىقىپ بۇ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتى. لازىملىق نەرسىلەرنى تەييارلىدى. خەزىنىلەرنىڭ قۇلۇپلىرىنى ئېچىپ، مال-مۈلۈكلىرىنى چىقاردى ۋە ئۇنى شاھانە مۇراسىملارغا ئىشلەتتى. خوجا تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن ئۇ سەرۋى بىلەن بۇ گۈلنى بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇردى. بىر ئەھلى سالاھ كىشىنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇلارغا شۇ زامانىنىڭ رەسمىيىتى بويىچە نىكاھ ئوقۇتتى. خوجا ئاندىن كېيىن يول تەييارلىقلىرىغا تۈتۈش قىلدى. ئۇ ئىككىيلەنگە يولدا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن پەرەڭ ۋە رۇم چاكارلىرىدىن يۈزنى

تەيىنلىدى. نۇرغۇن قېچىر ۋە تۆگىلەرگە ئەتىلەس قاتارلىق گەزمالىلارنى يۈكلەپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىممەتلىك يوپۇقلارنى ياپتى. يەنە نۇرغۇنلىغان ئاق ئۆي ۋە چېدىر ـ بارىگاھلارنى بىساتلىرى بىلەن تەيـ يارلاپ، ئۇلارنى ھەيۋەت بىلەن يولغا سالدى. خوجىمۇ بىرنەچچە مەنزىلگىچە ھەمراھ بولۇپ بىرگە باردى. ئۇ قان ـ ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا بۇ ئىككىيلەنگە بەخت تىلىدى. «تەگرىم سېنى ئۆز يۇر ـ تۇڭىغا ساق ـ سالامەت يەتكۈزۈپ، تاجۇ تەختىگە ئىگە قىلغاي» دەپ دۇئا قىلدى. خوجا ئەخمى ئۇلار بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن شاھزادىدىن ئېلىپ قالغان قارا پالازنى كىيىپ، ياش تۆككەن پېتى قايـ تىپ كەتتى. پەررۇخ جامال بىلەن ئۇ گۈـ زەلمۇ يىغلا ـ قاخشا ئۆز يولىغا ماڭدى.

شاھزادە خوجا ئەخمىنىڭ بۇ ئىشلىرـ دىن ھەيران ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ئۇ پەرىۋەش بىلەن بىللە بولغۇسى كەلدى. ۋىسال ئۆيىگە كىرىشكە تەشنا بولدى. ئۇ ھىجران ئوتلىرىنى پەسەيتىش ئۈچۈن ئۇ گۈل يۈزلۈكنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ئولتۇردى. پەررۇخ جامال ئۇ پەرـ نىڭ چىرايىغا قارىغاندى، ئۇنىڭ قانلىق ياشلارنى تۆكۈپ، ئۆزىنىڭ يۈزلىرىنى ئۆز تىرناقلىرى بىلەن زەخمىلەندۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ نەستىرىن گۈلدەك يۈزلـ رى گويا كى لالىزارغا ئوخشاش قىپقىزىل بويالغاندى. ئۇ گۈلگە بۇ دەرىجىدە ئازار يەتكەنلىكىنى كۆرگەن شاھزادە خۇددى ناتۇۋان بۇلبۇلدەك بىئارام بولدى.

ـ ھەي ئاي يۈزلۈك پەرى، ـ دېدى شاھزادە ئۇنىڭغا، ـ بۇنداق بەخت كىمگە نېسىپ بولۇپ باققان؟ نىكاھ قىلىنغاندىن كېيىن سەن خۇشال بولۇشۇڭ كېرەك ئىدى، بىراق سېنىڭ چېھرەڭدىن ئاجايىپ غەم ـ غۇسسە ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرۇپ تۇ. مەن بۇنىڭغا بەكمۇ ئەجەبلىنىپ قالدىم. سەن ماڭا بۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرگىن.

ئۇ پەرى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ـ ھەي شاھزادە، كىشى نىكاھ بىلەن خۇشال بولامدۇ ياكى تالاق بىلەنمۇ؟ ـ دېدى.

ـ ھەي پەرىۋەش، بۇ سۆزۈڭنى تەپسىلىي بايان قىلغىن. سەن ئېيتقان بۇ «تالاق»نىڭ مەنىسىنى، يەنى ۋىسال ئىچىدىكى بۇ پىراقنىڭ بائىسىنى ئېنىق ئېيتقىن. مەن ئاڭلاپ باقاي، ـ دېدى شاھزادە.

ئۇ ئاي يۈزلۈك سەرۋى كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆككەن ھالدا بارلىق سەرگۈزەشتىلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. شاھزادە پەررۇخ جامال بۇ ۋەقەـ لەرنى ئاڭلاپ، شۇنداق قايغۇ ـ ھەسرەتكە پاتتىكى، ھالاك بولۇشقا ئاز قالدى. خوجا ئەخمىنىڭ قىلغان بۇ ئىشلىرىدىن ھەيران قالدى. شاھزادىمۇ ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزـ گەن بارلىق سەرگۈزەشتىلەرنى تولۇق بايان قىلدى.

ـ ئەي مۇبارەك خىسلەتكە ئىگە پەـ رى، ـ دېدى ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، ـ سېنىڭ ھۇسنى ـ جامالىڭغا ھېچكىم تەڭ كېلەلمىگىنىدەك، ئىشقىڭدا مەن تارتقان دەرد ـ ئەلەملەرنىمۇ ھېچكىم كۆرۈپ باقمىـ غان. مەن گەرچە دەردىمگە داۋا تاپالمىـ غان بولساممۇ، لېكىن ساڭا ھەرگىز يامان كۆزدە قارىمايمەن. خوجا ئەخمى نۇرغۇن مال ـ دۇنيانى بېرىپ، بىزنى نىكاھلاپ قويۇپتىيۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ نىكاھىنى بىكار

قىپتۇ. ئۇنىڭدا شۇ قەدەر رەھىم - شەپقەت بولغان يەردە، بىزدىمۇ ئازراق ئالىيجانابلىق ۋە ئىنساپ دېگەندىن نىشانە بار. خۇداغا شۈكرى، ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرى ئەتىجىسىدە مەندىكى نەپسى يامانلىق پۈتۈنلەي يوقالدى. سەن ئەمدى ماڭا ئىككىلا ئالەمدە سىگىل بولۇپ قالدىڭ. شۇڭا خاتىرجەم، خۇشال - خۇرام يۈرگىن.

شاھزادە خۇشال - خۇرام هالدا ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ يېنىدىن قوپتى. ئۇ گۈزەل مۇ شادىمان بولغان هالدا پەرىخ جامالغا سىگىل بولۇشنى قوبۇل قىلدى. بىراق كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى باشقىچە گۇمان قىلىشاتتى. ئۇلار كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئاخىر ھىندى مەملىكىتىگە يېتىشتى. بىراق جۇرئەتسىزلىكىدىن بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقاندى. ئۇ ۋاپات بولۇش ئالدىدا: «ئوغلۇم پەرىخ جامال تەخت ۋارىسىم بولسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغاندى. شەھەر خەلقى شاھزادىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ هەممىسى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. ئۇلار ئۇلۇغ تەنتەنە شۈكرى - سانالار ئىچىدە تەخت شەھرىنى جانلىرىنى شاھزادە ئۈچۈن پىدا قىلىشتى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ كۆزلىرى شاھزادىنىڭ جامالى بىلەن نۇرلاندى. شاھزادە ئاتىسىنىڭ تەختىدە ئورۇنلاشتى.

شاھ پەرىخ جامال ئۇ گۈل يۈزلۈكنىڭ مالال بولماسلىقى، ئۇ سىگىلسىغا بولغان ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن كۆپ ئىزدەندى. ئۇ نازىنىنىڭ ئۆز يۇرتىدىكى قەسىر - هۇجرىلىرى، باغ ۋە راۋاق گۈمبەزلىرىنىڭ هەممىسى شاھنىڭ ئېنىق يادىدا ئىدى. شاھ بۇ يەردىمۇ ئاشۇ قەسىر ۋە باغلارنى قۇرۇشنى، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ گۈزەل ۋە نەپىس ئىشلەشنى پىلانلىدى. يۈزلىگەن هۈنەرۋەن ئۇستازلار ئىشقا چۈشۈپ، ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسەتتىش، بۇ ئارقىلىق ئاشۇ لايىھىدىكى باغنى ۋە قەسىر ئىمارەتلەرنى بىنا قىلىش هەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى. ئاز ۋاقىت ئىچىدە پەرىخ جامالنىڭ بۇيرۇقى تولۇق ئورۇندالدى. قەسىر - ئىمارەتلەر ۋە باغ - راۋاقلار پۈتۈن زىب - زىننەتلەر بىلەن تەييار بولدى. بۇ نى كۆرگەن كىشىنىڭ ئەقلى گويا كى هەلەب شەھىرى هىندىستان تەرەپكە كېلىپ قاپتۇ دەپ گۇمان قىلاتتى. ئۇ ئاي يۈزلۈك سەنەم بۇ ئىمارەتلەر تەرەپكە باشلاپ كېلىندى. ئۇ كۆرۈپ، هەلەب شەھىرىدىكى ئۆز قەسىرى ئىچىگە كىرىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ شاھنىڭ سىگىلىسى قاتارىدا هۇرمەتكە ئىگە بولدى. كۈمۈش بەدەنلىك كېنىزەكلەردىن يۈزى ئۇنىڭغا تەۋە بولدى. ئۇنىڭ نازۇ - نېمەتلىرى ۋە كېرەكلىك جاھازلىرى شۇ قەدەر كۆپ تەييار قىلىنىدىكى، ئەقىل ئۇنىڭ هېسابىنى ئېلىپ بولالماس ئىدى. شاھ پەرىخ جامال هىندىستانىدا ئەنە شۇ ئىشلار بىلەن بولدى.

ئەمدى هەلەب شەھىرىدە خوجا ئەخمەتنىڭ قانداق هادىسىلەرگە ئۇچرىغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى:

خوجا ئەخمەت ئۇ گۈل يۈزلۈك بىلەن پەرىخ جامالدىن ئايرىلىپ، كۆڭلى يېرىم بولغان هالدا ياندى. ئۇنىڭ تەلەي ئاسمىنىدىن ئىككى بەخت يۇلتۇزى ئۇچۇپ كەتتى - دە، ئىقبالىغا زىيان يەتتى. ئۇنىڭ لىباسلىرىغا ئاپەت ئوتلىرى تۇتاشتى، هەمە - مە سودىدا ئۇدا زىيان تارتتى. ئۇ قانچە پىكىر قىلسىمۇ ئۆزىنى ئوڭشالمىدى.

خوجىنىڭ بارلىق ئەھۋالىغا زىلزىلگە چۈشتى. ئۇنىڭ دۈشمەنلىرى شەھەر سۇلتانىغا: «خوجا ئەخمى بۇ مەملىكەتنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن باشقا بىر مەملىكەت پادىشاھىغا نۇرغۇن مال ـ دۇنيانى بېرىپ ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇۋەتتى.» دەپ مەلۇم قىلىشتى. بۇنى ئاڭلىغان ھەلەب سۇلتانى خوجىنى قاماققا ئېلىش ۋە بارلىق مال ـ مۈلكىنى خەزىنىگە ئېلىشقا ئەمىر قىلدى. ئاقۇبەتتە ئۇلار خوجا ئەخمىنى ئۆلتۈرىدىغان بولدى. خوجا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ زىندانىدىن قېچىپ كەتتى. ئۇ خالايىقنىڭ تونۇۋالماسلىقى ئۈچۈن ئۆز سۈپىتىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتتى. ئۆزى يالىڭاچ بولۇپ گۈلخان ئەتراپىدا ئورۇن ئالدى. ئۇ گويا سارىڭ ئادەملەردەك كۆل ئۈستىدە ياتىتى. ئۈستىگە بولسا پەرروخ جامالدىن قالغان ئاشۇ كونا قارا پالازنى يېپىنىۋالغانىدى.

ئەلقىسسە، خوجا ئەخمى ئۆز ۋەتىنىدە ياخشىراق بىر پاناھ جاي تاپالمىدى. ئاخىرى ئۇ شاھ پەرروخ جامالنىڭ مەملىكىتىگە قاراپ سەپەر قىلدى. نەچچە ۋاقىت تاغۇ ـ دەشتلەرنى كېزىپ يۈرۈپ، ئاران دېگەندە سەرانديپ شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. يول جاپاسىدىن ھەر نەپەسته بىر ئاپەتكە يولۇقۇپ، ئۇنىڭ ھېچ ماجالى قالمىغانىدى. ئۇ شەھەر سىرتىدىكى يول ياقىسىغا جايلاشقان بىر ئەسكى تاملىقنىڭ ئىچىگە كىرىۋىلىپ، لېكىن ئاھ ئۇتلىرى پەلەك سېپىلىدىن ھالقىپ كەتتى. يول جاپاسىغا مۇپتىلا بولغان خوجا ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ يەردە ئۆيقۇغا كەتتى.

ئەلقىسسە، شاھ پەرروخ جامال غۇربەتچىلىكىنىڭ رەنجۇ ئەمەللىرىنى تارتىپ كەلگەندىن كېيىن، خوجىنىڭ ياخشى ئىشلىرى ۋە ئادەتلىرىنى ئۆگىنىپ، بىر ئالىي مەھمانخانا ياساتتى. بۇ يەردىن غەرىب ـ غۇرۇۋا ـ لار كەم بولمايتتى. شاھ خۇددى خوجا ئەخمىگە ئوخشاش پات ـ پات شەھەر ئەترا ـ پىنى ئايلىناتتى. خوجا ئەخمى شەھەر سىرتىدىكى خارابە ئىچىدە يېتىپ قالغان كۈنى شاھ پەرروخ جامال سەيلە قىلىپ چىقىپ، ئۇ يەرگە كېلىپ قالدى. شاھنىڭ توساتتىن ئۇ بۇزۇق ۋەيرانىدە ياتقان بىر ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. شاھ بۇ دەردكە دۇچار بولغۇچىنىڭ يېنىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلگىرى يېپىنغان پالىزىنى تونۇدى. ئۇنىڭ ئىچىدە بىر غەرىب بىچارە ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. شاھ ئۇنىڭغا:

— ھەي بەختسىز بىچارە، ئورنىڭدىن تۇرغىن، — دېدى.

خوجىمۇ ئويغىنىپ، بېشىنى كۆتۈردى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ چىرايىنى كۆرۈش بىلەنلا تونۇشتى. شاھ بىر ئاھ تارتىپ ئېتىدىن چۈشتى. خوجىمۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى قۇچقانلىرىچە يىغا ـ زارە قىلىشتى، بىر سائەتچە قۇچاقلىشىپ ياش تۆكۈشتى. شاھنىڭ قوشۇن ۋە سىپاھىلىرى ئىلگىرى يۈز بېرىپ باقمىغان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى. ئۇ ئىككى كىسى تەڭرىگە شۈكۈر ـ سانالار ئېيتىشتى. ئاندىن شاھ خوجىنى قەسىرگە تەكلىپ قىلىدى. ئالدى بىلەن شاھ خوجا ئەخمىنى ھاممامغا باشلىدى. خوجا ئەخمۇ دەرھال ھاممامغا چۈشۈپ، بەدىنىنى سەپەر توزاڭ ـ لىرىدىن پاكىزلىدى. ئۇ خۇشال ـ خۇرام ھالدا ھاممامدىن چىقىپ ئاجايىپ تون سەرۇ ـ پايلارنى كىيدى. شاھ چىرايلىق كىيىنگەن نۇرغۇن چاكارلارنى خوجا ئەخمىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا قويدى. ئۇلارنىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىلىرىنى كۆرگەن كىشىنىڭ ئەقلى

ئۇيغۇر كىتاب تورىدىكى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ تولۇق تىزىملىكى www.uyghurkitap.com

هەيران قالاتتى. مۇلازىملار خوجىنى باشـ
لاپ شاه قېشىغا كىردى. شاهمۇ مېهماندارـ
چىلىق بەزمىلىرىنى تۈزۈپ، نەچچە كۈنگـ
چە خوجىنىڭ هەممە مۇراد ـ مەقسەتلىرىنى
هاسىل قىلدى. خوجا چەكسىز شادلاندى.
ئۇنىڭ قەلبىدىكى هىجران ئوتلىرى پەـ
سەيدى. پەرروخ جامال شاهانە بەزمە ئۇيۇشـ
تۇرۇپ، ئۆزى تەخت ئۇستىدە ئورۇنلاشتى.
بارلىق خالايىقنى بۇ يەرگە هازىر قىلدى.
خوجىغا ئالاهىدە ئېهتىرام بىلەن زىياپەت
مەيدانىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. ئانـ
دىن كېيىن بارلىق دۆلەت ئەركانلىرى ئورۇن
ئالدى. شاه ئورنىدىن تۇرۇپ، بېشىدىن
ئۆتكۈزگەن ۋەقەلەرنى، غۇربەتچىلىك دەۋـ
رىدە خوجىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى،
ەنى ئۇنىڭ مەردلىك داستانىنى تولۇق
بايان قىلدى. بارلىق سۆھبەت ئەهلى بۇ
ئاجايىپ قىسسىنى ئاڭلاپ، شاهنىڭ ۋە خوـ
جائەخمىنىڭ ئاياغلىرىغا سۆيدى.

ـــ گەرچە مەن بىر پادىشاه بولساممۇ، ـــ دېدى شاه قىسسىنى ئاخىرلاشتۇرـ
غاندىن كېيىن، ـــ خوجىنىڭ قىلغان ياخشىـ
لىقلىرىنى يانـدۇرۇشقا ئاجىزمەن. مېنىڭ
تۇغقانلىرىمدىن پاكلىق پەردىسى ئېچىلـدە
ساقلىنىۋاتقان بىر قېرىندىشىم بار. ئەمـدى
شۇ سىڭلىمنى نىكاهلاپ، خوجىغا جۇپ قىلىپ
بېرىمەن. چۈنكى بۇ خوجا ئۆزىنىڭ جۇپـ
تىنى تالاق قىلىپ، ماڭا نىكاهلاپ بەرـ
گەنىدى. مەن بۇ بەختۇ دۆلەت ۋە تاجۇ
سەلتەنەتىنىڭ هەممىسىگە مۇشۇ خوجىنىڭ
مەرهەمەتلىرى تۈپەيلىدىن ئېرىشتىم.

شاه سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ باقمىغانىدى.
شاه پەرروخ جامال خوجا ئەخمىنى
شۇنداق پەرۋىش قىلىدىكى، ئۇنى هەممە
نەرسىدىن بىهاجەت قىلدى. ئۆزىنىڭ بار ـ
يوقىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى. مەملىكەتنىڭ
ئىقتىسادىي هوقۇقلىرىنى ئۇنىڭغا بەردى.
شاه خوجا ئەخمىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى
هەمىشە ئېسىدىن چىقارمايتتى. ئۇنىڭغا
قېرىنداشلىق مېهرىنى ئۆزلۈكسىز يەتكۈزۈپ
تۇراتتى. بۇ ئىككىسى گويا كى مۇسا ئەلەيـ
هىسسالام بىلەن هارۇنـدەك يېقىن بولۇپ
كېتىشتى. شاه پەرروخ جامال خوجا ئەخمى
مال ـ دۇنيا بىلەن گويا كى قارۇنـدەك باي
قىلىۋەتتى. شاه نىكاه خۇتبىلىرىنى ئوقۇتۇپ،
سىڭلىسىنى خوجىغا چېتىپ قويدى. ئاندىن
خوجىنى ئاي يۈزلۈك پىنهان بولغان جايىغا
باشلىدى. خوجا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ ئىلگىرى
هەلەب شەهىرىدە قېيىقالغان دەرۋازا ۋە
قەسىر، راۋاقلىرىنى كۆرۈپ هەيران قالدى.
ئۇ ئەتراپنى سەيلە ـ تاماشا قىلغان هالدا
ئۇ ئاي يۈزلۈك ئورۇنلاشقان هۇجرىغا يېـ
تىپ كەلدى. خوجا ئۇ هۇجرىغا ئاياغ قوـ
يۇش بىلەنلا ئۇنى باشلاپ ئاپارغان مۇلاـ
زىملارنىڭ هەممىسى يىراق كېتىشتى. هىجـ
ران دەشتىدە ئاۋاره بولغان بۇ ئىككى بـ
چاره بىر ـ بىرىنى كۆرۈش بىلەنلا شۇنداق
هەيران قالدىكى، ئۇلار ئىختىيارسىز هالدا
پەرياد چېكىشتى ۋە هەر ئىككىلىسى يىقىلىپ
هوشىدىن كەتتى. ئۇلار بىر پەستىن كېيىن
يەنه هوشىغا كېلىپ، يىغا ـ زاره قىلىشتى ـ
دە، يەنه بىهوش بولۇپ يىقىلدى. بۇ خىل
هالەت بىرقانچه قېتىم داۋام قىلدى.
هىجران ئىزتىراپلىرى سەل پەسەيگەندىن
كېيىن خوجا هاياجان ئىچىده ئۇ نازىنىنـ
دىن سورىدى:

— بۇ نېمە ۋەقە؟ ماڭا ھەيرانلىق ئۇستىگە ھەيرانلىق يۈزلەندى. سەن ئەھ- ۋالىڭنى بايان قىلىپ مېنىڭ بۇ گاڭگىرد- غان ھالىتىمگە چارە قىلغىن. ھەممە ۋەقەنى تولۇق سۆزلەپ بەرگىن.

ئۇ گۈل يۈزلۈكمۇ ياقۇتتەك ئېغىزلە- رىنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ، سۆز شېكەرلىرىنى تۆكۈشكە باشلىدى. ئۇ خوجىدىن ئايرىلغان كۈندىن باشلاپ بېشىدىن ئۆتكەن جىمىي سەرگۈزەشتىلەرنى تولۇق بايان قىلدى. شاھنىڭ ساپ كۆڭلىنى، پاك، مەردانىلىقىنى ۋە قىلغان بارلىق ياخشىلىقلىرىنى قويماي سۆزلەپ بەردى. خوجا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ يەنە ھوشىدىن كەتتى، نەچچە كۈنگىچە شۇ تەرىقىدە گاھى ھوشى بىلەن، گاھى ھوش- سىز ئۆتتى. ئۇنىڭ ئەقىل - ئىدراكى بارا- بارا ئەسلىگە كەلدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى بىلەن دائىملىق سىرداش بولدى. گويا كى ئۇ ئۆزىنىڭ ھەلەب شەھىرىدىكى ئۆيىدە ئارام ئالغاندەك شاد - خۇرام- لىق ھېس قىلدى. خوجا گەرچە شاھنىڭ يېنىدا بولغان چاغلىرىدا ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ يۈرسىمۇ، لېكىن ئۆيىگە كەلگەن ھامان سەپەردە كىيگەن ھېلىقى قارا پالازنى كە- يەتتى. چۈنكى ئۇ ئاشۇ قارا پالاز ئارقىلىق بۇ ئەتىۋارلىق لىباسلارغا ئېرىشكەنىدى. ئۇ ئەگەر ئاشۇ قارا پالازنى ئۇنتۇپ تاشلىۋەتسە، ئۆز گۈزەللىكىنى يوقاتقان بولاتتى. ئۇ قارا پالازنى كىيىپ، سەجدە ئۇچۇن قامەتلىرىنى ئەگدى. بۇ ئارقىلىق ئۇسسال سۇبھىسگە ئېرىشتى. كۆڭلىگە غايىب ئالەمدىن نۇر پەيدا بولدى. خوجا قارا پالاز ئىچىدە گو- ياكى زۇلمەت ئىچىدە ئابىھاياتقا ئېرىش- كەن خىزىردەك نىجاتلىق تاپتى. بۇ ئەھ- ۋالنى بىلگەن پادىشاھىمۇ قارا پالاز كى- يىشنى ئادەت قىلدى. شاھنىڭ قارا كىيە- مىنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان خالايىقلارنىڭ ھەممىسى قارا پالاز كىيىشكە باشلىدى. چۈنكى قارا رەڭ خالايىق ئۇچۇن قارا تاجىدۇر. بۇ خىل رەڭ ئىچىدە بولغان كى- شى ناھايىتى مۇبارەك كىشىدۇر.

ئۇ مۇساپىر شۇ سۆزلەردىن كېيىن ھېكايىسىنى تۈگەتتى. شاھ بەھرام بۇ ئەپ سانىدىن خۇشال بولۇپ:

— ھەي ھېكمەت ئىگىسى، ئۆزۈڭ كىم بولسەن، قەيەرلىك ۋە كىمنىڭ ئەۋلادد- سەن؟ — دېدى.

— مېنىڭ ۋەتىنىم ھىندىستاندۇر، — دېدى ئەپسانىچى مۇساپىر جاۋابەن، — خوجا ئەخمىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولىمەن. بۇ يەرگە كېلىشتىن مەقسىتىم شاھ ئالىيلىرىغا خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

شاھ بەھرام ئۇ مۇساپىرنىڭ جېمى ھاجەتلىرىنى راۋا قىلدى ۋە ئۇنى ئۆز يېنىدا خاس ۋەزىر قىلىپ تەيىنلىدى. مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى بىلەن شاھ بەھرام تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

شاھ بەھرامنىڭ يەكشەنبە كۈنى قۇياش كەبى سېرىق لىباسلارنى كىيىپ، ئالا- تۇنسىمان قەسىر ئىچىدىن ئورۇن ئالغانلىقى، ئۇ يەردە سېرىق كىيىمدىكەن ھۆر بىلەن ئىشرەت بەزمىسى تۈزۈپ، ساپ-سېرىق جامىلاردا مەي ئىچكەنلىكى، ياق، بەلكى ئۇنىڭغا قۇياشنىڭ سېرىق گۈلى ئېچىلىغاندىن تاكى ئاپتاپ سارغىيىپ، كۈن پاتقانغا قەدەر بولغان ۋاقىت بىر يىلدەك بىلىنگەنلىكى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇ- چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەب- بەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ

مۇئەللىپى، مەنسۇى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، يەكشەنبە كۈنى جاھاننى ئىللىتقۇچى قۇياش تۇغ - ئەلىمىنى چىقارىدى. بۇ پىرقىراۋاتقان پەلەكمۇ ئالتۇن رەڭ لىباسلارنى كىيىدى. جاھان تىللا رەڭ تونلارنى كىيىپ، گۈل يۈزلۈك سەنەمدەك ياساندى. شاھ بەھراممۇ شەرق قۇياشىدەك پۈتۈنلەي ئالتۇن ئىچىگە غەرق بولدى، باشتىن-ئاياغ ئالتۇندا ئىشلەنگەن كىيىملەر بىلەن جابدۇندى. ئۇ قۇياشتەك ساپسېرىق ئالتۇنلارنى ھەر تەرەپكە چاچقان ھالدا كېلىپ، ئالتۇنسىمان سېرىق قەسىر ئىچىگە ئورۇنلاشتى. ئۇ يەردە نەپىس سېرىق شايىلارنى كىيگەن رۇم گۈزەللى گويا كى سېرىق ئالتۇن ئىچىگە چۆمۈلگەن قۇياشتەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ گويا كى ئوت ئىچىگە ئوت سالغاندەك، ئالتۇن جامغا زەپە رەڭ شارابنى قۇيدى. ئۇلار شۇنداق مەيخورلۇق قىلىشتىكى، ئۇ مەينەك شوللىرىدىن گويا قەسىر ئىچىگە ئوت تۇتاشقاندەك بولدى. ئۇ ئوتتىن كۇننىڭ سېرىق تونلرى ئىسلىشىپ تۇتۇن رەڭگىگە كىرىپ قالدى. ئالتۇن تاۋلىنىپ قارايغاندەك بولدى. شاھ بەھرام ئۇ شوللىلار ئىچىدە بەئەينى سەمەندەردەك، ياق، بەلكى دۇرۇلۇق قۇياشتەك كۆرۈنەتتى. ئۇلار سېرىق مەينى تاكى ئاپتاپ سارغىيىپ، كۈن پاتقىچە ئىچىشتى. كەچ كىرگەندە ئۇ رۇم گۈزىلى خۇددى قۇياشتەك ھۇجرا پەردىسى ئىچىگە كىرمەكنى ئىختىيار قىلدى. شاھ بەھراممۇ ئۇخلاش ئۈچۈن ئالتۇن كارىۋات ئۈستىدە ياتتى. بىراق ئۇيقۇسى كەلمىدى. شاھ ئاخىر مۇلازىملارغا:

— بۇ قەسىر ئالدىدىكى يولدىن بىر مۇساپىر ئۆتۈپ قالسا يەنە كەلتۈرۈڭلار. ئۇ ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە ئەپسانە سۆزلەپ بەرسۇن، — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

بىرنەچچە كىشى چىقىپ كەتتى. ئۇلار بىر يولۇچى ئۇچرىدى. ئۇ ئادەم ئىنتايىن چەبدەس ۋە تەجرىبىلىك ھەتچى ئىدى. خادىملار بۇيرۇقنى بىنائەن يولۇچىنى دەرھال شاھ بەھرام قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئو مۇساپىر شاھقا دىلىنى سۆيۈندۈرىدىغان دۇئالارنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، ئۆز ھېكمەتلىرىنى ئەپسانە يېپىلىرىغا تىزىپ، ئالدىرىماي، تەمتىرىمەي سۆزلەشكە باشلىدى.

ئىككىنچى ئىقلىم يولىدىن كەلتۈرۈلگەن مۇساپىرنىڭ سۆزلىگەن ھېكايىسى

جەمشىد زامانىدا رۇم ئېلىدە ئاجايىپ ئۇستا بىر زەرگەر بار ئىدى. ئۇنىڭ ھۈنىرى خالايىقتا قۇياشتەك روشەن ۋە ئايان ئىدى. ئۇ شۇنداق تەجرىبىسىز ئۇستا ھۈنەرۋەن ئىدىكى، كىشىگە بۇ پىرقىراۋاتقان پەلەك ئۇنىڭغا كورەك، تاك شامىلى ئۇنىڭغا يەل بولغاندەك، قۇياش ئۇنىڭ ئالدىدا تاۋلىنىۋاتقان ئالتۇن توقاچتەك تۇيغۇ بېرەتتى. ئۇ زەرگەر رۇم پادىشاھىنىڭ ئالدىدىمۇ يۇقىرى ئورۇن ۋە مەرتىۋىگە ئىگە بولغاچقا، شۇنىڭغا مۇناسىپ ئىش بۇيرۇلاتتى. ئۇ شەھەر ئىچىدە كۆزى مال تونۇيدىغان قابىلىيەت ئىگىسى ئىدى. شاھنىڭ خەزىنىدارىمۇ شۇ كىشى ئىدى. قانچىلىغان كانلاردىن ۋۇجۇدقا كەلگەن ئالتۇن، كۈمۈشلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ

ئالدىغا يىغىلاتتى. ئۇنىڭ دۇرغۇنلىغان ھۈنەرلىرى بار بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھەر بىر ھۈنىرى بىلەن پەخىرلىنەتتى. ئۇنىڭ ئۇسسى زەيىد زەھەپ ئىدى. ئۇ گاھى ھەندەسە (ئالگىبرا) پەنىگە ئۇستاز بولسا، گاھى ھۆكۈما (تېئولوگىيە) لارغا رەھبەرلىك قىلاتتى. بەزىدە ئالتۇن كانلىرىنى تېپىشقا يېتەكچىلىك قىلسا، يەنە بەزىدە ئالتۇن تاۋلاشقا تۈتۈش قىلاتتى. كېچە - كۈندۈز ئارام ئالمايتتى. شاھنىڭ ۋەزىرلىك خىزمىتىنىمۇ بېجىرەتتى. ئۇ ھەر بىر ھۈنەردە باشتىن - ئاخىرغىچە نۇقسانسىز ۋە تەڭداشسىز كىشى ئىدى. پايتەختىنىڭ ھەكىمى ھەم داناسىمۇ شۇ كىشى ئىدى. بىراق ئۇنىڭ بىرلا بىپەرۋالىق ئەيىبى بار ئىدى. ھەمىشە ئەيش-ئىشرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى، شاھنىڭ مال - مۈلكىنى ئۆزىنىڭ مالىيىسىدەك خەرج - خىراجەت قىلاتتى. ئۇ ئامانەتكە دىيانەتسىزلىك قىلمىغان ئاشۇ خىل قىللىمىشلىرى ئارقىلىق دائىم شاھنىڭ خەزىنىلىرىگە خىيانەت قىلاتتى. لېكىن شاھ ئۇنىڭ قابىلىيىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا چەكسىز مۇلايىم ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇنىڭ ھۈنەر ۋە ماھارەتلىرىگە ھېمىشە ئاپىرىنلار ئېيتىپ، ماختاپ تۇراتتى. ھېچكىم ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئېيتالمايتتى. ئەگەر بىرەرى ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئاشكارا قىلغان تەقدىردىمۇ شاھ ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايتتى، ئەگەر ئېتىبار قىلغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ، ئۇ زەرگەر شاھقا دەرھال بىرەر ھۈنەر ياكى ماھارىتىنى كۆرسىتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى رام قىلىۋالاتتى. شاھ ئۇنىڭسىز بىردەم سەۋر - تاقەت قىلالمايتتى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى ئۇ كىشى شاھقا مۇنداق ئەقىل ئۆگەتتى:

— ئەي جاھانىنىڭ شاھى، تەخت سېنىڭ ماكانىڭدۇر. سەلتەنەتتە دەۋرىمىزنىڭ يېگانىسىسەن. شۇڭا ساڭا بىر تەختىراۋان بولۇشى كېرەك. باشقا شاھلارنىڭ تەختى ياغاچتا ياسالغان. بىراق سېنىڭ دەك بەختى پارلاق پادىشاھنىڭ ئولتۇرۇشى ئۈچۈن ئۆز لايىقىدا ئالتۇن تەخت بولۇشى كېرەك. خالايىق ئۇ تەختتىن كۆزلىرىنى نۇرلاندۇرۇشسۇن. ھازىر نەچچە خەزىنە ھېسابسىز ئالتۇنلار بىلەن توشۇپ كەتتى. يەنە كۈنسايىن كۆپەيمەكتە. بۇ ئالتۇنلارنىڭ خەزىنىدە بىكار تۇرۇۋەرگىنىدىن كۆرە بۇ ئىشنى قىلغان پايدىلىق. چۈنكى بۇ ئىش بىلەن شاھنىڭ زىب-زىننەتلىرى تېخىمۇ جۇلالىنىپ، شان - شەۋكىتى ئاشىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ تەخت شاھنىڭ كۆز ئالدىدا ھەمىشە كۆرۈنۈپ تۇرغان تەييار مال بولىدۇ.

ئۇنىڭ سۆزلىگەن بۇ رەڭدار ھېكمەتلىرى شاھقا بەكمۇ خۇش يېقىپ كەتتى:

— ھەي ھەممە ھۈنەرلەردە يېگانە ۋەزىرىم، بۇنداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش خىيالىڭغا كەچكەن بولسا، بېرىپ ئاشۇ خاسىيەتلىك ئىشقا ئۆزۈڭ باش بولغىن، — دېدى پادىشاھ ئۇنىڭغا.

زەرگەر ئۇ تەختىراۋاننى تەييار قىلىش ئۈچۈن 2 مىڭ پاتمان ئالتۇن تەلەپ قىلدى. شاھ:

— ئۇ كۆڭۈللۈك ئىشنى پۈتكۈزۈشكە قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىلسۇن، ئالتۇن ئېلىپ كېتىلسۇن، — دەپ بۇيرۇق بەردى.

ئۇ يەيلاسوپ ئۇستاز بارلىق

ئالتۇنلارنى ئېلىپ كېلىپ، ئۆز ئۆيىگە يوشۇرۇندى ۋە كېچە - كۈندۈز تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، تەختنى پۈتكۈزۈشكە ئالدىرىدى. بىر يىل جاپالىق ئىشلەش نەتىجىسىدە ئۇنىڭ ھەممە جاھازلىرى پۈتتى. سەككىز باسقۇچلۇق شۇنداق ئالىي بىر تەخت تەييار بولدىكى، ئۇنى تولۇق سۈپەتلەش مۇمكىن ئەمەس. شاھ ئورۇنلاشقان بۇ تەختنىڭ چۆگرىسىدە سەككىز مەنزىل بار ئىدى. ئۇنىڭ تۆتى ئېگىز، تۆتى پەس ئىدى. پەستىكى تۆت مەنزىلدە شېكەر سۆزلۈك تۆت تۈتى سايراش - سۆزلەشكە مەشغۇل ئىدى. ئېگىزدىكى تۆت مەنزىلگە تۆت توز ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى، بۇ توزلار شاھنىڭ بېشىغا گويا كى ھۈمايۇن قۇشتەك سايە سېلىپ تۇراتتى. تەختىراۋاننىڭ ئەتراپىنى گۆھەر، ياقۇتلار بىلەن زىننەتلىگەنىدى. ئۇنىڭ سەككىز پەشتىقى شۇنداق خاسىيەتكە ئىگە ئىدىكى، شاھ ئۇنىڭ ھەر بىر پەشتىقىغا قەدەم باسسا، ئۇ پەشتاق يەنە بىر پەشتاقا تەڭ بولۇپ تۇراتتى. قەدىمنى كۆتۈرگەندە بولسا، يەنە ئەسلى ھالىتىگە قايتاتتى. سەككىز پەشتاق تۈگىگەندە ئاندىن پادىشاھ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئورۇنلىشاتتى. پادىشاھ خۇشال ھالدا تەختە ئولتۇرۇشى بىلەنلا تۆت تۈتى يېقىملىق ئاۋازلار بىلەن سايراپ، ھەممىسى تەڭلا: «ئەي تەڭرىدم، شاھ بۇ تەخت ئۈستىدە ھەمىشە بەرقارار بولۇپ، مۇرادىغا يەتكەي.» دېگەن مەدھىيىنى ياڭرىتاتتى. يۇقىرىدىكى تۆت توزمۇ قاناتلىرىنى ھۈمايۇندەك ئېچىپ شاھنىڭ ئۈستىگە سايە سېلىشقا باشلايتتى. ئۇ تەختنىڭ سەككىز پۈتى ئورنىغا سەككىز تۈۋرۈك بېكىتىلىپ، ئۇنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن غالتەك ئورنىتىلغانىدى. شاھ تەخت ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن، قەيەرنى سەيلە قىلغۇسى كەلسە، ئازراق ئىشارەت قىلىپ قويسىلا، تەختىراۋان شۇ تەرەپكە يۈگۈرگەن پېتى راۋان بولاتتى. ئىككىلا ئالەمدە بۇنداق تەختنى ھېچ خەلق ۋە ھېچ بىر ئۈستا كۆرۈپ باقمىغانىدى. تەختىراۋان پۈتۈپ، زىننەتلىنىپ بولغاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىندى. پادىشاھ ئۇنىڭدا ئولتۇرۇپ كۆردى ۋە ناھايىتى خۇشال بولۇپ باركاللا ئېيتتى. ھېسابسىز ئىنئام ۋە تارتۇقلارنى بېرىپ، زەرگەر ئۇستىنىڭ مەرتىۋىسىنى تېخىمۇ ئۆستۈردى. ئۇنى ئۆز يېنىدىكى قەدىرلىك كىشى قىلىپ بېكىتتى.

ئەلقىسسە، زەرگەر زەيىد زەھھابنىڭ بىرقانچە كەسىپداشلىرى بار ئىدى. ئۇلارمۇ بۇ كەسىپتە خۇددى زەيىد زەھھابتەك چېچەن ۋە چەبدەس ئىدى. ئۇلار بۇ تەختىراۋاننىڭ ساپ ئالتۇن بىلەن ياسالماستىن، بەلكى كۈمۈشنىڭ سىرتىنى ئالتۇنداپ قاپلاش ئارقىلىق ياسالغانلىقىنى سېزىۋالدى. ئۇلار ئويلاپ يەتتىكى، زەيىد زەھھاب بۇ تەخت ئۈچۈن ئالتۇن ئورنىغا كۈمۈش ئىشلىتىپ، ئالتۇننى ئۆزى ئېلىپ قاپتۇ. تەختنىڭ سىرتىغا ئازراق ئالتۇن بىلەن ھەل بېرىپ زىننەتلەپتۇ - دە، تەختىراۋانىنى مۇشۇ خىل شەكىلدە ياساپ چىقىپتۇ. ئەمدى بۇنى بۇزۇپ كۆرۈپ بېقىش زادى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى ئۆزى بىلگىنى تۈزۈك. زەيىد نىڭ كەسىپداشلىرى يۇقىرىقىدەك خەيالار بىلەن بۇ ئىشنىڭ سىرىنى ئېچىپ تاشلاشقا بەل باغلىدى. لېكىن ئۇلار زەيىد زەھھابتىن ۋەھىمە قىلاتتى. چۈنكى

شاه ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى، ئاخ-
رى ئۇلار بۇ ئىشنى پاش قىلىشنىڭ ئوب-
دان بىر چارىسىنى تېپىپ چىقتى: ئۇلار
شەھەر سۆزلۈك ئىككى تۇتنى تېپىپ،
ھەر كۈنىسى بۇ تۇتىلارنىڭ بىرىگە
«بۇ تەخت ئەسلى ئالتۇن ئەمەس،
سىرتىلا ئالتۇن بىلەن قاپلانغان»
دېگەن سۆزنى؛ يەنە بىرىگە «بۇ تې-
شى پالپال، ئىچى غالغال مەھسۇلات»
دېگەن سۆزنى ئۆگەتتى. تۇتىلار بۇ ئىككى
جۈملە سۆزنى ئۆگىنىپ، راۋان سۆزلىيە-
لەيدىغان بولدى ۋە بارا ـ بارا زەيدىنىڭ
ئەينىنى ئاچىدىغان بۇ ئىككى ھېكمەتنى
ئۆزلۈكسىزلا تەكرارلايدىغان، كىمنى كۆرسە
دەيدىغان ھالغا كەلدى. ئاندىن ئۇلار تەخ-
تىراۋاننى مۇھاپىزەت قىلىدىغان كىشى
بىلەن يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ ئايىغىغا
ئالتۇنلارنى چېچىپ، ئۆز مۇددىئالىرىنى
بايان قىلىشتى. ئۇلار تەختىراۋان مۇھا-
پىزەتچىسىگە:

ــ شاھ ئالدىدا بۇ سىرنى ئاشكارە-
لاش ئۈچۈن بۇ ئىككى تۇتنى تەختىرا-
ۋان ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ بەرگىن دې-
دى.

مۇھاپىزەتچى ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى
بويىچە، تەختىراۋانغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان
تۇتىدىن ئىككىسىنى ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئور-
نىغا بۇ ئىككى تۇتنى مەخپىي ھالدا
ئورۇنلاشتۇردى.

تاڭ ئاتتى. پادىشاھ تەختكە چىقە-
شى بىلەنلا ھېلىقى ئىككى تۇتى يۇقىرى
ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇلار توختە-
ماستىن: «بۇ تەخت ئەسلى ئالتۇن ئەمەس،
ئۇنىڭ پەقەت سىرتىلا ئالتۇن بىلەن قاپ-
لانغان»، «بۇ تېشى پالپال، ئىچى غالغال
مەھسۇلات» دېگەن سۆزنى تەكرارلىغىلى
تۇردى. شاھ بۇ ئىشتىن ھەيرانۇھەس
قالدى. زادى كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇ ۋە-
قەدىن قاتتىق تەئەججۈپلەندى. شاھ كۆڭ-
لىدە: «بۇ ئىشنى قىلغان ئادەمنىڭ زەيد
زەھھاب بىلەن ئازراق ئىشى بار بولسا
كېرەك. ئەمما ئۇ ئادەم زەيددىن قورقۇپ،
قۇشنىڭ تىلى ئارقىلىق زەيدنىڭ ئەيىب-
نى بىزگە يەتكۈزمەكچى بولۇپتۇ. گەرچە
ئۇ كىشى زەيددىن قورقسىمۇ، لېكىن بۇ
ئىشنى ئېنىقلاش بىزگە ناھايىتى ئاسان-
غۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى. شاھ شۇندىن
كېيىن تەختىراۋاننىڭ بىر پۇتنى ئېھ-
كەكتىدى. راستىنلا بۇ ئىشنىڭ ساختا ئې-
كەنلىكى تولۇق ئاشكارا بولدى. زەيدنىڭ
مۇنداق خىيانەتكارلىقىنى بىلگەن شاھنىڭ
ئۇنىڭغا بولغان ئىلتىپات رىشتىلىرى ئۈ-
زۈلدى. نەتىجىدە زەيدنىڭ بارلىق مال-
مۈلكىنى ئوردا خەزىنىسىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ،
زەيدنى زىندانغا تاشلىدى. گۇناھكار مەھ-
بۇسلارنىڭ قېچىپ كېتەلمەسلىكى ئۈچۈن
ئۇ زىندانىنىڭ تۆۋلۈكى تار، تۆۋىنى
كەڭ قىلىپ ياسالغانىدى. ئۇنىڭ ئىچى
گويا كى ھىجران كېچىسىدەك قاراڭغۇ ئې-
دى. شاھ زەيد زەرگەرنى ئاشۇ زۇلمەت
ئىچىگە بەند قىلىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭغا
كۈندە ئىككى نان، بىر ئۇرۇقتا سۇ بې-
رىش بەلگىلەندى. زەيد ئۆزىنىڭ ئالدام-
چىلىقى تۈپەيلىدىن مۇشۇنداق كۈنگە قال-
دى. ئۇ زىنداندىمۇ ھەمىشە بىر ئىكەك
بىلەن بىر خەنجەرنى يېنىدىن ئايرىمىدى.
ئىكەكنى خەنجىرنىڭ غىلىپىغا يوشۇرۇپ،
خەنجىرنى بولسا، كۆڭلىكىنىڭ ئىچىدە
مەخپىي ساقلاۋاتاتتى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە:
«گەرچە مەن بۇ يەردە ئېغىر غول-

زەنجىرلەرگە ۋە بۇنداق ئېغىر پالاكەتكە دۇ-
چار بولغان بولساممۇ، لېكىن بۇنىڭ چا-
رىسىنى قىلىشتىن ھەرگىزمۇ قول ئۈزمەيـ
مەن» دەيتتى. ئۇ ھەر كۈنى ئۆزىگە بـەـ
رىلگەن نان بىلەن سۇنى بىر چەتتە قويۇپ،
خەنجىرى بىلەن يەرنى كولاشقا باشلايتتى.
ئۇ يەردىن چىققان توپىغا ئىۋرىشقىسى
سۇنى تۆكۈپ پالچىق ئېتىپ، پەلەمپەيـ
ياسايتتى. ئىكەك بىلەن ئايىغىدىكى زەنـ
جىرلەرنى كېسىپ، نان بىلەن جېنىنى
ساقلايتتى. ئۇ ھەر كۈنى سۇ ئۈچۈن
قاتىغىر قاقشاپ، ئىنتىزارلىق بىلەن نالەـ
پىغانلار قىلاتتى. بىراق سۇ كەلگەن
ھامان ئۇنى ئىچمەستىن يەنە پالچىق
ېتىپ پەلەمپەي ياسايتتى. پەلەمپەيلەر
ارغانسېرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. پەلەمـ
پەيلەر شۇ يوسۇندا ئاستا - ئاستا ئېگىزـ
لەپ، نەچچە ئاي ئۆتكەندە تۈگىلۈكـكە
يەتتى. زەيد زەھھاب پەلەمپەينىڭ ئۈستـ
گە چىقتى - دە، تۈگىلۈكنىڭ ئاغزىغا قـوـ
يۇلغان ئېغىر تاشنى ئالماستەك پۇختـا
خەنجىرىنىڭ ئۇچى بىلەن چوقۇپ، بىر
تەرىپىدىن لەقەمدەپ تۆشۈك ئاچتى. ئان-
دىن ئاشۇ تۆشۈكتىن چىقىپ، زىندانىدىن
قاچتى. ئۇ پادىشاھنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا
چوقۇم ھالاك بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، بىر
دەممۇ توختىماستىن پەرەڭ مەملىكىتى تە-
رەپكە قاراپ تىكىۋەتتى. مۇھاپىزەتچىلەر ئۇنىڭ
قاچقانلىقىنى سېزىپ شاھقا مەلۇم قىلىدى.
شاھ ئۇنىڭ ھېيلە - مىكىر ئىشلىتىپ زىندان-
دىن قاچقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، قاتتىق خاپا
بولدى. زەيد ئۆز جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈ-
چۈن تىنماي يۈرۈش قىلدى. ئۇ يول بويى
ھەر قەدەمدە مىڭلىغان جاپا - مۇشەققەتلەر-
گە دۇچ كەلدى. ئۇرغۇن رىيازەتلەر چەكـ
كەندىن كېيىن ئاخىر پەرەڭ مەملىكىتىگە
يەتتى. ئۇ يەردە ماكانلاشقاندىن كېيىن
ئۇنىڭ قورقۇنچىسى تۈگىدى، قۇستەنتەنـ
يە شەھىرىگە ئورۇنلىشىپ تىرىكچىلىك
قىلدى. ئۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر بۇتخا-
نا بار ئىدى، ئۇنى كىشىلەر «دەيرى كۇ-
ھەن» (كونا بۇتخانا) دەپ ئاتىشاتتى.
زەيد زەھھاب ئۇ يەرگە بېرىپ بۇئالمي
ئىمارەتنىڭ ئىچىگە كىردى. بۇ بۇتخانـ
نىڭ چەك - چېگرىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ
تۆرىدە بىر ئازادە ئۆي بار ئىدى. ئۇنىڭ
گۈمبەزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئالتۇن بىلەن
زىننەتلەنگەن، تاملىرى قاشـ
تېشى بىلەن قوپۇرۇلغان،
تېگىگىمۇ مەرمەر تاشلاردىن پايانداز ياتـ
قۇزۇلغانىدى. گۈمبەزلىرى ھەرخىل جاۋا-
ھىرلار بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۇ ئۆيىنىڭ
پەلەكتەك كەڭ ئىككى دەرۋازىسى بار ئىدى،
ئۇنىڭ بېزەكلىرى ۋە زىب- زىننەتلىرى ھەد-
دۇ ھېسابسىز ئىدى. ئىشىك باقارلار ئۇ
دەرۋازىنى ئالتۇن قۇلۇپلار بىلەن مەھكەم
تاقاپ قويۇشقانىدى. ئاتەشپەرەسلەرنىڭ
شەيخلىرى ئەتە - ئاخشاملىرى ئۇ دەرۋازىنى
ئېچىپ خالايىقلار بىلەن ھال - ئەھـۋال
سوراشقاندىن كېيىن، دەرھاللا خالايىقنى
چىقىرىۋېتىپ، ئىشىكنى تاقاپ قۇلۇپ سالاتتى.

ئۇ جاھان پەيلاسوپى زەيد زەھھاب
بۇ ئالتۇن ئىمارەتلەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ
ئەتراپىدا پەركار (سىركول) دەك ئايلـ
نىشقا باشلىدى. ئۇ تاۋاپ قىلغان بولۇپ،
كۆڭلىدە: «بۇنداق ساپ ئالتۇنلار تۇرغان
يەردە، مەن پادىشاھىمنىڭ ئالتۇنلىرىنى
يوشۇرۇپ نېمە قىلاي» دەپ ئويلىدى.
زەيد ئاشۇنداق خىياللار بىلەن ئۆزىنى
بۇتپەرەس قىلىپ كۆرسىتىپ، بۇتخانا ئىشىكى

ئالدىدا ياتتى. ئۇ بۇتىپەرەسلەرنىڭ رەسىم - قائىدىلىرىنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئۆگىنىۋالدى - دە، كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىلىشقا باشلىدى. ئۇ بارغانسېرى ئىبادەتلىرىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرماقتا ئىدى. زەيىد زەھھاب گويا بىر تەقۋادار مۇسۇلمانىنىڭ ئۇلۇغ تەكرىگە قۇللۇق بەجا كەلتۈرگىنىگە ئوخشاش ھەربىر بۇتقا شۇ قەدەر ئىخلاس قىلاتتى. بۇ ھېيىلە - مىكىرلەر ئالدىدا ئالدانغان بۇددىست خەلقلەر ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالدى. ئۇلار ھەممىسى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنغان ھالدا ئىبادەت قىلىدىغان بولدى. زەيىد زەھھاب ئۆزىنىڭ بۇ قەدەر ئۇستاتىلىقى ۋە يۇقىرى ئابرويى بىلەن دەيرى كۇھەنىنىڭ بارلىق ھوقۇقلىرىنى قولغا كىرگۈزدى. بۇتخانىنىڭ ئاچقۇچىنىمۇ قولغا ئالدى. بۇددىستلار ۋە بۇت ياسىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە بويسۇناتتى. ئىش بۇ يەرگە يەتكەندىن كېيىن ئۇ بۇتلارنى بۇزۇش ئۈچۈن ئەسبابلارنى تەييارلىدى. كېچىسى كىشىلەر ئۇيقۇغا بارغاندا ئۇ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، باردىغان يوللارنى بىلۈالاتتى.

ئەلقىسسە، دەريانىڭ قىرغىقىدا بىر تاغ بار ئىدى. زەيىد زەھھاب تاغ ئىچىدىن بىر غارنى تاپتى. ئەسلىدە زەيىد زەھھابنىڭ مۇسۇلمانلاردىن ئىككى ئاغىنىسى بار ئىدى. ئۇلار زەيىدنىڭ دۆلەتلىك ئىشلىرىدىمۇ خىزمەتنى قىلغان كىشىلەر ئىدى. ئۇنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ، جاپا - مۇشەققەتلەرگە دۇچار بولغاندا بۇ ئىككىيلەن يەنە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ بىللە كەلدى. بىراق ئۇلار زەيىدنىڭ بۇتپەرەست بولۇپ كەتكەنلىكىدىن رەنجىپ، ئاشىلاچ ئۇنىڭدىن ئالاقىسىنى ئۈزگەنىدى. زەيىد بىر كۈنى بۇ ئىككى ئاغىنىسىنى تېپىپ، كۆڭلىدىكى پىلانلىرىنى ئۇلارغا مەلۇم قىلدى. ئۇ ئىككىيلەنمۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، زەيىدكە يارى غار (غاردىكى دوست) دەك ھەمراھ بولۇشنى ئۆزلىرىگە ۋەزىپە قىلىشتى. زەيىد ئۇلارنى غار ئىچىدە ئولتۇرۇشقا بۇيرۇپ:

— زەرگەرلىك ئەسۋاپلىرىنى غار ئىچىگە ئەكىلىپ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، دېدى.

ئۇلارمۇ تاپشۇرۇق بويىچە لازىملىق نەرسىلەرنى تەق قىلىپ تۇردى. زەيىد زەھھاب كۈندۈزى ئەلنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ئىبادەتكە مەشغۇل بولغان تەقۋادار بىر بۇددىست قىلىپ كۆرسىتەتتى. خالايىقنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بېرىش بىلەنلا بۇتخانىدىن چىقىۋاتتى - دە، ھېلىقى غارغا بېرىپ، ئاغىنىلىرى بىلەن ئىشقا تۇتۇش قىلاتتى. ئۇلار تۆمۈردىن بۇتلارنى ياساش بىلەن مەشغۇل ئىدى. بۇ بۇتلارنى دەيرى كۇھەنىنىڭ ئالتۇن بۇتلىرىغا ئوخشىتىپ تەييارلايتتى. ئاندىن بۇ بۇتلارنىڭ خالايىق كۆزلىرىگە ئالتۇندەك كۆرۈنۈشى ئۈچۈن، ئازغىنە ئالتۇن بىلەن ئۇنىڭ سىرتىنى سىرلاپ، روكەش قىلىپ توغرىلايتتى. بۇتخانىدىكى جاۋاھىرلار ئورنىغا يەنە ھەر خىل شىشىلەرنى تەييار قىلىپ پەرەڭلەرنىڭ رەسىمىيتى بويىچە بۇتخانىنىڭ ھەر بىر تام - ئىشىكلىرىگە ئورنىتىپ چىقاتتى. بۇنىڭ ئەسلىدىكى جاۋاھىرلار بىلەن بولغان پەرقىنى زادى تاپقىلى بولمايتتى. ئۇ بىناكار ئۇستا زەيىد زەھھاب تەييار بولغان نەرسىلەرنى ئىككى ئاغىنىسىگە كۆتۈرگۈزۈپ، ئۇنى ئەل كۆزىدىن يوشۇرۇن ھالدا بۇتخانىغا ئېلىپ كېلەتتى - دە،

بۇتخاننىڭ ئىشكىنى پەم بىلەن ئېچىپ كىرىپ، قايسى بۇتقا ئوخشىتىپ ياسىغان بولسا، شۇ بۇتنىڭ ئورنىغا بۇ بۇتنى ئالماشتۇراتتى. ئىككى بۇرادىرى ئالتۇن بۇتنى غارغا ئېلىپ كېتەتتى. تۆمۈردە ياساپ، ئالتۇندا ھەل بېرىلگەن بۇتنى بۇتخانىغا قويياتتى. ئاندىن ئاستاغىنە ئىشكىنى تاقايتتى بۇ مەخپىي ئىشنىڭ تۈگۈنلىرى پەقەت بۇتخانا ئىچىدىكى سىر پېتىچىلا قالاتتى. نەچچە ۋاقىتقىچە زەيدىننىڭ ئىشلىرى شۇ يوسۇندا داۋام قىلدى. ھېچكىم بۇ ئىشنى سېزەلمىدى. ئاخىر بۇتخاندا بىرمۇ ئالتۇن ۋۇت قالمىدى. ھەتتاكى بۇتخاندىكى ئالتۇن ىگەن، قەندىل ۋە تەشتەكلەرمۇ پۈتۈنلەي تۆمۈر بىلەن ئالمىشىپ بولدى. زەيدزەھھاب ھەممىنى پاك-پاكىزە يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ۋەتەن تەرەپكە قاراپ سەپەرگە چىقىشنىڭ كويىغا چۈشتى. ئۇ قايتىش نىيىتىنى ئاشكارىلىغانىدى، بۇددىستلار تەڭلىكتە قالدى.

ــ ئەي بۇتپەرەسلەرنىڭ يولباشچىسى ۋە زاھىدى، ــ دېدى ئۇلار چوقان سېلىشىپ، ــ نېمە ئۈچۈن ھىجران مۇقاملىرىنى توۋلايسەن، نېمىشقا تەڭرىلەردىن تېنىپ، نىيىتىڭنى بۇزىسەن؟!

زەيد ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

ــ بۇتلاردىن كۆڭۈلۈمنى ھەرگىز ئۈزەلمەيمەن، ئۇنىڭدىن نەچچە مۇددەت ئايرىلىشىمنىڭ سەۋەبى شۇكى، لات مەنات دېگەن بۇت ماڭا ئانامنىڭ ۋاپات بولغانلىقىدىن بىشارەت بەردى. مەن بۇتلارنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن سەپەرگە چىقىش قارارىغا كەلدىم. ئانامنىڭ ھەددۇ ھېسابسىز مال-مۇلكى بار بولسىمۇ، بىراق مەندىن باشقا ۋارىسى يوق. شۇڭا ئەھۋالدىن ۋاقىپلانغان ئىكەنمەن دەرھال يولغا چىقىشىم كېرەك. مەن بېرىپ مال-مۇلكۈمنى قولغا ئېلىپ بۇتخانىغا قايتىپ كېلىمەن. قولۇمغا كىرگەن بايلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ كېلىپ نەزىر قىلىمەن ۋە دەيرى كۈھەننىڭ خىراجەتلىرى ئۈچۈن سەرپ ئېتىمەن. مېنىڭ غەرىزىم مال-دۇنيا ۋە نازۇ نېمەتتە ئەمەس، ماڭا مۇشۇ دەيرى كۈھەننىڭ نېمىتىلا كۇپايە. گەرچە مەن بۇتلاردىن يىراقلىشىپ دائىم بىئارام بولسامۇ، لېكىن نەگىلا بارسام كۆڭلۈم يەنىلا بۇتخانا مېھرى بىلەن سۆيۈنىدۇ.

زەيدنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان بۇدا مۇخلىسلىرى ئۇنىڭ بۇقەدەر ئىخلاسمەنلىكىدىن قاتتىق تەسىرلەندى:

ــ بىز سېنىڭ بۇقەدەر پاك ئەقىدەڭگە ھەقىقەتەن قايىل بولدۇق، دېدى ئۇلار زەيدنىڭ ئاياغلىرىغا باش قويۇپ، ــ بۇددىستلىقتىكى بۇ مۇستەھكەم ئىرادەڭگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايمىز. بىراق سېنىڭدىن ئايرىلىپ قالساق بىز بۇددا مۇرىدلىرى ھەجران ئازابى ئىچىدە قالىمىز. شۇڭا تېز بېرىپ، سالامەت قايتىپ كەلگەيسەن. سەن بۇددا ئۈچۈن كۆپ خىزمەتلەرنى

قىلىپ، دەيرى كۆھەن ئىچىدە ئۇزۇن مۇددەت ئىبادەت بىلەن بولىدۇك. ئەمدى يۇرتۇڭىغا قايتىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغان بولسا، بىزنىڭ ئەلۋەتتە يول جابدۇقلىرىنى تەييارلاپ بېرىشىمىز شەرت.

زەيىد زەھھاب: «بۇنداق قىلمىڭلار! بۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق!» دەپ ناھايىتى كۆپ يالۋۇرۇپ ناله-زار قىلغان بولىدى. بىراق ئۇلار تەكلىپ قىلىپ چىڭ تۇرۇۋالغاچقا، ئاخىر ئۇنىدىمەستىن جىم تۇردى. بۇتخانا ئىچىدە بارلىق كاتىتا ئەربابلار ۋە راھىب كالانلار بىر يەرگە جەم بولدى. ھەممىسى ئىززەت ۋە ئىكرامىلار بىلەن زەيىد زەھھابقا ئىخلاسمەنلىكلىرىنى كۆرسىتىشتى. ئۇلار ناھايىتى زور تەرىشچانلىق بىلەن ھەددۇ ھىسابسىز خەزىنە-دەپنىلەرنى يىغىدى ھەمدە ئۆز تەكلىپلىرىدە ھەددىدىن تاشقىرى چىڭ تۇرۇۋالغان خەزىنىلەرنى ئۇنىڭغا يوللۇق تۇتتى. زەيىد ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇرۇۋالىپ ئىلىپ يىغىشتۇردى. ئۇ گەرچە شۇكۇنىلا مېڭىشقا ئالدىرىسىمۇ، لېكىن يوللۇق جابدۇقلار ئۇچۇن تەرخىتىغاندى. ئۇنىڭ ئىككى ئاغىنىسى غار ئىچىدە ئالتۇن ۋە جاۋاھىرلارنى جەملەپ قاچىلارغا سېلىپ، تېڭىپ تەق قىلىپ تۇردى. ئۇلار زەيىد زەھھابنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، تاغ ئېتىكىدىكى ساھىلغا كەلدى. ئاندىن چوڭ بىر كېمىنى كىرا قىلدى، غارئىچىگە يوشۇرغان بارلىق نەرسە-كېرەكلەرنى كېمىگە سالدى. ئاندىن ئۇلار زەيىد زەھھابقا يوللۇق تۇتۇلغان سوۋغىلارنىڭ ھەممىسىنى سۇ ياقىسىغا يۆتكەپ كېلىپ، كۆپ چارە-ئامالار بىلەن ئۇلارنىمۇ كېمىگە تولۇق قاچىلىدى. ئۇلار بۇ مال-مۇلۇكلەر-دىن كۆڭۈللىرى سۆيۈنگەن ھالدا بۇددىست ئەللەر بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. بۇددا ئىخلاسمەنلىرى پىراق ئوتلىرىدا كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش تۆكۈشتى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئايرىلىش ئەلەملىرى ئازابلىماقتا ئىدى. زەيىدمۇ ھەمراھلىرى بىلەن ياش تۆككەن ھالدا كېمىگە كىردى. كېمە ماڭغاندىن كېيىن زەيىد ئۇزاتقىلى چىققان خالايىققا قاراپ:

— بىر پارچە خەت يېزىپ بۇتخانا ئىچىگە يوشۇرۇپ قويدۇم، ئەگەر ئۇ مۇبارەك مەكتۇپنى تاپىلمىچى بولساڭلار، لات مەنات ناملىق بۇتنىڭ ئالدىغا قارىڭلار. ئۇنى چوقۇم تېپىپ ئوقۇڭلار، چۇنكى ئۇ ناھايىتى پايدىلىق خەت، ئۇنىڭدىن سىلەرگە ناھايىتى كۆپ مەنپەئەت ۋە شاپائەت يېتىدۇ، — دېدى. زەيىد زەھھاب شۇ سۆزدىدىن كېيىن كېمىنىڭ تېزلەتتى. كېمە شامالدەك تېز سۈرئەت بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

بۇددىستلار ئىچىدىن بىرقانچە كىشى يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ، بۇتخانا ئىچىدىن خەتنى تاپتى. ئۇلار بۇ خەتنى جانلىرىغا تۇمار قىلماقچى بولۇپ، يىغا-زارە قىلىشقان ھالدا كۆزلىرىگە سۈرتۈشتى. ئاندىن ئۇنىڭ ئىچىنى ئېچىپ، باشتىن-ئاياغ ئوقۇشتى. ئۇ خەتتە يېزىلغان بۇ ئەپسانىدىن پۈتكۈل خاسۇ ئام داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇلار گويا مەستلىك ئۇستىگە بەك يېگەندەك بولىدى. ئىنچىكە

تەكشۈرۈلگەندى، خەتتە يېزىلىغانلىرىنىڭ ھەممىسى راست بولۇپ چىقتى. بۇ ئىشتىن بۇددىستلار ئارىسىدا گويا كى توپان بالاسى قوپقاندەك بولدى. مۇسۇلمانلارنىڭمۇ بۇ ئەھۋالغا ئەقىللىرى ھەيران، ئىدراكلىرى سەرگەردان بولدى.

زەيىد زەھھاب مەككارلىق ۋە ھىيلە نەيرەڭلەرنى ئىشقا سېلىپ، دەريادا بىر-قانچە كۈن يول يۈردى. ئۇنىڭ كېمىسى ناھايىتى تېز يۈرمەكتە ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇزۇنغا قالماي رۇم ساھىلىدىن چىقتى.

ئەلقىسسە، رۇم پادىشاھى بىر كېسەلگە گىرىپتار بولدى. بۇ كېسەل ئۇنىڭ جىسمىغا ئىنتايىن ئېغىر ئازاب سېلىشقا باشلىدى. بۇ ئازاب ئىچىدە شاھنىڭ روھى چۈشۈپ كەتتى. بارلىق تېۋىپ - ھۆكۈمالار ئۆزلىرى بىلىدىغانلىكى ماھارەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئۇنى داۋالاشقا كىرىشتى. بىراق داۋالىغانسېرى شاھنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئۇ كېسەل شۇنداق چىدىغۇسىز ئازابلارنى سالدىكى، شاھنىڭ كۆڭلى ھاياتلىق ۋە ئۆمۈر دېگەنلەردىن بىزار بولدى. ھېچكىم بۇ كېسەلگە ئارا تۇرۇپ داۋالىيالمايۋاتاتتى. داۋا قىلىمەن دېگەنلەرنىمۇ داۋاسى تەتۈرىگە مېڭىپ، كېسەل ئۇستىگە كېسەل قوشاتتى - دە، ئۇلار ئۆزىنىڭ قىلغان بۇ داۋالاشلىرىدىن يۈز مىڭ پۇشايمانلارنى قىلاتتى، بىراق پايدىسى بولمايتتى. پادىشاھ ئۆزىنى بۇ ناتۇۋانلىق ئىچىدە كۆرۈپ، زەيىد زەھھابتىن ئىبارەت بۇ دانا ۋەزىرىنى ناھايىتى كۆپ ئەسلەيتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ دانىشمەن زەيىد زەھھاب دەريادىن چىقىپ، كىشىلەرگە ئاجايىپ ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ قىلغان بۇ ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئاجايىپ - غارايىپ بولسىمۇ، بۇ ئىشى تېخىمۇ غارايىپ ۋەقە ئىدى. ئۇ ئېلىپ كەلگەن سوۋغا - سالاملىرىنىڭ بىر قىسمىنى كىشىلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپ، يوشۇرۇن ھالدا شاھەرگە كىردى. ئىلگىرىكى ئىشكەلىنى يەنە پۈتىغا سېلىپ، مەخپىي ھالدا ھېلىقى زىندانغا كىرىپ ئۇرۇلاشتى. بۇ ئىشنى زىندان بېگى سېزىپ، پادىشاھقا خەۋەر قىلدى. شاھ بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تېپىش بىلەنلا گويا كى ئۆلۈك جان تاپقاندەك بولدى. شاھنىڭ تۇرۇشقا مادارى قالمىغانلىقتىن:

— ئۇنى دەرھال قېشىمغا ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى ۋە ھېسابسىز ئىلاھلارنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭغا ئاجايىپ تون - سەرۇپايلارنى ھەم ئۆزىنىڭ مىنىدىغان مەخسۇس ئېتىنى ئېھتىرام قىلدى. زەيىد زەھھابقا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇ شاھنىڭ قېشىغا بارماي بىر پارچە خەت يېزىپ ئەۋەتتى. ئۇ خېتىدە مۇنداق دېگەنىدى: «شاھ مەندىن غەزەپلىنىپ زىندانغا سالدى. ئۇ يەردە كۆپ رەنجۇ - مۇشەققەتلەرنى تارتتىم. قىلغان گۇناھىم ۋە خىيانەتىمنى دېسەم، بۇنىڭدىن ئون ھەسسە زىيادە جاپا تارتسامۇ ھەق ئىدى. بىراق ئەمدى مېنىڭ ئەرزىم شۇكى، پادىشاھ پۈتكۈل رۇم دۆلىتىنىڭ باج - خەزىنىلىرىنى زايا قىلىپ، يىلدا ئىككى قېتىم لەشكەر تارتىپ، پەرەڭ ئەھلى بىلەن ئۇرۇش قىلاتتى. بۇنىڭدىن مەقسىتى پەرەڭلەرنىڭ بۇتلىرىنى سىندۇرۇش ۋە بۇ ئىش بىلەن ئۆز كۆڭلىنى تىندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. بىراق ئۇ تەرەپكە كۆپ قېتىم لەشكەر تارتىلغان بولسىمۇ، بۇ ئىشنى تېخىچە قىلالمىغانىدى. مەن ئۇلارنىڭ ئالتۇن بۇتلىرىنىڭ

هەممىسىنى ئېلىپ كەلدىم. ئۇنى شاھىنىڭ خەزىنىسىگە قوشىمەن. شاھىنىڭ بېشىدىن جاۋاھىرلارنى چېچىپ، بارلىق مەخپىي ۋە ئاشكارا قىلغان ئىشلىرىمنىڭ هەممىسىنى ئۇنىڭ ئالدىدا بايان قىلىمەن. يەنە تەكرى خاھلىسا، شاھنىڭ هەرقانداق كىشىلى بولسا داۋالاپ، ئۇنى مۇرادىغا يەتكۈزىمەن. لېكىن پادىشاهى ئالەم مېنى چاقىرىپ دۇشمەنلىرىمنىڭ ئاياغلىرىغا ئىشكەل سېلىپ، هەممىسىنى مېنىڭ يېنىمغا ئەۋەتسۇن. بۇ ئىش بىلەن مېنى خۇشال قىلىپ مۇرادىمغا يەتكۈزسۇن. مەن پادىشاھ تەرەپكە ماڭغاندا ئۇلار مېنىڭ ئورنۇمدا ئەسىر بولۇپ ئولتۇرسۇن. مەن چىقىپ كېتىش بىلەن زىندان ئىچىدىكى ئورنۇم بوش قالمىسۇن. ئەگەر بۇ تەلىپىم ئورۇندالمىسا، مۇشۇ زىندانىنىڭ تېگى مەڭگۈ مېنىڭ ئورنۇم بولۇپ قېلىۋەرسۇن.»

شاھقا بۇ تەلەپنامە يەتكۈزۈلدى. شاھمۇ زەيىد زەھابنىڭ دۇشمەنلىرىدىن كۆپ خىيانەت ۋە زىيانزەخمەتلەرنى كۆرگەچكە ئۇلاردىن قاتتىق نەپرەتلىنىپ، هەممىسىنى زىندانغا تاشلاش نىيىتىگە كەلگەندى. بىراق شاھنىڭ جىسمى ئاغرىق بىلەن زەئىپلىشىپ كەتكەن بولغاچقا، بۇ ئىشنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندى. خوجا زەيىدنىڭ تەلەپنامىسى بۇنىڭغا ناھايىتى ئوبدان باهانە بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پۈت - قوللىرىنى بەند قىلىپ، زىندان تېگىگە سالدى. خوجا زەيىد ئۆزى ئولتۇرغان زىنداننى ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، تاشقىرىغا چىقتى. ئۇنىڭ پۈتىدىكى ئىشكەللەر دەرهال ئېلىپ تاشلاندى. ئۇ پادىشاه ئەۋەتكەن رەڭگارەڭ تونلارنى كىيىپ، ئاتقا مىنىپ، شاه تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئوردا ئالدىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاتتىن چۈشتى ۋە بوسۇغىنى سۆيۈپ هۇرمەت بىلدۇردى. زەيىد شاهنىڭ خىلۋەت هۇجرىسىغا كىرگەندىن كېيىن، ئۆزىنى يەرگە تاشلىدى. پادىشاهمۇ ئۇنىڭدىن ئەهۋال سوراپ قول ئۇزاتتى. زەيىد بارچە قائىدىلەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، شاهنىڭ قوللىرىنى سۆيدى. شاه هەممە ئەهۋالىنى ئۇنىڭغا مەلۇم قىلدى. ئۇ شاهنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىنلىك تېگىگە يېتىپ، چارىسىنى تاپتى. تۆت - بەش كۈن داۋالىغاندى، شاه شىپا تاپتى. شاهنىڭ تېنىدە كېسەل قالمىغاندىن كېيىن، زەيىد زەهراب ئۆزىنىڭ ئېلىپ كەلگەن ئالتۇنلىرىنى پادىشاهنىڭ ئالدىغا تۆكتى. پادىشاه بۇنى كۆرۈپ هەيرانلىق ئىچىدە قېتىپ قالدى. بۇنداق ئىش ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ خىيالىغمۇ كېلىپ باقمىغاندى. زەيىد زەهراب بۇ ئاجايىپ هېكايىنى تولۇق سۆزلەپ، ئۆزدىنىڭ پۆتكۈل مەخپىي ئىشلىرىنى ئاشكارىلىدى. شاهنىڭ كۆڭلى زەيىدنىڭ هېكايىسىدىن هەيران قالدى. زەيىد بارلىق ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئېلىپ كەلگەن خەزىنىلىرىنى شاهنىڭ خەزىنىسىگە تاپشۇردى. شاه زەيىد زەهرابقا شۇ قەدەر زور ئىلتىپاتلارنى كۆرسەتتىكى، ئۇنى شەرهلەش ئاسان ئەمەس ئىدى. نۆرغۇن ئالتۇنلار خەلقە بۆلۈپ بېرىلدى. شاهنىڭ هۆكمىگە بىنائەن خادىملار خوجا زەيدىنىڭ رەڭگارەڭ كىيىملىرىنى ساپسېرىق ئالتۇنلار ئىچىگە غەرق قىلۋەتتى. ئۇنىڭ تېگىگىمۇ زەرباپ تەتىلالاردىن پايانداز ۋە بىساتلار سېلىندى. خالايىق ئۇنىڭ ئىززەت ئابروي تېپىپ، ئالتۇن

ئىچىگە چۆمۈلۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇشتى. ئۇلار گويا كى زەپە يېگەن كىشىدەك شادلىنىپ كۈلۈشتى. نەچچە مەھەلدىن كېيىن شاھنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن خوجا زەيدۇنىڭ دۇشمەنلىرىمۇ زىندانىدىن ئازاد قىلىندى. ئۇلار خوجا زەيدكە نەزەر سالغىنىدا، خىجالەتچىلىكتىن ھەر بىرىنىڭ چىرايلىرى ئالتۇندەك سارغىيىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى. بۇلارنىڭ خىجالەت ئىچىدە سارغايغانلىقىنى كۆرگەن خالايىق باغرى قانغۇچە كۈلۈشتى. كەھرىۋانىڭ رەڭگى گۇزەل بولمىغان بولسا، ئۇ قانداقمۇ ساماننى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تارتالايتتى؟ خوجا زەيدنىڭ ئالتۇنغا چۆمۈلگەنلىكى ئۇنىڭ دۇشمەنلىرىنىڭ چىرايىنىڭ سارغايغانلىقى ئىدى. شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇكى، ئىشق بىراۋنىڭ رەڭگىنى ساماندەك سارغايتسا، پات پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئاھۇ زارى ئەلنىڭ كۆڭۈللىرىگە تەسىر قىلىدۇ. ئەگەر سۇبھى ۋاقتىنىڭ چېھرىسى زەپەدەك سارغايمىغان بولسا، بۇ ئاسمان گۈمبىزىمۇ كىشىلەرگە قۇياشنى كۆرسىتەلمەس ئىدى.

ئەلقىسسە، ئۇ ئەپسانىۋاز سايا‌ھەتچى ئۆز ھېكايىسىنى سۆزلەپ تۈگەتتى. شاھ بەھرام بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنكى ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ئۇ مۇساپىرغا سورىدى:

— ئەي شېرىن سۆزلۈك كىشى، سەن بۇ قىسسىنى سۆزلەپ بولدۇڭ. سۆزلىرىڭ بىزنى ئىنتايىن تەسىرلەندۈردى. ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالىڭنى بايان قىلىپ باقسىڭ قانداق؟

— ئەي جاھان پادىشاھى، — دېدى ئۇ مۇساپىر جاۋابەن، — مېنىڭ ۋەتىنىم رۇم شەھىرىدۇر. ھۈنىرىم تىبابەت بىلەن ھېكمەتتۇر. ئۆزۈم ئاشۇ دانىشمەن ئالىم زەيد زەھھابنىڭ ئەۋلادى بولىمەن. بۇ ياقتا كېلىشتىن مەقسىتىم ساڭا ئاددىي خىزمەتكار بولۇشتىن ئىبارەت ئىدى. خۇداغا شۈكرى، تەڭرىدىن تىلىگەن دۆلەتكە يېتىپ، ئارزۇيۇمنى تاپتىم.

شاھ بەھرام ئۇ سايا‌ھەتچىنىڭ ئارزۇسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى ۋەزىرلىرىنىڭ بىرى قىلىپ تەيىنلىدى. ئۇ ئەپسانىچى بۇ قىسسىنى سۆزلەپ بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا شاھ بەھرامنى شۇنداق قاتتىق بىر ئۇيقۇ تۇتتىكى، تاكى قۇياش چىقمىغۇچە كۆزلىرىنى ئاچمىدى.

(داۋامى كېيىنكى سانىدا)

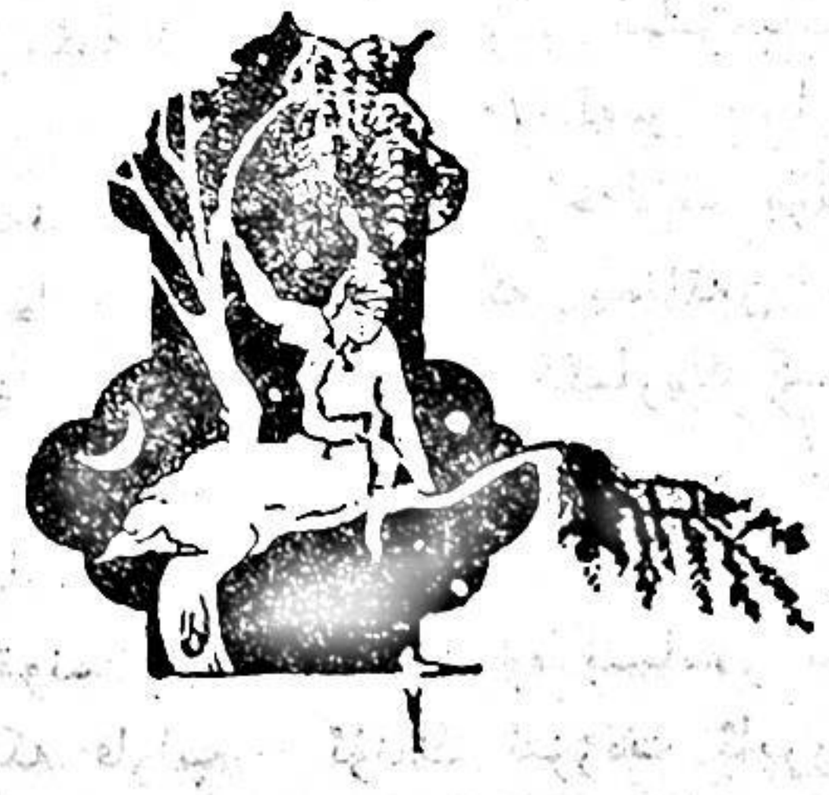

گىمنى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقەييۇم خوجا

مۇھەررىردىن: ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىيىدىن تېپىلغان «بايباز» ناملىق قول يازمىغا ئىسمىنى تەخەللۇسلۇق شائىرنىڭمۇ بىر قىسىم شېئىرلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. بىراق شائىرنىڭ تەرجىمىھالى ۋە باشقا ئەسەرلىرى ھەققىدە ھېچقانداق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس. «بايباز» غا كىرگۈزۈلگەن بۇ شېئىرلار دىۋان تەرتىپى بويىچە رەتلەنگەن. لېكىن بۇ شېئىرلارنىڭ باش - ئاخىر قىسمىدىن خېلى كۆپ ۋاراقلار يوقالغان. نەتىجىدە شائىر ئىسمىنىڭ «بايباز» ئىچىدە پەقەت 11 پارچە غەزىللا ساقلىنىپ قالغان. بۇ 11 پارچە غەزەلدىن شائىرنىڭ پىكىر ۋە بەدىئىي ماھارەت جەھەتتە خېلىلا پىشىپ يېتىلگەن، ئۆز شېئىرلىرىدىن دىۋان تۈزگەن بىر تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى بايقاشقا بولىدۇ. مەزمۇن ۋە تىل جەھەتتىكى بەزى ئالامەتلەردىن قارىغاندا، بۇ غەزەللەر XVII ئەسىرلەر ئۆپۈرىسىدە قۇمۇلدا ئىجاد قىلىنغانلىقى مەلۇم. شائىر بىر غەزىلىدە قۇمۇلنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق دەيدۇ:

دېمە قامۇل خەيلى، ئىمىن، شوخ، بىپەرھىز ئىكەن،
ئەۋلىيالارنىڭ ئىتى يولبارسىدىن بىباك ئىمىش.

(ھەي ئىمىن، سەن قۇمۇل خەلقىنى شوخ ھەم بىپەرۋا ئىكەن دەپ ئەيىبلىمە، چۈنكى ئەۋلىيالارنىڭ ئىتى يولۋاستىنمۇ كەپسىزرەك بولارمىش.)

بۇ ئىككى مىسرادىن شائىر ئىمىننىڭ قۇمۇلغا ۋە قۇمۇل خەلقىغە بولغان چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببىتىنى بىلىشكە بولىدۇ. بىز ھازىرچە ئىمىننىڭ مۇشۇ 11 غەزىلىنى كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە سۇنىمىز. ئۇنىڭ باشقا ئەسەرلىرى ئۇستىدە جامائەتچىلىكنىڭ ئىزدىنىپ كۆرۈشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

* *

.....

*.....

نىگارىم بەزمىدە مۇتىربىنى يىغمىش نە ھەقىقەتدۇر،
مېنىڭ رەشكىمگە بەزمىدىن ئىشىتكەن ئۇن ئىبرۇر بائىس.
مېنىڭ ھەم يىغلاماغىم رەشكىلەر ئىلتىپ ئەمەستۇر ئەيب،

* باش قىسمى يوقالغان.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

رەقىبنى شەھنە قىلماقلىقغە بۇ مەھزۇن ئىھرۇر بائىس.
ئەمەس تاڭ يار ئىشقىدا ئەل ئىچرە بولسام ئەفسانە،
مېنى دىۋانە ئەيلەرگە رەقىب مەفتۇن ئىھرۇر بائىس.
ئىسمىن گەۋھەر تىلەرسەن ئىشق بەھرىدىن تەۋەككۇل قىل،
ئاڭا بەل باغلاماقلىقغە مەيى ئەفسۇن ئىھرۇر بائىس.

* *

يار ئۇچۇن كەلتۇر رەقىبلەر باشىمە يۇز مىڭ ھەرەج،
قىلغانىڭدىن خاسىيەت مۇندا تولا يۇز قاتلا ھەج.
ياخشىراق غەمكىن بۇ دەۋران ئىچرە يۇرگەن يادىدا،
بۇ قەۋى ئۇممىد ئىھرۇر «ئەسسەبر مىفتاھۇل - فەرەج».
تۇتماق ئەئلا راست يۇزنى قاشلارى ئوترۇسىدا.
مەقبۇل ئىھرمەسدۇر نەماز يۇز كەئىبەدىن گەر بولسا كەچ.
يارىنىڭ ۋەسلى ئۇچۇن شەھرىندۇرۇر جانۇ جەھان،
ۋەسل ئولاي دەرسەن ئەگەر ئاندىنمۇ كەچ، مۇندىنمۇ كەچ.
قاسىدا، ھالىمنى ئول دىلدارغە بارساڭ دىگىل،
كۆندۈزى مەشغۇل ھەرئان، غەملىك بولۇرمەن بولسا كەچ.
ئىشىق ئىھرۇر بوز قارچاغا لازىم ئاڭا خۇشخۇيلۇق،
بىلمەگەنلەر قەدرىنى دۇنياپەرەست چۇن كەلمەمەج.
تۇرك ئىسمىن ئەيلەدى ئەسباب ئالەمىنى ھەمە،
ھەزرەتى ئىشانى كەشمىر داد ئامى جان دىگەچ.

* *

شۇكرى لىللاھ مېھرى دۇنيادىن خەيالىم پاك ئىمىش،
ئىشق سەھراسىدا جانىم بەرقدىن چالاك ئىمىش.
بولسا يۇزمىڭ خاجە زەر جەمھۇر ئەفلاتۇن ۋەقت،
ئىشق ئاتەشخانەسىدە تىغل بىئىدراك ئىمىش.
كۆيدۇرۇر جىسمىنى ھەر سائەتدە يۇزمىڭ تىرگۈزۇپ،
ئارى - ئارى ئەھلى تۇللاب كويىدا خاشاك ئىمىش.
مەن ئىشتىپ ۋەسفىنى ئوكۇمدا ئىبرمەس غەيبىدىن،
ھۇ، دېگەن لەفزىنى دېدىم رەڭگى ئاتەشناك ئىمىش.
پادىشاھىم يادىدا يۇزمىڭ فەلەكنى سەير ئىهتىپ،
تاپمادىم ئەفلاك ئەۋۋەل بۇ توقۇز ئەفلاك ئىمىش.
ئاينى كۆر ھەسرەت بىلە يىغلاپ يۇزىنى تىرماغان،
ئول سەبەبدىن ئۇزدى بار تىرناغلاردا چاك ئىمىش.

ۋەھشىيۇ بىخانىمان ھەسرەتتە كەتتى باش بېرىپ،
ئەھلى تالىبلار باشى ئويىنار پەرى فىتراك ئىمىش.
ھەجر دەشتىدە سەمۇم سوقتان كىشىلەرگە دەۋا،
بەرگۈچىنىك گەردى راھى فىل ـ مەسەل تەرياك ئىمىش.
دېمە قامۇل خەيلى ئىمىن شوخ بىپەرھىز ئىكەن،
ئەۋلىيالارنىڭ ئىتتى يولىبارسىدىن بىباك ئىمىش.

* *

خالىقا، قىلما مېنى بۇ دەرد ھېجراندىن خەلاس،
گەردەنىمنى ھەلقەئى دارى پەرىشاندىن خەلاس.
جانۇ تەن بولغاي مۇبادا ھەجر كەتسە دەردلىك،
جاننى ھېجراندىن خەلاس ئەتمە، ئانى جاندىن خەلاس.
ئاھ، دېسەم دۇدى شەرەر ئاھىم بىلە ھەمراھ چىقار،
كۆيمەيىن بولماس ھەمە ۋەھشى بۇ ئەفغاندىن خەلاس.
غەرق بولساڭ بەھرى غەمگە سۇبھىنىڭ ئالدىغە بار،
نۇھ يەكلىغ گەر تىلەرسەن مەۋج تۇفاندىن خەلاس.
مەيدە رەڭ بەرگىل مۇسەللاغە دېسە پىرى مۇغان،
تىز رەڭ بەزمىدە بولغىل بارى ئىسيانىدىن خەلاس.
نەگگۇ ناموس كۆپ جەفا قىلدى بولۇپ نەفسىم رەفىق،
ئەيلەگىل، يارەب، مېنى ئول ناموسۇلماندىن خەلاس.
ئەي ئىمىن قەسرىگنى قىل ئاباد گەۋھەرلەر بىلە،
ھۇكىم ئىلە بولغۇنچە يۇسۇف ئۇشبۇ زىندانىدىن خەلاس.

* *

ئەيلەسەڭ، ساقى، كەتۇر مەي مۇبتەلالىغدىن خەلاس،
بىر يولى قىلغىل مېنى بۇ خۇدنەمالىغدىن خەلاس.
شۇكرى لىللاھ ئەھلى تەقۋا بارچە مەندىن قاچتىلار،
مەست دەپ خۇش نەفەۋ بولدۇم ئاشنالىغدىن خەلاس.
خانقانى تەرك ئېتىپ مەيخانەگە كىردىم قاچىپ،
بولغالى مۇنداغ رىيايى پارسالىغدىن خەلاس.
تۇتماسا تا پىر ھەر تالىبغە مەي، ئول ئىچمەسە،
ئىختىيارىچە قاچان بولغاي فەنالىغدىن خەلاس.
ساقىيا، بولدۇم ئەسىر زالىم خۇمار جەللادغە،
جۇرئەتى بىرلە مېنى قىل بى نەۋالىغدىن خەلاس.
يارەب، ئۇشبۇ ئىلتىفاتىڭ پادىشاھلىغدىن فۇزۇن،

قىلماغىل ھەرگىز گەدانى بۇ گەدالىغدىن خەلاس.
ئىمىنا، تۇغراق ئۆزۈڭنى ئەيلە، بولغىل دەھر ئارا،
ماۋۇ مەنلىك كىسرەتتىدىن بەھەيالىغدىن خەلاس.

* *

ئۇمرۇم ئىسيان بىرلە ئۆتتى ناموسۇلمانلىغدا ھەيۋ،
كۈنۈ تۈن غەپلەت بىلە ئەفسۇس نادانلىغدا ھەيۋ.
تولاراق ئۇمرۇم ھەۋايۇ نەفس ئىلە ئۆتكەچ خەراب،
بىخەبەر مەككار قالىپمەن يۈز پۇشايمانلىغدا ھەيۋ.
نەفس ئۇچۈن تارتىپ رىيازەت ھەر ساری قىلدىم سەفەر،
ئىلگەری ئۆلتۈرمەدىم دۇشمەننى ئاسانلىغدا ھەيۋ.
قىلمادى كۆڭلۈم فەرامۇش ھەيفى دۇن لەززەتلەرىن،
ئەنكەبۇتدەك ئۇمىر كەچتى خۇشمۇ ھەيرانلىغدا ھەيۋ.
ساقىيا، تۇتقىل قەدەھ كۆڭلۈم پەراكەندە قىلاي،
جەمئ ئۇمرۇم ئۆتمەگەي شايەد پەرىشانلىغدا ھەيۋ.
بىر كۈنى ھەسرەت بىلە يەتسە ماڭا نۇشى ئەجەل،
ئەزم جان پەژمان ئىتەر تەندىن بۇ ھىرمانلىغدا ھەيۋ.
قىل نەۋائىدىن ئۇمىد ئىمداد ئىمىنى ھەر مەھەل،
ئۇمرۇڭ ئۆتكەرمە بۇ ئالەم ئىچرە بوھتانلىغدا ھەيۋ.

* *

بولسا مەقسەد ئەي نىگارىم ماڭا چەۋگان ئۇينىماق،
ماڭا ئارزۇ گوي ئىتتىپ باشىمنى ھەريان ئۇينىماق.
قىلغالى گۈلگۈن ھىنا ئورنىدا ئىلكىڭنى ئەگەر،
ئۇينىماق بولسا ماڭا قان، ماڭا ھەم قان ئۇينىماق.
گۈل ئۈزارىڭنى نىھان قىلدىڭ قىلىپ زۇلفۇڭنى چىن،
چىن ئىبلى يەڭلىغ دۇرۇرمۇ رەسم قالقان ئۇينىماق.
سۈردى مەيل ئىككى كۆزۈمگە مەردۇمى بولسۇن گۈداز،
گەر مۇرادىڭ بولسا مەندىن ماڭا پىنھان ئۇينىماق.
ئەيلەدىڭ بەرباد دىنىمنى ئويناي ـ ئويناي ئانچە كىم،
رەسم ئايىن بۇمۇدۇر، ئەي ناموسۇلمان ئۇينىماق.
ئوقلارىڭنىڭ ئانچە پەيكانى مېنىڭ كۆڭلۈمدەدۇر،
لازىم ئولسە ئاختارىپ ئال ئانچە پەيكان ئويناماق.
نەچچە يالغان ۋەئدەئى ۋەسل ئەيلەدىڭ ئوينىاپ بولۇر،
مۇنچەمۇ ئىمىنگە، ئەي شوخ، ئەھد يالغان ئوينىماق.

* *

مېنى ئىشقىڭدا گەر بولسە خەيالىڭ مۇبتەلا قىلماق،
مېنىڭ ھەم ئارزۇم باردۇر نىگارىم جان فىدا قىلماق.
تىلەيدۇرمەن كېچە ـ كۈندۈز فىراق ئىلكىدە ئۆلمەكنى،
خەيالىڭ زىكر ھەم بەسدۇر ماڭا شامۇ سەبا قىلماق.
كېزىپ ئالەمنى تاپماق ئاسان ئېرمەسدۇر سېنى، ئەي گۈل،
بەسى مۇشكىل تاپىپ مەقسۇدىن ھەركىم ئىلتىجا قىلماق.
ماڭا ئەرز ئەيلەمەك ئەرزىمنى تۇرفە مۇشكىل ئېرمىشدۇر،
ساڭا ھاجەتلەرمنى بارچە ئاساندۇر رەۋا قىلماق.
مۇيەسسەر بولسا يادىڭدا سېنىڭ تۈنلەردە بولماغلىق،
سەھەرلەر ئاھ چېكىپ ئىراق تەرزىدە نەۋا قىلماق.
كۆڭۈل بەرسە ساڭا ھەركىم ئۇلۇسدىن كۆڭلىنى ئۈزگەي،
ئەگەر ئېرمەس ئىسە فىكرى جەھان ئىچرە زىيا قىلماق.
ئىمىنگە ساقىيا، كەلتۇر شەرابى كۇھنە مەرد ئەفكەن،
بولۇپدۇر ئارزۇ سەججادىسىنى بوريا قىلماق.

* *

دېمەس بىر قايدا دىۋانە مېنى ئول گۈلئۇزارىم يوق،
بۇ بائىسدىن فىراقدا ئىشىم جۇز ئاھۇ زارىم يوق.
بولۇپمەن ھەجرىدە بىچارە، رەڭگىمدۇر خەزان يەڭلىغ،
ساريغ قايداق بولۇرمەن سەبزە يەڭلىغ نەۋ بەھارىم يوق.
چېكىپ فەرياد يۈرۈرمەن كوھى فۇرقەت ئىچرە فەرھاددەك،
يۈرەكىم داغىدىن ئۆزگە جەھاندە لالەزارىم يوق.
نەچە ئاھۇ فىغان چەكتىم مۇراددىم بولمادى ھاسىل،
نىگارىمسىز نەچۈك ئەيلەي مېنىڭ سەبرۇ قەرارىم يوق.
مېنىڭ يارىمچە يۈزمىڭ يارىكشى تاپغان بىلە بولماس،
بىھەمدۇللاھ مېنىڭ يارىمدىن ئۆزگە ھېچ يارىم يوق.
بىرەۋ كەلتۈرسە يارىمدىن ماڭا گەر خۇش خەبەر، بەرمەي
سۆيۈنچى دەپ ئاڭا جانىمنى مەن ھەرگىز تۇرارىم يوق.
ماڭا سىنغان سەفال جەمشىد جامىدىن بەسى خۇبدۇر،
ئالىپ ئىلكىمگە نۇش ئەتسەم قۇيۇپ مەي نەڭگۇ ئارىم يوق.
خۇمارى مەن ئەگەر ساقى تەرەھھۇم ئەيلەسەڭ مەي تۇت،
ماڭا سىنغان سەفال ئىچەي بولسۇن...خۇمارىم يوق.
ئىلاھا، بۇ قۇلۇڭ ئىمىنى بار ئەتكەن خۇدايىم سەن،
ئەدەمدىن كەلتۈرۈپ ئۆزگە مېنىڭ پەرۋەردىگارىم يوق.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

* *

ماڭا هەم بىر غۇنچەئى خۇشبۇي نەۋرۇزى كېرەك،
ساڭا هەم جان بەرگەلى مەندەك سىيەھ رۇزى كېرەك.
ئارزۇ ئەيلەپ سېنى سەد پارە بولدى كۆكرەكىم،
ئانى پەيۋەند ئەيلەمەككە ياخشى دىلدوزى كېرەك.
بولدى دەردىم بىھېساب ئەمدى ئىلاجىم يوق مېنىڭ،
يىغلاماقدىن ئۆزگە هېچ ئاھ جىگەر سوزى كېرەك.
ئىستەرەم مەي بىرلە ئىشرەتخانە ساقى بولغۇدەك،
ئافتابدەك بىر پەردۇەش مەجلىس ئەفرۇزى كېرەك.
مەندىن ئۆزگە قايدادۇر بۇ هەيرەتى ئالەمدە ئەيش،
كىمكى ئىستەر ئەيش ئاڭا ئاھ جىگەر سوزى كېرەك.
يوقتۇرۇر فۇرقان ئىچىدە بىر هۇرۇفى دەرسى ئىشق،
دەرس ئىشق ئۆرگەتكەلى پىرى دىل ئەفرۇزى كېرەك.
ئەي شەهىنشاهىم سېنىڭ ئىشىكىڭدە ئىمىندەككىنە،
سايراماققە بۇلبۇل ئورندا قىلادۇزى كېرەك.

* *

دىلبەرا، ئاي يۈزدە خالىڭ راهەتى جانىم مېنىڭ،
ئاي يۈزۈڭ ئون تۆرت كۈنلۈك ماهى تابانىم مېنىڭ.
سەرۇ قەددىڭ جانىم ئىچرە چۈن ئەلف زىينەتدۇرۇر،
قاشلارىڭدۇر كۆڭلۈم ئىچرە مەددى ئىمانىم مېنىڭ.
ئارەز ئۆزرە خەتتۇ خالۇ زۇلف ئىككى كۆزلەردىڭ،
كىشۋەرى كۆڭلۈم ئارا هاكىمۇ سۇلتانىم مېنىڭ.
ئەبر ئىچىدە رەئىد ئەمەس فەريادۇ ئەفغان ئەيلەگەن،
شۇئلەئى ئاهىم شەرارى دۇدى ئەفغانىم مېنىڭ.
قىينادى ئول يار كويىدا سەراسەر تىنمايىن،
قويمادى يا تىنغالى يا چىقمادى جانىم مېنىڭ.
خىزر يەڭلىغ سەبز خەتتىڭدىن تاپار جان تازە جان،
ئافتاب لەئلىڭ بولۇپدۇر ئاب هەيۋانىم مېنىڭ.
ئوت تۇتاشتى كۆڭلۈم ئىچرە نەچچە يىلدۇر جانىمە،
بىر قىيا هەم باقمادى ئول شوخ جانانىم مېنىڭ.
.....①

① بۇ غەزەلنىڭ ئاخىرى يوقالغان.

ئەبدۇرەھمان جامى غەزەللىرىدىن

بۇ سۆيەت يۈز ئالدىدا سۆز ئاچما گۈلدىن، گۈل نېچۈن؟
نالەئى زارىمنى تىڭشا، قىسسەئى بۇلبۇل نېچۈن؟
غۇنچە ئېردىك، كۆز-كۆز ئەتمەي گۈل جامالىڭنى هامان،
بىلمىدىم ئاشۇپتەدۇر، ئاشۇپتىلىق سۇنبۇل نېچۈن؟
بارلىقىم نەقدىنى ئالغان، قىممىتى بىر بۇسەدۇر،
كېچىكەر لەئىلىك، ئەجەب سەۋدا، يائول، يابول نېچۈن؟
چېهرە هەم زۇلپىڭنى كۆرگەچ، هەرقۇسۇردىن بولدى مات،
سورمىدى دەۋران سىرىن، يا قولنى تۇتقان قول نېچۈن؟
لۇتپ ئىلە قىلدىك نەزەر هەر بىر دىلئەفكارنى كۆرۈپ،
بىزنى گويا كۆرمىدىك، ئۆلتۈرگىلى پۈتكۈل، نېچۈن؟
نەيلەيىن هىجران بالاسى ئۆتتى هەر مېئىياردىن،
سەبرۇ تاقەت يولى يولدۇر، ئۆزگە ئازمۇ يول نېچۈن؟
يەتتى پەيغام، تەق تۇرۇپسەن جامىنى ئۆلتۈرگىلى،
كەل، تىغ ئۇرغىن، بۇ تەهەممۇل بائىسى، ئەي گۈل، نېچۈن؟

* *

كىم خەۋەر بەرگەي غېرىپلار هالىدىن ئول يارغا،
بىرقىيا باقماسمىكەن، بىرنەچچە تەن ناچارغا.
هىجرۇ پۇرقەت دېغدىن ئازۇردە قەلبىم، بارمىكىن،
ۋەسلىدىن مەلهەم بېسىپ، چەك قويسا بۇ ئازارغا.
قان يېشىمدىن ياڭىقىم ئەلگە قىزىلدەك كۆرۈنۈر،
نە يۇسۇندا رەخمەت ئېيتاي كۆزۈمە - قانخارغا.
پۇرقىتىمدىن قان يېشىم تۆكتۈم، مۇرادىم، قېنىغا،
پاتسۇن ئۇ كۆزكىم مۇناسىپ بولمىدى دىدارغا.
يېڭى يىلدا ساڭا باقتىم، دېدى، بولتۇر ماڭا، ئاي،
باقتى، بۇلتۇر ئەندى مەهكۇم خاكقا ياكى دارغا.

ئىزدىمەم تەڭ قىلغىلى ئۆزۈمگە ئۇ ئىشىك ئىتتىن،
چىدىيالماس دۆلىتى ھەرگىز بۇ نۇمۇس ـ ئارغا.
ھىجرۇ پۇرقەت چۈشكۈندە كۆردى جامىنى تېۋىپ،
دېدى: ئۆلمەكتىن بۆلەك يوق چارە بۇ بىمارغا.

* *

ساڭا تار قەلبىم قەپەستۇر، بەلكى بەش بەتتەر ئېرۇر،
كەلكى، تۇر كۆز ئالدىدا ئۇ دىلكۈشا مەنزەر ئېرۇر.
زەپىران چېھرەمدە كۆرگىن قانلى خەتلەر ياشتىن،
ئىشق ئېلى ئەھۋالىدىن بۇ بىر ۋاراق دەپتەر ئېرۇر.
ھىجرۇ پۇرقەت دەردىدىن ھەر تۈن يانارمەن، كۈندۈزى،
ئەل ئىشەنمەس، مەنمۇ شۇ، يا ئۆزگە بىر پەيكەر ئېرۇر.
باغۇ سەھرا ئىچرە سەنسىز جانىمە داغلار پۈتۈن،
لاخشا ئوتتۇر ھەر گۈلۈ ھەر لالە چوغ ــ ئەخكەر ئېرۇر.
ئەي يارانلار، كۆيدى جان، قاي چاغقىچە پىنھان تۇتاي،
دوزاخ ئىچرە دىل بېھىشى ئىشقىغە ياۋەر ئېرۇر.
ماڭا جەننەت نە كېرەك، گەر ئىتلىرىنىڭ كويىدىن،
تەگسە بەس شەربەت سۇيى، ھەر كاسىسى كەۋسەر ئېرۇر.
لېۋىگە جامى يېتەر دەپ لەئلى مەيگۈندىن، ئاخىر،
رەشك ئىلە جامى كۆزى قانغا تولۇق ساغەر ئېرۇر.

* *

نە سەپسەرنى كۆزلەبان چاپۇكسەۋار جانان چىقۇر،
ئىزمۇ ـ ئىز سەپ تارتىشىپ جان يۈكلىگەن كارۋان چىقۇر.
خۇشلىشىشقا قالمىدى ھېچ كىمدە تاقەت، ئەرز قىلىڭ،
رەھمى قىپ پىنھانە چىقسۇن، چىققىنى يالغان چىقۇر.
گەر دىلىم ھالىغا ياش تۆكسەم، بالا سېلى تاشار،
چۈنكى گىريان كۆزلىرىمدىن قەترە ـ قەترەقان چىقۇر.
كەچتى جان مىسكىن تېنىمدىن يادى بىرلە، نەيلەيىن،
خۇش ئېرۇر چىققاندا مېھمان يانمۇ يان مېزبان چىقۇر.
بىر كۈنى ئۆلسەم ئەگەر خالۇ خەتىگىڭ شەۋقىدىن،
تۇپرىقىمدىن مايسا چىقماس، لالە گۈل رەيھان چىقۇر.
بارلىقىڭ، جامى، پىغاندۇر، تىل مىسالى قوڭغۇراق،
قوڭغۇراقنى چالغىنىڭدا نالەۋۇ ئەپغان چىقۇر.

* *

قەتىرە ـ قەتىرە قانۇ ياشلار كۆزى گىريانسمدادۇر،
نە جاراھەتتىن تامارىكىم يىلتىزى قانسمدادۇر.
ئۆزگىلەر قەتلى ئۇچۇن كەلگەندە جانان چاپارى،
دېمە جانان چاپارى، باسقان ئىزى جانسمدادۇر.
گەردىلىمىنىڭ سىرىدىن پەردە ئېلىنسا غۇنچىدەك،
شۇ گۈلۈمنىڭ ئىشقىدىن چاكلار گىريانسمدادۇر.
كېچە چۈش كۆردۈم، لېۋىن چىشلەر ئىكەنمەن، تاھەنۇز،
چىشلىرىم نەقشى لېۋىمدە، زەخمى دەندانسمدادۇر.
يولىغا خاك بولغۇم، ئەي باد، توزىتىپ يەتكۈز مېنى،
نەگىكىم سەرۋى راۋانىم دېسە پەرمانسمدادۇر.
تۇنلىرى تەسۋى سىرىمايدۇ پەلەكنىڭ لەشكىرى،
چۇنكى كەيۋاننىڭ ھۇشى پەريادۇ ئەپغانسمدادۇر.
سەن جىگەرنى پىشۇرۇپ، دىل قانىدىن كەلتۇر شاراپ،
جامى، ئۇ قانخورۇ بەدمەست تۇندە ئايۋانسمدادۇر.

* *

ئۆزدى قىلدەك بەل خىيالى رىشتەئى تەدبىرنى،
كاشكى بىرموي بەرسە سىلكىپ زۇلفىنى ـ زەنجىرنى.
لەئلى شىرىن بۇنچىلىك قوشقانمىكىن ۋالىدەسى،
نە شىرىن جان شىرنىسى بىرلە سۆتىن ـ ئىكسىرنى.
سىزدى سۇرەت ئولتۇرۇپ بۇتخانىدا نەققاشى چىن،
ئارەزىڭنى كۆردىيۇ يىرتتى ھەمە تەسۋىرنى.
پاتتى تىرىك كۆكسۈمە، نىمجان تۇتارمەن يول ئارا،
ئېھتىمال ئاخىر كېلەرسەن ئىزدەبان بۇ تىرنى.
شادۇ مەسرۇرسەن ۋىسال بەزمىدە يارانلار بىلەن،
يەككىمەن غەمخانىدا، غەمدىن كۆتۈپ تەئىزىرنى.
ئىستىدىم، ئەرز ئەيلىمەي ساڭا ۋاپايىم قۇسرىنى،
قايسى تىل بىرلە ۋەلې ئېيتاي بۇ ئەيب ـ تەقسىرنى.
جامى، دەرگاھىڭدا بىر قۇلدەك قېرىدى ئاقىبەت،
نەۋقىرانلار شاھى، سىيلا بۇ غۇلامنى ـ پىرنى.

* *

يورۇق كۈن ھەم قاراتۇندەك ئۆتەر، ئەي، ماھ، پىراقىڭدىن،
كۆيۈپ جانىم، چېكەرمەن ئاھ، چېكەرمەن ئاھ پىراقىڭدىن.

ئۇيغۇر كتاب تورىبكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

بىلەر ئالەمدە بارلار: گاھ بارار دەريانا كۆز ياشىم،
بۇزۇپ تۇننى، بارار كۆكلەرگە ئاھىم گاھ پىراقىڭدىن.
يېتىشسەمدىم ۋىسالىڭغا ئەجەل يەتمەي تۇرۇپ جانغا،
يېتەر، مەيلى، ئامانلىق خاھ، يامانلىق خاھ پىراقىڭدىن!
پىراق دەشتىدە سەرسانمەن، ۋىسال چاقمىقى كەل، چاقنا!
چېكىن، ھىجران، چېكىن بىرئان چىقاي بۇ چاھ — پىراقىڭدىن!
كېلىپ يار بولدىلار ئەغيار - ۋىسالدا مۇنچە ۋەھشەت بار!
دېگەيمەن: لەۋھەشەللاھ - ئاپىرىن، ۋاھ - ۋاھ پىراقىڭدىن!
قانائەتتە بۇ جامى تاغ ئىدى، بەربات قىلىپ، دەۋران،
ساماندەك پارچىلاپ ئاتتىڭ، يوقاتتىم راھ پىراقىڭدىن!

* *

يىغلىماي، نە ھەم قىلاي، دوست خارۇ بىمار بولسا دىل،
دىل گىرىپتارلىققا، نە ئەيلەي گىرىپتار بولسا دىل؟!
كەل - دە مۇنكىر، باش قويۇپ كۆكسۈمگە، دىل زارىنى ئىشت،
بەلكى ئىنكارىڭ قويارسەن، ئىنتىزار، زار بولسا دىل؟!
ئەي نىگار، دىللارغا مەنزىلدۇر كويۇڭ، گەر ئۆتسەكىم،
ئېيت، قەدەم قويسۇن قەيەرگە - يەردە بىسيار بولسا دىل؟!
مۇددىتى ھىجران ئۇزارمىش — ئۆمر ئۇزۇن، تاقەت قېنى،
نەقىلايكى، بۇ مۇسىبەتلەرگە ھەم يار بولسا دىل؟!
قىسسەئى ئۇششاق ئوقۇركەن، ئاڭلىدىم شۇ ھەسسىنى:
ئەيلىگەي دىلدار ۋاپا، نەچچە ۋاپادار بولسا دىل.
يەتمىسەم ۋەسلىگە گەر، دەردىڭ تەلەپ ئەتكۇم مۇدام
مەتلۇب ئەرمەس، دەردتىن ئۆزگە، گەر تەلەپكار بولسا دىل.
ئۇتتى ئۆمرۇم، ئۆتمىدى غەملەر، كەل ئەي جامى، بۇگۇن،
تاش يۈرەكلەر زۇلمىن ئېيتاي ساڭا، غەمخار بولسا دىل.

* *

مەن ھەقىر بىر بەندىمەن، سەنچۇ، شاھسەن مۇھتەشەم،
گەر ئۆلۈرمەن غەم چېكىپ، ساڭا ئەي زالىم، نەغەم؟
ناز تەمەننالە يۈرۈپ، ئۆتمە كۆڭلۇم رەنجىتىپ،
تەڭرى ھەققى، مەن تامان ئەيلە رەنجىدە قەدەم!
باشقا سالساڭ نە بالا، ئەي نىگار باش ئۇستىگە،
ئات — ئوقۇڭ چاچسۇن ستەم، خەنجىرىڭ ئاچسۇن يارام!
ئىشق ئېلىن ئازدۇردى ھىجرىڭ يېتەكلەپ چۆل تەرەپ،
بارچە يوقلۇققا يېتىپ، بولدى ئىشق ئەھلى ئەدەم.
ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئوقى تەشتى كۆكسۈم نەچچە رەت،

مەر تۆشۈكتىن ئېتىلۇر دىل ئوتۇم ـ ئوتلۇق ئەلەم.
شور پېشانەمگە پۈتۈلگەن ئەجەلدۇرسەن ئۆزۈك،
قەتلىمىز تىغى جاپايىك بىلە بولغاي چۈن رەقەم.
ئۇمۇر ئۆتەر ـ سۈنغان ساپالىدا دۇنيا سۇ تۇتار،
بىزگە يوق، جامى، خىزىر سۈيى، يوقتۇر جامى جەم.

* *

نە قۇتكىم بۇ، يېقىن كۈنلەر مۇقەررەر ۋەسلى يارىم بار،
پىگار جانىمغە مەلھەم ئۇ ئۇمىد بەخش، شوخ نىگارىم بار.
بۈگۈن شەھرىم مېنىك بىرلە، يىگانە شەھرىيارىم ھەم،
مېنىك بۇ ئېتىقاد شەھرىم، ئىمانىم، شەھرىيارىم بار.
دىلىم قانى بىلەن مىك رەت تولۇپ ـ تاشقانتى بۇ باغرىم،
بۈگۈن باغرىمدا بىر مەقسەد، بۇ باغرىمدا باھارىم بار.
كېلىپ ئەيشىم باھارى، شەۋقۇ ـ شادلىقلار كېلىپ قايتا،
خۇشاللىقتىن كۆزۈم نەملىك، سۈيۈنچىدىن كۆزدە ياشىم بار.
بۇ كۈن شامدەك ھاياتىم بار، يېنىش، زۇلمەت نېسۈەمدۇر،
بۇ تۈن دۇنياسىدىن بەھرىم شۇدۇر ـــ تۈندە قارارىم بار.
ئازابۇ ئىشق بىلەن ياشلىق ئۆتۈپ كەتمىش قېرىپمەن، لېيك،
ھامان ئاشىقمەنۇ ھەر كۈن ئەلەملىك، غەملى كارىم بار.
بۇ مەيدىن كەچ، بۇ كۈنلەردىن كەچ، ئەي جامى، دېمەك زىنھار،
قولۇمدىن كەلمىگەي بۇ ئىش، ئاخىر، نە ئىختىيارىم بار؟!

* *

قەستى جانىمدۇر تىلىپ كۆكسۈمنى مەن دۈانىنى،
ئوغرى تەشكەي ئولجا دەپ، دۈارىنى ھەر خانىنى.
خالى ئىشقى تۇخمىنى ئەكمە دىلىگغا، ئەي رەقىپ،
قىلما بۇندىن ئارتۇق ئىسراپ، تاشقا ئېكىپ دانىنى.
تۇر، دېگىن، مەششاتە، ئاندا قالمىدى مۇشكىن چېچىك،
بولدى ھەر چاچ تالىسغا بەند كۆڭۈل جاناننى.
مەن بۇراپ كويۇگغا يۈز، كۆكسۈمنى ئويدۇم تاتلاپ،
سەن تامان يولىنى ئاچسامدىم دەپان ۋەيرانىنى.
ئاقىبەت سەندىن يەنە بىگانە بولدۇم، نەقىلاي،
دوستتىن ئالدىگدا ئابرويى بەلەن بىگانىنى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىشق ژاپادارلىق تەقەززا ئەيلىگەي بۇ سىر ئەمەس،
يوقسە شام، ياقتى نېچۈن ئۆزى كەبى پەرۋانىنى؟!
جامى ئۆزدىن كەتتى، ئول زىبادىن، ئەي دوست، سۆزلىمە،
ئۇخلىدى تىكشىغۇچى، سەنمۇ تۇگەت ئەپسانىنى.

* *

ساز چى، بۇ كەچ جور قىلىپ نالەمگە يىغلات چەكمىنى،
ئۆزگە ئاتەشلەر بىلە ياق قايغۇلۇق ئاھەكمىنى.
ئەيلىدىم كۆپ نالىلەر ئول تاش يۈرەكنىڭ ھىجرىدىن،
نالە-زار، ئاھىم چىقىپ ياردى يۈرەكتىن سەكمىنى.
ئايرىلالماي دىلرابادىن يا بارالماي، كۆز يېشىم
ئاقتى دەريالار كەبى زەبت ئەتتى ھەر پەرسەكمىنى.
پاش بولۇر ئاخىر سىرىم، ئەلدىن نېچۈك پىنھان تۇتاي،
زەپىران يۈزلەرگە تامغان ئەرغىۋانى رەكمىنى.
ئاغرىسا نازۇك بېلىك ئاشقىلىرىك ئۇرغاي پىغان:
«باغلىما بۇنداق سىقىپ يار، ئول مىيانى تەكمىنى!»
جانۇ دىل غەمزەڭ ئوقى دەپ تاشلىغاي، رەھىم ئەيلىگىن،
بىر ئوق ئات جانىمغەۋۇ توختات تامامەن جەكمىنى.
جامىيا، بەختۇ سائادەت ئىستىگىن ئىشق شاھىدىن،
كەچكىن ئابرويۇ شەرەپتىن، تەلۋىدەك چال زەكمىنى.

* *

قەدىڭ رەشكىدە، ئەي سەرۋى سۇمەنبەر،
بولۇپتۇر كۆكلى يۈز پارە سەنەۋبەر.
بىھىش بېغىدا بولسا بىر گۈزەل قەد،
ئەشۇ جانانە سەنسەن يارى دىلبەر.
گۈزەللىك نەۋ نىھالىسەن دېگەيمىز،
تۆكۈپ كۆز ياش، قۇچاققا ئالىمىز زەر.
مېنى ئۆلتۈردىڭۇ تەكبىر دېمەيسەن،
بۇ خىل تاش دىلسەن، ئەي «ئاللاھۇ ئەكبەر».
ئۇ لەۋدىن ئەيلىگەي دانا كىنايە،
شارابى سەلسەبىلۇ ھەۋزى كەۋسەر.
چىراغ پەرۋانىسىن كەتكىلى قويماس،
يېقىپ بەزمىدە ئۆلتۈرگەي مۇقەررەر.
سېنىڭ يادىڭ بىلە شاد ئىبرىدى جامى،
كۆرۈپ خۇشلۇقى ئاشتى دىلدا، دىلبەر.

* *

غەم كۈنجىدە ئولتۇردۇم، شاد ئەيلىدى خىيالىڭ،
خۇش ۋاقىت ئولكى، كۆرسە ھەرسائەتى جامالىڭ.
بۇ بەسكى، ياقىسەن جان، ھىجران غېمىدە ھەر ئان،
مەن كىم ئىدىمكى بولسام شايىستەئى ۋىسالىڭ؟!
باشىمدا خەنجەر ئۇينىاپ، ئالدىڭ جېنىمنى قىينىاپ،

قولۇڭدا بولسا جانىم، تەن ـ بولسا پايمالىڭ!
يەتمەي لەۋلىگە، ئەي يار، لەۋ تەشنە بولمىغىم بار،
بەرمەس سۇيىنى زىنھار، ئول چەشمەئى زىلالىڭ.
ھىجرانۇ ماتىمىگدىن، يۇز ھەسرەتۇ غەمىگدىن،
ۋەسلىگە يەتكىنىم ساز، گەركەلسە ھەم مالالىڭ.
ئۇر خەنجىرىگنى ھەرئان، كۆكسۇمنى ئەيلىگىن قان،
جېنىم پىداۋۇ قېنىم بولسۇن سېنىڭ ھالالىڭ.
جامى، نېچۈك تۇراي جىسم، ئېچىلدى سۆزگە تىلسىم،
زەۋقى غەزەل بېغىشلار ئول سەيدى بىمىسالىڭ.

* *

قاي ئول مەنزىلكى، جانانىم ئۇ ياندا،
تېنىم بۇندا، ۋەلې جانىم ئۇ ياندا.
يىراقتۇرمەن، بىھەمدۇللاھكى، بىر رەت،
دىلى بىسەبرۇ سامانىم ئۇ ياندا.
ماڭا ئۆيى تەرەپكە يوقتۇر ئىمكان،
خۇش ئول، ئاۋازۇ ئەپغانىم ئۇ ياندا،
مۇسۇلمانلىق قىدىرماڭ ئول دىياردا،
كى شەۋقى نامۇسۇلمانىم ئۇيياندا.
نە ھاجەت ماھى تابان ئول ماكاندا،
كى خۇرشىدى دۇرەخشانىم ئۇيياندا.
دىلىمنى تىغ ئىلە چاك ئەتكەي ئۇ ئاي،
باھانە ئولكى، پەيكانىم ئۇ ياندا.
پەقەت جامى، لېۋىگنى ئاچما زىنھار،
مېنىڭ مەھبۇبى گەپدانىم ئۇ ياندا.

* *

سىيمىن بەدىنىم، جانغا غەنىم، لالە ئۇزارىم،
بىر باق، يۇرىكىمدىن يۇيىلار دەردۇ غۇبارىم.
بىر خەستە ۋۇجۇد قالدى كويۇڭغا يېتىشەلمەي،
تۈن ـ كۈن ساڭىلا تەلپۈنىدۇ بۇ دىلى زارىم.
ماموق بەدىنىڭ ئاغرىسا، ۋەللاھكى نېتۇرمەن،
بېلىگنى سقىپ باغلىما، ئەي، كۆزى خۇمارىم.
قانداقچە ئۇ كوچاڭدىن ئۆتەلەيمەن، ئۇ جايدىن،
گەرتاڭ شامىلى ئۆتمىكى مۇشكۈل ئېسە يارىم.
خوش ئولكى، شاراپ سىپقارىبان مەست يىقىلساڭ،
سۆيسەم يوشۇرۇن مەن قول ـ ئاياغىگنى نىگارىم.
شاھ قەسرىگە كىم يول بېرىدۇ خار گەداغە،
جامى، ساڭا يەتمەي كېتىدۇ سەبرۇ قارارىم.

«شەرق» يۇلتۇزى ژۇرنىلىنىڭ 1989 ـ يىللىق 9 ـ سانىدىن ئېلىندى.
نەشرگە تەييارلىغۇچى: خەلىم سالىخ

نادانلىق - ياۋۇزلۇق

ئىبراھىم ھەقۇلوۋ

بىلىم — ئېتىقاد نۇرى

ئەلشىر نەۋائى — مەرىپەتپەرۋەر شائىر. نەۋائى ئىجادىيىتىدە مەرىپەت تەرغىباتى، خۇراپاتقا بەرھەم بەرگۈچى كۈچ سۈپىتىدە، ئىلىمنى ئۇلۇغلاش يۈنىلىشىنى بويلاپ داۋام قىلدۇ. نەۋائى ياراتقان ئىلغار قەھرىمانلار — ياشلىقىدىن باشلاپلا ئىلىمگە چاقىرىق، ھۈنەرگە ئامراق كىشىلەر. ئۇلارنىڭ ئايرىملىرى دۇنياغا مەشھۇر ئەللامىلار قولىدا تەربىيە ئالغان. شۇ بۈيۈك زاتلاردىن پەن سىرلىرىنى ئۆگىنىپ، ئىنسانىي كامالەت يولىنى ئاچقان. بىز پەرھات ھەققىدە گەپ ئاچساق دەررۇ تۈۋەندىكى قۇرلار يادىمىزغا چۈشىدۇ:

جاھاندا قالمادى ئول يەتمەگەن ئىلىم،
بىلىپ، تەھقىقىنى كەسب ئەتمەگەن ئىلىم.

مەجنۇن دەشتىۋ چۆللەرگە چىقىپ كەتكەن جۇنۇن يىگىت بولغىنى بىلەن، ئۇ ئالەمدە بار بولغان ئىلىمنىڭ ھەممىسىنى پۈختا ئۆزلەشتۈرگەن ئالىم ۋە مۇتەپپەككۇر يىگىت:

تاپسىپ ئىلمى خىرەدغە پەيۋەند،
ھەم ئالىم ئىدىيۇ ھەم خىرەدمەند.

شىرىننىڭ ئۆزىلا ئەمەس، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئىلغارام، ئىلغارا، ئىلغاسا، گۈل ئەندام... غا ئوخشاش خىزمەتكارلىرىمۇ ئالىمە، شائىرە، پەيلاسوپ، تارىخچى، سەنئەتكار قىزلار. دانا ۋە بىلىمدان ئوغۇل قىزلىرىنىڭ سېپى كەڭ بولمىغان ۋەتەن — يېرىم تەلەي ۋەتەن. بۇنداق يۇرتتا ھېچنېمىدە تولۇقلۇق بولمايدۇ، چالا ساۋات يۇرتتا شىجائەت نېمە جان، ئۇمىدنىڭ قانىتى سۇنۇق بولىدۇ، كىشىلەر ئېڭى قانداقتۇر چېگرىلاردىن نېرى ئۆتەلمەيدۇ. ھەقىقەتنىڭ يېرىمى ئېيتىلىپ، يېرىمى بوغۇزدا توختاپ قالىدۇ. نەۋائى «ئىلىمدە بىر ئادەم ساھىبقىران بولغۇچە ئوتتۇز يىلىق بىر دەۋر ئۆتىدۇ» دېگەنىدى. «يەھۇدىچە دېسەڭ يەھۇدىچە»، «يونانى دېسەڭ يونانى» سۆزلىشىدىغان، «ھىندىچە سوئال بەرسەڭ، ھىندىچە جاۋاب بېرەلەيدىغان» سۆزلىرى مەنە، ھېكمەتكە تولغان بىلىم

ئەللىرىنى تەرىپلەش ئۇلۇغ بوۋىمىز شائىر نەۋائى ئۇچۇن قانچىلىك ئىپتىخارلىق ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشىمىز تەس ئەمەس. قاراڭ، نەۋائىنىڭ بەش ئەسىر مۇقەددەم يازغان قۇرلىرىدا بىزنىڭ بۈگۈنكى ئارزۇلىرىمىز ئەكس ئېتىپ تۇرمامدۇ؟

نەۋائى بىر رۇبائىسىدا: «ھەركىمسەكى يوق ئىلىم ئاڭا ئەخمەق دە ئۇنى» دەيدۇ. ئىنسانلىق شەرىپىنى يەرگە ئۇرىدىغان ھەرقانداق ئەخمەقلىق ۋە پەسلىك پەقەت ئىلىم ئارقىلىقلا سۈپۈرۈلۈپ تاشلىنىدىغانلىقىدىن شائىر قەلبىمۇ شۇبھىلەنمىگەن. شۇڭا ئۇ ئىلىمنى «ئىككى جاھان شاھلىقىدىن» ئارتۇق بىلىپ، ئىلىم پەيزىنى پادىشاھلىق كۈچىدىنمۇ ھاياتبەخش قۇدرەتكە ئىگە، دەپ قارىغان. نەۋائىنىڭ مۇنداق مەشھۇر بىر بەيتى بار:

ھەق يولىدا كىم ساڭا بىر ھەرف ئوقۇتمىش رەنج ئىلە،
ئەيلەمەك بولماس ئەدا ئانىڭ ھەقىن يۈز گەنج ئىلە.

گەپ ھەق يولىدا ھەرپ ئۆگەتكەن مۇئەللىمگە ھۆرمەت، ھېچقانداق بايلىق بىلەن ئۇنىڭغا قايتۇرغىلى بولمايدىغان قەرزدارلىق تۇيغۇسى توغرىسىدا كېتىۋاتىدۇ. «ھەق يولىدا» ھەرپ ئۆگەنگەن كىشى ۋاقتى كېلىپ ئالىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى، دەيلى. خوش، ئۇ ھەقىقەتەن ئالىدىكى بۇرچىنى قانداق ئادا قىلىشى كېرەك؟ ئۇ قايسى ھەقىقەتلەر ئۈچۈن ئۆمرىنى بېغىشلىشى كېرەك؟ بۇ سوئالغا پەقەت نەۋائىنىڭ «ئىلىم ئۆرگەنمەك — ئېتىقادنى مۇستەھكەملەش ئۇچۇندۇر» دېگەن پىكرى بويىچە تەرىپلەنگەن ھەقىقىي[1] ئىلىم ئەھلىلىرىلا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرەلەيدۇ.

ئېتىقاددا يېڭىلمەس، ئىشەنچىتە مۇستەھكەم بولغان ئالىم، يازغۇچى، شائىرلار ياشاپ تۇرمىغىنىدا بۇ دۇنيا ئاللىقاچان ياۋايىلىق سەھنىسىگە ئايلانغان بولار ئىدى. شەرقتە قەدىمدىن باشلاپلا ئالىي پىكىرلىك جەسۇر ئەللامىلار كۆپلەپ يېتىشىپ چىقىپ تۇرغىنى ئۈچۈن خەلقىمىز ئىچىدە ئوقۇمۇشلۇق كىشىنىڭ ئورنى ئەزەلدىن يۈكسەك بولۇپ كەلگەن. بۇ ھەقتە كۆپ گەپ قىلىپ ئولتۇرماي، ئەلىشىر نەۋائىنىڭ بىرلا بەيتىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

بىر ھۆكى قىلسا ئالىملەرگە تەئىزدىم،
قىلۇر گوياكى پەيغەمبەرگە تەئىزدىم.

نەۋائى «پەيغەمبەرگە» دېگىنىدە قۇرۇق ماختاش ۋە تار مەنپەئەتلەرگە ئەسلا ئالدانمايدىغان، ئەلگە، ۋەتەنگە خىيانەت قىلىشنى ئۆلۈم بىلىدىغان ئالىيجاناب سىيمانى كۆزدە تۇتقان. دۇنيانى مەرىپەت نۇرى ئارقىلىق ئىدراك قىلغان ئادەم باشقىچە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئۇلۇغلار: «ئالىمنىڭ ئۆلۈمى — ئالەمنىڭ ئۆلۈمى» دېيىشكەن. ھەقىقىي ئالىمدىن قانچىلىك كۆپ ئىلمىي مىراس قالمىسۇن، لېكىن ئۇ بەربىر ناھايىتى چوڭ بىر مەنىۋى دۇنيانى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كېتىدۇ. ئوتتىتا كۆيدۈرۈلۈۋاتقان ئالىمنىڭ: «ھەممىسى ئۆزۈم بىلەن بىللە!» دېگەن پىكرىدە باشقا مەنامۇ بار. بۇنى نەۋائىي بىر ھېكايەت ئارقىلىق

شەرھـلەپ بەرگەن. ئۇ ھېكايەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: زامانىسىنىڭ چوڭ ئالىمى پەخىرىدىن رازى ئۇزاق يول يۈرۈپ خارەزىمگە كېلىدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان مۇھەممەت خارەزىمـ شاھ ئالىمغا ھېچقانداق پەرۋا قىلمايدۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ شاھ بىلەن ئالىم كۆتۈشمـگەندەك مۇنچىدا ئۇچرىشىپ قالىدۇ. شۇ چاغدا خارەزىمشاھ قىيامەت ئىشلىرى توغرىسـدا رازىيىغا سوئاللار بېرىدۇ. «ئەي، قىيامەت كۈنىنى بىلىشـنى ئارزۇ قىلـغان ئادەم، ـــ دەيـدۇ ئالىم ئۇنىڭغا، ـــ سېنىڭ سوئاللىرىڭغا جاۋاب بېرىدىغان مۇناسـىپ جاي مۇشۇ مۇنچـىدۇر. قىيامەتتىمۇ شاھ ۋە گاداي، ھەممىسى بىرخىل ئەھۋالدا ـــ يالىڭاچ بولىدۇ. نە شاھ، نە ئەمەلـدار ـــ ھېچكىم ھېچنەرسىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ بارالمايـدۇ. سەن بۇ مۇنچـىغا نېمەڭـنى ئېلىپ كىرەلىدىڭ؟ ھېچنېمىنى! تاج ـ تەخت، خەزىنە دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممـسى تاشقىرىدا قالدى. ئىلىم ـ ھۈنەر ئىگىلىرىـچۇ؟ ئۇلارنىڭ بايلىقلىـرى مېنىڭكىگە ئوخشـاش ھەممـسى ئۆزلىرى بىلەن بىرگە».

ئادەمگە ئۇنىڭ مەنسىپى ۋە بايلىقىغا قاراپ باھا بېرىـش ۋە مۇئامىلە قىلىش ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئەڭ يامىماس ئادەتتۇر. ئەمما ئۇلارنىڭ ھەمـمىسى تاشقى نەرسىلەرغۇ؟ مەيلى، ئادەم كەمبەغەل ياشىسۇن، دەۋران سۈرۈپ ئۆتۈشـكە قادىر بولمىسۇن، مۇھىمى ئۇنىڭ قەلبى قانداق، ئېڭى قانداق سۈپەتلەرگە ئىگە، ئۆمرىنى نېمىلەرگە بېغىشلىغان، مانا مۇشۇلارغا قاراپ ئۇ كىشىگە باھا بېرىش مۇمكىنغۇ؟ ئىلىمنىڭ ئىنسان تەقدىرىگە مەسئۇللۇقى خۇددى شۇ نۇقسانلاردىن باشلىنىدۇ. «ئىلىم ـــ ئۆزۈنى بىلـمەكتۇر، سەن ئۆزۈڭنى بىلمەيسەن، بۇ قانداق بىھۇدە ئۇرۇنۇش بولدى؟» دەيـدۇ ئۇلۇغ تۈرك شائىرى يۈنۈس ئەمرە. ئىلىم ئەينى ۋاقىتتا ئۆزگىنىمۇ بىلىشتـۇر. ئالىمـلىق ـــ ئالەم ۋە ئادەمنى تونۇش بولۇپ، ئىلىم ـــ ھەقىقەتتىـن يۈرەككە قۇيۇلـغان نۇر. ئىلىم ـــ ھايات ۋە جەمئىيەت چىگىشلىرىنى توغرا يېشىش شىجائىتى. ئىلىم ـــ دىلدىكى، جۈرئەتتىكى يالقۇن. ئەقىل ئۆز تەبىئىتىگە كۆرە كۆنۈكۈشـچان ۋە ئېگىلىشچانـدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پەقەت ئىلىم تەسىرىدە جاسارەتكە ئىگە بولىدۇ ۋە ھۈجۈمكار ئەقىلـگە ئايلىنىدۇ. مۇشۇ يەردە بىر سوئال قويايلى: يۇقىرىدا بىز ئېيتىپ ئۆتكەن ئالىم ئىمام رازىيى نېمىشقا مۇھەممەت خارەزىمـ شاھنىڭ سارىيىغا تەشەببۇسكارلـىق بىلەن بارمـىدى؟ ئىمام رازىيـىدا كەم تېپىلىدىـغان ئاجايىپ پەزىلەت بار: بۇ ـــ ئۇنىڭ ئىلمىي شەۋكەتـىگە ئىگىلـىكى، بۇ شەۋكەتـىنىڭ ئۇنىڭ ئەقلى ۋە ۋىجدانىنى باشقۇرغانلىقى.

نەۋائى ئەركىن ئىنسان دېگەندە بىلىملىـك، دانا كىشـلەرنى كۆزدە تۇتـقان. دانا كىشى دېگىنىمىز كىم؟ ھەقنى تونۇغۇچى، بىلىم ۋە مەرىپەت چوڭقۇرلۇقى بىلەن دەريا سۈـ پەت ئادەم، ئىلىم ئادىمى ئۆچۈن مۇھىمى لاپ ئۇرماسـلىق، تەمە ۋە مەنپەئەت كەينىدىن چاپماسلىقتۇر. ئىلىم تەپەككۇرنى يېڭىلايدۇ. ئادەملەر ئېڭىنى كونا چۈشەنچە، قالاق قاراشـلاردىن خالاس قىلىدۇ. ئىلىم ئارقىلىق ئەسرلەر قىياپـىتى ئۆزگەرگەن، دەۋر ۋە زامانـلار پەزىلەتتە ئىلگىرىلىگەن. بىلىم ـــ چۈشىنىش زەخمىتى، ئىزدىنىش يولىدۇر. شۇ مەنىدە نەۋائـى ئىنسان تەۋەندىكى نەسىھەتلىرى تېخى كونىرىمىغان: «بىلىمگەننى سوراپ ئۆگەنـگەن ئالىم، ئاز بىلىپ سورىمىغان ئۆزىگە زالىـم. ئاز ـ ئازدىـن ئۆگىنىـپ، دانا بولۇر، قەترە ـ قەترە

يىغىلىپ دەريا بولۇر» ئاز-ئازدىن ئۆگىنىپ دانا بولۇشمۇ مۇمكىن. ئىلىمنىڭ بىرەر ساھە-سى بارمۇچە ئالىي مەلۇماتلىق ئالىم بولۇشمۇ مۇمكىن. ئاندىن كېيىنچۇ؟ سەئدى شىرازى مۇنداق يازىدۇ:

هەرچەند ئوقۇپسەن — بىلىمدانسەن،
ئەگەر ئەمەل قىلمادىڭ، نادانسەن.
ئۇستىگە كىتاب ئارتىلغان ئىشەك—
يا ئالىم يا دانا ئەمەستۇر بىشەك.

نەۋائىمۇ بۇنداق بىلىمدىن نەپ كەلمەسلىكىنى قەيت قىلىپلا قالماستىن، سەئدى پىكرىنى ياقلاپ «ئىلىمگە ئەمەل قىلمىغان ئالىم — ئۇستىگە كىتاب ئارتىلغان ئىشەككە ئوخشايدۇ» دەيدۇ.

توختام سۈنىڭ ئاقمىغىنىغا ئوخشاش، خۇي-پەيلى تۆۋەن بولغان ئەرزىمەس ئالىم-لارنىمۇ ئەل-يۇرتقا ھېچقانداق نەپ تەگمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرىگە مەنمەنلىك، خۇشامەتكويلۇق، ئەمەلپەرەسلىك ھەۋەسلىرى سىڭگەن بولىدۇ. ئىلىم ئەڭ ئاۋال مەنىۋى ھۇزۇرلىنىشتۇر. ئۇلار مانا مۇشۇ ھۇزۇردىن مەھرۇم. شۇڭا ئۇلار ياماننى ياخشىغا، ھارامنى ھالالغا چىقىرىشتەك دىيانەتسىزلىكلەرنىمۇ ھەزەر قىلمايدۇ. نەۋائى بۇنداقلارنى پاسىق ئالىملار، دەپ ئاتىغان. شائىرنىڭ تۆۋەندىكى ئەيىبنامە سۆزلىرىنى ئاشۇنداق پاسىق ئالىملارغا قارىتىلغان دېيىش مۇمكىن:

قايسى جاھىلغە نەدامەت بولغاي، ئول ئالىمچە كىم،
ھەرنە بىلدى قىلمادى، ھەرنېكى قىلدى بىلمەدى.

دېمەك، بىلگىنىنى قىلمىغان، قىلغان ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلاپ يەتمىگەن ئالىم جاھىل-لارنىڭ جاھىلىدۇر. ئۇنىڭغا ياغدۇرۇلىدىغان لەنەت ھەرقانداق جاھىلغا ئېتىلغان نەپرەت تاشلىرىدىنمۇ ئارتۇق بولىدۇ. ئالىملىق — ناھايىتى زور مەسئۇلىيەتچانلىقتۇر. ئالىمنىڭ زىممىسىدىكى ۋەزىپىسىنى ۋىجدانەن بېجىرمەسلىككە ھەققى يوق. كىمكى ئىلىمنى ئەمەلگە ئېرىشىشنىڭ ۋاستىسى قىلسا، ئۆزىنىمۇ، خەلقنىمۇ يولدىن ئازدۇرىدۇ. ئىلىم ئەھلىنىڭ ئەمەل ۋە ئابروي ئۈچۈن پەسكەشلىككە قەدەم قويۇشى — ئۇنىڭ بىلىمسىزلىكىنىڭ يارقىن ئىسپاتىدۇر. بۇنداق ئالىمنى نەۋائى «ئۆلۈمتۇك» ئىت بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ، ئۇنى «نىجاسەتنى يىپەك لىباس بىلەن ياپقان» ئادەم قىياپىتىدە تەسۋىرلەيدۇ. «ئالىم ئەگەر ئۆز يولىغا قىلسا، — دەيدۇ نەۋائى، — ئىلىمگە قاراپ ئىش تۇتسا، دۇنيانىڭ ھارام مالىلىرىغا كۆز سالمىسا، بۇنداق ئادەمنى شەرەپ گۆھىرىنىڭ كانى دەپ بىل.» بۇنداق گۆھەر كانى-دىن ئىنسان ئەقلى بەييىدۇ. «جاھالەت — ئۆلۈمدۇر، بىلىم — تىرىكلىك». دېگەن گەپ بار. ئالىم شۇ تىرىكلىكنىڭ رونىق تېپىشى ئۈچۈن تىرىشىشى كېرەك. شۇ چاغدىلا جاھالەت

يېڭىلىدۇ. شۇ چاغدىلا قالاقلىق ۋە جاھالەتنىڭ ئوغلىق سۈتىنى ئىچىپ ئۆيقۇغا كەتكەن لەرنىڭ سانى كۆنسايىن ئازىيىدۇ.

ئىلىم — پىكىر مەدەنىيىتى، ئىلىم — ياخشىلىقتىن ئۇزۇقلىنىش، ئىزگۈلۈكىكە ئىشەنچ، يامانلىققا باش ئەگمەسلىكتۇر. بىزنىڭ ئىلمىمىز ھەر ۋاقىت ھايات بىلەن مۇستەھكەم ئالاقىدا بولۇشى كېرەك. شۇ چاغدىلا بىزنىڭ تەپەككۇر گۈلشىنىمىزدە يېڭىدىن يېڭى چەكلەر ئېچىلىدۇ.

ۋاپاسىزدا ھايا يوق

«ھەيرەتۇل ـ ئەبرار» دىكى ھېكايەتلەردىن بىرىدە تۆۋەندىكى ۋەقە ھېكايە قىلىنىدۇ: ئەمىر تۆمۈر كوراگان ھىندى ئىقلىمىنى فەتھى ئېتىشكە كىرىشكەندە، ھىندىستاندا قاتتىق جەڭ بولدى. ئۇنىڭغا غەلىبە چىراي ئاچتى. شۇ جەڭدە كۆپ قانلار تۆكۈلدى. قانچىلىغان كىشىلەرنىڭ باشلىرى كېسىلدى. ئاخىرى ئۇلۇم نۆۋىتى ئىككى بىچارە ئاشىق ـ مەشۇقىگە كەلدى. لېكىن سۆيۈشكەنلەر بىر ـ بىرىگە شۇنچىلىك ۋاپا كۆرسەتكەنكى، ئاقىۋىتىنە ئۇلارنى قەتل قىلىشنىڭ ھېچقانداق ئىلاجى بولمىدى. نېمىشقا دەمسىز؟ «ئەگەر مەقسىتىڭ باش كېسىش بولسا، — دەپتۇ يىگىت جاللاتقا، — ئۇنى قوي، مېنى ئۆلتۈر!» قىلىچ كۆتۈرە ـ كۆتۈرۈلمەي «ياق، ئۇنى ئەمەس، مېنى ئۆلتۈر!» دەپ يالۋۇرۇپتۇ قىز. جاللات ئۇلارنىڭ قايسى بىرىنى ئۆلتۈرۈشكە تۇتۇنسا، ئىككىنچىسى: «ئالدىن مېنى ئۆلتۈر، ئۇ ھېچبولمىسا مەن ئۆلگىچە تىرىك تۇرسۇن!» دەپ ئەجەل تەلەپ قىلارمىش. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى شۇنداق تۈگەپتۇكى، بىر ـ بىرى ئۈچۈن جېنىدىن كېچىلىگەن بۇ ئىككى يارنىڭ ۋاپادارلىقى تۈپەيلىدىن جاھانگىر باشقىلارنىڭمۇ گۇناھىدىن كېچىپتۇ. دېمەك، ۋاپادارلىق — خالاسكار ـ لىق، ۋاپادارلىق — ئۆلۈمدىنمۇ قۇدرەتلىك كۈچ. ۋاپا ئەھلى، ئۆزىنىڭلا ئەمەس، ئەل ـ يۇرتىنىڭمۇ ئاسايىشلىقىغا پاسىبانىدۇر. تۆمۈر قانخورلۇق ۋە جاللاتلىقتا ئەيىبلىنىدۇ. لېكىن شۇنداق ئادەممۇ، ۋاپا ۋە ساداقەت كۆكسىگە تىغ سانجىمىغان. بىر جاللاتمۇ «جاھان چىمەنى ۋاپا گۈلى بولمىسا زىننەتسىز. كىشىلىك گۈلى ۋاپا پۇراقلىرىدىن مەھرۇم بولسا، ھېچ ھىد ـ بۇسسىز» بولىدىغانلىقىنى چۈشەنگەن. ۋاپانى «ئىنسانىيەت تاجىغا زىننەت»، «ئېسىل ئۇنچە» ئورنىدا كۆرگەن. نەۋائى ھېكايىتىدە بۇ ۋەقە ئادىللىق ۋە خالىسلىق بىلەن تەكتىلەنگەن. بۇ ھېكايەت داستانىنىڭ ۋاپا ھەققىدىكى سەھىپىلىرىدىن كېيىن بېرىلگەن. ئۇنىڭدا مانا مۇنداق قۇرلار بار:

ھەر كىشىكە قىلدى بىراۋ بىر ۋەفا،
مەخلەسى يوقتۇر كۆرۈبان مىڭ جەفا.

يەنى كىشى بىرسىگە بىرەر ۋاپا — ياخشىلىق قىلغان بولسا، ئۇنىڭ بەدىلىگە مىڭ جاپا كۆرگەن تەقدىرىدە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايدۇ. دۇنيادا شۇنداق تۈيغۇلار بارکى، ئۇلار ھەرقانچە

قەدىرسىزلەنمىسۇن، زەررىچىمۇ ئەھمىيىتىنى يوقاتمايدۇ. شۇ تۇيغۇلارنىڭ بىرى ۋاپادۇر. نەۋائى ئاشۇ ھەقىقەتكە تايىنىپ ۋاپانىڭ ماھىيىتىنى دەلىللەر تىلى بىلەن ئېچىشقا كىرىشىدۇ ۋە كەينىدىن ھاياتىي قىياسلارنى كەلتۈرىدۇ. مانا، دەرەخ. ئۇنىڭ شاخلىرى غىج مېۋە. شۇ مېۋە تۈپەيلىدىن كىشىلەر ئۇنىڭغا تاش ئېتىشىدۇ. تاشلارنىڭ ئاز ياكى كۆپلۈكى مېۋىنىڭ مىقدارىغا باغلىق. بۇ ھادىسىنى ھەركىم، ھەرخىل چۈشىنىپ، تۈرلۈك خۇلاسىلەرگە كېلىشى مۇمكىن. نەۋائى نۇقتىنىنەزەرىدە بولسا شۇ ئاددىي ۋەقە بىلەن «بىر ۋاپا» كۆر-سىتىپ «مىڭ جاپا» غا دۇچار بولۇش ئوتتۇرىسىدا بىر ئوخشاشلىق بار. شائىر مۇنداق دەيدۇ:

نېچە سەمەر ساچماغ بولسا شاخ ئىشى،
كۆپرەك ئاتار تاش ئانى تەرگەن كىشى.

دەرھەقىقەت، مېۋىلىك دەرەخنىڭ شېخى قانچىلىك كۆپ ھوسۇل بەرسە، تەرگۈچى ئۇنىڭغا شۇنچە كۆپ تاش ئاتىدۇ. بۇ ئىنكار قىلىپ بولمايدىغان دەلىل. كىتابخان ئۇنى ئۆزىنچە مۇلاھىزە قىلىدۇ ۋە دەرەخ شېخىغا تاش ئاتقۇچىلارنىڭ قىلمىشى (ۋاپاسىزلىق) بىلەن، ھېچقانداق مىننەتسىز مېۋە بەرگەن دەرەخ شاخلىرىنىڭ ساخاۋىتى (ۋاپا تىمسالى) ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ بەكمۇ چوڭقۇرلۇقىنى، ئىنسان تەبىئىتىدە ۋاپا قىسمەت تۇيغۇسىغا ئايلىنىشى زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىدۇ. تۆۋەندىكى بېيىتتا ئەمدى باشقا بىر قىياسى دەلىل ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

كان نېچە بەزلى گۆھەرى پاك ئېتەر،
ئالغۇچى كۆپرەك يۈرەكىن چاك ئېتەر.

كان دەيمىز، كانىچى دەيمىز، ئەمما بىز ئويلاپ كۆردۇقمۇ، «گەۋھىرى پاك» بەرگىنىگە قارىماستىن، نېمىشقا كانچى «كان» باغرىنى توختىماي چاك قىلىۋېرىدۇ. بۇ ئىنسانپسىزلىقمۇ ياكى بىر قانۇنىيەتمۇ؟ شامنىڭ تەقدىرىمۇ شۇنىڭغا يېقىن. ئۇ ئۆزىنى يورۇتقىنى يورۇتقان. لېكىن ئۇي ئىگىسى ئۈچۈن ھەر قېتىم شامنىڭ بېشىنى ئۈزۈش بىر قائىدە:

شام يورۇتۇپ ئەۋ ئىچىيۇ تاشنى،
ئەۋ ئىگەسى كۆپرەك ئۈزۈپ باشنى.

ئەگەر ئالاھىدە ئېلىپ قارالسا، «ھەر كىشىگە قىلىدى بىراۋ بىر ۋەفا، مەخلەسى يوقتۇر كۆرۈبان مىڭ جەفا» سۆزلىرى ئوقۇغۇچىدا قانداقتۇر ئېغىر ۋە قايغۇلۇق كەيپىيات تۇغدۇرىدۇ. ئاندىن كېيىنكى بېيىتتا نېمىدۇر ئۆزگىرىدۇ. شۇ «نېمىدۇر» كىتابخاندا «جاپا»، «ۋاپا» دىن ھېچقاچان غالىب كېلەلمەسلىكىگە ئىشەنچ پەيدا قىلىدۇ. ۋاپادار — گۆھەرلىك كان، جاپاكەش — كانچى. ئەلۋەتتە تەمەخور ۋە ئاچكۆز كانىچى ئەمەس، «كان» بولۇش

شەرەپ. شامدا نېمە كۆناھ؟ يورۇقلۇققا موھتاج ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭ بەشىنى تىنىمسىز ئۇزۇپ تۇرسا. بۇ قىياسلارسىز نەۋائىنىڭ ۋاپاغا دائىر ئىلگىرى سۆركەن پىكىرلىرى شولىسىز چىراغقا ئوخشاپ قېلىپ، كىتابخان قەلبىدە يارقىن تەسىرات قالدۇرالمىغان بولاتتى. نەۋائىنىڭ تەلەپپۇزىدا ۋاپانىڭ ئالىي باسقۇچى ھاياتتا ئادەمنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ يار تېپىشى ۋە ساداقەتلىك ياشىشىدۇر. ئەكسىچە:

ياركى ئايىنى ۋەفا يوق ئاڭا،
شام كەبىدۇركى، زىيا يوق ئاڭا.

ۋاپاسىزلار نۇرسىز شامغا ئوخشىسا، ۋاپادار يار ئۆزىنىڭ تەتۇرى، ئۇ — ئۆمىد ئاپتېپى. يەككە - يېگانە ئادەم بولسا ئاپتاپسىز بارلىققا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ دىل ئۆيىمۇ بىر ياققا قىيسايغان، گويا ئۇ بىرلا تۇۋرۇكلۈك لەمپە. ۋەھالەنكى، يالغۇز تۇۋرۇك ھېچقانداق ئۆينى تۇتۇپ تۇرالمايدۇ. ئىنسانغا ئەگەر پەلەكتىن خار - زارلىق ۋە قىيىنچىلىق چۈشسە، بىر نەپەس «ئىزھارى دەرد» ئېيتىش ئۈچۈنمۇ بىر غەمخور كېرەك. «زامانە خەنجىرىدىن يارا» ولغان كۆڭۈل مەلھىمىمۇ سېنى چۈشىنىدىغان ياردۇر.

ھەرنە يېتەر دەھر مەلالى ئاڭا،
ئەيلەگەي ئۆز كۆڭلىنى خالى ئاڭا.

يارسىز ئادەم — دىلى مەجرۇھ ئادەم. بالا تىغلىرىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى ھەمىشە تىلىنغان. «دەرد ئۇنى بىرەمدە ھالاك» قىلىشى مۇمكىن. نەۋائى ئاشۇ پىكىرلىرىدىن چوڭ بىر خۇلاسە چىقىرىپ مۇنداق دەيدۇ:

بەس، كىشىگە ئۇمر خۇشى يار ئىمىش،
ئۇمر دېگەن ياری ۋەفادار ئىمىش.

بۇ سۆزلەر كۆڭۈلدە ناھايىتى بۇرۇن مۆھۈرلىنىشى ۋە ئۇلارنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر ئىدراك قىلىنىشى كېرەك. مانا شۇ چاغدىلا يۈرەك ھاۋايى ۋە ئۆتكۈنچى ھېسلاردىن شۇنچە تېز تازىلىنىدۇ. ئادەم ئۆزىنىڭلا ئەمەس، ئۆزگىنىڭمۇ تەقدىرىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك. تەخمىنى ۋە چالا تەسەۋۋۇرلار تۇزىقىغا چۈشۈپ، ئۆمرىنى پۈشايمان شاماللىرىغا ئۇچۇرماسلىق لازىم. ئەكس ھالدا يالغۇزلۇقتا مانا بۇنداق كېلىشمەسلىكلەر يۈز بېرىدۇ:

ھەر كىشى ئالەمدە ئىزگۈر يارسىز،
بىر سەدەفدۇر دۇررىئى شەھۋارسىز.

نەۋائى دەلىللىرىدە يەنە داۋام قىلىدۇ: «كىشى يالغۇز ئۆزى بولسا، ئۇنىڭ ھۇنىرىمۇ بولمايدۇ. يالغۇز ئادەم ئارزۇسىغا يېتەلمەيدۇ. ئاخىر بىر قولدىن چاۋاك چىقمىنىنى كىم

كۆركەن! بۇركۈتنىڭ بىر قانىتى سۇنسا، ھەرقانچە تىز ئۇچسىمۇ، بىردەملا ئۇچالايدۇ. تاش بىلەن چاقماق تاش بىر- بىرىگە ئۇرۇلمىسا، بىر- بىرىدىن يىراق تۇتۇلسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇساپە، يەنى پىراق ئىككىسىنىلا قارىغۇدا قالدۇرىدۇ.»

تۇغرا، لەۋزىنى ئوقۇغۇچىغا بىر قانىتى سۇنغان بۇركۈت پەرۋازىنىڭ ئەھمىيىتى چۈشەندۈرمەكچى ئەمەس. شائىرنىڭ مەقسىتى: ھاياتىي قىياسلاردا ئالەمدە تەنھا ياشاش مۇشكۈللۈكىنى مەنتىقە جەھەتتىن دەللىلەشتۇر. لېكىن بۇ قۇرلاردا پىكىرلا ئەمەس، ماددىي - جىسمانىي مەنزىرە ۋە خاراكتېر بار. بۇنداق پارچىلارنىڭ غايىسى - ئىستېتىك قىممىتى شۇنىڭدىكى، ئۇلار ئوقۇغۇچى تۇيغۇلىرىنى جانسىز كىتاب سەھىپىلىرىگە «مىخلاپ» قويمايدۇ، بەلكى ھايات، تۇرمۇش ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىگە جەلىپ قىلىدۇ. نەۋائىنىڭ تەرىپلىرىدە ۋاپا «يارىتىلىشى پاك» ھەم «شۇنداق سۆيۈملۈككى» ئۇنىڭ تازا كۆڭۈلدىن باشقا مەنزىلىمۇ، ئۇلپىتىمۇ يوق. ۋاپادارلىق — پاكىزلىك. ۋاپا — روھىي بىغۇبارلىق، دىلىنىڭ ساپلىقى. لېكىن مۇنداق سۈپەتلىك ئادەم بەكمۇ ئاز. «بولسىمۇ ئۇنى تېپىش ئاسان ئەمەس»، دەيدۇ نەۋائى. شائىرنىڭ ئەڭ چوڭ ئەپسۇسلىرىدىن بىرى مانا شۇنىڭدا. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «گۈل ئىزدەپ» كۆڭلىنى تىكەنلەرگە تىلدۇرغانلىقى، كىمگە جان بېغىشلىغان بولسا، ئۇ ئۇنىڭ جەۋر - جاپاسىدىن يانمىغانلىقىنى ھەسرەت بىلەن بايان قىلىدۇ:

ئالەم ئەھلى بىۋەفادۇرلار، ئالارنىڭ مەيلىدىن،
ئەي كۆڭۈل، بولساڭ، ۋەفا ئايىنىدىن ئاگاھ قايت.

نەۋائى كۆپ شېئىرلىرىدا «ئالەم ئەھلى» نىڭ بىۋاپالىقتا كۈن كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. ئۇنىڭچە ۋاپالىق كىشىلەرنىڭ ئۆمرى ئالاھىدە تېزلىكتە ئۆتىدۇ. ئۇنى شائىر تاڭ شامىلىغا ئوخشىتىدۇ.

نەۋائىنىڭ «ۋاپا» تەقدىرىگە قاتتىق كۆيىنىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى بار. بۇ «خۇددى ھاياغا ۋاپا باغلانغىنىدەك» ۋاپانىڭ ھاياغا دائىمىي چېتىشلىقىدۇر، «ھەر بىر كۆڭۈلگە ۋاپا ئورنىشار ئىكەن، — دەيدۇ شائىر، — ھاياموُ جايلىشىدۇ، ھاياسىزلىق نېمە؟ ھاياسىزلىق— نومۇسنى تەھقىرلەش، ئۇياتسىزلىقنى ئادەت قىلىشتەك يۈزسىزلىكتۇر. ھايا ئىنسانىنى ھايۋانىدىن قانچە يىراقلاشتۇرسا، ھاياسىزلىق ئۇنى تىلسىز مەخلۇقلارغا شۇنچە يېقىنلاشتۇرىدۇ. ھاياسىز ۋە بۇاپا ئادەملەردە غۇرۇر ۋە پاراسەت بولمايدۇ. ئۇلار ھالال كىشىلەر قەلبىنى قان قىلىدۇ. نەۋائى ئۆز ئەسەرلىرىدە: «دەۋر بۇاپالىرى جەۋرىدىن داد، زامان بەھايالىرى زۇلمىدىن پىغان ۋە پەريادا دۇنيا تۆرەلگىنىدىن بۇيان ھېچكىم بۇ ئوتتا مەندەك ئۆرتەنمىگەن، بۇاپالىق باشلانغىنىدىن بۇيان ھېچكىم بۇ يالقۇنىدا مەندەك كۆيمىگەن، زامان كىشىلىرى بۇاپالىقىدىن باغرىمدا تىكەن، دەۋر ئادەملىرى بەھايالىقىدىن كۆكسۈمدە تۇگۈن.» دەپ ناۋا قىلىدۇ.

شۇنداق، بۇاپالىق — جاپاكارلىق. ئۇ ئىنسان يۈرىكىنى ئەلەمگە تولدۇرىدۇ. ئۇ

ئادەمنى ئادەمدىن يىراقلاشتۇرىدۇ. مەھىر ۋە ئىشەنچنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىدۇ. ھاياسىز-لىقچۇ؟ ئۇ — كامىللىق كۈشەندىسى. ئۇنىڭ زالىم ۋە يىرگىنچىلىكلىكى شۇنىڭدا. نەۋائى ئېھتىقادىدا ۋاپا يولى — بۇ، ھايات ۋە ئادەمىيلىك يولى. ئۇ يولدىن ئادىشىش — ئىنسانىيەتلىقتىن ئادىشىش مېسابلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلۇغ شائىر «خەمسە» داستانلىرىدا ۋاپا ۋە ساداقەتتە ئۈلگە بولىدىغان ۋە شۇ پەزىلەتلىرى بىلەن زادى ئۆلمەيدىغان پەرھات ۋە مەجنۇن، لەيلى ۋە شىرىنگە ئوخشاش ئاجايىپ قەھرىمانلار ئوبرازلىرىنى ياراتقانىدى. ھەقىقىي شائىرلار ۋاپا جارچىلىرىدۇر. ئۇلار ۋاپا بىلەن سىرداشقىنى ياقتۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دانىشمەن يۈسۈپ خاس ھاجىپ:

ۋافا قىلسا كىمكى، تاپار ئۇ جەفا،
تىلەرمەن سوراقلاپ سېنى مەن ۋافا.
ۋافا، ماڭا ئېيتچۇ ساڭا كىم تويار،
بېرى كەل، سىر ئېيتاي، قىلىپ جان پىدا.

دەپ يازغانىدى. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ بۇ ماۋزۇدىكى ئۆلمەس بەيىتلىرىمۇ ئەنە شۇنداق ستەكتىن تۇغۇلغان.

نەپسنى يەڭمەك — مەردلىك ۋە شىجائەت

شەرق مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ تەرىپلىرىدىن قارىغاندا، ھاياتلىق دۇنياسىدىكى جانلىق نەرسىلەر ئۈچ تۈرلۈك سۈپەتكە ئىگە. بۇلاردىن بىرى — شەيتانىي، ئىككىنچىسى — ھايۋانىي كېيىنكىسى — مەلەكانىي، يەنى ساپلىق ۋە پاكىزلىك سۈپىتى. ئىنسان شۇ ئۈچ سۈپەت ۋە قۇۋۋەتنىڭ بىرلىكىدىن يارالغانمىش. كىمنىڭ ۋۇجۇدىدا ھايۋانىي ھېرىسلار غالىبلىق قىلسا، ئۇ ئەلۋەتتە تىلسىز مەخلۇقلارغا يېقىن بولىدۇ. شەيتانىي خىسلەتلەر كۈچلۈك بولسا ئىبلىستىن پەرقى بولمايدۇ. مەلەكانىيلىق ئۈچۈن قايغۇرسا ئادەم پاك تەبىئەتكە ئىگە بولىدۇ. بۇ گەپلەرگە تولۇق ئىشەنمەسلىكمۇ مۇمكىن. لېكىن باشقا بىر ھەقىقەتتىن شۈبھىلىنىشكە بولمايدۇ: ئۇ بولسىمۇ نەپس تۈزىقىدىكى كىشىلەرنىڭ ھايۋانلىغا ئايلانغانلىقى، ياكى يەردىكى شەيتانەڭ كۈن ئۆتكۈزگەنلىكى. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆتمۈشتىكى ئالىم، سەنئەتكارلار نەپسنىڭ ئەڭ خەتەرلىك دۈشمەن ئىكەنلىكىنى بىر-دەك ئېيتىراپ قىلىشقان. نەپس — ئىنسان ئىچىدىكى ئاپەتلىك دۈشمەن. ئۇ ئادەمنى ئىچىدىن يىمىرىش ۋە پارچىلاشقا قادىر، نەپس غالىب كەلگەندە تىرىكچىلىك ۋە ئۆمۈر تەشۋىشى باش مەقسەتكە ئايلىنىپ، ئىزگۈ خىياللارنىڭ ئورنىنى مەنپەئەتپەرەسلىك مەيىللىرى ئىگىلەيدۇ. بۇ — ياشاشنىڭ ئەڭ پەس شەكلى. ئەمما قانچىدىن - قانچە كىشىلەر شۇنداق ياشاشقان ۋە ياشاۋاتىدۇ. «قۇتادغۇ بىلىك» ئەسىرىنىڭ مۇئەللىپى يۈسۈپ خاس ھاجىپ يازىدۇ:

ئاۋام قايغۇسى بارچە قارىن ئۇچۇن،
ئادەم تەشۋىشى بارچە بوغزى ئۇچۇن.
تالاي خەلق ئۆلۈپ كەتتى نەپسنى دەپ،
قارا يەر تېگىدە ياتۇرلار پۇتۇن.

ئىنسان قورساق قايغۇسىغا كۆمۈلۈپ، ئۆز نەپسنى دەپ «قارا يەر تېگىگە» كۆمۈلۈش ئۇچۇن تۇغۇلامدۇ؟ ياق، بولمىسا نەۋائى: قارىنىڭ بىلەن بولغان دوستلۇقتىن كەچ، «نە ئۇچۇنكى ئەر ئوغلىغا قارىن دۇشمەندۇر»، دەپ يازماس ئىدى. لېكىن نەپس ئۇنى شۇ بەختسزلككە گىرىپتار قىلىشى مۇقەررەرلىكى، دانىشمەن يۇسۇپ خاس ھاجىپ سۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئىبنىسىنا رۇبائىلىرىدىن بىرىدە مۇنداق دەيدۇ:

دۇنيا، مەنسەپ دېمە، ئۇچما جىلۇىگە،
دوستلاردىن ئاجراپ ھەم ياۋ بېشىنى يەنچ.

بۇ يەردە نەزەردە تۇتۇلۇۋاتقان ياۋ — نەپس. ئىبنىسىنا ھەرنېمىدىن، ھەتتاكى دوستلۇقتىن كېچىپ بولسىمۇ شۇ دۇشمەننىڭ بېشىنى يانجىشقا چاقىرىۋاتىدۇ. چۇنكى، تۇرمۇشتا نەپس ھۆكۈمرانلىقى يېمىرىلسە مەنسەپپەرەسلىك، ئابرويپەرەسلىك، مال ۋە دۆلەتكە ھېرىسمەنلىك ئىللەتلىرى ئۆز - ئۆزىدىن يوقىلىشقا باشلايدۇ. ھاياتتا شۇنداق تۇراقسىز زاتلار بارکى، ئۇلار ئۇچۇن دوستلۇق شۇنچىكى گەپ. ئۇلار دوستىنىڭ شەخسىيىتىگە ئەمەس، دوستلۇق نىقابىدا ئۇنىڭ مەنسەپ ياكى بايلىقىغا باغلىنىدۇ. بۇمۇ نەپستىن تۇغۇلغان بىرخىل چاكىنىلىق. ئىبنىسىنانىڭ پىكىرلىرى ئاشۇنداق ساختا دوستلارنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بەرگەنلىكى بىلەنمۇ قىممەتلىك. ئەلۋەتتە، دوستلۇق مەنۋىي يېقىنلىقتىن باشقا ھېچنەرسىگە تايانمايدۇ - دە!

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ قارىشىچە تۇركي شېئىرىيەتتە نەپس ۋە نەپسانىي ھېسلارنى ئۆزىگە خاس ئىزچىللىقتا تەنقىد قىلغان شائىرلاردىن بىرى ئەھمەد يەسەۋىدۇر. يەسەۋىنىڭ پىكرىچە، نەپس «ياۋايى قۇشتەك قولغا قونماس» بىر نەرسە. ئەمما قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئۇنى قولغا كەلتۇرمەك كېرەك. بۇ قۇش ئۆزى خالىغانچە پەرۋاز قىلىۋەرسە، كىشىنى كۇندىن - كۇنگە توغرا يولدىن ئازدۇرۇپ، كۇتۇلمىگەن پالاكەتلىكلەر قاينىمىغا ئاپىرىپ تاشلايدۇ. ئاقىۋەتتە بولسا:

نەپس يولىغا كىرگەن كىشى رەسۋا بولۇر،
يولدىن ئېزىپ، تېپىپ - توزۇپ گۇمراھ بولۇر.
ياتسا، تۇرسا شەيتان بىلە ھەمراھ بولۇر...

دېگەندەك بولىدۇ. شائىر نەپس بەندىلىرىگە قارىتا: «نەپسىڭنى يىغ، ئەي يارىماس ئىنسان» دەپ مۇراجىئەت قىلىدۇ. يەسەۋىدە يەنە مۇنداق مىسرامۇ بار:
نەپسىم ئۇچۇن يۇرەر ئەردىم ئىتتەك كېزىپ.

مانا، نەپس ئادەملەرنى نېمە كويلارغا سالمايدۇ - ھەي ھەقىقەتەن ئەلىيانى ئۇششاق - چۈششەك غەرەزلەر ئىنتىلىشىدە خۇددى ئىنتقا ئوخشاش سوكۇلداش تەلۇنلىكى. بۇنىڭ ئاقىۋىتى بولسا پەقەت پۇشايمان ۋە ئارمان. شۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ئەھمەد يەسۈننىڭ تۆۋەندىكى تۆتلىكى ئىبرەت ئاھاڭىدا ئېيتىلغان:

ۋادەرىغا ئارمان بىلەن ئۇمرۇم كەچتى،
نەپسىم مېنى تۇغيان قىلدى، ھەددىن ئاشتى.
جانىم قۇشى پەرۋاز قىلسا، ۋۇھىم قاچتى،
غافىل يۇرگەن ئۇمرىن يەلگە ساتار، دوستلار.

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ نەپسكە بولغان مۇناسىۋىتى ئىبنىسىنا بىلەن ئەھمەد يەسەۋىنىڭكىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدۇ. ئۇمۇ ئادەم ئۆچۈن ئۆز نەپسىدىن دەھشەتلىكرەك رەقىب بولمايدۇ- غانلىقىنى كۆپ ئورۇنلاردا تەكىتلەيدۇ. نەپس قارامليقى بىلەن دۇشمەننى بەند قىلىشنى مەردانىلىق سانىمايدۇ. ئۇنىڭچە مەردلىك ۋە باتۇرلۇقنىڭ ھەقىقىي يولى مانا مۇنداق:

بولۇپ نەفسىگە تابېئ، بەند ئېتەرسەن تۇشسە دۇشمەننى،
ساڭا يوق نەفستەك دۇشمەن قىلا ئالساڭ ئانى قىل بەند.

نەپس شۇنداق بىر نەرسىكى، تەمە قىلىشتەك مۇشۇنداق ئاددىي بىر ئىشتىمۇ كىشىنى چالغىتىشقا باشلايدۇ ۋە بارا- بارا كىشى يېمەك - ئىچمەك ھۇنەرۋەنلىرى دەرىجىسىگە يېتىپ قالىدۇ. «نەپس بالاسىغا ئۇچرىغان ئادەمنىڭ يېيىشتىن باشقا ھۇنىرى يوق» دەيدۇ نەۋائى. تاماق بالاسى بىلەن بىللە كېلىدىغان يەنە باشقا خىرىسلارمۇ بار، بۇلار: ئاچكۆزلۈك، تەكەببۇرلۇق، خۇشامەتگۇيلۇق، مەنپەئەتپەرەسلىك. نەۋائى مەنپەئەتپەرەسلىك ھەققىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «مەنپەئەتپەرەسلىك — ئەقىلنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمايدۇ، شەيتانىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپ چارچىمايدۇ. ئۆز نەزەرىدە ئۆزى دانا ۋە چېچەن. ئۇنىڭ ھەر بىر بولمىغۇر ئىشى ئۆزىگە گۈزەل ۋە ئېسىل كۆرۈنىدۇ» مەنسەپ ۋە چوكىچىلىقنى ياقتۇرۇش ئادىمىيلىك تەلەپلىرىگە كىرمەيدۇ. ئەمما شۇنىڭغا قارىماي ئىنسان مەرتىۋىگە ئىنتىلىدۇ، كېرىلىدۇ خانەمىز «مەكارىمۇل ئەخلاق» ئەسىرىدە نەۋائىنىڭ خوجا شەھابىددىن ئۇبەيدۇللاغا پۇتكەن مەكتۇپىنى نەقىل كەلتۈرىدۇ. بۇ خەتتە مەنسەپ مەستلىكى ۋە تەكەببۇرلۇق نەپس قىلمىشلىرى شەرھىلەنگەن: «ھۇرمەتلىك بۇرادەر ۋە سۆيۈملۈك پەرزەندكە! مۇشتاقلىق سالامىنىڭ ئاداسىدىن سوڭ مەلۇم قىلىمزكى، ئىنسانىنىڭ مەرتىۋە ھەم ئۇلۇغلۇقنى سۆيۈشى ئۇنىڭ تەبىئىتىدۇر. مەنسەپنىڭ خاسىيىتى — غەپلەتنى ئارتتۇرىدۇ ... بۇنداق كىشىنىڭ — يەنى مەنسەپ ئادىمىنىڭ ھوشيار بولۇشى بەكمۇ قىيىن. ئۇ بەزىدە ئەقىل كۆچى بىلەن ئۆزىنى تۆتۈپ ئالسىمۇ، بىراق مەنسەپ مەستلىكى ئۇنى ئۆز ھالىغا قويمايدۇ. ھەقىقەتەن شۇ مەستلىك چېغىدا تەقدىرنىڭ ئىنتىقام ئالدىغانلىقى

رەھىمسزلىكى ۋە تەقدىر ياراتقۇچىسىنىڭ ئادالەتلىك ھاكىم ئىكەنلىكى ئۈنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇ... دېمەك، لەپسى پاك ۋە ئەقلى ساپ كىشى بۇ مەستلىكلەردىن ئۆزىنى بىھوش قىلماسلىقى، ئۆزىنى چوڭچىلىق ۋە بىلەرمەنلىككە سالماسلىقى، زۇلۇم كۆرگەن دەردمەنلەر-نىڭ ھالىغا يېقىشى كېرەك» ئىنسانىنىڭ ئانىدىن تۇغۇلۇشى — پاكلىق. لېكىن يىللار ئۆتۈپ، ياش چوڭايغانسېرى ئىنسان كۆڭلىدىن پەس ھېس - تۇيغۇلار ئورۇن تالىشىدۇ. مەسىلەن، پۇل، مەنسەپ ۋە مەنپەئەت خىرىسلىرى. ئادەم ئۇلارنى تۇغىتىدىغان، ئۇلارنى بەرھەم تاپتۇرىدىغان چارىلار ئۈستىدە ئويلىنىشى كېرەك. بۇ بىرىنچى نۆۋەتتە، كىشىلەر قېنىنى قىزدۇرغان نەپس ھاۋاسىدىن روھنى پاكلاشتۇر. نەپس ئەمرىگە باغلانغانلاردا ھېچقاچان مەنپەئى ئاساسىدىكى بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ قەلبىگە تەسىر ئەمەس، بەلكى ئىچىدىن بىر ئازابلىق تىنىغ دائىمى سانجىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى تىرىك ھېسابلىشىدۇ، ئەپسۇسكى، خىرىس ئۇلارنى ھالاك قىلغان بولىدۇ. خىرىستىن خاراب بولغانلار خەلق ھاياتىنىڭ روناقىغا قىلچە مۇناسىۋىتى بولمىغان كىشىلەردۇر. نەۋائى بۇ پاجىئەنى ناھايىتى چوڭقۇر دەرد بىلەن ئىدراك قىلىپ، ئەستىن چىقمايدىغان ھۆكۈمنى يېزىپ قالدۇرغان:

تا ھىرىسۇ ھەۋەس خىرمەنى بەرباد ئولماس،
تا نەپسۇ ھەۋا قەسىرى بەر ئۇپتاد ئولماس.
تا زۇلمۇ ستەم جانىغا بىداد ئولماس،
ئەل شاد ئولماس، مەملىكەت ئاباد ئولماس.

بۇ رۇبائىدا ئاچكۆزلۈك ۋە خىرىس قارىلىنىدۇ. نەپس ۋە كىبر قەسىرلىرىنى غۇلاتماسلىق پاش قىلىندۇ. ئەمەلدارلارنىڭ زۇلۇم ۋە ستەمكارلىقلىرىنى يېڭىش باش ۋەزىپە قىلىپ قويۇلىدۇ. بۇلار تۇغىتىلمىسە ھېچقانداق ۋاقىتتا ئەل شات، مەملىكەت ئاۋات بولالمايدىغانلىقى تەكىتلىنىدۇ.

دېمەك، ئەل شادلىقى بىلەن مەملىكەتنىڭ ئاۋاتلىقىنى كۆزلىگۈچى ھەر بىر كىشى «نەپسى ھاۋا قەسىرى» نى غۇلىتىشنى ئۆزىدىن باشلىشى لازىم. ئۇ تۇقايدىكى شېرنى يېڭىش ئىجائىتىگە ھەۋەس قىلماي ئەكسىچە «نەپسى ئىتتىنى»، «زەبۇن» قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈشى كېرەك. نەپس ئىتتىنى مەغلۇپ قىلالىغان ئادەم ئىچىدىن كۆيۈپ ۋە پارچىلىنىپ ياشىمايدۇ، ئۇ شەخس سۈپىتىدە ئۆز قىممىتى ۋە پۈتۈنلۈكىنى تاپىدۇ.

بىز نەۋائى شېئىرلىرىدىن روھنىڭ بىرىنچى دۈشمىنى نەپس ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. نەپستىن غالىب كەلگەن روھ — قۇدرەتلىك روھتۇر. بىز يۇقىرىدا «نەپسۇ ھەۋا قەسىرى» نى غۇلىتىشنى ھەركىم ئۆزىدىن باشلىشى، ئاندىن باشقىلاردىن تەلەپ قىلىشى كېرەكلىكى ھەققىدە سۆزلىگەنىدۇق. خوش، بۇنىڭغا قۇدرەت يەتمەسچۇ؟ ئاجىزلىق ئۇستۈن كەلسچۇ؟ مەنپەئى قۇدرىتى تەڭداشسىز بۇيۇك شەخسلەر بۇنىڭغا ھېچقانداق ئىككىلىنىپ تۇرماستىن ئۆز پىكرىنى توپتوغرا ئىپادىلىگەن. بابۇر ئەنە شۇنداق قۇدرەتلىك شەخس، مانا ئاڭلاڭ:

ئۇمر غەفلەت بىلەن ئۆتكۈرمىشمەن،
نەپس بۇيرۇقى بىلەن بارمىشمەن.

شائىر ئۆمرىنىڭ غەپلەت ۋە «نەپس بۇيرۇقى» بىلەن ئۆتكەن پەيتلىرىنى ئويلاپ «دەردۇ ئەلەم» گە تولىدۇ. «نەپس ئىلكىدە زەبۇن» ھالەتلىرىدىن دىلىغا ئۇياۋ ئارمان ھېسلىرى يوپۇرۇلۇپ كېلىدۇ.

بۇ نې ئومرۇ بۇ نې بەلالىغدۇر،
بۇ نې تەۋرۇ نې يۈز قەرالىغدۇر.

دەپ نادامەت چېكىدۇ. مانا شۇ ئوچۇقلۇق ۋە پەۋقۇلئادده توغرىلىقتا ئېرىشمىگەنلىكىدە بابۇر «شەھۋەتۇ نەپس» نىڭ دۇشمەنلىكىنى تەن ئېلىپ، «دۆلەت ئۈچۈن كۆكۈلنى زار ئەتمە، ئىززەت ئۈچۈن ئۆزۈڭنى خار ئەتمە» دېمىگەن بولار ئىدى.

نەپسنىڭ كەسپىدۇر ھەۋايۇ ھەۋەس،
روھ ئەلىدەدۇر بۇلار ياراماس.

.ھېيدۇ بابۇر. نېمىدېگەن دانا پىكىر! بۇ پىكىر نېمىشقىدۇر ئابدۇللا ئارىپوۋنىڭ «روھىم» شېئىرىدىكى «روھىم، سەن ۋۇجۇدنىڭ غېمىنى يېمە» دېگەن قۇرىنى ئەسلىتىدۇ. بەلكى بۇ ئادەمنىڭ ئۆز نەپسىنىڭ ھاۋايۇ ھەۋەسلىرىدىن ئۆزىنى ئازاد قىلىشى توغرىسىدىكى ئەڭ يېڭى، ئەڭ مۇنەۋۋەر پىكىردۇر. بەلكى ئۇ يەسەۋى، نەۋائىي ۋە بابۇر... غا ئوخشاش ئۇلۇغلار شېئىرىيىتىگە بولغان مېھرۇ ئىخلاس شاراپىتىدىن تۇغۇلغاندۇر. بولمىسا ئابدۇللا ئارىپوۋ:

نەپس بىلەن دۇنياغا دىل بەرگەن پاسىقلار، شۇبۇ كۈن،
يەسەۋى خاك پايىدىن ئەيلەپ ئېلىك تۇمارلار.

دەپ يازارمىدى؟ دېمەك، نەۋائىنىڭ ئومۇمىي ئىنسانىي غايىلىرىگە سادىق بولغان شائىرلار قەلبىدە يۈكسەك ۋە سولماس روھ ئۈچۈن ھاياتىي جاۋابكارلىق تۇيغۇلىرى ھەمىشە نۇرلىنىپ تۇرغان.

نادانلىق — ياۋۇزلۇق

قەدىمكى يونان پەيلاسوپى سوقراتنىڭ ئېيتقىچە: دۇنيادا بىرلا ئىزگۈلۈك بار. بۇ — بىلىم، بىرلا ياۋۇزلۇق بار، بۇ — نادانلىق. دەرھەقىقەت، شۇنداق. دۇنيادا قانچىلىك ئىزگۈلۈك ۋە ئالىيجانابلىق بولسا بۇ ئالدى بىلەن بىلىم مېۋىسىدۇر. ھەممە جاھالەت، پەسلىك ۋە رەزىللىكلەرنىڭ ھەممىسى نادانلىقتىن باشلىنىدۇ. جاھاندىكى ھەممە سەلتەنەت قاتىللىرى ئۆز مەقسەتلىرى يولىدا نادانلاردىن پايدىلىنىپ كەلگەن. «نادان دوستىنى

دوست سانىغا كىرگۈزمە، شۇڭا ئەقىل شامىنى ئۇنىڭ بىھۇدە ئەپسانىسى بىلەن ئۆچۈرمە». دەيدۇ ئەلىشىر نەۋائى. راست، بۇنداقلارنى ئادەملەر قاتارىغا قوشماقنىڭ ئۆزى نادانلىق بەلگىسى. بىز ئادەتتە ئوقۇشقا قىزىقمايدىغان، ساۋاتى بوشراق كىشىلەرنى نادانلار دېيىشكە مايىلمىز. بۇ توغرا ئەمەس. قەدىمكى كىتابلاردا: «پايدىلىق ئىلىم بىلەن مەشغۇل بول، پايدىسىز ئىلىمدىن ئۆزۈڭنى تارت»، — دېيىلگەن. خوش، ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ نەپلىك بىلىم نېمە؟ ئۆزلىرىنى ئاقىل ھېسابلاپ يۈرگەن بىلىمدانلارغا شۇ سوئال بىلەن مۇراجىئەت قىلىپ كۆرۈڭ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە دەرھال بىرخىل بىچارىلىق ئالامىتى پەيدا بولغانلىقىنى كۆرىسىز. بەلكى ئۇلار ئابدۇللا ئارىپوۋ ئېيتقاندەك: «ھەددىسۈ ھېسابتىن» زادى ئاداشمايدىغان باشلىرىدا «ئەلجەبىر ئۇسۇلى ئويۇپ كەتكەن» كىشىلەردۇر. لېكىن ئۇلاردا ئاساسىي بىلىم يوق. بۇ ۋەتىننى سۆيۈش ئىلمى. ئەشەددىي نادانلار ۋەتەنسىز بولۇپ، بۇنداقلاردىن ھەرقانداق رەزىللىكنى كۈتۈش مۇمكىن. دەل مۇشۇنداق نادانلار ئۆز ۋاقتىدا ئىبنى سىنادەك بۇيۇك زاتلارنىڭ روھىنى ئېزىپ، ئۇلارنى ئازابلىغان. ئىبنى سىنا مۇنداق يازىدۇ:

ئۆزىنى دانا بىلگەن بۇ ئۇچ ـ تۆت نادان،
ئىشەك تەبىئىتىنى قىلۇر نامايان.
ئۇلارنىڭ توپىغا قوشۇل ئىشەك بول،
بولمىسا كاپىر دەپ قىلىشار ئېلان.

نادانلىقنىڭ ئۆز ئىقلىمى بار. ئۇنىڭدا روھى خۇنۇك، ئەقلى مەجرۇھ، پەيلى بۇزۇقلار كۆپمىيدۇ. ھەممە دەۋرلەردە نادانىڭ راھىتى — دانانىڭ كۈلپىتى بولغان، پۇرقەت «ئەيشنى نادان سۈرۈپ، كۈلپەتنى دانا تارتىدۇ» دەپ نېمىدېگەن توغرا ئېيتقان ـ ھە؟ مەنمەنلىك — نادانلىقنىڭ بىر چوققىسى. بۇ چوققىغا چىققان ئادەم، زېمىنىنى ئۇنتۇيدۇ. شائىر توغرا ئېيتقان: «بۇ ھاياتتا دانا تۇپراق، نادانلارنىڭ كۆكسى يۈكسەك» ئەھمەد يەسەۋىنىڭ نادانلىق پاجىئەلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھېكمەتلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇلاردىن بىرىدە ئوقۇيمىز:

دۇنيادارلار مالىن كۆرۈپ ھەۋا قىلۇر،
مەنمەنلىكدىن ئول دەۋايى خۇدا قىلۇر....

بۇنداقلاردىن قانداقمۇ بەزمەسلىك ۋە نەپرەتلەنمەسلىك مۇمكىن؟ يەسەۋى ھەسرىتى چەكسىز شائىر. ئۇ ئەل ئارىسىدا مېھرى ـ شەپقەت تۈگەپ كېتىۋاتقانلىقىدىن قايغۇرىدۇ. ھاياسىزلىق ۋە ئىنساپسىزلىق كۈچىيىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ناله قىلىدۇ. يالغان پەتۋالار بىلەن ئاممىنى ئالداۋاتقانلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئازابلىنىدۇ. لېكىن ئۇنى ئەڭ كۆپ قىينىغان غۇسسە — نادانلىق. شائىر ئۆچۈن نادانىنىڭ بەشىرىسىنى كۆرۈشتىن ئارتۇق ئازاب يوق ئۇ ھەتتاكى:

بىمار بولسا نادانلارنى ھالىن سورىماي،
نادانلاردىن يۈز مىڭ جەفا كۆردۈم مانا.

دېگەن پەرگىچە بارىدۇ. يەنە ئۇنىڭ تۆۋەندىكى قۇرلىرىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

ئايا، دوستلار نادان بىرلە ئۇلفەت بولۇپ،
باغرىم كۆيۈپ، جاندىن تويۇپ، ئۆلدۈم مانا.
توغرى ئېيتسام ئەگرى يولغا بويۇن تولغار،
قانلار يۇتۇپ غەم زەھرىگە تويدۇم مانا.

«دۇنيا قىلىڭ، نادانلارنىڭ يۈزىدىن كۆرمەي» دەپ يالۇۋرۇپ، قەلب ھەسرەتلىرىنى بۇنداق ئېنىق ئاچقان ئادەمنى سەممىيەتسىزلىكتە ئەيىبلەش خاتا قىلغانلىق، ئەلۋەتتە! «مەھبۇ-بۇل - قۇلۇب» تا مۇنداق قۇرلارنى ئوقۇيمىز: «نادان - ئېشەك، ھەتتا ئىشەكتىنمۇ بەتتەر. ئېشەكنى قاياقتا ھەيدىسەڭ شۇ ياقتا ماڭىدۇ، نېمىنى ئارتساڭ شۇنى كۆتۈرىدۇ. ئۇنىڭدا ئەقىل - پاراسەت دەۋاسى يوق. بەرسەڭ توق، بەرمىسەڭ ئاچ، بۇ بىر بىچارىدۇر.....نادان ھەتتا يۇقىرىدىكى سۆپەتلەردىنمۇ خالى، زاتى بىلىم لىباسىدىن مەھرۇم. ئۇنىڭ ئىشى تەكەببۇرلۇق، گىدىيىش، خىيالىدا يۈز خىل تەشۋىش ۋە ئەندىشە....» دېمەك، تەكەببۇر-لۇق، گىدىيىش ۋە پاراسەتسىزلىك نادانىنى ئېشەكتىنمۇ پەسلەشتۈرۈۋېتىدۇ.

«نادانغا كېپىنىزنى ئېيتماڭ، ئۇ سۆز توشۇغۇچىدۇر»، — دەيدۇ نەۋائى. سۆز توشۇش ئەينى ۋاقىتتا ئىنغۋاگەرلىك ۋە قۇتراتقۇلۇق قىلىشتۇر.

قايسى ئەلدە مالامەت ۋە مالاللىق، سىقىلىش ۋە ھارغىنلىق غالىب كەلسە، ئۇ ئەلدە نادانلىق ئەۋجىگە چىققان بولىدۇ. قايسى يۇرتتا ھەقىقەتنىڭ باغرى تىلىنسا، شۇ يۇرتتا غاپىللار يۇقىرى مەۋقەلەرنى ئىگىلەيدۇ. نەۋائى بۇ ھەقتىكى مۇھاكىمىلىرىدە كۆپىنچە نادانغا دانانى زىت قويۇپ پىكىر يۈرگۈزىدۇ. بۇ گويا قاراڭغۇلۇققا قارشى يورۇقلۇق ھەققىدە سۆزلەۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. شائىر نادانلارنى ئەيىبلەشتە خىلمۇخىل ئوبرازلىق ئىبارىلاردىن پايدىلىنىدۇ.

ئادەملەر بىلەن يېقىن ۋە سەممىي مۇناسىۋەتتە بولۇش ياخشى پەزىلەت. ئەلگە سىڭەلمىگەن ئادەمدىن ئەلمۇ قاچىدۇ. بۇنداقلارنى نەۋائى يامانلارنىڭ يامىنى ھېسابلاپ قاتتىق سۆكىدۇ. ئادەم تەنە مالامەتلەرگە قالماسلىقنىلا ئويلاپ، كەلسە - كەلمەس توپلارغا ئۆزىنى ئۇرماسلىقى كېرەك. بولۇپمۇ نادانلار گۇرۇھىدىن ھەزەر قىلىش لازىم. نەۋائىنىڭ نەسىھەتلىرىگە ئەمەل قىلىدىغان بولساق، دۇنيانىڭ ئاق - قارىسىنى پەرقلەنىدۇرەلەيدىغان كامىل زاتلار ئارىسىدىمۇ، ئۆزىمىزنىڭ نامراتلىقىدىن قورۇنماسلىقىمىز كېرەك. بۇ يەردە مۇنداق سوئال تۇغۇلۇشى مۇمكىن: ھەممە ئاڭلىق ئادەم نادانىدىن قېچىۋەرسە، ئۇلارغا قارشى كىم كۈرىشىدۇ؟ بۇنىڭدىن تەشۋىشلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى خەلقتە بىر قۇدرەتلىك كۈچ بار. بۇ — ئەدەبىيات. ئەدەبىيات سۆز ۋە پىكىرنى ئاسمانىدىن ئالمايدۇ. ئۇ خەلقنىڭ ئىلغار ۋەكىللىرىنىڭ پىكرىگە تايىنىدۇ. ئۇلارنىڭ دەردلىرىنى قەلەم بىلەن جانلاندۇرىدۇ. دېمەك، بىز ھەركۈن، ھەرسائەت ئۆزىمىزنى يۈكسەلدۈرۈپ، چەكلىمىلىك، كالتە پەملىك ۋە بىلىمسىزلىكىمىزنى تۈگىتىشىمىز لازىم. ئەنە شۇ چاغدا نادانلار بىلەن مۇرەسسە-چىلەرنىڭ سانى كۈنسايىن ئازىيىپ بارىدۇ. بۇ پىكرىمىزنىڭ ئىسپاتى ئۈچۈن بىر مىسال

كەلتۇرۇپ ئۆتەي. شەۋكەت رەخمانىنىڭ «سورۇن» دېگەن بىر شېئىرى بار. مەزمۇنى مۇنداق: «ئۇلپەتلەر يىغىلغان ئاجايىپ سورۇن». ھەممىنىڭ كەيپى چاغ. بىرسى ئۆزىنىڭ «يۇكسەك مەقسىتى» دىن سۆزلەيدۇ. يەنە بىرلىرى گاھ ئۆتمۈشكە، گاھ كېلەچەككە نەزەر ئاغدۇرىدۇ. بەزىلىرى گويا ئالەم تەقدىرىنى ھەل قىلىدۇ.

ئېغىزلىرىدا بۇلۇتتەك كۆپۈك،
يۈزلىرى ئاق، ئىچلىرى قارە.
قىزىقى، بۇ زاتلار قايىدىدۇر،
كىملەرنىدۇر قىلار ئىدارە.

قاراڭكى، بۇ غەلىتە سورۇندا بىر ئادەم ئۆزىنى باشقىچە سەزمەكتە. بۇ كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ غەيرىي ئادەتلىرى ئۇنىڭغا ناتونۇش. بۇ تونۇشسىزلىق ئارتقانسېرى ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخىمۇ يوغان ئېچىلىپ، ئەقىل يەتمەيدىغان بىر ھادىسە ــ ئاجايىپ قىزىق مەنزىرە پەيدا بولىدۇ:

سورۇندىكى ئاياقلار ئاستا،
كىرەر تۇياق، چاپچىش شەكلىگە....

«بىرىدە ئېشەك»، «يەنە بەزىسىدە توغۇز تۇيىقى»، «بۆرە پەنجە ئۆسەر بىرىدە»، «باشقا سىدا تۇلكە ئايىقى». شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئادەم تىترەپ ئورنىدىن تۇرۇپ بۇ يىرگىنىشلىك سورۇننى تەرك ئېتىدۇ. چۈنكى «ئادەمنىڭكى ئىدى ئۇنىڭ ئايىقى....» بۇ يالغۇز تەرك ئېتىشلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە نەۋائىنىڭ «ئۆزۈڭگە ئەبلەخۇ نادانىنى ئەيلەمە ھەمراز» دېگەن سۆزلىرىگە ۋىجدانەن رىئايە قىلىشتۇر. شەۋكەتنىڭ شېئىرىدا تەسۋىرلەنگەن ئېشەك تۇيىقى، بۆرە پەنجىلىكلەر تۇرمۇشتا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغىنى يوققۇ؟ بۇنداقلار ئەل ئىچىدە دائىم بولغان، بۇندىن كېيىنمۇ بولىدۇ. بۇنى ھېسابقا ئالماسلىق ئۇمۇمنىڭ زىيىنىغا پىكىر قىلىش بىلەن باراۋەر. نەۋائى:

ناكەسۇ ناجىنىس ئەۋلادىن كىشى بولسۇن دەپلەن،
چەكمە مېھنەتكىم، لەتىف ئولماس كەسافەت ئالەمى.
كىم كۆچۈك بىرلە خۇتەككە نېچە قىلساڭ تەربىيەت،
ئىت بولۇر، داغى ئېشەك، بولماسلار ئەسلا ئادەمى.

دېگەندە پەلسەپىۋى قىممىتىنى ھېچ يوقاتمايدىغان ئاجايىپ بىرپىكىرىدىن بېشارەت بەرمىگەنمۇ؟

ھايات كۆچلۈك ئادەملەرنى سۆيىدۇ. كۆچلۈكلەر بولسا جەمئىيەت ھاۋاسىنى نادانلارنىڭ بەدبۇي ھىدلىرىنىڭ بۇلغاپ يۇرۇشىگە پەرۋاسىز قارالمايدۇ. نادانىنىڭ بەختى بولسا، بەختسىزلىككە قىلىنغان سۇيقەستۇر. نەۋائى شېئىرلىرىدا شۇ بەختسىزلىكنىڭ شەرھلىرىنى يازغان. شائىرلىرىمىز بۇنىڭدىن ھەر قانچە ئۆرنەك ئالسىمۇ ئەرزىيدۇ.

ھەسەت ــ زەھەرلىك ئويغاقلىق

يېرىم تۈن، يېقىن ـ يېراقلاردا چىراغلار ئۆچۈۋاتىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ھەممە ياق تۈن سۈكۈناتىغا چۆكىدۇ. ھەممە ياق قارايغان، ئەتراپنى خىيالىي جىمجىتلىق قاپلىغان. كىشىلەرنى ئازابلاپ «كۈندۈزدىن چارچىغان ئويغاق مۇشەققەت» مۇ ئەمدى «تىنچ تومۇرلاردا» ئۇخلاپ ياتىدۇ. ھېرىپ ـ تېلىققان قۇشلارمۇ «پارقىراق تۇمشۇقلىرىنى پەيلىرى ئارىسىغا تىقىپ» بىر خىلدا مۈگدەيدۇ. كېچىلىك تۇشەكتە چۈشەكەۋاتقان ئادەملەر ـ چۇ؟ ئۇلارمۇ ئويغاق ئەمەس، ــ «چۈشلەر قويىنىدا» ئۇخلايدۇ. قىسقىسى بۇ گۈزەل چاغ، بۇ ساماۋى ھالەت قۇچىقىدا «چەكسىز كائىناتمۇ مۈگدەيدۇ». بۇ دىلنى ياشناتقۇچى تۈن ھەنزىرىلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرسىڭىز، ھەتتا «كېچىلەرنىڭ مېھمىنى ــ شەبنەم» مۇ ئۇخلاۋاتقان بولىدۇ.

ئۇخلار ھۆكۈمرانلار، ئەتىسى تىنچسىز،
ئۇخلار كېپىنەكلەر، ئۇخلار يولۋاسلار.
ئاشقلار كۆڭلىدە ئۇخلار سېغىنىش،
ئۇخلار شكايەتلەر، ئۇخلار ئەزرـ دادلار.

ھەتتا دائىملىق تىنچسىزلىق ۋە بىئاراملىق ئىچىدە ياشايدىغان قاتىل ۋە زالىملارمۇ ئۈيقۇ دېگىزىغا غەرق بولىدۇ. لېكىن ئالەم دەم ئېلىپ، بىغەملىككە قەدەم قويغىنىدا «بىرلا تۇيغۇ» زادى ئۇخلالمايدۇ. چۈنكى «ئۇنىڭ تۇشىكىدە مىخ بار.» ئابدۇللا ئارىپوۋ «تۈن مەنزىرىلىرى» ناملىق شېئىرىدا ئاشۇ تۇيغۇنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ دەيدۇ:

ئۇنى قىيناپ ياتار تىنىمسىز سوراق،
پەقەت ئۇخلالمايدۇ بىرگىنە ھەسەت.

بۇ ــ زەھەرلىك ئويغاقلىق، نەۋائى نادانىنى ئېشەك، «بەلكى ئېشەكتىنمۇ بەتتەر» پاسىقنى ئەخلاقسىز، يالغانچىنى قەبىھ گۇناھكار، غەيۋەتخورنى ئەجەلسىز ئۆلىدىغان ناپاك، دەپ خاراكتېرلىگەن، ھەسەتخور كىم؟ ئۇ بېخىل، ئەشەددىي قارا كۆڭۈل، ئىچى تار بىر مەخلۇق. ھەسەتخور كۆپىنچە پاكىز، ئاددىي كىشى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. لېكىن دىلى كۆرەلمەسلىك، دۈشمەنلىك ۋە ئاداۋەت كۆمۈرلىرىگە تولغان بولىدۇ. ئابدۇللا ئارىپوۋ ھەسەتخورنىڭ ئىچىدە «تونىلاپ كۆمۈر بار» دېگىنىدە زادىلا مۇبالىغە قىلمىغان. ئەمما ھەسەتنىڭ نەدىن ۋە قانداق تۇغۇلغانلىقى ئۇنىڭغا بىر سىر:

ئىدراكىم بارىچە ياشىدىم پەقەت،
پەم ئەتتىم دۇنيانى ئۆزۈمچە قات ـ قات.
يالغۇز بىر سىرغىلا ئەقلىم يەتمىدى،
نەدىن تۇغۇلىدۇ، بىلمىدىم ھەسەت.

ھەسەتنىڭ ئانىسى ــ كۆچسىزلىك، مەنىۋى ئاجىزلىق. ئېيتايلۇق، شىر تۇلكىگە ھېچبىر ئىشتا ھەسەت قىلمايدۇ. تۇلكە بولسا شىرنىڭ زاۋاللىقىنى تىلىشى مۇمكىن. بۇ ــ

ھەسەت. شۇنىڭغا ئوخشاش ئىستېداتلىق ئادەملەرنىڭ نەپسىلىرىدىن ئىستېداتسىزلار كۆپىنچە غەشلىنىپ بوغۇلىدۇ. دانانىڭ پىكرىدىن نادانىنىڭ بېشى ئاغرىيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانىڭ قايسى جايىدا كامال تېپىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلۇغ ئىستېدات ئىگىلىرى ــ مەيلى ئۇلار ئالىم، شائىر ياكى تېۋىپ بولسۇن ئوخشاشلا ئۇ ياكى بۇ خىلدا ھەسەت ئوقلىرىغا نىشان بولۇپ ئۆتكەن. ئىبنىسىنا «پەزىلەت ۋە كامالىتىم قانچىلىكەن زاتلارنىڭ» ئارامىنى بۇزدى، چۈنكى ئۇلار ماڭا ئىت بولۇپ ھاۋشىدى» دېگەن. بۇ ئىتىلىقمۇ ھەسەتنىڭ كارامىتى، بۇ ئىتلار ئىبنىسىنا قەلبى ئىشغال قىلغان غايىلەر، ئۇ كۆز تىككەن مەنزىرىلەرنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرەلمىگەن. ھەسەت ئۈچقۇر ئارغىماقنىڭ ئاياغلىرىغا مىخ بولۇپ سانجىلىشى مۇمكىن. ھەسەتنىڭ كەسپى گۆركالىق بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ مەردلەرنىڭ يوللىرىدا تىنىمسىز ئورەك كولايدۇ. ھەسەتخور زادەرلىك يىلاندەك پەيت پايلايدۇ. خۇددى سايىدەك كىشى كەينىدىن سۆرۈلۈپ يۈرىدۇ. ھەسەت تەھدىتىدىن ھەمىشە ئاگاھ بولۇپ ياشاش كېرەك. لېكىن ۋاقىت ۋە ئەقىل سەرپ قىلىپ ھەسەت بەندىلىرىگە قارشى ئەتەي كۈرەش قىلىش لازىم ئەمەس. نەۋائى ئېيتقان: «ھەسەتخور ــ بىمار، بەلكى ھالاكەتلىك كېسەلگە گىرىپتار». شائىر پارسچە قىتئەلىرىنىڭ بىرىدە، دۈشمىنىڭ ھەسەتخور بولسا ياخشى، دەيدۇ. نېمىشقا؟ ئاڭلاڭ:

دۈشمەنىڭ ھەسەتچى بولغانى ياخشى،
بەد فېئىلى ئۆزىگە بېرىدۇ ئازاب.
ئۆز فېئىلى ئۆزىگە دوست ـ دۈشمەن بولسا،
قەستىدە جىسمى ـ جان بولادۇر خاراب.

ھەسەتخورنىڭ ئىچى ــ دوزاخ. ئۇ شورلۇق دوزاخ توغرىسىدىكى ۋەقە ۋە قىيناقلارنى ھەر كۈن، ھەر سائەت باشتىن كەچۈرىدۇ. ئۇنىڭ جىسمى ۋە جېنىنى ئېتى نامەلۇم قانداقتۇر قۇرت ـ قوڭغۇزلار پارچىلايدۇ، ئۇنىڭ كۆڭۈل كۆزى بىلەن دۇنيانى كۆرۈشىگە غەرەز تۈتۈنلىرى ئەسلا ئىمكان بەرمەيدۇ. نەۋائى بۇلارنىڭ بارچىسىنى ئۇلارغا ھەقلىق جاپا سۈپىتىدە باھالايدۇ:

ھەر كىمكى ھوسۇد ئىبرۇر سەزادۇر ھەسەدى،
ھەقدىن بولغان يامان قەزادۇر ھەسەدى.
ئۆز جانىغە يەتكۈنچە بەلادۇر ھەسەدى،
بەلكىم ئاڭا بىداۋادۇر ھەسەدى.

بۇ «داۋاسى يوق دەرد» كە مۇپتىلا بولماسلىقنىڭ چارىلىرى نېمە؟ تىنىمسىز ھالدا روھىي يۆكسەكلىككە ئىنتىلىش. يۈرەك كەڭلىكى، باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن ئازابلىنىپ تولغانماسلىق، پىسىقى پاساتلاردىن يىرگىنىش، پاك مەقسەتلەر بىلەن ياشاش، ئۆز ئىشىنى سۆيۈش، شەخسىي بەسلىشىشلەرگە پەرۋا قىلماسلىق ــ بۇلار ھەسەتكە قارشى ئۈنۈملۈك چارىلەردۇر. ئەڭ ئاساسلىقى ئاق كۆڭۈل بولۇش. كۆڭۈل قارىلىقىغا پۈركىنىشكە باشلىدىمۇ، دېمەك، بۇ ھەسەتنىڭ باشلانغانلىقىدىن دالالەت. ئۇ چاغدا ئادەمدىن ئىقبالىمۇ، ئامەتىمۇ ۋە ئېتىبارمۇ قاچىدۇ. بۇ ھالدا سىزگە ھال ـ ئەھۋالنىڭىزنى كۆرۈپ، كۆزدىن يۇرگەن بىرەر ئاقىل زات بەلكى نەۋائىنىڭ مانا بۇ مىسرالىرىنى ئوقۇپ بېرەر:

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ھەر كىمكى ھەسەد خىسلەتىدىن ۋاي ئاڭا،
ئىقبال ئىلھەرق فەلەكساي ئاڭا.
ھېچ ئافەتتىن بولماس پەرۋاي ئاڭا،
ھەم ئۆز ھەسەدى ئافەتتىن ۋاي ئاڭا.

«ھەسەت ــ قەلب ئوغىسى». يۇرىكى زەھەرلەنگەن كىشىنىڭ ئەھۋالى «ۋاي» بولۇشى شۇبھىسىز. ئۇ روھىي شادلىق دېگەننى بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ خاتىرىسى ئاداۋەت ۋە دۇشمەنلىكلەر بىلەن تولغان قۇتىدىن باشقا ھېچنەرسە ئەمەس. ھەسەتخور دۇنياغا ھوشيار ئەقىل ۋە سۆزۈك ئىدراك بىلەن خالىس نەزەر تاشلالمايدۇ. ئۇ ئەيىبلەيدۇ، غەزەپلىنىدۇ، ئەممما زەررىچە خاتىرجەملىككە ئېرىشەلمەيدۇ.

ھەسەتنىڭ ئادەمنى ئىزدىن چىقىرىدىغان يەنە بىر ھەييارلىقى بار. ئۇ بەزىدە زورۇ-قۇپ ئۆلگەن كىشىلەرنى ئۇلۇغلايدۇ. بۇ چاغدا ھەسەتخور تىرىكلەرنى يەنى ئۆزىگە يېقىمايدىغان پاك ۋە دىيانەتلىك زاتلارنى ھاقارەتلەۋاتقان بولىدۇ. ھەسەتخور ھېسابات ماشىنىسىدەك كەمچىلىكلەرنى سانايدۇ، ئادەملەردىكى قۇسۇر ۋە نۇقسانلارنى ھېسابلايدۇ. لېكىن كىشىلەردىكى ياخشى ئىنسانىي سۈپەتلەرنى كۆرمەيدۇ. نەۋائى ئېيتقان: «ئادەملەرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئەيىب ئاختۇرغان ئادەمنىڭ ئۆزى ئەيىبسىز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھەممە نەرسىگە يامان كۆز بىلەن قارىغۇچى كىشى ھەسەلنىمۇ زەھەر ئورنىدا كۆرىدۇ.» ھەسەتخور «ئاددىي تاشنى ياقۇت دەپ بىلىدۇ، سەدەپنىڭ ھەر قانىداق سۈنۈقلىرىنى ئۆنچە ھېسابلايدۇ. بۇنداق ئادەم بىراۋنىڭ داستىخىنىدا بىر يۇملاق كاكچا كۆرسە ئۇنى ئاسمان سەھنىسىدىكى تولۇن ئاي، دەيدۇ. ئادەملەرنىڭ ئالقىنىدا پەيدا بولغان قاداقنى كۆرسە، ھەسەت قىلىپ، ئۇنى ئۇنچە، گۆھەرنى تۇتۇپ تۇرۇپتۇ، دەيدۇ. تۇن قاراڭغۇلۇقىنى تاڭ يورۇقى دەيدۇ. بىر ئادەم گۈل ھىدلىسا، ئۇنىڭ بەدىنىگە تىكەن سانجىلغانىدەك بولىدۇ. ئەلگە شادلىق بولسا ئۇنىڭ دەردى كۆچىيىدۇ. ھالال بايلىقنىڭ ئاپىتى ئوغرى بولغىنىدەك ياخشىلار مۇشۇنداق ھەسەتخورلاردىن ئازار يەيدۇ.» خەلقىمىز «دەرەخنىڭ قوۋزىقىنى قۇرت يەيدۇ» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان. بىچارە ھەسەتخورلارنىڭ باغرىنى قۇرت تىتىپ، ئۇلارنى ئازابلايدۇ. لېكىن ئۇلار شۇنداق ئېچىنىشلىق ھالىتىدىمۇ يۈكسەك پەزىلەتلىك، ئالىيجاناب ئادەملەرنىڭ قەلبىگە نەشتەر سانجىشنى قەسلەيدۇ. مىرزا بىدىل بىر شېئىرىدا: «ھەممە ئىچى قارا ئادەملەرنىڭ ئادىتى بىرلا، ئۇ بولسىمۇ ھەسەت. ئۇلارنىڭ خۇنۇك نەزەرى پاكلار تۆھمىتىگە قارىتىلغان، سەن بۇنىڭدىن ھەيران قالما. ئاپئاق پاختىنى ئۆيۈۋىتىڭ تەكچىسگە قويغىن ـ دە، ئاستىدىن شام يېقىپ شامنىڭ تۈتۈنى يۈكسەكتىكى ئاشۇ پاختىغا قاراپ ئۇچىدۇ. بىرىنچى بولۇپ ئۇنى قارايتىدۇ».

نېمىدېگەن بۈيۈك ھېكمەت! دېمەك ۋىجدانى پاك ئادەم ئۇ ياكى بۇ خىلدا ھەسەت تۆھمەتلىرىگە يولۇقۇشى مۇمكىن. جاھالەت ــ ھەددىدىن ئاشقان نادانلىق. نېمىشقىدۇر جاھىل نادانغا قارىغاندا ۋەھشىيدۇر. ئۇنىڭ ئارامى ــ قوپاللىق، قەھرى يۇۋۇزلۇق.

جاھالەتكە ھەسەت قوشۇلغاندا نېمىلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن. بۇنىسى بەكمۇ دەھشەتلىك!

ئابدۇللا قاھار ھېكايىلىرىنىڭ بىرىدە مۇنداق رىۋايەت كەلتۈرىدۇ: خىزىر سەھرادا بىر كورنى كۆرۈپ، رەھمى كېلىپتۇ ـ دە: «ئەي خۇدانىڭ بەندىسى، تىلىكىڭنى تىلە» دەپتۇ. كور خۇدادىن كۆزىگە نۇر تىلەشنىڭ ئورنىغا «ئەي خىزىر، خۇدادىن تىلەپ بەرگىن، ھەممە ئادەملەرنىڭ كۆزى كور بولسۇن ـ دە، مېنىڭ ئەلىمم بېسىلسۇن»ـــ دېگەن ئىكەن. جاھىل ھەسەتچى دەل شۇ كورنىڭ ئۆزىدۇر. ئۇ شۇنچىلىك يىرتقۇچ ۋە شۇنچىلىك شەپقەتسىز. بولمىسا ئۇ ئەل كۆزىدە نۇر كۆرۈپ كۆزى قارائغۇلاشقىنى يەتمىگەندەك جەۋرى ستەم تىغى بىلەن ئەل كۆزىنى ئويۇپ ئېلىشقا ئىنتىلەرمىدى؟ ئەل كىم، سەن كىم؟ بۇ دەل نەۋائىنىڭ رۇبائىسىدىكى «ھەسەتخور ئۆز كۆزىنى ئۆزى ئويىدۇ» دېگىنىنىڭ خۇددى ئۆزى ئەمەسمۇ؟

شۇنداق، ھەسەت ئەڭ يىرگىنىشچىلىك تۇيغۇ. دانالارنىڭ ئېيتىراپ قىلىشىچە نەپرەت ساتقۇنلۇق ۋە پىتنە ـ پاساتلار ھەسەت بايرىقى ئاستىدا ۋايىغا يېتىدىكەن. بەزىبىر ئەقىللىقلار ھەسەتخورلارنىڭ ئەتراپىغا ئونلاپ غەيۋەتخور، چېقىمچى، ساتقىن ۋە پىتنە-پاساتچىلارنىڭ توپلىنىشى تاسادىپىي ئەمەس.

قېچىرەك چايانلار، پىل ئوخشاش مويلار،
بەدىنىگىدىن سۇرەر قانىڭ، غەيۋەتچى.

غەيۋەتخور توغرىسىدا كۆپ ئاڭلىغانمىز، ئوقۇغانمىز، ئەمما غەيۋەتخورنىڭ «قېچىر-دەك چوڭلۇقتىكى چايانلار» نى ئۆز قېنى بىلەن سەمرىتىپ يۇرىدىغانلىقىنى ھېچقاچان خىيالىمىزغا كەلتۈرمىگەنمىز، مەختۇمقۇلنىڭ يۇقىرىقى تەسۋىرى غەيۋەت ئەھلىنىڭ ئىبغىر جازالارغا مەھكۇملۇقىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ «قېچىرەك چايانلار» نىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. پاسىق ۋە غەيۋەتخورلار ئۆمۈرلىرىنى سەرپ قىلىپ ئۆزگىلەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى «كوچا ـ كويلاردا تارقىتىدىغان»، ھۆرمەتكە مۇتلەق مۇناسىپ بولمىغان ئازغۇنلاردۇر. نەۋائى ئۇلارنى زادى ھۆرمەت قىلماسلىققا ئۆگىتىدۇ. تىلىمىزدا «راھەت» دېگەن سۆز بار. ئەپسۇسكى، بىرمۇنچە ئادەملەر بۇ سۆزنىڭ مەزمۇنىنى بەكمۇ بىر ياقلىما، يۈزە چۈشىنىدۇ. «راھەت»ـــ ئاساسەن ئىچكى پىكرى پاراغەت، كۆڭۈلنى پاكلاپ روھقا يۈكسەك ھۇزۇر بېغىشلايدىغان تۇيغۇ ۋە ھالەتلەرنىڭ يىغىندىسى.

نەۋائىنىڭ «ھەر كىمسە ھوسۇد بولسا، راھەتسىز ئولۇر»، سۆزلىرى پاسىق ۋە غەيۋەتخورلارغىمۇ تېگىشلىكتۇر. ھەسەت، پىتنە غەيۋەتـــبۇلار «يامان خىسلەتلەر»نىڭ يامىنىدۇر. بۇلار ئىنسانىنى بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئىچى بوش جەسەتكە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ ۋە بۇ جەسەت كىشىلەرنى پەقەت ئۇغا تارقىتىش بىلەنمۇ ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلدىغان جىنايەتلىك يولغا باشلايدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەسەتخور قاتىلدىنمۇ زەھەرلىكتۇر.

ئەلقىسسە

(بەشى ئالدىنقى ساندا)

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: ئەيسا جان مۇسا

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر بىمىشەنى سەير قىلىپ يۈرۈر ئىكەن. ناگاھ كۆزىگە بىر ئادەمزاد كۆرۈندى، دەرەختلەرنىڭ ئاستىدا ئولتۇرغان ئىدى. ئەمما بۇلار رۇدەپا ئىدى. سەنەۋبەر بۇ ئۇلارنىڭ قاشىغە باردى. ئىكەن ھەممە زارى قىلا باشلادىلار، ئايدىكى:

— ئەي يىگىت، بىزلەرنى بوينىڭغە بىزلەرنى ھالىمىز يوقتۇر، مېۋىلەردىن ئۈزۈپ يېگەلى، — دېدى. ئىكەن سەنەۋبەر كۆتەردى. ئىكەن، ئايىغىدىن چىرماشىپ، قوللارىن بەندى قىلدى. سەنەبەر ھەرچەند ھىيلە قىلدى، بولمادى. سەنەۋبەرنىڭ ھالى قالمادى. سەنەۋبەر زار-زار يىغلاپ بىر سۆز ئايتىپ كۆتەرىپ، دەرەختلەرنىڭ ئۈستىگە قويىسا! قانى:

بىر بەلادىن قاچتىمۇ مىڭ بىر بەلاگە ئۇچرادىم،
ھەر زەمان يۈزمىڭ ئەلەم بىرلە جەفاگە ئۇچرادىم،
بىر نەفەس شاد ئولمادىم، يۈز ماجەراگە ئۇچرادىم،
قان تولۇپ ھەر لەھزە دەردى بىدەۋاگە ئۇچرادىم،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

مەن نەچۈك ئاۋارەئى - بىچارەدۇرمەن پىشىبان،
تالىئىم ئاشۇفتە ئەھۋالىم زەبۇن، بەختىم يامان،
لەختە - لەختە داغى ھەسرەتىدىن يۈرەكىم بولدى قان،
ئون گۈلۈمدىن بىر گۈلۈم ئاچىلمايىن بولدى خەزان،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

شۇم فەلەكنىڭ گەردىشى ھەرگىز مېنى شاد ئەتمەدى،
خەستە كۆڭلۈمنى بەلاۋۇ غەمدىن ئازاد ئەتمەدى،
ئايرۇ تۈشتۈم قەۋم - قەرىنداشىم مېنى ياد ئەتمەدى،
مەندەيىن ھېچكىمسەنى بۇ چەرخى ناشاد ئەتمەدى،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

كۆرسه ئەھۋالىمنى ھەر بىر مۇبتەلا يىغلار ماڭا،
داد ئېيتىپ بىگانەئى ھەم ئاشىنا يىغلار ماڭا،
ئاھۇ نالەم ئىشىتىپ ھەر مۇبتەلا يىغلار ماڭا،
بىلسە ئەھۋالىمنى ھەر شاھۇ گەدا يىغلار ماڭا،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

ھېچ كىشى، ئەي دوستلار، مەندەك پەرىشان بولمىسۇن،
يار ھەجرىندە كۆيۈبان زار - گىريان بولمىسۇن،
ئۆرتەنىپ ئىشىق ئوتى بىرلە باغرى بەريان بولمىسۇن،
مەندەيىن بەختى قاراۋۇ خانەۋەيران بولمىسۇن،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

تۇشمىشەم بىر دەردغە ھەردەم بولۇر دەردىم بەتەر،
يارۇ دوستۇم ئالمادى ھالى خەرابىمدىن خەبەر،
نە ئۇچۇن قادىر خۇدايىم بىزگە قىلماسكىن نەزەر،
مىڭ بەلالەرگە گىرىفتار ئولمىشەم شامۇ سەھەر،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

بىر غەرىبۇ بىكەسۇ ئاۋارەئى ھالىم خەراب،
غۇسسەئى دەردى ئەلەمدىن ئۆرتەنىپ باغرىم كەباب،
خەستەلەردەك تەلمۇرۇبان قالمىشەم دىيدەم پۇرئاب،
ئاھۇ نالەم بىئەدەد، ئىبرمەس دۇئايىم مۇستىجاب،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

نەۋبەھار ئولدى، مېنىڭ ھەرگىز بەھارىم ئولمادى،
بىر نەفەس گۇل غۇنچەئى باغقە ئۇمىدىم بولمادى،
بۇ بەلا مۇشكۈلۇغ باشىمدىن بىر زەمان ئايرىلمادى،
نالىشىم ھەر دەرگەھىدە ھېچ ئىجابەت بولمادى،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

ئەي خۇدايا ئەيلەگىل غەمدىن سەنەۋبەرنى رەھا،
ھېچ مۇسۇلمان بۇلمىسۇن مەندەك غەم ئىچرە مۇبتەلا،
لۇتف ئېتىپ يا خىزرى پەيغەمبەر، نەزەر قىلغىن ماڭا،
قالمىشەم دەيرى فەنا ئىچرە گىرىفتارى بەلا،
نەيلەيىن، ئەي دوستلار، مەن رۇدەپاگە ئۇچرادىم.

ئەلقىسسە، خۇدايىستائالادىن ئاۋاز كەلدىكى:

«رۇدەپانىڭ باشىنى ئۇرۇكىنىڭ چېچىسىگە قويۇپ ئۇزگىل، ئاندىن سوڭ خەلاس بولۇرسەن».

سەنەۋبەر ئۇرۇكنىڭ چېچىسىگە رۇدەپانىڭ باشىنى قويۇپ ئۇزدى. سەنەۋبەر رۇدەپادىن قۇتۇلۇپ قولىغا قىلىچ ئالىپ «شۇبۇ كۈن بارىكىنى قىرارمەن» دەپ بىر سۆز ئايتقانى بۇ تۇرۇر:

يىغلاشا كۆر رۇدەپالار،
بولدى ئاخىر زەمان ساڭا.
سۇد ئەيلەمەس ئاھۇ ۋاھلار،
بۇگۈنۡ تۇشەر قىرغىن ساڭا.

باشىڭ كېسەرمەن بۇ سائەت،
جانىڭغا سالىپ قىيامەت،
تەۋەللا قىلماق نە ھاجەت،
ئەندى بەرمەم ئەمان ساڭا.

ئەمدى باشىڭنى كېسەرمەن،
شىرىن جانىڭنى ئۇزەرمەن،
قانىڭنى سۇدەك ئىچەرمەن،
غەنىمەتدۇر بۇ جان ساڭا.

بارىكىنى ئاسارمەن دارە،
چېكەرمەن يۇزۇڭغە قارە،
باشىڭدىن كاللا مۇنارە،
كۆتەرۇرمەن نىشان ساڭا.

سەنەۋبەر جان، دوست ئۆلمىسۇن،
رەقىبلەر ھەرگىز كۈلمىسۇن،
ئىلاھىم ئۆزى ئەيلەسۇن،
جەھەننەمدە مەكان ساڭا.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر رۇدەپالارنى ئۆلتۈردى. ئەندى تەنزرەك مۇندىن كەتمەسەم، بىر يولغا رەۋانە بولمىسام بولماس، دەپ سۆز ئايتقانى بۇ تۇرۇر:

ئۆمرۇم زايەئ، يۇلدۇز كەبى، يالبارىپ،
ئەندى مەسلەھەت ئەتمەسەم بولماس،
ۋەلى كۆڭلۈم تۇرماق بولماس بۇ جايدە،
قايغۇ ـ ھەسرەت بىلە كەتمەسەم بولماس.

مەجنۇن بولۇپ، بۇ چۆللەردە ئاھ ئۇرۇپ،
خەستەلەردەك چەھار تەرەپكە تەلمۇرۇپ
كۆزلەرىمنى قانلىق ياشغە تولدۇرۇپ،
زار ئەيلەپ يانە يۇرمىسەم بولماس.

مەن ئاشقەمەن پەرىلەرنىڭ شاھىغە،
جەھد ئەيلەپ يېتە بىلمەم يانىغە،
غەۋۋاس بولۇپ بۇ گەۋھەرنىڭ كانىغە،
ئۆزۇمنى ئۇممانغە ئاتماسام بولماس.

قەقنۇس كەبى ئىشىق ئوتىغە ئۆرتەنىپ،
بىسمىل بولۇپ ئۆز قانىمغە بۇيالىپ،
بۇ بىشەدىن كەلدىم باشىمنى ئالىپ،
يارىنىڭ ۋىسالىغە يەتمەسەم بولماس.

سەنەۋبەر دەر فەلەك يۇزى شانىمنى،
ئۆتغە ياقتى گەۋھەرىمنى كانىمنى،
يار بولىنده بېرىپ شىرىن جانىمنى،
بەۋەفا دۇنيادىن ئۆتمەسەم بولماس.

ئەلقىسسە، بىرنەچچە نازۇ نېئىمەتلەردىن يىغىپ ئالدى ۋە يەنە سال باغلاپ، دەريا غە كىرىپ كەتتى. بىرنەچچەكۈنلەر دەريادە سال سۈلادى. ھەرچەند جەھد قىلدى، چىقمادى. ئۇشۇلدەمدە دەريا غا بىر سۆز ئايتقانى:

ناگىهاندىن تۇشتۇم ساڭا،
ئۇممان دەريا، ئەمان ـ ئەمان،
ئەرزىمنى دېمىشەم ساڭا،
ئۇممان دەريا ئەمان ـ ئەمان.

بەتەر بولدى دەردىم شۇ كۈن،
كۆزدە ياشىم بولدى گۈلگۈن،
مۇستەقانىڭ ھەققى ئۈچۈن،
ئۇممان دەريا، ئەمان ـ ئەمان.

مەن كېلەرەم يانە ـ يانە،
قەلەك بىلەن دۇنە ـ دۇنە،
ئەندى چىقماغىم گۇمانە،
ئۇممان دەريا، ئەمان ـ ئەمان.

كەچمىشەم ياخشى جەھاندىن،
شىرىن جانىم چىقار تەندىن.
مۇرۇۋۋەت ئىستەرەم سەندىن،
ئۇممان دەريا، ئەمان ـ ئەمان.

ئەلقىسسە، دەريانىڭ ئىچىندە ئاقىپ باـ
رۇرئىدى. ناگاھ، دەريانىڭ ئورتاسىندا بىر
ئۇلۇغ ياغاچ كۆرۈندى. ئەلقىسسە، بارـــپ
ئول ياغاچقە چىقتى، ئېرسـە، سەنەۋبـەر
قەلەكنىڭ دەستىدىن شىكـۈە ئەيـلەپ بىر
سۆز ئايتقانى:

زۇلمۇڭ بىلەن كۆزۈم ياشىن قان ئەيلەدىڭ،
قەلەك سەندىن شاد ئولمادىم بىر زەمان.
ھەسرەت بىلەن ئۆتتۈم فانى دۇنيادىن،
قەلەك سەندىن شاد ئولمادىم بىر زەمان.

جۇدالىق دەردىدىن گۈل كەبى سولدۇم،
مېھنەت ئەييامىدا كۆيدۇم، كۈل ئولدۇم،
قانلار يىغلاپ ئەمدى دەريادە زار ئولدۇم،
قەلەك سەندىن شاد ئولمادىم بىر زەمان.

سەنەۋبەر دەركىمگە ئايتاي دەردىمنى،
غەم بادى ئاسمانغە چەكتى گەردىمنى،
ئەمدى ساڭا ئەرز ئەيلەدىم دادىمنى،
قەلەك سەندىن شاد ئولمادىم بىر زەمان.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر خۇدايى تەئالاغە
تەۋەككەل قىلىپ ئولتۇرۇپ ئىدى. ناگـاھ،
ئاسماندىن بىر ئۇلۇغ قۇش پەيدا بولدى.
سەنەۋبەر ئۇنى كۆرۈپ كاۋاكقا ياشۇرۇندى.
ئېرسە، ئۇلۇغ قۇش كېلىپ ياغاچـقا قونـ
دى. سەنەۋبەر ئۆز كۆڭلىدە ئايدىكىم:
«ئەگەر بۇ قۇشنىڭ ئاياقـغە ياپۇشـ
سام، شايەد چىقمايمەن» دەپ ئاھســتـە
كېلىپ، ئاياقىغە ياپۇشـتى. ئېرســە، قۇش
ھاۋاغا ئالىپ ئۇچتى. ئاندىن چىقـدىكـم،
سەنەۋبەرنىڭ قولاقىغە مەلائىكلارنىڭ تەسـ
بىھى كېلۇر ئېردى. ئىشتىـپ، زار ـ زار
يىغلاپ بىر سۆزئايتقانى:

سۇنئىگدىن ئالەمنى ياراتقان جەببار،
ھېچ بەندەنىڭ بەختىن قارا ئەيلەمە.
قۇدرەتىگدىن مېنى قىلدىڭ پەرىشان،
رەھىم ئەيلە، قولۇم تۇت، ھەيران ئەيلەمە.

يىغلاماقتىن كۆزدە ياشىم قان ئولدى،
قارا باغرىم سۇ بولۇبان ئېزىلدى،
يۇسۇفى كەنئانىدىن يەئقۇب ئايرىلدى،
مېنىگدەڭ دىيدەسىن گىريان ئەيلەمە.

ئىبراھىم خەلىلنى ئايرىدى خىتاب،
ئوغلىن قۇربان ئەتتى ئوشۇل ماھىتاب،
ئىسمائىل دەردىدىن سىينەسى كەباب،
مەندەڭ باغرىنى بەريان ئەيلەمە.

ھۇ يولدا ئۆتۈپدۇر يۇسۇفى كەنئان،
زىلەيخا ھەجرىدە يىغلادى چەندان،

ئالەمنى ياراتقان قۇدرەتلىك رەھمان،
مەندەك ئاشىقى نالان ئەيلەمە.

بىستۇن تاغىنى كۆپ قازدى فەرھاد،
فەلەكنىڭ ئىلكىدىن ئول ئۆتتى ناشاد،
بارچەنى ياراتقان قازىيۇلھاجات،
ھېچكىمنى مەندەك ھەيران ئەيلەمە.

ئەھۋالىم بولۇپتۇر بەتەردىن - بەتەر،
كېچە - كۈندۈز يىغلاپ ئەۋقاتىم ئۆتەر،
كى بۇيلە ئۆتۈپتۇر شۇئەيب پەيغەمبەر،
مەندەك كۆزلەرىن گىريان ئەيلەمە.

لەيلى - مەجنۇن دەرلەر ئاشىقى نالان،
بۇ فانى دۇنيادىن ئۆتتىلەر گىريان،
ھېچ ئادەم ئوغلىنى قۇدرەتلىك رەھمان،
سەنەۋبەردەي زارۇ ھەيران ئەيلەمە.

ئەلقىسسە، ئول قۇش ئاشيانغە قونىدى. ئىرسە، سەنەۋبەر ھەم ئۆزىنى ئاندا سالدى. ئەمما، سۇمرۇغ قۇش سەنەۋبەردىن سورادىكىم:

— ئەي ئادەمزاد نە سەبەبتىن بۇ جايلارغە تۇشتۇڭ، — دېدى.

سەنەۋبەر ھەرنە كۆرگەنىن بەيان قىلىپ بىر سۆز ئايدى:

ياتىپ ئىدىم تەخت ئۇستىدە بىر كېچە،
تۇشۇمدە بىر تۇرفە جانان كۆرۈندى.
تەئرىپىن ئەيلەيىن ئانى بۇ كېچە،
ھۇسنى ئەنۋەر، ماھى تابان كۆرۈندى.

قاشلارى ھىلالدۇر، كۆزلەرى مەستان،
كۆرگەن ئادەم بولۇر ھۇسنىغە ھەيران،
ئول سالدى باشىمغە تۇگەنمەس دەۋران،
ماڭا بىر دەۋلەتى سۇلتان كۆرۈندى.

بىر پەرىدۇر كىيگەن تونى قىرمىزى،
ئاتى گۈلدۇر شاھ فەررۇخنىڭ قىزى،
بۇ زەمان ناز ئىلە بىزنى ئۆلتۇردى،
بىر غۇنچە دەھانلىق جانان كۆرۈندى.

بىر ئەجەب دىلبەردۇر، رىزۋانە مەكزەر،
قولى تەر ھىنالى ھۇسنى مۇنەۋۋەر،
بىر شىرىن دىلبەردۇر لەبلەرى شەككەر،
شۇنداغ كەرەشمەلىك جانان كۆرۈندى.

سەنەۋبەر دەر بۇدۇر ھالۇ ئەھۋالىم،
كېچە - كۈندۈز بۇدۇر فىكرۇ خەيالىم،
نەزەرىمدىن كەتمەس دەۋرانى زالىم،
شۇنىڭدەك فىتنەلىك دەۋران كۆرۈندى.

ئەلقىسسە، سۇمرۇغ ئايدى:

— ئەي ئادەمزاد، سېنىڭ ئۇچۇن بىر ياخشىلىق قىلايىن، مۇندىن شەھرى شەبىستانغەچە نەچچە يۈز يىللىق يول ئىبرۇر، ئورتادە يەتتە دەريا ئاقادۇر. [ئۆزۈڭ يالغۇز] بارالمايسەن، — دېدى.

ئىرسە، سەنەۋبەر سۇمرۇغنى تەئرىپ قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

سۇلەيمان سۇمرۇغى، ئەي شاھى مۇرغان،
ھەمىشە دەۋلەتىڭ بەر قەرار ئولسۇن،
ساڭا بىرنەچچە يول بولسۇن بۇ چەندان،
ئالەمدە پەناھىڭ بىرۇبار ئولسۇن.

مەنزىلگاھىڭ بولسۇن مەسجىدى ئەقسا
تۆرتۇنچى ئاسماندا ھەزرەتى ئىيسا،
ئاشىقلارنىڭ پىرى يۇسۇف - زىلەيخا،
ئۇلار كېلىپ ساڭا مەددكار ئولسۇن.

خىزىر بىلەن ئىلياس غەۋس پەيغەمبەر،
خىزمەتىڭدە ئۇلار بولسۇن مەددكار،

ئەبۇ بەكرى، ئۇمەر، ئۇسمانۇ ھەيدەر،
مەدەدكارىڭ يەنە چەھاريار ئولسۇن.

تەڭرىنىڭ مەھبۇبى ئەھمەدى مۇختار،
ئاندىن شىفا تاپار جۇملەئى بەسمار،
نىگاھدارىڭ بولسۇن ياراتقان جەببار،
دۇشمەنلەرنىڭ ساڭا مەدەدكار ئولسۇن.

سەنەۋبەر دەرلەر مەن بىر فەقىرىم،
نەچچە يىلدۇر غەم قولىنىدە ئەسىرىم،
باشىمدىن ئۆتكەنىن مەن ساڭا دېدىم،
ناگاھ سۆزۈم ساڭا ئېنىتىبار ئولسۇن.

ئەلقىسسە، سۇمرۇغ سەنەۋبەرنى ئار-
قاسىغە كۆتەرىپ پەرۋاز قىلىپ كەتتى. قە-
رىق كېچە-كۈندۈز ئۇچۇپ، شەھرى شە-
بىستانغە يېتۈشتى. ئەما بىر دەريا بار
ئىدى. شول دەريانىڭ لەبىگە تۈشتىلەر.
سۇمرۇغ ئايدىكىم:
— ئەي ئادەمزاد ھالا چەھار
باغقا بارۇرسەن. دەرۋازەدە دېۋىلەر
ياتقاندۇر. ئۇلاردىن قورقما. ئىچكە-
رى كىرسەڭ، مەلىكە تەخت ئۈستىدە ئۇخ-
لاپ ياتقاندۇر. تەختىنىڭ باشىدە بىر قە-
فەسنىڭ ئىچىندە زەررىن بال دېگەن بىر
قۇش باردۇر. سېنى كۆرسە فەرياد قىلار.
مېنىڭ پەيامىمنى يەتكۈزسەڭ دەم ئۇر-
ماس ...، — دەپ ۋىدائ قىلىپ ياندى.
ئاندىن سوڭ سەنەۋبەر سۇمرۇغقە
«رۇخسەت بەر» دەپ، بىر سۆز ئايتقانى:

كەلگىل ئەمدى سۇمرۇغ قۇشى،
شول كۆرگەن مەكانغە يۈزلەن.
بىلمەسدىن بۇرۇن ھېچ كىشى،
ئەزم ئېتىپ جەۋلانغە يۈزلەن.

سەن بارۇرسەن يوللار ئاشىپ،
مەن قالۇرمەن يانىپ - پىشىپ،
ئۇممان كەتتى تولۇپ - تاشىپ،
چۆلدىن گۈلىستانغە يۈزلەن.

كۆپ ياخشىلىق كۆردۈم سەندىن،
ئەمدى رىزا بولغىن مەندىن،
پەرۋاز ئېتىپ بول ۋەتەندىن،
ئوشۇل خانىمانغە يۈزلەن.

ھەمدەملەرىڭ ناشاد ئولۇپ،
كۆزلەرىن ياشغە تولدۇرۇپ،
چەرخى فەلەك پەرۋاز ئۇرۇپ،
بۇ كۆرگەن ئاشيانغە يۈزلەن.

سەنەۋبەر دەر ئىشقىم فۇزۇن،
تازە بولدى دەردىم بۇ كۈن،
مەر كىشى بىلمەسدىن بۇرۇن،
كۈلبەئى ئەھزانغە يۈزلەن.

ئەلقىسسە، سۇمرۇغ ۋىدائ قىلىپ كەتتى. سەنەۋبەر ئاھىستە-ئاھىستە رەۋان بولدى. كۆردىكىم دەۋارى تەمام زەئفىرانىدىن قىلىنغان. [ئۇنىڭ] ئاب نوردىن كىرىپ ئاھىستە رەۋان بولدى. كۆردىكىم بىر كوشىك تەمام مۇرەسسەئ تىللادىن ئەدى. كوشكىنىڭ ئايۋانىدا تەخت، تەخت ئۇستىدە پەرىزاد ياتىپدۇر. يەنە ئەتراپىدا جەمئى پەرىزاد قىزلار مەست ياتىپدۇر. سەنەۋبەر بۇلارنى كۆرۈپ، ھەيران بولۇپ ئەفغان قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

مەجنۇن بولۇپ، بوستانلارنى گەشت ئېتىپ،
ئۆز - ئۆزۈمدىن بىر سەۋداغە يېتۈشتۈم.
پەرىلەرنىڭ ھەسرەتىدە قان يۇتۇپ،
باغچەلىق، بوستانلىق جايغە يېتۈشتۈم.

فەسل زىمىستانىم، دەۋلەت بەھارە،
غەمدىن قۇتۇلماغان مېھنەتلىك باشىم.
بەھارىم ـ گۈلشەنىم بولدى زىيادە،
كۆندە يۈزمىڭ ھىجرانغە دوندى نەيلەيىن،
بارچەسى سۈرتۈپتۈر يۈزىگە غازە،
قەرارى يوق شۇم فەلەكنىڭ گەردىشى،
قىزىقارلىق تەماشاغە يېتۈشتۇم.
تۈگەنمەس سەۋداغە سالدى نەيلەيىن.

ئەقلىمنى لال ئەتتى ئاغزى خەيالى،
بۈلبۈل بولۇپ گۈلشەنىگە كىرمەدىم،
شەككەردىن شىرىندۇر لەئلىنىڭ بالى،
باغبان بولۇپ ئالما، نارىن تەرمەدىم،
ھەر بىرى جەننەتنىڭ ھۈرى مىسالى،
يارە يېتىپ شەكەر لەبىن شورمادىم،
ئاھۇ كۆزلۈك، شەككەر جايغە يېتۈشتۇم.
كۆڭلۈمدە ئارمانلار قالدى نەيلەيىن.

چەمەن ئىچرە ياتمىش‌سەف ـ سەف گۈزەللەر،
ياخشىلىق ئىستەيۈپ يۈردۈم ھەرياندە،
رەڭ ـ بەرەڭ ئاچىلىپ، قىرمىزى گۈللەر،
ھەممە سۈد ئىشلارىم دوندى زىيادە،
تازە نەۋجەۋانلار ـ گۈل يۈزلۈك دىلبەر،
بىر قىيا باقىشلىغ دۈررى يىگانە،
سىياھ كۆزلۈك سۈمەنساغە يېتۈشتۇم.
ئەقلىمنى لال ئېتىپ ئالدى نەيلەيىن.

بىرسى مەلەكدۈر، بىرىسى رىزۋان،
باشىمغە ھەر زەمان يېتەر سەۋدالار،
گويياكى جەننەتدە ھۈر ئىلە غىلمان،
يېتۈشۈر جانىمغە سانسىز بەلالار،
ئىشكىلىك، ئايۋانلىق، باغچەلىق باغبان،
كۆزلەرىمدىن ئاقار قانلىق دەريالار،
تۈرفە باغى مۈستەفاغە يېتۈشتۇم.
غەرق ئېتىپ جەھاننى ئالدى نەيلەيىن.

ئۈستىدە ياتمىش بىر ئەجەب دىلبەر،
سەنەۋبەر دەيدۈرلار مېنىڭ ئاتىمنى،
زۈلفلارىغە تاقىمش بەھاسىز گەۋھەر،
فەلەك ھېچ بەرمەدى كۆڭۈل شادىمنى،
شاھى خۈرشىد ئوغلى ـ ئاتىم سەنەۋبەر،
رەھىم ئەيلەمەس ھېچكىم قىلغان دادىمنى،
بىر ئەجايىب تەماشاغە يېتۈشتۇم.
ياخشى كۈن يامانغە دوندى نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر رەۋان بولدى.
ئەلقىسسە، پەرىلەر گۈللار ئاراسىنى
تەختىنىڭ قاشىغە باردى. ئېيرسە، زەرىن
ئاختارىپ يۈرۈر ئېيردى. سەنەۋبەر مەشۇقـ
بال:
نىڭ باشىدىن ئاياقىنى مۇناسىپ تەرىپ
«ھەيھات! ئادەمىزاد!» ـ دەپ بىر
قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:
نەرە ئۈردى.
ئېيرسە، بارچە دېۋىلەر جايىدىن
قوپتى. سەنەۋبەر دەرھال ئۆزىنى تەختىنىڭ
ئاستىغە ئالدى. پەرى قىزلار ھەرچەند
ئاختاردىلار، تاپمادىلار. سەنەۋبەر ئاندا
قورقۇپ بىر سۆز ئايتقانى:

بىر پەرى كۆرمىشىم مۇندە،
يۈرۈر سەيلانە ـ سەيلانە،
گۈھەر تىشلىق، قەلەم قاشلىق،
چەشمى مەستانە ـ مەستانە.

باشىنده بار زەررىن تاجى،
سۇنبۇل كەبى ئانىڭ ساچى،
ھۇسنى ئالۇر ئايدىن باجى،
مەگزەر لەئلى بەدەخشانە.

يۇزىنده باردۇر خالـلارى،
شەككەردىن شىرىن تىلـلارى،
قەندۇ نەباتتۇر لەبلەرى،
مەگزەر لەئلى بەدەخشانە.

قاشى يايدەك، كۆزى مەستان،
قالمىشىم بۇيله مەن ھەيران،
ئەيلەرەم جانىمنى قۇربان،
شول تۇتىئى خۇش ئەلھانە.

غەمزە بىلەن سۇزۇپ كۆزىن،
ھەر تەرەپكە تاشلاپ ئۆزىن،
ئوخشاتدىم يارىمنىڭ يۇزىن،
قىش ئاچىلغان گۇلستانە.

نەرگىسدەك ئېگىپ باشىن،
چېكىپ چىقار بىزگە قاشىن،
ئوخشاتدىم يارنىڭ بويداشىن،
بىر سۇنبۇلى زەر ئەفشانە.

شەددە قۇچقان نازۇك بېلى،
باشىدە باردۇر جىـغاسى،
تىلىندە باردۇر سەناسى،
مەگزەر تەختى سۇلايمانە.

ئەلقىسسە، [گۇلپەرى] جۆرەلەرىـغە غەزەب قىلدىكىم، «تاپماساڭىز ئۆلتـۇرۇر - مەن» — دېدى. ئېرسە قورقۇنچىدىن بىرسى گۇلنىڭ ئاستىغا ياشۇندى. كـۆرەركـىم بىر ئادەمزاد ياتىپـدۇر. سەنەۋبەرنى كۆرۇپ، تۆتۇپ مەلىكەنىڭ ئالدىغا ئالـىپ باردىـلار. ئېرسە مەلىكەنىڭ كۆزى چۇشكەچ جايىدىن تۇرۇپ، تەختنىڭ ئۇستىگە چىقاردىپ، كۆڭـلىنى ئوۋلاپ بىر سۆز دېگەنى:

خۇش كېلىپسەن سېۋەر يارىـم،
قۇتلۇق بولسۇن مەكان ساڭا.
تۇشۇمدە كۆرگەن دىلدارىم،
سەدقە بولسۇن بۇ جان ساڭـا.

تىلەر ھەجرىڭدە يىغلادىم،
كېسىپ باغرىمنى داغلادىـم،
يۇرۇپ شەئنىڭنى ئىزلەدىم،
ھېچ تاپمادىم نىشان ساڭا.

بولسۇن ساڭا تەختى رەۋان،
سەن ـ سەن دەردىمغە دەرمان،
يۇلۇڭدادۇر بول شىرىن جان،
مەن ئەيلەيىن قۇربان ساڭا.

بىر گۇلۇم سېنىڭ دەستىڭدە،
بولمىسۇن رەقىب قەستىڭدە،
تاكى ئۆلگۈنچە دەستىڭدە،
بولسۇن ياخشى جەھان ساڭا.

ئەلقىسسە، [سەنەۋبەر] مەئـشـۇقىنىڭ كۆڭلىن ئوۋلاپ، تەئرىف قىلـىپ بىر سـۆز ئايتقانى:

كۆلۇپ كەلمىش بارچە دىلبەر قاشىمە،
مەگزەر لەئلى بەدەخشانغە نىگارىم.
شەمشاددەك سايە سالدى باشىمە،
مەگزەر سەرۇى خىرامانغە نىگارىم.

ئاق يۇزىنىڭ قوشە ـ قوشە خالى بار،
سورۇپ كەلدىم لەبلەرىنىڭ بالى بار،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

رۇخساردا مىڭ تۈمەنلىك نازى بار،
تەرگە چۆممىش دانە ـ دانە نىگارىم.

كۆزلەرى جادۇ، غەمزەسى ئافەت،
ھۇمايۇن باقىشلىق بارچە سەئادەت،
كىيگەنى قىرمىزى خۇش قەددۇ قامەت،
مەكىزەر شەمئى شەبىستانغە نىگارىم.

بىر پەرى بولۇپتۇر مەن بىلە ھەمدەم،
لەبىدىن ئاقادۇر شەربەتى زەمزەم،
خىزمەتىدە مېنى ئەيلەدى مەھرەم،
رەھىم ئەيلەيۇپ بۇ گىريانغە نىگارىم.

سەنەۋبەرنىڭ يارى گۈل يۈزلۈك دىلبەر،
ساڭا فىدا بولسۇن سانسىز پەرىلەر،
ئاشىقىن ئۆلتۈرۈر خىتائى قوللار،
بۇيانمىشتۇر قىزىل قانغە نىگارىم.

ئەلقىسسە، بىر ـ بىرىگە پىيالە تۇتۇ ـ شۇپ، ئەيشى ئىشرەتكە مەشغۇل بولدىلار. سەنەۋبەر يارىدىن بىر بوسە تىلەپ بىر سۆز ئايتقانى:

گۈلۈمسەن سىياھ زۇلفىڭ،
دال گەردەنغە كەمەند ئولسۇن.
بەرسەڭ ئاشىقىنىڭ مۇرادىن،
بۇ جان ساڭا فىدا ئولسۇن.

سۈرمەلىك قەلەم قاشلارىڭ،
تىزىلغان ئىنجۇ تىشلارىڭ،
كەلامدە شىرىن تىللارىڭ،
شەككەردىن لەزىز قەند ئولسۇن.

تۇرغان يۇلتۇز ئىدە ماھلار،
ئاھۇ كۆزلۈك زىلەيخاھلار.

خىزمەتىدە كېلىپ شاھلار،
چەرخى فەلەك سەمەند ئولسۇن.

مەن بولمىشەم ساڭا ھەمدەم،
كۆڭلۈمدىن كەتتى يۈزمىڭ غەم،
گۈل يۈزۈڭگە ئاققان شەبنەم،
دانە ـ دانە سىپەند ئولسۇن.

سەنەۋبەر دەر سىنىڭ زارىڭ،
كېچە ـ كۈندۈز گىرىپتارىڭ،
روھى سىياھ رەقىبلەرىڭ،
ئۆزى ئىگلەنسۇن بەند ئولسۇن.

ئەلقىسسە، ئىككىسى بىر ـ بىرىدىن كامى دىل ھاسىل قىلىپ، بىرنەچچە كۈن ئەيش ـ ئىشرەتكە مەشغۇل بولدىلار. ئارا ـ دىن نەچچە كۈن ۋە نەچچە سائەت ئۆتتى. بىر كېچە سەنەۋبەر مەي ئىچىپ مەست بولۇپ ياتىپ ئىبرىدى. يار ـ جۆرەلەرى يادىغە تۈشۈپ، بىر ئاھ تارتتى. گۈل پەرى ئايدىكى:

— ئەي ئادەمىزاد، مەگەر مەندىن ئۆزگە غەيرى يارىڭ بارىكىم، ئاھ تارتىتىڭ، — دېدى.

سەنەۋبەر گۈل پەرىدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، بىر دۇرساقى ئايتقانى:

ناگەھان كېزەر ئىبرىدىم مەست ـ مەستانە،
چەشمى جادۇگەرىڭ يادىمە تۈشتى.
گۈل ئاچىلىپ، تاڭ شامالى ئىسىدى،
زەرەفشان زۇلفىڭ يادىمە تۈشتى.

خىتائى بارماقلار، ھىنالى قوللار،
خەنجەر ئالىپ يۈرەك باغرىمنى داغلار،
سەھەر سەير ئەتكەن شەيدا بۇلبۇللار،
شەكەرلىك لەبلەرىڭ يادىمە تۈشتى.

ناگەھاندىن كېيىن ئۇلۇغ گۈلشەنىدە،
سەرۋى خىرامان كۆردۈم چەمەنىدە،
قول سالىپ، ئاق سىينە بەند ئىچىدە،
قوجمالىق بەللەرىڭ يادىمە تۈشتى.

مەنكى ئاشقىلىقىنىڭ لافىنى ئۇردۇم،
نەچچە يىل ھەجرىدە يىغلاپ يۈگۈردۈم،
ئايىنەدە جەمالىڭ شەمئىنى كۆردۈم،
خالى ھىندۇلارىڭ يادىمە تۈشتى.

خۇرشىدىڭ ئوغلىمەن، ئاتام سەنەۋبەر،
بىر يار ئۈچۈن بەسكى كۆڭلۈم مۇكەددەر،
خاتىرىمدىن چىقماس ياخشى ھەمىدەملەر،
مۇساھىب ئەيلەرىم يادىمە تۈشتى.

ئەلقىسسە، گۈل پەرى دېۋەلەرنى بۇيۇردىكىم: «سەنەۋبەرنى تەختى بىرلە كۆتەرىپ، چىن يېرىغە ئالىپ بارىڭلار»، — دېدى. دېۋەلەر كۆتەرىپ، چىن ساری رەۋان بولدىلار، ناگاھ، بارۇردە، مېھرئەنگىز جادۇنىڭ مەكانىغە يېتۈشدىلەر. ئىبرسە،

مېھرئەنگىز سەنەۋبەرنىڭ يادىغە تۈشۈپ، مەلىكەگە باشىدىن ھەرنە كەچكەنىن بىر-بىر بەيان قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

نازلىق دىلىمەر بىر سۆزۈم بار دېيەيىن،
چەرخى فەلەك كۆر، نە جەفا ئەيلەدى.
بىرەۋگە كىيگۈزۈپ تاجى خۇسرەۋىن،
بىرەۋنى ئەل ئىچرە گەدا ئەيلەدى.

بىرەۋگە ئىلاھىم بەرەر دەۋلەتى،
كىمسەگە يەتكۈزۈر رەنجى مېھنەتى،
ساڭا دەيمن باشدىن كەچكەن كۇلفەتى،
كىمسەنىڭ بەختىنى سىياھ ئەيلەدى.

ئىنسنى ئايرىيدۇ ياخشى ئاغادىن،
ھەسرەت بىلەن ئۆتەر فانى دۇنيادىن،
قىزلارنى ئايرىپ مۇشفىق ئانادىن،
ئاتانى ئوغۇلدىن جۇدا ئەيلەدى.

بىرەۋگە ئىچۈردى لالەگۇن شەراب،
بىرەۋنىڭ باغرىنى ئەيلەدى كەباب،
ئاخىرىندە قىلۇر خانەسىن خەراب،
ھەركىمگە بىر قىسمەت، خۇدا، ئەيلەدى.

فەرھاد ـ شىرىن بىلە ۋامىقۇ ئۇزرا،
ئۇلارنىڭ باشىدا مىڭ تۇرلى سەۋدا،
بارچەنى ئۆلتۈرگەن ۋەفاسىز دۇنيا،
ئاخىرى جۇملەسىن فەنا ئەيلەدى.

ھەزرەتى داۋۇدنىڭ ئوغلى سۇلەيمان،
بىلقىسنىڭ ھەجرىندە يىغلادى چەندان،
يەئقۇب ئوغلى ئۇچۇن دىيدەسى گىريان،
يۇسۇفى كەنئاندىن جۇدا ئەيلەدى.

رەسۇلنىڭ سۆيەر ئوغلى ئىبراھىم،
جامالىغە مۇشتاق ئىدىلەر دايىم،
ئەمر ئەيلەپ جانىن ئالدى خۇدايىم،
سۆيەر پەرزەندىدىن جۇدا ئەيلەدى.

ئىلاھىم ھەركىمگە بەرسە تەختۇ تاج،
ئالەم ئەھلى بولۇر دەستىغە مۇھتاج،
بىرەۋنى ئەيلەيۇپ مۇفلىسى قەللاج،
مېھنەت ئىچرە قەددىن دۇتا ئەيلەدى.

كىمسەگە دەرد بېرۇر كىمسەگە داۋا،
كىمسەلەر دەردىغە ھېچ تاپماس داۋا،
بىرەۋنىڭ ئەيلەيۇپ كۆزىن نابىنا،
قولىغە ياغاچدىن ئەسا ئەيلەدى.

بىر نەچچە ئەيلەدى داخىلى جەننەت،
بىر نەچچەگە بېرۇر دەرد ئىلە مېھنەت،
بىر نەچچەگە بېرىپ ئەيش ئىلە ئىشرەت،
نەچچەنى ياردىن جۇدا ئەيلەدى.

لەيلى ـ مەجنۇن دەرلەر ئالەمگە ئۇستاد،
جاھاننىڭ غەمىدىن بولمادى ئازاد،
نازلىق دىلىمەر ئىشىت بۇ چەرخى ناشاد،
بۇ غەرىب جانىمغە جەفا ئەيلەدى.

مەست ئولۇپ ياتۇرىدىم ئۇيقۇدە بىر كۇن،
سېنى كۆرۈپ ھالىم بولدى دىگەرگۇن،
ئىشقىڭ مېنى ئەتتى مىسالى جەيھۇن،
گويا بىر بۇلبۇلى شەيدا ئەيلەدى.

سېنىڭ ئىشقىڭ مېنى ئەتتى دىۋانە،
ھەسرەتلەرىڭ بىلەن بولدۇم ھەمخانە،
فىراقىڭدا كۆيدۇم مىسلى پەرۋانە،
بەشىۋز يىگىت ماڭا ھەمراھ ئەيلەدى.

ناگەھاندىن تارتىپ گىردابى خۇنخار،
ئالتە ئاي ئول يەردە بولدۇق گىرىفتار،
خۇداغا يالبارىپ يىغلادۇق بىسيار،
كۇندىن ـ كۇنگە ھالىم تەباھ ئەيلەدى.

بىر كۈن جۇش ئۇرۇپ دەريايى ئۇممان، ئوقۇغان دۇئاسى ئەيلەمەك ئەسەر،
بارچەنى غەرق ئېتىپ ئەيلەدى پىنھان، سۈرەتىمنى ئەتتى سۈرەتسىل ـ بەشەر،
مۇساھىپ ھەمدەمىم ئول يارۇ ياران، ئەۋازىشلاپ مېنى ئول ياخشى دىلبەر،
تەكرى ھۈكمى بىلەن قەزا ئەيلەدى. مېنى بۇ غەملەردىن رەھا ئەيلەدى.

بىر تەختە ئۇستىدە قالدىم مەنى زار، تەخت ئۇستىدە قىلدى پەرى ئىشارەت،
ھېچ كىمسە بولماسۇن مەندەك دىلفىگار، بۇزۇلغان كۆڭلىمىز بولدى ئىمارەت،
قىسمەتىم شول ئېتىپ ياراتقان جەببار، بىرنەچچە ۋەقتسۈرۈبان ئەيش‌ئىلە ئىشرەت،
ياخشى ھەمدەملەردىن جۇدا ئەيلەدى. بىزلەرگە كۆپ زەۋقۇ سەفا ئەيلەدى.

ئۇچ كېچە، ئۇچ كۈندۈز يىغلاپ دەۋامەت، مېھرئەنگىز دېمىشلەر جادۇنى قىزى،
دەريانىڭ ئىچىندىن چىقتىم سەلامەت، ياخشىلىق ئەيلەيۇپ يېبەردى بىزى،
ياراتقان قادىرىم ئەيلەپ ئىنايەت، ئەگەر بەيان ئەتسەم بۇ پىنھان سۆزى،
قايتا باشدىن جانىم ئەتا ئەيلەدى. مېنىڭ بىلەن ئەھدۇ پەيما ئەيلەدى.

بىر نەچچە كۈن بولدۇم قايغۇدىن ئازاد، ئاندىن كېتىپ تۇشتىم خەتەرلىك جايغە،
ۋە لېكىن نەيلەيىن خاتىرىم ناشاد، كېچە ـ كۈندۈز قالدىم ئاھ ئىلە ۋايغە،
فەلەكنىڭ ئىلكىدىن داد ئىلە بىداد، ئەقلىم ئازىپ تۇشتۇم ئول رۇدەپايغە،
يەنە كۆرگىن نەچۈك جەفا ئەيلەدى. باشىمغا كۈلفەتى بەلا ئەيلەدى.

ناگاھ بىر جادۇنىڭ تۇشتۇم قولىدە، بارىپ رۇدەپانىڭ بارچەسىن قىردىم،
ۋەھشى ئەيلەپ سالدى ھىجران چۆلىدە، باشىن ئۇزدىم جەھەننەمگە يىبەردىم،
مەن نەيلەيىن پىشانەمنىڭ شۇرىدە، كۆرمىگەن بەلانى بۇ يولدا كۆردىم،
كۆز ياشىم قانلارى دەريا ئەيلەدى. تەكرىم بۇ كۈلفەتلەر رەۋا ئەيلەدى.

ۋەھشىلەر ئىچىندە كەزدىم ئاھ ئۇرۇپ، ئاندىن سوڭ بېلىمنى مەردانە باغلاپ،
كۆزلەرىمنى قانلىق ياشغە تولدۇرۇپ، بىرنەچچە كۈن يۈردىم سېنى سوراغلاپ،
بىر گۈنبەزگە يەتتىم نەچچە كۈن يۈرۇپ، بىر زەڭگىلەر تۇتۇپ، قولۇمنى باغلاپ،
جەسەد ـ جانىم قورقۇپ ئىنبار ئەيلەدى. ھەر بىرى مىڭ تۈرلۈك جەفا ئەيلەدى.

گۈنبەز ئىچرە كۆردۈم تۇرفە بىر جانان، سىدق ئىلەن يىغلادىم باغلابان ئىخلاس،
كۆزىگە تەلمۇرۇپ، يىغلادىم چەنىدان، پىرىم شاھى مەردان قىلدىلار خەلاس،
باشىم يەرگە قويۇپ ئەيلەدىم ئەفغان، يەنە مەدەد قىلدىلار خىزر ئىلە ئىلياس،
رەھمى كېلىپ ئولدەم دۇئا ئەيلەدى. قايغۇدىن كۈلفەتىدىن سەۋا ئەيلەدى.

بىر زەڭگىدىن قاچىپ كىردىم دەريا‌گە،
قايتادىن ئۆزۈمنى سالدىم سەۋداگە،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ قادىر خۇداغە،
كۆرگىن نەچۈك قىسمەت خۇدا ئەيلەدى.

بىرنەچچە كۈن كەتتىم دەريادە ئاقىپ،
يىراغلىق ئوتىغە باغرىمنى ياقىپ،
غەرق ئەتتى باشىمغە توپانلار چاچىپ،
يەنە مىڭ شورىشى دەريا ئەيلەدى.

دەريانىڭ ئىچىندە بىر ياغاچ كۆردۈم،
تەلپۈنۈپ ئول جايغە ئۆزۈمنى ئالدىم،
بارىپ ئول ياغاچنىڭ ئۈستىگە مىنىدىم،
خەستە كۆڭلۈم شۈكر خۇدا ئەيلەدى.

ئۈچ كېچە، ئۈچ كۈندۈز يىغلاپ جەفادىن،
ئول ياغاچ ئۈستىندە ئەيلەدىم مەسكىن،
ناگەھاندىن بىر قۇش ئۇچىدى ھەۋادىن،
قەسد ئېتىپ جانىمغە جەفا ئەيلەدى.

ئول قۇشنىڭ پايىدىن تۇتدۇم مەستانە،
شۈلدەم مېنى ئالىپ چىقتى ئاسمانە،
مېنىڭ ئۈچۈن يۈز تۈتۈپ قادىر رەھمانە،
مەلائىكلەر زىكرى ـ سەنا ئەيلەدى.

مېنى ئۇ قۇش ھەم كۆتەرىپ كېتىۋردى،
پەرۋاز ئېتىپ ئاشيانغە يېتۈردى،
نەۋازىشلار قىلىپ ھالىمنى سوردى،
بىزنى بۇ غەملەردىن سەۋا ئەيلەدى.

ئۇ قۇشنى ئاتىنى بۇ خەلقى جەھان،
ھەم سۈمرۇغ دېمىشلەر ھەم شاھى مۇرغان،
كۈھىقاف ئۈستىدە ئەيلەمىش ئاشيان،
مېنىڭ بىرلە ئۈلفەت بەنا ئەيلەدى.

كۆكسۈمنى چاك ئېتىپ قانلار يىغلادىم،
كېسىپ ـ كېسىپ قارا باغرىم تۈزلادىم،
بىر ـ بىردىن ئەرزى ھالىم سۆزلەدىم،
رەھمى كېلىپ بىزگە نىگاھ ئەيلەدى.

چىدايالماي ئاخىر مېنى كۆتەردى،
جەفا تارتىپ دەريالاردىن ئۆتكۈردى.
قىرىق كۈن ئۇچۇپ بۇ مەنزىلغە يەتكۈردى
مېنىڭ ئۇچۇن جانىن فىدا ئەيلەدى.

كۆپ جەفالار چېكىپ باغىمكە كىردىم،
باغبان بولۇپ ئالما ـ نارىن تەرمەدىم،
شۈكرى لىللاھ يەنە جەمالىڭ كۆردىم،
تەڭرى سېنى بىزگە ئەتا ئەيلەدى.

بەلالاردىن قاچىپ كىردىم دەريا‌گە،
ھەر زەمان ئۇچرادىم تۈرلى جەفا‌گە،
قۇلاق سال دىلبەرا ئۇشبۇ سەۋدا‌گە،
بىزگە بۇ قىسمەتنى خۇدا ئەيلەدى.

سەن ـ سەن سەنەۋبەرنى ۋەفالىق يارى،
ساڭا فىدا بولسۇن جانۇ ئەفكارى،
مۇختەسەر ئەيلەسەم ئۇشبۇ دەفتارى،
بول بىۋەفا كىمگە ۋەفا ئەيلەدى.

ئەلقىسسە، مەلىكە:
— ئول ياخشىلىق قىلغان بولسا ئالىپ كەلگىل، — دېدى. ئېرسىسە، سەنەۋبەر مەلىكەنى كۆڭلىنى ئۇۋلاپ ئېيتقانى:

قىزىل يۈزلۈك، قەلەم قاشلىق نىگارىم،
سەندىن ئۆزگە سۆيەر يارىم يوق مېنىڭ.
تازە گۈلىستانىم ماھى ئەنۋارىم،
ھەسرەتىكدە ھېچ قەرارىم يوق مېنىڭ.

سېنى كۆرسەم بولۇر فىتنە كۆڭلۈم شاد،
جەمالىڭ غەمىدىن بولۇرمەن ئازاد،
لەزاكەت باغىدە قامەتى شەمشاد،
سەندىن ئۆزگە زۇلفى تارىم يوق مېنىڭ.

نازلىق دىلبەرسەنسەن ۋەفالىق جانان،
يۈزىڭنى كۆردىمۇ، قالمىشىم ھەيران،
يۈزمىڭ فىدا بولسۇن ساڭا شىرىن جان،
لەبلەرىڭدەك شەكەر باردىم يوق مېنىڭ.

ساڭا فىدا بولسۇن بۇ شىرىن جانىم،
بىر زەمان كۆرمىسەم چىقار فىغانىم،
سەنسەن تاجى سەرىم رۇھى رەۋانىم،
سەندىن غەيرى لالەزارىم يوق مېنىڭ.

سەنەۋبەرنىڭ ياری گۈل يۈزلۈك دىلبەر،
ساڭا فىدا بولسۇن ھۇرۇ پەرىلەر،
ئىشقىڭدا بولمىشىم مىسلى سەمەندەر،
سەندىن ئۆزگە تودە يارىم يوق مېنىڭ.

ئەلقىسسە، ئاندىن سوڭ شول جايغە تۇشتىلەر. سەنەۋبەر بارىپ مېھرئەنگىزنى گۈل پەرى قاشىغە ئالىپ كەلدى. مېھرئەنگىز گۈل پەرى بىلەن تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئىدى. ئىرسە سەنەۋبەر بىر سۆز ئايتقانى:

ئىككى گۈزەل تەخت ئۈستىدە ئولتۇرمىش،
ھۇسنى مەڭزەر بىر دەۋلەتلىك ھۇمايغە.
ئىككى ماھنى ھەق مۇيەسسەر ئەيلەمىش،
بىرى كۈنگە مەڭزەر، بىرىسى ئايغە.

بىرىنىڭ بار ئىكەن مۇرەسسەۋ تاجى،
ھۇسنى ئالار ئاي ۋە كۈندىن باجى،
مەن بولمىشام ئىككىسىنىڭ مۇھتاجى،
ستەم ئەيلەپ ئالدى مېنى جەفاغە.

بىرسىدۇر مەلەك، بىرسى رىزۋان،
بىرسىنىڭ ھۇسنى بىر ماھى تابان،
بىرسىنىڭ قامەتى سەرۋى خىرامان،
بىرى ئوخشار قىش ئاچىلغان رەئناغە.

بىرسىنىڭ لەبلەرىدە بالىى بار،
ئاق يۈزىدە قوشە ـ قوشە خالى بار،
بىرسىنىڭ باغچەسىنىڭ ناری بار،
كۆزى مەڭزەر بىر نەرگىسى شەھلاغە.

ئىككى دىلبەر بىر ـ بىرىغە قاش قاقىپ،
باغرىمنى كۆيدۈرۈپ، ئوتلارغە ياقىپ،
سەنەۋبەر ئۇلارنىڭ ھۇسنىغە باقىپ،
ئوخشامىشدۇر بىر بۇلبۇلى شەيداغە.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر خۇشۋەقىت بولۇپ، چىن ۋىلايىتىغە ئەزىم ئەتتىلەر. ناگاھ ئول دەريايى ئافەت سەنەۋبەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈندى. جۆرەلەری يادىغە تۇشۇپ فەرياد قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

ئەۋۋەل ئەتتى شاد ـ خۇررەم،
ئاخىرى خەراب ئەيلەدى.
كۆڭلىمىزگە تولدۇرۇپ غەم،
باغرىمنى كەباب ئەيلەدى.

كىمگە بىرۇر رەنجۇ مېھنەت،
باشىمىزغە كېلىپ كۇلفەت.
كىمگە بېرىپ تاج ـ دۆلەت،
ئىچىدۇكىن شەراب ئەيلەدى.

مەن قايان بارايىن دادغە،
يۈرەكىم تولدۇرۇپ دەردغە.
خەستە جانىم ياقىپ ئوتغە،
باغرىمنى كەباب ئەيلەدى.

سەنەۋبەر دەر بۇيلە خۇدا،
كى باشىمغە سالدى سەۋدا.
ئەي يارانلار فانى دۇنيا،
كىمسەگە ۋەفا ئەيلەدى.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر ئايدى:
— مەن مۇنـدا بەش يـۈز يـىگـىت
بىرلە كېلىپ ئىددىم. ھالا مەن ئۆزۈم (يالـ
غۇز) بارسام،. جۆرەلەرىمنىڭ ئاتاسى كۆرۈپ،
پەرزەندلەرىنى سورسە نەجەۋاب بېرەيمن؟—
دەپ ئاتاسىغە خەبەر قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

ئەگەر بارساڭ شاھى خۇرشىد يانىغە،
ئوشۇل مېھرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.
كۆيۈپ ـ يانىپ يىراغلىقنىڭ ئۆتىغە،
ھالى پەرىشانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

يۈسۇفنىڭ ئاغاسى چاھغە تاشلادى،
يەئقۇب ئوغلى ئۈچۈن قانلار يىغلادى.
ئىلاھىم يۈسۇفكە پەناھ ئەيلەدى،
خەتەرلىك كارۋانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

ئاشىق بولۇپ سىينەسىغە تاش ئۇرۇپ،
پەرۋانەدەك ئىشـق ئوتىغە باش ئۇرۇپ.
فەلەكنىڭ قولىدا جەفالار كۆرۈپ،
كۆزلەرى گىريانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

ھەرگىز قۇنۇلمادىم بەلادىن قاچىپ،
نەچچە يىللار كەزدىم جانىمدىن كېچىپ،
ئاخىرى مېھنەتنىڭ شەرابىن ئىچىپ،
چاكى گىرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

سەنەۋبەر دەر غەملىك قۇلنىڭ ئوتىغە،
بىر سۆزۈم بار دەيىن كۆڭۈل شادىغە.
نەچچە يىللار يانىپ ئىشقىڭ ئوتىغە،
ئەزىز مېھرىبانىڭ كەلدى دېگەيسەن.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزدىن سوڭ بۇ نامەلى ئول پەرىزاد شاهى خۇرشىدنىڭ خىزمەتىنە بىتىپ يىتىپ بەردى. خۇرشىد شاه ئول خەتنى ئوقۇپ، بەھوش بولدىلار ۋە يەنە هۇشىغە كەلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

شۇكرى هەقنىڭ دەرگاهىغە،
مەقسەدىمىز هاسىل ئولدى.
بىزدىن كەتكەن دەۋلەت قۇشى،
قايتا باشدىن نازىل ئولدى.

كۆتەرىلدى هىجران شەبى،
تاپىلدى كۆڭۈل مەتلەبى.
چىقتى بەختىمنىڭ كەۋكەبى،
يانىدى بەدر كامىل ئولدى.

ئىشىتكىلار ئاهۇ زارىم،
قۇۋانكىلار دوست ـ يارىم.
رويى سىياه رەقىبلەرىم،
هەسرەت چېكىپ بىدىل ئولدى.

كۆرۈڭ بارچە تەڭى تۇشى،
قۇۋانىڭ قووۇم ـ قېرىنداشى.
بۇلبۇل ئولۇپ كۆڭۈل قۇشى،
ئول گۈلزارغە مايىل ئولدى.

خۇرشىد ئايتۇر بۇدۇر زارىم،
ئاچىلدى باغىم ـ گۈلزارىم.
شۇكر يەنە بۇ كۆزلەرىم،
گۈل يۈزىغە نازىر ئولدى.

ئەلقىسسە، خۇرشىد شاه ۋەزىرى ۋەكىل بىرلە ئۇلۇغ بەگلەر شۇكر ئايتىپ رەۋان بولدىلار. بىرنەچچە كۈن قەتئى مەنازىل ۋە تەييى مەراهىل قىلىپ يېتۇشتىلەر. سەنەۋبەر بىر مەنزىل يولغە پىشباز كېلىپ چىقتى. خۇرشىد ئۇزاغدىن ئوغلىنى كۆرۈپ يىغلاپ، قۇچاغىنى ياىپ بەهۇش بولدى ۋە يەنە هۇشىغە كەلدى.

ئەلقىسسە، بەگلەر ۋە خانلاردىن ئانا سىنىڭ ئەهۋالىنى سوراپ، ئۇمەرالار ۋە فۇزەلالار ۋە ئاغا ـ ئىنىلارنى بىر ـ بىر سورىدى ۋە يەنە ئاناسى بىرلە بەگ ـ خانلارغا بىر سۆز ئېيتقانى:

چىن ماچىن شەهرىندىن كەلگەن بەگلەرىم،
خەبەر بېرىڭ بىزنىڭ خانلار ئامانمۇ؟
سۇلەيمان دەۋلەتىم، ئىسكەندەر تىلسىم،
خەبەر بېرىڭ بىرىڭ خانلار ئامانمۇ؟

ساقىنىڭ ئىلكىندىن بادەلەر ئىچكەن،
بۇگۈن مەست ئولۇپ سىرىندىن كەچكەن.
مەيدان ئىچرە سەيران ئەيلەگەن،
باي دەۋلەتلىك نەۋجەۋانلار ئامانمۇ؟

هېچ رەۋشەن ئولمادى سۇندى چىراغىم،
ئاه ئۇرسام ئايرىلماس سىنەمدىن داغىم.
ئىگەسىز قالدىلار باغ ـ چەهار باغىم،
تەر ئاچىلغان گۈلستانلار ئامانمۇ؟

مەنسۇردەك مېنى دارغە ئاستىلار،
ئىبراهىم خەلىلدەك نارغا ئاتتىلار.
مەلائىك سۇرەتلىك قازى، مۇفتىلار،
ئەفلاتۇندەك نۇكتەدانلار ئامانمۇ؟

سەنەۋبەر دەر بۇيلە بولدى قىسمەتىم،
هېچ باشمدەن كەتمەس دەردۇ مېهنەتىم.
چىن شەهرىنە تاج ـ تەختىم، دەۋلەتىم،
ياقۇتلۇق، گەۋهەرلىك كانلار ئامانمۇ؟

ئەلقىسسە، خۇرشىد شاه ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز توي بەردى. ئاندىن سوڭ ئايدىكىم:
ـ ئەي فەرزەند، يۇرگىن ئەمدى چىن شەهرىغە بارالى، هەممە ساڭا ئىنتىزار.
ئىرسە سەنەۋبەر زار ـ زار چۇن ئەبـ
رى نەۋبەهار يىغلاپ بىر سۆز ئايتقانى:

چىن ماچىن شەهرىغە نەچۇك بارايىن،
مەنده شاد ـ خۇررەم كۆڭۈل بولماسە.

www.uyghurkitap.com

ھەمدەملەر يۈزىنە نەچۈك قارايسەن،
كۈلۈپ سۆزلەمەككە تىلسم بولماسە.

ھەر كۈنۈم بولۇپتۇر بىر ئايدىن بەتتەر،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ ئەۋقاتىم ئۆتەر.
ئۆزۈمنىڭ بۇ دەردتە بولغانىم يېتەر،
كاشكى، ئەلدىن ماڭا خىجىل بولماسە.

مېنىڭ بىلەن كەلگەن ئۇل يار ـ ياران،
بارچەسىن غەرق ئەتتى دەريايى ئۇممان.
شۇم فەلەك ئەيلەدى يەر بىرلە يەكسان،
نەيلەيىن ئۆزۈمغە ئۆلۈم بولماسە.

ئاللادىن ئىستەدىم بەردى بۇ گەنجى،
بىر يار ئۇچۇن يۈرده بولدۇم دولانچى.
مەن نەيلەي چەكمىسەم مېھنەتۇ رەنجى،
ھەيلەيىن تۇرماغىم ھالىم بولماسە.

سەنەۋبەر دەر نېلەر چەكتىم ھىجرانلار،
ياقامنى چاك ئېتىپ قىلدىم فىغانلار.
چىن شەھرىغە نەچۈك باراي، يارانلار،
مۇساھىب دوستلارىم ياريم بولماسە.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزنى ئىشتىپ ھەممە پەريشان بولدىلار. ئەمما، شول زەمان سەنەۋبەرنىڭ يادىغە خىزر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرگەن نىشانلارى تۇشتى. ھەزرەت نىشانە بېرىپ: «ئەي فەرزەنىد، ھەر ۋەقىت باشىڭغە مۇشكۈل ئىش تۇشسە بۇنى دۇد قىلغىل، ھازىر بولۇرمەن!» دەپ ئىدىلەر.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر ئۇل نىشانەنى دۇد ئېتىپ، ھەزرەت خىزىر ئەلەيھىسسالامنى تەلەب قىلغانى بۇ تۇرۇر:

خىزر، ئىلياس پەيغەمبەرىم،
مەردۇ مەيدانىم كەل ئەمدى.
ھەقنىڭ پەيغەمبەرى بولغان،
قۇتبى دەۋرانىم كەل ئەمدى.

ماڭا يۇز ماجەرا ئولدى،
روزگارىم قارا بولدى.
يەنە بەختىم سىياھ ئولدى،
ماھى كەنئانىم كەل ئەمدى.

ھەقىقەت شەرابىن ئىچكەن،
مەئرىفەت بازاردىن ئاچقان.
تەرىقەت يولىدىن ئۆتكەن،
ئۇلۇغ ئىشانىم كەل ئەمدى.

ئىستەرەم خىزر، ئىلياسى،
كېلىپ غەۋس ئىلە غىياسى.
مۆئمىنلەرنىڭ مۇقتەداسى،
ياخشى سۇلتانىم كەل ئەمدى.

ئەلقىسسە، شول زەمان ھەزرىتى خىزىر ئەلەيھىسسالام ھازىر بولدىلار. سەنەۋبەر ئەلەيھىسسالامغە ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بىر سۆز ئايتقانى:

ئەرزىمنى ئىشىتىڭ ئەزىز ئىشانلار،
ئەمدى بۇ كۈن ئۇمرۇ جاننى نەيلەيىن.
كېرەكمەسدۇر دۇنيانىڭ گەنجۇ گەۋھەرى،
مۇساھىبسىز بۇ دەۋراننى نەيلەيىن.

سۆزلەمەككە ھەرگىز كىشىم بولماسە،
ئالدانماقا يازۇ قىشىم بولماسە.
بۇلبۇل بولۇپ كۆكۈل خۇشۇم بولماسە،
تەر ئاچىلغان گۈلىستاننى نەيلەيىن.

يانمدا بار ئىدى بەشيۈز مەھرەم،
بولدىلار بۇ جايدا بارچەسى بەرھەم.
ئۇلار ئۇچۇن تازە بولدىلار ماتەم،
دوست ـ يارسىز بۇ جەھاننى نەيلەيىن.

ئەۋۋەلا ئاشقىلىق كويىغە تۇشتۇم،
نەچچە يىل جۇدالىق ئوتىغە پىشتىم.
قايتا باشىدىن بۇ سەۋداغە ئۇلاشتىم،
ئەيشى ئىشرەت خانمانىنى نەيلەيىن.

سەنەۋبەر دەر بۇگۈن دەردىم قوزغالدى،
جۇدالىغ ھەسرەتى جانغە ئوت سالدى.
بارچە دوست، يارانلار تەلمۇرۈپ قالدى،
ئەمدى بۇيلە ئۇمرى جانىنى نەيلەيمن.

ئەلقىسسە، خىزىرئەلەيھىسسالام جاينەماز-
لارىنى يايدىلار، ئىككى رەكئەت نەماز ھا-
جات ئوقۇدىلار. ئايدىلار:

ــ ئەي سەنەۋبەر، دۇنيا ئىختىيىمن،
سەن «ئامىن» دېگىل. شايەدكى، پەرۋەردە-
گار مېھرىبانلىق ئەتكەي.

سەنەۋبەرنىڭ دۇئاغا قول كۆتەرىپ
ئايتقان مۇناجاتى بۇ تۇرۇر:

بىر ئاسىي قۇلۇڭمەن كۆپتۇر گۇناھىم،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.
ئەۋۋەل رەھىمدۇر ئاتىڭ ھەم رەھمان،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.
كەربەلا دەشتىدە قالمىشەم شەھىد،
بىر مىسكىن گەدامەن قىلما نائۇمىد.
بىھەققى كەلامىڭ قۇرئانى مەجىد،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ئەرش ئىلە كۇرسىدۇر، لەۋھ ئىلە قەلەم،
سېنىڭ دەرگاھىڭغە بولدى مۇكەررەم.
بىھەققى ھەۋۋاۋۇ ھەزرەتى ئادەم،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

دەرگاھىڭە كەلدىم تىلەيۇپ ھاجات،
مەقسۇدۇم تىلەرمەن ئەيلەپ مۇناجات.
بىھەققى شول تۇران يەتتە سەماۋات،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

سۇنئىڭدىن ئالەمنى ياراتقان جەببار،
مېنى بول ئارادە قويما يەنە زار.
بىھەققى بېھىشتى تەھتەتۇل ــ ئەنھار،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

قەھرىڭدىن دەۋزەخنى ئەيلەدىڭ بەرپا،
كافىرلارغە ئانى ئەيلەدىڭ مەئۋا.
بىھەققى ھۇرمەتى جۇملە ئەنبىيا،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

بىر ئاتىڭ رەھمانىدۇر، بىر ئاتىڭ رەھىم،
سەنالار ئايتامەن، تىلىمدە زارىم.
بىھەققى ھۇرمەتى ئۇل مۇسا كەلىم،
ئاسان ئەت مۇشكىلىم قويما بۇ زارە.

تۆرتلەنچى ئاسماندا ھەزرەتى ئىيسا،
دەمىدىن مۇردەلەر بولدىلار گويا.
بىھەققى جىبرەئىل مەسجىدى ئەقسا،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

كەئبەنى ستۇنى ھەنانۇمەنان،
نالىشمدىن تىترەر يەتتە قات ئاسمان.
بىھەققى ئىبراھىم خەلىلۇر ــ رەھمان،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ئۇممەتلەرنىڭ پۇشتى پەناھى بولغان،
ئۇممەت ــ ئۇممەت دەپ كۆپلەر يىغلاغان،
بىھەققى ھۇرمەتى شول فەخرى جەھان،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ئەبۇ بەكرى، ئۇمەر ئالەمغە سەرۋەر،
رەسۇلنىڭ دوستىدۇر ئۇسمانى ھەيدەر.
بىھەققى ھۇرمەتى جۇملە پەيغەمبەر،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ھەسەن بىرلە ھۇسەين سەييىدى ئالەم،
سېنىڭ دەرگاھىڭغە بۇلار مۇكەررەم.
بىھەققى ھۇرمەتى مەككەئى ئەئزەم،
مۇشكۈلۈم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ئىبراھىم خەلىلنى سالدىلار ناره،
ئۇل زەمان ئۇل ئاتەش دوندى گۇلزارە.
بىھەققى ئىسمائىل ھاجى ئاسارە،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

غەربىلەرنىڭ ئاقار كۆزىنىڭ ياشى،
رەھمى كېلىپ ھالىن سورىماس ھېچ كىشى.
بىھەقىقى يەتىملار كۆزىنىڭ ياشى،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

سەنەۋبەر قۇل دەر ئەيلەپ مۇناجات،
نالىشىدىن تىترەر يەتتە ساماۋات.
بارچەنى ياراتقان قازىيۇلھاجات،
مۇشكىلىم ئاسان ئەت قويما بۇ زارە.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى خىزىر ئەلەيھىسسالام ۋەسەلات بەش پەنجەلەرنى «بىسمىللاھ» دەپ دەريا غە ئۇردىلار. ئىبرسە، بەش كىيىمە دەريانىڭ ئىچىدىن جۇش ئۇرۇپ چىقتىلار. ھەر كىيىمەدە يۈز پىگىت ئولتۇرۇپ ئىدى. بارچەسىنىڭ ھۆسنى ماھى ئۇنەۋۋەر ئىبردى. سەنەۋبەر بۇلارنى كۆرۈپ خۇشۋەقت بولۇپ، خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىغە شۇكرى ئايتىپ بىر سۆز ئايتقانى:

شۇكرى ھەقنىڭ دەرگاھىغە،
كۆر نەچۈك فەرمان ئەيلەدى.
كەرەم قىلدى قۇللارىغە،
قايتادىن شادمان ئەيلەدى.

كور ئولسۇن رەقىبنىڭ كۆزى،
مەلامەت ئەيلەمىش بىزى.
دۇشمەنلەرنىڭ تەئىنە سۆزى،
يۈرەكىمنى قان ئەيلەدى.

تاشلارغە ئۇرۇپ باشىمنى،
نەلەر تۆكدۇم كۆز ياشىمنى.
مېنىڭ بۇ مۇشكىل ئىشىمنى،
ھەق ئىگەم ئاسان ئەيلەدى.

سەنەۋبەر دەر بۇ غەم زارىم،
كەرەم ئەيلەپ بىرۇ بارىم.

مۇندا كەلگەن دوستۇ يارىم،
قايتادىن شادمان ئەيلەدى.

ئەلقىسسە، سەنەۋبەر ئول دىلبەرى نامدارنى كۆرۈپ بىر سۆز ئايتقانى:

ئەي يارانلار، مۇسۇلمانلار،
دەۋلەت بىزگە ماھىر ئولدى.
ئون ئىككى بەگۇ سۇلتانلار،
خىزمەتىمدە زاھىر ئولدى.

نەلەر چەكتىم مەن كاھىشى،
نەلەر ئاقتى كۆزۈم ياشى.
ئاخىر كېلىپ دەۋلەت قۇشى،
باشىم ئۆزرە چادىر ئولدى.

چىقتى دەۋلەتنىڭ ئەختەرى،
يازىلدى غەمنىڭ دەفتەرى.
دۇنيانىڭ گەنجى - گەۋھەرى،
خىزمەتىمدە زاھىر ئولدى.

بىرىسى تازە تەر گۈلۈم،
بىرىسى ساچى سۇنبۇلۇم.
يارنى كۆرۈپ خەستە كۆڭلۈم،
جەمالىغە ماھىر ئولدى.

سەنەۋبەر دەر بۇ ئىرادە،
سۆزۈڭ ئەيلەمە زىيادە.
ئەمدى سۆزلەمە بۇ دادە،
ئەمدى دەردىڭ زاھىر ئولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار مۇرادىغە يېتىپ، ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولدىلار.
ھەركىم جەفا چەكسە، راھەت كۆرۈر.

كەنجى كۆپىۋغول

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا، ئۇزاق ئۆتمۈش زاماندا، بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ مەملىكىتى ئاۋات، خەلقى بايا‌شات تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھنىڭ خەزىنىسى ئالتۇن - كۈمۈش، ياقۇت - مەرۋايىت، تاۋار - دۇردۇن ۋە باشقا ئېسىل ماللارغا، ئامبارلىرى ھەر خىل ئاشلىقلىقا تولغانىكەن. دالىلىرىدا تۆگە، كالا، ئات، قويلار مىغىلداپ يۈرىدىكەن. پادىشاھ مەملىكىتىدىن خاتىرجەم ئىكەن. ئايلار ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ، يىللار ئۆتۈپىتۇ، لېكىن پادىشاھ پەرزەنت يۈزى كۆرمەپتۇ. ۋەزىرلەر پادىشاھقا يەنە ئۆيلىنىپ بېقىشقا مەسلىھەت بېرىپتۇ. لېكىن پادىشاھنىڭ يەنە ئۆيلىنىشىكە كۆڭلى تارتمايدىكەن. پەرزەنت كويىدا كۆرۈنمىگەن تېۋىپى، قىلمىغان ئامالى قالماپتۇ. ئەمما نەتىجىسى بولماپتۇ. شۇڭلاشقا يېشى چوڭايغانسېرى پادىشاھنىڭ ئاغزىغا تاماق تېتىمايدىغان، كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيدىغان، كۈنلىرى كۆڭۈلسىز ئۆتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ۋەزىر - ۋۇزۇرالىرى بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگەچكە پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، غەم - غۇسسىدىن خالىي قىلىش ئۈچۈن ھەرخىل كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولماپتۇ. پادىشاھ كېچەكۈندۈز خۇداغا ئىبادەت قىلىپ، «ئاھ ئۇلۇغ خۇدا، بەندىلىرىڭ ئېچىدىن مېنى پادىشاھ قىلىپ كۆتۈرۈپ ئېزىزلاپ، ھېسابسىز بايلىققا ئىگە قىلدىڭ. ئەمدى تەخت ۋارىسىم — پەرزەنت ئوتتىدا كۆيدۈرمىگەيسەن» دەپ تىلەيدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئەنە شۇنداق تىلەكلەر بىلەن جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرغىنىدا ياساۋۇللارىدىن بىرى كىرىپ يەر سۆيۈپ ھۇرمەت بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ئاندىن پادىشاھقا:

— كەرەمسىڭ شاھ ئاتىمىز، بۇگۈن ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا بىر قەلەندەر كېلىۋىدى، نان بەرسەكمۇ، ئاشلىق بەرسەكمۇ، مال بەرسەكمۇ، كۈمۈش بەرسەكمۇ ھېچقايسىسىنى ئالماي، يا كەتمەي تۇرۇۋالدى. ئۇنداق بولسا ساڭا نېمە كېرەك، دېسەك، «مېنى پادىشاھىڭلارنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىڭلار، مەن ھېچنېمىگە موھتاج ئەمەسمەن، بەلكى پادىشاھىڭلار ماڭا موھتاج» دەپ تۇرۇۋالدى. شۇڭا ئالدىلىرىغا كىردىم، شاھىمىزنىڭ قانداق يولىورۇقى بار ئىكەن، — دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ:

— باشلاپ كىرگىن، — دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ.

ياساۋۇل ھايال بولمايلا، بۇ سۆزۈن چىراي دۋانىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ھازىر قىلىپتۇ. دۋانە پادىشاھقا سالام بەر-

گەندىن كېيىن:

— ھەي پادىشاھ، سەن موھتاج نېمىگە مەن قادىرمەن. ئەتراپىڭدىكى ھەممە ئادەملىرىڭنى چىقىرىۋەتكىن، پەقەت ئىككىمىزلا قالغاندا، يالغۇز ئۆزۈڭگە دەيدىغان گېپىم بار، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئەتراپىدىكىلەرگە قول ئىشارىتى بىلەن چىقىپ تۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ.

ئىككىسى قالغاندىن كېيىن دۇئانە:

— سەن پەرزەنت ئوتىدا كېچە - كۈندۈز كۆيۈپ، خۇدادىن بىرەر پەرزەنت ئاتا قىلىشنى، تىلەپ يۇرىسەن، شۇنداقمۇ؟ — دەپ سوئال قويۇپتۇ.

ھېچقاچان كۆرمىگەن بۇ قېرىنىڭ بۇ سوئالنى قويۇشى پادىشاھنى ئۇمىدلەندۇرۇپتۇ.

— شۇنداق تەقسىر، شۇنداق. بۇنىڭ بىر ئامالى بارمىكىن، — دەپتۇ پادىشاھ ئالدىراپ. دۇئانە:

— مەن باشتىلا، بۇنىڭغا مەن قادىر، سەن خاتىرجەم بول، مۇرادىڭغا يېتىسەن دېدىمغۇ، — دەپتۇ. ئاندىن قوينىدىن بىر ئالمىنى چىقىرىپ:

— مانا بۇ ئالمىنى بۇگۈن كەچتە يېتىشتىن بۇرۇن خوتۇنۇڭ بىلەن قاق ئوتتۇرىدىن تەڭ بۆلۈپ ئىككىڭلار يەپ ئاندىن ياتىسىلەر. شۇنىڭ بىلەن مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپ و ئاي و كۈن و سائەت ئۆتكەندە خوتۇنۇڭ بىر ئوغۇل تۇغىدۇ... پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خۇددى خىزىر يولۇققاندەك خۇشال بولۇپ ئالمىنى ئېلىشقا تەمشەلگەنىكەن، دۇئانە:

— ھاي ئالدىرىما، تېخى گېپىم تۈگىمىدى. ئەمما بىر شەرتىم بار. شۇنىڭغا كۆنسەڭ ئاندىن ئالمىنى بېرىمەن، — دەپتۇ.

پەرزەنت كويىدا پىشىپ يۇرگەن پادىشاھ:

— ھېلىغۇ شەرتىڭ بىر ئىكەن، ئەگەر مىڭ شەرتىڭ بولسىمۇ بەجا كەلتۈرىمەن. بايلىقلىرىمنىڭ ھەممىسى كەتسىمۇ مەيلى، — دەپتۇ.

— ھەي پادىشاھ، — دەپتۇ دۇئانە، — مېنىڭ بۇ شەرتىمنى ئادا قىلىشقا بىر تېگىمۇ كەتمەيدۇ. مېنى ئۇلۇغ كارامەتلىك تەڭرى مال - دۇنياغا ھېرىس قىلىپ ياراتمىغانىكەن. مەن بىر مەجنۇن ئادەممەن، مېنىڭ قولۇمدىن كىشىلەرگە ياخشىلىقلا كېلىدۇكى، ھەرگىز يامانلىق كەلمەيدۇ. شەرتىم شۇكى، پەرزەنتىڭ تۇغۇلۇپ يەتتە ياشقا كىرگۈچە ئۆزۈڭ خالىغانچە تەربىيەلەيسەن. توپتوغرا يەتتە ياشقا كىرگەن كۈنى مەن ھازىر بولىمەن - دە، بالىنى ماڭا تاپشۇرىسەن، ئۇندىن كېيىنكى بالاغەتكە يەتكۈچە بولغان تەربىيىسىنى مەن ئېلىپ بارىمەن، مۇشۇ شەرتىمگە ماقۇل بولساڭ پەرزەنت كۆرىسەن. ماقۇل بولمىساڭ ئالمىنى قايتا قوينۇمغا تىقىمەن - دە، يولۇمغا راۋان بولىمەن، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ پەرزەنت كۆيىدا چوغ بولۇپ كۆيۈپ يۇرگەنلىكى ئۈچۈن، كېيىنكى ئىشلار خۇدانىڭ بۇيرۇقى بىلەن بولار، دەپ ئويلاپتۇ - دە، دۇئانىڭ شەرتىگە ماقۇل بوپتۇ. دۇئانە ئالمىنى پادىشاھقا بېرىپتۇ ۋە يولىغا راۋان بوپتۇ.

كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار ئۆتۈپ پادىشاھنىڭ ئايالىنىڭ ئاي - كۈنى توشۇپ شۇنداق بىر ئوغۇل بالا تۇغۇپتىكى، بۇنىڭدىن ئاي خەجىل، كۈن خىرە بولۇپ كەتكۈدەك چىرايلىق ئىكەن. بالىنىڭ جامالى

دىن جاھان تېخىمۇ يورۇپ كېتىپتۇ. بۇ خۇشاللىقتىن پادىشاھ پۈتۈن يۈرتقا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ، پادىشاھلىقنىڭ پۈقرالىرىمۇ بۇنىڭدىن بەك سۆيۈنۈپ شاد ـ خۇرام بولۇشۇپتۇ.

بالا شوخ، زېرەك، ئەقىللىق بولۇپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن بەك خۇشال بولۇپ، بالىنى تەربىيىلەشكە ئۆلىمالاردىن ئوقۇتقۇچى تەيىنلەپ بالىنى ھەر تەرەپلىمە ياخشى تەربىيىلەشنى بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ ھەر كۈنى ئىككى سائەت بالىسى بىلەن بىللە بولۇپ، ئەلنى باشقۇرۇش جەھەتلەردە ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئىلىم سالىدىكەن. بۇ چاغدا پادىشاھ ئۆزىنىڭ دۈشمەنىگە بەرگەن بۇرۇنقى ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. بالا دەل يەتتە ياشقا كىرگەن كۈنى ھېلىقى قېرى دۈشمەن دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولۇپ، پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىپتۇ. ياساۋۇللار پادىشاھنىڭ ئىجازىتى بىلەن دۈشمەننى ئوردىغا باشلاپ كىرىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھ ئوغلىغا تەلىم بېرىۋاتقانىكەن. دۈشمەننى كۆرگەن پادىشاھنىڭ ئۆچى ئۆچۈپتۇ. دۈشمەن ئۇدۇل كېلىپ بالىغا:

— ئوغلۇم، بېرى كەل، مەن سېنى ئۆز تەربىيەمگە ئالغىلى كەلدىم، — دەپتۇ. ئامال قانچە؟ پادىشاھ لەۋزىدە تۇرۇپ، ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ بالىنى بەرمەكتىن باشقا ئامال تاپالماپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ دۈشمەن پادىشاھنىڭ قەلبىدە «ئۇلۇغ دانىشمەن، ھەممىگە قادىر» ئەۋلىياغا ئايلانغانىكەن.

شۇنداق قىلىپ دۈشمەن بالىنى يېتىلەپ گەپ ـ سۆز قىلمايلا ئوردىدىن ئايرىلىپتۇ. بىر دەشت ـ باياۋانغا يېتىپ بارغاندا بالىنىڭ تەشنالىقى ئېشىپ، قورساقلىرى ئېچىپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا چۆلدە يوغان بىر دەرۋازا كۆرۈنۈپ قالىدۇ. دۈشمەن دەرۋازىنى ئېچىپ بالىنى يېتىلەپ كىرگەندىن كېيىن:

— ھە ئوغلۇم، قورسقىڭ ئاچقاندۇر. ئەمدى تاماق ئېتىپ يەيمىز، سەن مانا بۇ قازانىنى تازىلاپ ماي قۇيۇپ تەييارلاپ تۇر، مەن جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇن تېرىپ كېلىمەن، — دەپ دەرۋازىنى قۇلۇپلاپ بايا ۋان تەرەپكە يول ئاپتۇ. بالا نېمە قىلارىنى بىلمەي ئاچلىق، تەشنالىق ۋە ھېرىپ چارچاشتىن ئوچاق يېنىدا ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈشىدە بىر ئاپئاق ساقال نۇرانە بىر ئادەم كېلىپ: «ھەي ئوغلۇم، سەن بىر دۈشمەنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىڭ، پەخەس بول ۋە ھودۇقما، سەن مېنىڭ دېگەنلىرىم بويىچە ئىش قىلساڭ ئامان قالسەن، بولمىسا دۈشمە يەم بولىسەن. سېنى يېتىلەپ كەلگەن بۇ قېرى ئادەم سۈرىتىگە كىرىۋالغان ئاق دېۋە. ئۇ ھازىر يەتتە جاڭگالنىڭ ئوتۇنىنى يۇدۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئوتۇننى ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن سېنى ئوچاقلارغا ئوت قالا، دەيدۇ. مانا شۇ ۋاقىتتا سەن، «ھەي ھۇرمەتلىك بوۋا مەن بىر پادىشاھ ئەۋلادى تۇرسام، ئوت قالاش، تاماق ئېتىش دېگەنلەرنى ھەتتا كۆرۈپمۇ باقمىغانىكەنمەن. شۇڭا بۇ ئىشلاردىن قىلچە خەۋرىم يوق. سىلى ئالدى بىلەن بىر كۆرسىتىپ قويغان بولسىلا، مەن كۆرۈۋالغاندىن كېيىن ئاندىن ئىشلىسەم» دېگىن. ئۇ بۇ گېپىمىزگە ئىشىنىپ ساڭا كۆسەيسىنى تۇتقۇزۇپ، ئۆزى يەتتە جاڭگالنىڭ ئوتۇنىنى يەتتە ئوچاقنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ بىرلەپ ئوت يېقىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ ئوتۇن سالىدۇ. مانا شۇ ۋاقىتتا ساناپ تۇرۇپ يەتتە

قېتىم ئايلانغاندا چەنلەپ تۇرۇپ قېرىنىڭ كاللىسغا كۆسەي بىلەن سال. ئۇ تۇيۇقسىز تۇرغاچقا تىك موللاق ئېتىپ قازانىنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كېتىدۇ. مانا شۇ پەيتتە بىر ئوچاقتىكى ئوتنىڭ ئىچىدىن ھاڭرىغان پېتى بىر قارا ئېشەك ساڭا قاراپ ئېتىلىپ كېلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا سەن ھېچبىر ھودۇقماي ئوخشاشلا چەنلەپ تۇرۇپ ئېشەكنىڭ ئىككى قۇلقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆسەي بىلەن سال. بۇنىڭ بىلەن ئېشەك قىيىغىتىپ بېرىپ، يەنە بىر ئوچاقتىن كىرىپ كېتىدۇ. باشقا ئوچاقتىن يوغان بىر ئىت چىقىپ، ھاۋىشىغان پېتى ئالدىڭغا ئېتىلىپ كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىككى قۇلقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئوخشاش بىر قارا ئېشەك ساڭا قاراپ ئېتىلىپ كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېتىمۇ قۇيرۇقىنى چاتىرىقىغا قىسىپ بىر ئوچاقتا كىرىپ كېتىدۇ. باشقا بىر ئوچاقتىن مىياۋلىغان پېتى بىر قارا مۇشۇك ساڭا ھۇجۇم قىلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭ ئالدىدىكىلەرگە ئوخشاش ئىككى قۇلقى ئارىسىنى كۆزلەپ تۇرۇپ بار كۈچۈك بىلەن ئۇرساڭ دومىلاپ، نېرى بېرىپ ئۆلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلسەن. مۇشۇكنىڭ بوينىدا قىزىل يىپەككە ئۆتكۈزۈلگەن ئاچقۇچلار بار. بۇ ئاچقۇچلار مۇشۇ قورۇدىكى قىرىق بىر ئۆيىنىڭ ئاچقۇچى. قالغىنىنى ئۆزۈڭنىڭ ئەقلىگە تاپشۇردۇم» دەپ غايىب بوپتۇ. بالا چۆچۈپ ئويغىنىسا ئەتراپىدا ھېچكىم يوق، ئۆزى توپىدا يېتىپ ئۇخلاپ قالغانىكەن. ھېلى چۈشىدە ئاڭلىغانلىرى ئېسىگە كېلىپ قېرى كەتكەن تەرەپكە قاريسا ئاسمان-پەلەك بىر نەرسە كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپتۇ. بالا راست ئىكەن، دەپ ئويلاپ تەييارلىنىپ تۇرۇپتۇ.

دېگەندەك قېرى كېلىپ ئوتۇننى يەرگە قويغاندىن كېيىن:

— بالام، مانا بۇ ئوتۇنلار بىلەن يەتتە ئوچاقنا ئوت قالىغىن، — دەپتۇ. بالا ھېلىقى چۈشىدە كۆرگەن ئاقساقال بوۋايىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە ئىش قىلىشىم كېرەك، دەپ ئويلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ — دە:

— ھارمىغايلا ئەي قەدىرلىك بوۋا، ئۆزلىرىگە مەلۇم، مەن تەييار تاماقنى يەپ چوڭ بولغان بىر شاھزادىمەن. تاماق ئېتىش دېگەننى ئاڭلىغان بولسامۇ، ئوچاق دېگەننى كۆرۈپ باقمىغان ئەمەسمەن. مانا بۇ يەردە بىرنەچچە قېتىم كۆرۈشتۇم. شۇڭا ئوت قالاشنى سىلى ئالدى بىلەن ماڭا بىر كۆرسىتىپ قويغان بولسىلا، ئاندىن مەن قالاي، — دەپتۇ. دېۋە بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سەل پەسكويغا چۈشۈپ:

— ۋۇ، ئادەمزاتنىڭ ئوخۇمى، — دەپ تىللاپ قويۇپ ئوچاقلارغا ئوت يېقىپ ئوتۇن تاشلىغىلى ئۇرۇپتۇ. گۈركىرەپ كۆيگەن ئوتنىڭ كۈچى بىلەن قازانلادىكى ماي قىزىشقا باشلاپتۇ، ساناپ ئۇرۇپ دېۋە يەتتە قېتىم ئايلىنىپ چىققان ھامان بالا:

— ئاللانىڭ قۇدرىتى، رۇستەمنى داستانىنىڭ كۈچى، — دەپ ۋارقىرىغان پېتى قولىدىكى كۆسەي بىلەن دېۋىنىڭ ئىككى كۆزى ئارىسىنى چەنلەپ ئۇرۇپ شۇنداق ئۇرۇپتۇكى، تاياقنىڭ زەربىدىن جاھان قاراڭغۇلىشىپ كەتكەندەك بولۇپتۇ. دېۋە:

— خەپ سېنى، خەپ سېنى ...، — دېگەن پېتى دەلدەڭشىپ بېرىپ بۇلاقتەك قايناپ ئۇرغان قازانغا تىك موللاق ئېتىپ چۈشۈپتۇ. ھەممە ئىشلار خۇددى ئاپئاق ساقال بوۋاينىڭ دېگىنىدەك ئاخىرلىشىپتۇ. بالا مۇشۇكنى دوملاتقاندىن كېيىن ئۆز ئوستىدىكى تاغنى ئېلىپ تاشلىغاندەك يەڭ

گىللەپ قاپتۇ. ئۇ بىرئاز ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن مۇشۇكنىڭ بويندىكى قىزىل يىپەكنى يېشىپ ئاچقۇچلارنى ئاپىتۇ ۋە ئۆيلەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. قارىسا شۇنچە چوڭ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرلا ئىشىك تۇرغۇدەك. ئىشكنى ئېچىپ «بىسمىللاھ» ئېيتىپ ئوك پۇتى بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئۆي ئىچىگە كىرىپتۇ. بۇ ئۆي يوغان ئامبار بولۇپ، ئىدىشلاردا لىق تولغان سۇزۇك سۇ، تەكچىلەردە ھەر خىل تەييار نازۇ-نېمەتلەر بار ئىكەن. بالا تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ قورسقىنى تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن قارىسا، بۇ ئامبارنىڭ ئىچىدە يەنە بىر ئىشىك كۆرۈنۈپتۇ، ئىشكنى ئېچىپ ئىچىگە كىرسە بۇ ئۆيمۇ ئالدىنقى ئۆيدەك يوغان ئامبار ئىكەن. ئۆينىڭ ئىچى تۆمۈر رېشاتكا بىلەن توسۇلغان بولۇپ ئىچى ئەر كىشىلەر بىلەن لىق تولغانىكەن، بۇ ئادەملەر بالىنى كۆرۈش بىلەن ھەممىسى بىردەكلا «ئۇ سېمىز، مەن ئورۇق» دەپ چۇرقىرىشىپ كېتىپتۇ. بالا «بۇ ئادەملەرمۇ دۇنيانىڭ ئوزۇقلۇقى بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

— ھەي ئاكىلار، قورقماڭلار! سىلەر بۇگۈندىن ئېتىبارەن ئازاد بولدۇڭلار. مەن دۇنيانىڭ ئەدىبىنى بەردىم. ئۇ ئەمدى بۇ دۇنيادا مەۋجۇت ئەمەس. مانا بۇ ئۆيگە چىقساڭلار ئىچىدىغان سۇ، يەيدىغان نەرسىلەر بار، — دەپ رېشاتكىنىڭ ئىشكىنى يوغان ئېچىۋېتىپ بىر چەتكە ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ، كىشىلەر ئۇنىڭ پۇتىغا باش قويۇپ بەخت-تەلىيى ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى ئۈچۈن دۇئالار قىلىپتۇ. كىشىلەر بالىغا ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۆزلىرىگە ئوخشاش گۈزەل ناھسىز خوتۇن-قىزلارنىڭمۇ سولاقلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. بالا دەرھال ئىشكنى ئېچىپ ئۇلارنىمۇ ئازاد قىلىپ بىرىنچى ئۆيگە باشلاپ چىقىپ ھەممىسىنىڭ ئۆسۈز-لۇقىنى قاندۇرۇپ، قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ-تۇ. بۇ كىچە ئۇلار بىلەن ھال-ئەھۋال سورىشىپ مۇڭدىشىپ چىقىپتۇ. تاڭ ئېتىپ ھەممەيلەن ئوزۇقلىنىپ بولغاندىن كېيىن بالا ئەتراپىدىكى ئەر-ئايال ھەممىسىگە قاراپ:

— مەن ئاران ئۇچ ئۆينىڭ ئىشكىنى ئاچتىم، يەنە ئوتتۇز سەككىز ئاچقۇچنى تېخى ئىشلەتمىدىم. ھەممە ئاچقۇچلار تۇ-گىگۈچە ئىشكىلەرنى ئېچىپ كۆرەيلى. باشقا ئۆيلەردە نېمىلەرنىڭ بارلىقى ھەممىزگە قاراڭغۇ، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر-بىر-لەپ ئېچىپ قارىسا دۇنيادا بارلىكى ئېسىل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ يەردە تەل بو-لۇپ، سان-ساناقسىز ئىكەن. ئوتتۇز سەك-كىزىنچى ئۆيدە بىر دۇلدۇل ياقوتتىن كۆز سېلىنىپ ئالتۇندىن ياسالغان ئېگەر-جابدۇقلىرى بىلەن باغلاقلىق، يەنە بىر ئالتۇن قوزۇقتا غىلىپى ئالتۇندىن ياسالغان ئوتكۇر قىلىچ ۋە باشقا جەڭ قورال-لىرى تۇرغۇدەك. ئوتتۇز توققۇزىنچى ئۆيدە قەپەسكە سولانغان يولۋاس، قىرىقىنچى ئۆيدە قەپەسكە سولانغان بىر سۇمرۇغ قۇش، قى-رىق بىرىنچى ئۆيدە مۇشۇ قورۇنىڭ ۋە ئەتراپىدىكى يەرلەرنى كۆرسىتىدىغان بىر-شارەتلىك بەلگىلەردىن تەركىب تاپقان رەسىم ۋە ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ ئۇرۇق-لىرى بىلەن تولغانىكەن. ھەممىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن بالا ئەتراپىدىكى ئەر-ئاياللارنى يىغىپ مەجلىس ئېچىپ دەپتۇكى:

— ئاكىلار، ھەدىلەر، ھەممىگلار كۆر-دۈڭلار. بۇ بىر خەزىنە ئىكەن. بۇ خەزىنە

مۇشۇ جايدا ئولتۇرغان ۋە مۇشۇ جايغا يەنە ئېزىپ ـ تېزىپ كېلىپ قالىدىغان بارلىق كىشىلەرنىڭ ئورتاق ئومۇمىي مۇلكى بولسۇن، ئۆزۈڭلار بىلەن ئۆزۈڭلار كېڭىشىپ كۆرۈڭلار. ئۇز يۇرتىمىزغا قايتىپ كېتىمىز، دېگەنلەرگە بۇ بايلىقتىن بىر ئۇلۇش بېرىلىدۇ. كەتمەيمىز دېگۈچىلەرگە مەسلىھىتىم، مۇشۇ ئالدىمىزدىكى جاڭگالدىن ئۆتكەندە بىر دەريا بار ئىكەن، تامدىكى رەسىمدىن قارىغاندا، بۇ جاي بىر كۆكۈلەمەيدان بولۇپ، تۆگە، كالا، ئات، قوي ۋە باشقا ھايۋانلار جىق ئىكەن. سۇ بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ئەتراپىدا يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىپ باغۇ ـ بوستانلىققا ئايلاندۇرۇپ شەھەر بەرپا قىلىشقا بولىدۇ. بۇ بايلىقلىرىمىز مۇنداق ئىشلارغا يېتىپ يەنە ئېشىپ قالىدۇ. دېھقانچىلىق قىلىپ تېرىيدىغان زىرائەتلەرنىڭ ئۇرۇقلىرىمۇ تەلىكەن. ھېچكىمنى ھېچكىم مەجبۇر قىلمىسۇن، ھەركىم ئۆز خاھىشى بويىچە ئىش ئۇتسۇن، ئەتە تەجرىبىلىك، ياشقا چوڭراق بولغان بىر قانچە ئاكىلار بىلەن بېرىپ رەسىمدە كۆرسىتىلگەن جاينى تېپىپ ئەھۋالنى ئۇقۇپ كېلەيلى. ئاڭغىچە ئويلىنىپ بىر قارارغا كېلىپ قويارسىلەر. ئەمما مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، بۇ دەشت چۆلدىن ئۆتۈپ ئۆز يۇرتلىرىمىزنى تېپىپ بارالىشىمىزغا مېنىڭ كۆزۈم يەتمەيدۇ، — دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ ۋە ئەتە ئۆزى بىلەن بىرگە كىملەرنىڭ بېرىشنى خالايدىغانلىقىنى سوراپتۇ.

مەجلىس ئەھلىنىڭ ھەممىسى بىردەكلا:

— ھەممىمىز بىللە بارىمىز. سەن نېمە دېسەڭ بىز شۇنىڭغا بويسۇنىمىز. سەن بىزنىڭ نىجاتكارىمىز سەن، — دەپ تووۇلىشىپتۇ. بالا چۇشەندۈرۈپ:

— ھەممىمىز بىللە بارساق بىكار جاپا تارتىمىز. ئۇ يەر قانچىلىك يىراقلىقتا بىلمەيمىز. ئالدى بىلەن بىر نەچچىمىز بېرىپ ئۇقۇپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن ئەھۋالغا قاراپ ئىش قىلساق دەيمەن. بۇ يەردە قونالغۇ ماكان، ئىچىدىغان سۇ، يەيدىغان نەرسىلەر ھازىرچە يېتەرلىك، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇ ھەممىگە ماقۇل كېلىپ ئەتىسى بىرنەچچە قاۋۇل كىشىلەر بىلەن بالا ھېلىقى ئارغىماقىقا مىنىپ سۇمۇرۇغنى قويۇپ بېرىپ، يولۇاسنى كەينىگە سېلىپ يولغا چۇشۇپتۇ. دېگەن مەنزىلگە كەچتە ئاران يېتىپ بېرىپ دەريا لېۋىنىڭ لايىق بىر يېرىدە كېچىنى ئۆتكۈزۈپ ئەتىسى بىر كۈن ئەتراپنى كۆزىتىپ مۇۋاپىق جايلارغا بەلگە قاداپتۇ. ئاندىن يولۇاسنى قويۇپ بېرىپ بىرمۇنچە تۆگە، كالا، ئاتلارنى ھەيدىتىپ ماڭغىنىچە ئۇچىنچى كۈنى كەچتە يالغۇز قورۇدىكى ھەمراھلىرىنىڭ يېنىغا ئامان ـ ئېسەن خۇشال ھالدا قايتىپ كېلىشىپتۇ ۋە ئەتىسى بىر كۈن ئورتاق مەسلىھەتلىشىپ دەريا بويىغا كۆچىدىغان بوپتۇ. ئالدى بىلەن تامچىلىق، ياغاچچىلىقتىن خەۋىرى بار قاۋۇل ئەمگەك كۈچلىرىدىن بىرقانچىسى بېرىپ ئۆي ـ ئىمارەت ياساشنى كېيىن ئاندىن تۇرىكۈمگە بۆلۈنۈپ دەريا بويىدىكى يېڭى جايغا بېرىپ ماكانلىشىپ يېڭى شەھەر بەرپا قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. بۇ مەسلىھەتلەر پىشقاندىن كېيىن بالا:

— ئەمدى مەن ئۆز يولۇمغا كېتىمەن. ئاخىرقى مەسلىھىتىم ئۆزئارا جېدەل قىلىشماڭلار، قېرىنداش بولۇپ ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ ئىتتىپاق ئۆتۈڭلار. چوڭلاردىن بىر نەچچە كىشىنى ئاقساقال سايلاپ بامەسلە

ھەت ئىش قىلىپ شەھەرنى قۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاراڭلاردىكى بىرەر لايىق كىشنى تاللاپ ئۆزۈڭلارغا باشچى قىلىپ تىكلەرسىلەر، — دەپتۇ. خالايىق:

— سىز بىزگە باشچى بولۇڭ، ھەممىز سىزنىڭ گېپىڭىزگە كىرىپ بۇيرۇقىڭىزدا بولىمىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بالا:

— مەن بولسام تېخى كىچىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن پادىشاھ ئاتامنىڭ ئارزۇلۇق يالغۇز پەرزەنتى ئىدىم. ھايات بولسامىلا ئاتامنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ خىزمەتتىدە بولمىسام خۇدا ئالدىغا نېمىدەپ بارىمەن. شۇڭا ماڭا دۇئايىڭلارنى بېرىپ ئالدىمىنى توسماڭلار. مەندىن خاتىرجەم بولۇڭلار. مەن دۇلدۇلغا مىنىپ سۇمرۇغنىڭ يول باشلىشى ۋە يولۋاسنىڭ مۇھاپىزىتىدە بولسام ھەرقانداق بالا ـ قازا ماڭا يېقىن كېلەلمەيدۇ، — دەپ خوشلىشىپ يولغا چۇشۇپتۇ.

بالا يول يۇرۇپتۇ، يول يۇرسىمۇ مول يۇرۇپتۇ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى بېسىپتۇ، دەريالاردىن ئۆتۈپتۇ، تاغلاردىن ئېشىپتۇ، يولۋاس ھەممە جايدا مۇھاپىزەتچى بوپتۇ، سۇمرۇغ قۇياش قىزىتىپ كۆيدۇرگەنىدە كۈنلۈك، يامغۇر ياغسا يامغۇرلۇق بولۇپتۇ؛ ئارغىماق يىراق يولنى يېقىن، خەتەرلىك يوللارنى ئاسان قىلىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى بىر شەھەرنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە بالا ئاتىسىنىڭ چۇشۇپ جەڭ كىيىمى ۋە قوراللىرىنى ئاتقا باغلاپ، بۇ ئوچ جانۋار بىلەن خوشلىشىپ ئۆزىنىڭ شەھەرگە كىرىدىغانلىقىنى ئېيتقانىكەن، ئارغىماق يالىدىن بىر تال، يولۋاس قۇيرۇقىدىن بىر تال، سۇمرۇغ پېيىدىن بىرنى يۇلۇپ بېرىپ: «بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە مۇشۇلارنى كۆيدۈرسەڭ بىز يەنە ئالدىڭغا جەم بولىمىز» دەپ ئايرىلىپتۇ. بالا خېلى كۆپ يول يۈرگەندىن كېيىن بىر قويچى بالىغا يولۇقۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئەھۋاللىشىپ شەھەرنىڭ نامىنى، پادىشاھنىڭ ۋە باشقا ئىشلارنى سوراپتۇ. چوپانىنىڭ بالىنىڭ شىدىكى قالپىقنىغا كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇنى سەزگەن بالا:

— ئەي چوپان، كىيىملىرىمىزنى ئالماشتۇرامدۇق؟ — دەپ سوراپتۇ. چوپان:

— مېنىڭ بۇ كىيىملىرىمنىڭ جۇلۇقى چىقىپ كىيگۈچىلىكى قالمىغان تۇرسا، مەن قانداق قىلىپ سېنىڭ بۇ كىيىملىرىڭگە ئالماشتۇرالايمەن. مېنى مەسخىرە قىلما، — دەپتۇ. بالا:

— مەن ساڭا راست گېپىمنى قىلۋاتىمەن. مەن رازىلىق بىلەن ئۈستۈمدىكى مۇشۇ كىيىملىرىم ۋە بېشىمدىكى قالپىقىمنى سېنىڭ كىيىملىرىڭ ۋە بېشىڭدىكى تەلپەكنىڭ بىلەن ئالماشتۇرماقچىمەن. قانداق، رازىمۇسەن، — دەپتۇ.

چوپان «بۇ بىر ئەخمەق نەرسە ئوخشايدۇ، ئۆزى رازى بولغاندىكىن ئالدىمغا كەلگەن ئامەتنى قاچۇرۇۋېتەمدىم» دەپ ئويلاپ:

— بوپتۇ، سەن ئالماشتۇرىمەن دەۋاتساڭ ماڭا نېمە ئامال، — دەپ ئالدى بىلەن تاز بېشىدىكى تەلپەكنى بېرىپتۇ. بۇ تەلپەككە تازىنىڭ بېشىدىكى قەقەچلەر چاپلىشىپ كەتكەچكە، بۇنى كىيگەن ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ خۇددى تازىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ كۆرۈنىدىكەن.

بالا چوپاننىڭ تەلپەك ۋە كىيىملىرىنى كىيگەنىكەن، ئىگىسىز يېتىم تازىنىڭ ئۈزىلا بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇتتۇر شەھەرگە كىرىپ بىر ئاشپۇزۇلنىڭ ئوچىقى ئالدىغا

كېلىپ، ئوچاقنىڭ كۆللىرىنى تازىلاپتۇ، ئوتنى تۈزەپتۇ. ئاندىن يېتىمسىرەپ ئوچاق يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. بىر ۋاقىتتا ئاشپەز بازاردىن بىر نەرسىلەر ئېلىپ قايتىپ كەلسە ئوچاقنىڭ ئالدىدا بىر تاز بالا كۆلگە مىلىنىپ ماڭقىسىنى تارتىپ ئولتۇرغان. بۇنى كۆرگەن ئاشپەز:

— هەي تاز، يوقال بۇ يەردىن، — دەپتۇ. بالا:

— ئۇستام، ماڭا رەھىم قىلىڭ، توڭلاپ كەتتىم، بىرئاز ئىسسىنۋالاي، — دەپتۇ. ئاشپەز:

— ئۆيۈڭگە بېرىپ ئىسسىنمامسەن، — دەپتۇ. بالا:

— تەقسىر، مېنىڭ ئىسسىنىدىغان ئۆيۈم بولسا، بۇ يەردە كۆلگە مىلىنىپ ئولتۇرامتىم، مەن بىر ئىگە - چاقسىز يېتىممەن، دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاشپەزنىڭ بىرئاز ئىچى ئاغرىپ ئاشپۇزۇلنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بىرئازدىن كېيىن:

— هەي تاز، ئۇستىبېشىڭنى قېقىۋېتىپ ئاشخانىغا كىر، — دەپ چاقىرىپتۇ. بالا ئاشخانىغا كىرگەنىكەن، ئۇنىڭ قولىغا ئېشىپ قالغان تاماقتىن بىر ھېجىر بېرىپ بىر بۇلۇڭنى كۆرسىتىپ:

— ئەنە ئاۋۇ يەردە ئولتۇرۇپ يەپ قورسىقىڭنى تويغۇز، — دەپتۇ.

بالا رەھمەت ئېيتىپ ئەدەب بىلەن ئولتۇرۇپ تاماقنى يېيىشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئاشپەزنىڭ بالىغا مېھرى چۈشۈپ قاپتۇ. بالا تاماقنى يەپ بولۇپ چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ ئاغزىنى ئېرتىپ بولۇپ، قاچىنى ئاشپەز ئۇستىنىڭ قولىغا ئېلىپ ئىككى قوللاپ سۇنۇپ بېرىپتۇ. ئاشپەز ئىچىدە «بۇ بىر يېتىم تاز بولغىنى بىلەن خېلى ئەدەبلىك كۆرۈنىدۇ، ئۇزۇمىگە يارەمچى قىلىپ يۈگۈر - يېتىمگە سالام بەندىسىدىن كەلمىسە خۇدادىن كېلەر. بۇمۇ كوچىدا تەمتىرەپ يۈرمەس، مەنمۇ بىرئاز ئارام تېپىپ يالغۇزچىلىق تارتماسمەن» دەپ ئويلاپ:

— هەي بالا، مۇشۇ دۇكاندا ئوت قالىغۇچى بولۇپ ئىشلەمسەن؟ ئىشلىسەڭ تامىقىنى يەيسەن، ھەر ئايدا قولۇڭغا ئىككى تەڭگە پۇل بېرىمەن، كېيىنى ئاشخانىدا ياتسەن، بولامدۇ؟ — دەپتۇ.

— ئەگەر مەن سىز بۇيرۇغان ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىسام باش ئۈستىگە، — دەپ ماقۇل بوپتۇ بالا. شۇنىڭ بىلەن بالا يۇگۈرۈپ يۈرۈپ ئاشخانىنىڭ پارچە - پۈرات ئىشلىرىنى قىلىپتۇ. ئاشخانىنىڭ ئىشلىرى راۋاج تېپىپ ئاشخانىمۇ ئاۋاتلىشىپتۇ. ئاشپەز بۇ بالىنىڭ ئايىغى يارىشتى دەپ بالىغا غەمخورلۇق قىلىپ كېيىم - كېچەكلىرىنى يېڭىلاپ ھەر جۈمە كۈنى بىر كۈن دەم ئېلىش بېرىدىغان بوپتۇ. ئاڭغىچە يىللار ئۆتۈپ بالىمۇ 18 ياشلارغا كېلىپ تازلىقنى ھېسابقا ئالماغاندا زەبەردەست يىگىت بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

بالا ھەر جۈمە كۈنى شەھەر سىرتىدىكى بىر باغنىڭ سۈڭگۈچىدىن كىرىپ باغدىكى كۆلدە سۇغا چۆمۈلۈپ تاماشا قىلىدىكەن.

ئەمدى گەپنى مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىدىن باشلايلى.

بۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ ئۇچ قىزى بار ئىكەن. ھەر جۈمە كۈنى كىچىك قىزى راۋاقتا ئولتۇرۇپ ھەر تەرەپنى تاماشا قىلىدىكەن. بىر كۈنى راۋاقتا ئولتۇرغان قىزنىڭ باغقا كۆزى چۈشۈپ باغدىكى كۆلدە

چۆمۇلۇۋاتقان بالىنى كۆرۈپ قاپتۇ. بۇنداق جۇمە كۈنلىرىدىن بىرقانچىسى ئۆتكەندىن كېيىن مەلىكە بىر كۈنى بالىدىن بۇرۇن باغقا كىرىپ كۆل بويىدىكى بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ماراپ ئولتۇرۇپتۇ، ئاش ۋاقتى بولغاندا بالا سۈڭگۈچتىن كىرىپ كەپتۇ. مەلىكە قارىغۇدەك بولسا بۇ بىر پەخشەك تاز ئىكەن. بالا كۆل بويىغا كېلىپ كىيىملىرىنى يېشىپ سۇغا چۈشۈۋاتقاندا ئاندىن يىگىتنىڭ شۇنداق كېلىشكەن، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان گۈزەل يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇ. مەلىكە يىگىتكە شۇئانلا مەپتۇن بوپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەر جۇمە كۈنى بالا كېلىشتىن ئىلگىرى مەلىكە باغقا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋېلىپ يىگىتنى تاماشا قىلىپ، سېغىنىشىنى باسىدىغان بولۇپتۇ. جۇمە يېتىپ كەلگۈچە مەلىكىنىڭ تاقىتى تاق بولىدىكەن.

پادىشاھنىڭ شاھەر سىرتىدا مەخسۇس بىر قوغۇنلۇقى بولۇپ، قوغۇنلار راسا پىشىدىغان كۈنلەردە قوغۇنچى پادىشاھقا قوغۇنلارنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى خەۋىرىنى يەتكۈزۈپتۇ. بۇنى پادىشاھنىڭ قىزلىرى ئاڭلاپ قوغۇنلۇقتا چىقىپ ئويناپ كېلىش ئۈچۈن پادىشاھتىن ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ:

— قايتىپ كەلگۈچە ئۆز قولۇڭلار بىلەن ماڭا ئاتاپ بىرىدىن قوغۇن ئۈزۈپ ئالغاچ كېلىڭلار، — دەپ رۇخسەت بېرىپتۇ. ئاندىن مەلىكىلەرنىڭ قوغۇنلۇقتا ئويناپ يۈگۈرۈشلىرى چىقىدىغانلىقىنى، شۇڭا ياخشىراق تەييارلىق قىلىپ، قوغۇنلۇقتا ئەركەك دىرىنى يولاتماسلىقنى تاپىلاپ، چاپارمەنلەرنى ئەۋەتىپتۇ. ئەتىسى مەلىكىلەر كېنىزەكلىرى ۋە قوغدىغۇچىلار بىلەن بىللە قوغۇنلۇققا يولغا چىقىپتۇ. قىزلار قوغۇنلۇقتا نامازدىگەرگىچە تاماشا قىلىپ قايتىدىغان ۋاقتىدا ئۈچىلا مەلىكە ئاتىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئۆز قوللىرى بىلەن بىرىدىن قوغۇن ئۈزۈپ كەچتە ئوردىغا قايتىپ كېلىشىپتۇ.

پادىشاھ قىزلىرىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ قىزلىرىنىڭ ئۆز قولى بىلەن ئۈزگەن قوغۇنلىرىنى تېتىپ كۆرمەكچى بوپتۇ. چوڭ قىزىنىڭ ئەكەلگەن قوغۇنىنى ئەكىرىدۈرۈپ قارىسا خېلى جايىدا ساپسېرىق بولۇپ پىشقان قوغۇن ئىكەن. پادىشاھ كۆڭلىدە قوغۇننىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن رازى بولۇپ تىلدۇرۇپ يەپ كۆرسە، يۇمشاپ كەتكەن تەمسىز ئىكەن. ئاندىن كېيىن ئوتتۇرانچى مەلىكىنىڭ قوغۇنىنى ئەكىرىدۈرۈپ قارىسا، قوغۇننىڭ كۆرۈنۈشى ئىنتايىن چىرايلىق تورلاشقانىكەن، پادىشاھ بۇنىڭ كۆرۈنۈشىدىن رازى بولۇپ، تىلدۇرۇپ يەپ كۆرسە بۇمۇ ئاغزىغا تېتىماپتۇ. كەنجى مەلىكىنىڭ قوغۇنىنى ئەكىرىدۈرۈپ قارىسا، كۆرۈنۈشتە ئانچە چىرايلىق ئەمەس ئىكەن. پادىشاھنىڭ بۇ قوغۇننىڭ كۆرۈنۈشىدىنلا كۆڭلى سوۋۇپ قاپتۇ. ۋەزىرى:

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، بۇنىمۇ يەپ تېتىپ كۆرسىلە، بۇ كەنجى مەلىكىنىڭ ئەمەسمۇ، — دەپ مەسلىھەت قىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن تىلىشقا ئىشارەت قىلغانىكەن، قوغۇنغا پىچاق تېگىشى بىلەن قوغۇندىن چاراسلىغان ئاۋاز چىقىپ پىچاقتىن ئاۋال يېرىلىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ قاراپ قويۇپ سۇنغان بىر تىلىم قوغۇنىنى خالار - خالماس ئاغزىغا سېلىپ تېتىپ كۆرسە، قوغۇن خۇددى ناۋات سۇيىگە چىلانغاندەك تاتـ

لىق، نەشپۈتتەك چۈرۈك ئىكەن. پادىشاھ كەنجى مەلىكە ئۇزۇپ كەلگەن قوغۇنىنىڭ ھەممىسىنى يەۋەتكىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قاپتۇ ھەم بۇ نېمە كارامەتتۇ، دەپ ھەيران‌لىقتا تاڭ ئېتىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئەقىللىق مەسلىھەتچى مۇنەججىمىنى چاقىرتىپ ئاخشام يېگەن قوغۇنلارنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپ بۇنىڭ سىرىنى سوراپتۇ.

مەسلىھەتچى:

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، قوغۇنلارنىڭ ئەھۋالى راستلا سىلى دېگەندەك بولسا، ۋە گۈزەل مەلىكىلەرنى تالالىق قىلىش نوغرىسىدىكى بىشارەتتۇر. يەنى چوڭ مەلىكەم ئۆز قولى بىلەن ئۇزگەن قوغۇنىنىڭ سارغىيىپ پىشىپ، يۇمشاپ، تەمسز بولۇپ قالغانلىقى توي قىلىش ۋاقتىنىڭ خېلى ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئوتتۇرانچى مەلىكەم ئۇزۇپ كەلگەن قوغۇنىنىڭ ئەھۋالىمۇ مەلىكەمنىڭ توي قىلىش ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدىن بىشارەتتۇر. ئەمدى كەنجى مەلىكەم ئۆز قولى بىلەن ئۇزۇپ كەلگەن قوغۇنىنىڭ ئەھۋالى، مەلىكەمنىڭ دەل توي قىلىدىغان ۋاقتى ئىكەنلىكىدىن بىشارەت بېرىدۇ تەقسىر، — دەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ پادىشاھ، — ئەتىدىن باشلاپ تەۋەيسىدىكى پۇقرالارنىڭ ھەممىسىگە خەۋەر قىلىڭلار. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى نۆۋەت بىلەن ئوچ قىزىم ئولتۇرغان راۋاقنىڭ ئاستىدىن ئۆتسۇن. قىزلىرىم قولىدىكى ئالمىنى كىمگە قارىتىپ ئاتسا، شۇ كىشىگە قىزىمنى بېرىپ كۈيئوغۇل قىلىۋالىمەن. ھەممە كىشى ئوچ كۈنگىچە راۋاق ئاستىدىن ئۆتۈپ بولسۇن، — دەپ پەرمان قىپتۇ. ۋەزىرلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ جىددىي تەييارلىقتا كىرىشىپ كېتىپتۇ.

دۇشەنبە كۈنى قىزلارنىڭ قوللىرىغا مەي باغلاپ قىپقىزىل بولۇپ پىشقان ئالمىدىن بىرىدىن تۇتقۇزۇپ، «كۆڭلۈڭلار ياراتقان يىگىتكە تاشلايسىلەر» دەپ راۋاقتا چىقىرىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇنداق بەختكە ئېرىشىشنى خالىمايدىغان كىم بار. شۇڭا يىراق-يېقىن ھەتتا قوشنا يۇرتلاردىنمۇ بۇ خەۋەر قۇلىقىغا يەتكەن شاھزادە-بەگزادىلەر يېتىپ كېلىشىپتۇ، ئوردىنىڭ ئالدىدىكى مەيدان سانجاق-سانجاق ئادەم دېگىزىغا ئايلىنىپتۇ. ياساۋۇللار ئادەملەرنى رېتى بىلەن بىر-بىرلەپ راۋاقلار ئاستىدىن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. چۈشكە يېقىن چوڭ مەلىكە قولىدىكى ئالمىنى مۇشۇ پادىشاھلىقتىكى باش قازىنىڭ ئوغلىغا تاشلاپتۇ، خىزمەتچىلەر ئۇنىڭدىن سۆيۈنچە ئېلىپ كۆتۈرگەن پېتى ئوردىغا ئەكىرىپ كېتىپتۇ. كەچكە يېقىن ئوتتۇرانچى مەلىكە قولىدىكى ئالمىنى پادىشاھ سەردارىنىڭ ئوغلىغا تاشلاپتۇ، خىزمەتچىلەر بۇنىڭدىنمۇ سۆيۈنچە ئېلىپ كۆتۈرۈپ ئوردىغا ئەكىرىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇگۈنكى ئۆتۈشنى توختىتىپ ئاخىرىنى ئەتىگە قويۇپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى كەنجى مەلىكە يالغۇز ئۆز راۋىقىدا كەچكىچە ئولتۇرۇپ ئۆتكەنلەرگە ئانچە نەزىرىمۇ سالماپتۇ، بولمىسا بۇگۈن ئۆتكەن يىگىتلەر ئىچىدە قوشنا پادىشاھلارنىڭ شاھزادىلىرىمۇ بار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇگۈن كۈن

لەتىجىسىز ئۆتۈپتۇ. كىشىلەرنىڭ، شۇنىڭدەك پادىشاھنىڭمۇ كۆڭلى سوۋۇپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى كەنجى مەلىكە يەنە راۋاققا چىقىپ، ئەتراپىنى بىر قۇر كۆزىتىپ جايىغا بېرىپ ئولتۇرۇشى بىلەن راۋاق ئاستىدىن كىشىلەر بىر-بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلاپتۇ. بىر قېتىم ئۆتۈش ھوقۇقى يوق ئىكەنچى قېتىم ئۆتۈش ھوقۇقى يوق ئىكەن. چۈشكە يېقىن ئۆتىدىغان ئادەملەرمۇ قالماپتۇ. ئادەملەر قالمىغانلىقىنى پادىشاھقا خەۋەر قىلىشىپتۇ. پادىشاھ «يەنە بىر نۆۋەت يۈرتنى تەرەپ-تەرەپتىن ئارىلاپ چىقىڭلار. ئۆتمەي قالغان كىشىلەر بولسا ئەكىلىپ ئۆتكۈزۈڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلىپتۇ. نامازدىگەرگە يېقىن چاپارمەنلەر ھەممە كىشىلەرنىڭ راۋاق ئاستىدىن ئۆتۈپ بولغانلىقىنى پادىشاھقا خەۋەر قىلغانىكەن، پادىشاھ چاپارمەنلەرگە «ئوبدان ئويلاپ كۆرۈڭلار، بۇلۇڭ-پۇشقاقلاردا ئۇنتۇلۇپ قالغانلار بولمىسۇن يەنە» دەپتۇ. بىر ئاز جىملىقتىن كېيىن چاپارمەنلەردىن بىرى بىر ئاشپۇزۇلنىڭ ئوچىقى ئالدىدا بىرتازنىڭ كۈلگە مىلىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئەپتىگە قاراپ ئۇنى راۋاق ئاستىدىن ئۆتكۈزۈش مەلىكىلەرگە قىلىنغان ھاقارەتتەك بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئۇنى ئەكەلمەكنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

پادىشاھ:

— ماڭ، ئېيتقىنى چاپتۇرغان پېتىڭ بېرىپ ئالدىڭغا سېلىپ ئەكەل. ئۇمۇ راۋاق ئاستىدىن ئۆتسۇن، چۈنكى مەن بېشىغا دوپپا كىيگەن ئەركەكنىڭ ھەممىسى ئۆتسۇن، دەپ پەرمان قىلغان. ئۇمۇ شۇلارنىڭ بىرى، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

راۋاقنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يىگىتنى كۆرگەن مەلىكىنىڭ كۆڭلى شادلىققا تولۇپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تازغا ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ ئالمىنى ئۇنىڭغا تاشلاپتۇ. بۇ ئىشلاردىن بىخەۋەر بولغان بۇ يىگىت ھاڭ-تاڭ بولۇپ قاپتۇ. خىزمەتچىلەر بۇ تازنىمۇ ئوردىغا ئەكىرەيلى دېسە ئۇنىڭ تۇرقى تولىمۇ كۆرۈمسىز، مەينەت ئىكەن. ئەكىرمەيلى دېسە، بۇ ئالدىدا تۇرغان تاز ئەمدى پادىشاھنىڭ ئەزىز قىزىنىڭ كۆيۈسى، پادىشاھنىڭ كۆيئوغلى. ئۇلار ئىكىللىنىپ تۇرغاندا بۇ خەۋەر پادىشاھقىمۇ يېتىپ بوپتۇ. پادىشاھ كىچىك قىزىنىڭ قىلغان قىلىقىغا غەزەپلىنىپتۇ.

كەنجى كۆيئوغۇلغا ھەسەتخورلۇقى كېلىپ ئىچى ئاداپ كەتكەن ئىككى كۆيئوغۇل كىچىك قىز بىلەن كەنجى كۆيئوغۇلنى، پادىشاھقا چىقىپ كۆيدۈرگىلىك قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇڭا پادىشاھ كەنجى قىزى بىلەن كۆيئوغۇلنى سىرتقى ھويلىدىكى ئاتخانىغا ئەكىرىپ قويۇڭلار، دەپ بۇيرۇپتۇ.

ھەپتە-ئون كۈن ناغرا-سۇناي، داقا-دۇمباقلار چېلىپ توي مەرىكىسىنى ئۆتكۈزۈپ چوڭ ئىككى كۆيئوغۇلنى ئورىدىن ھۇجرىلارنى ئاجرىتىپ كاتتا ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. كەنجىسىگە ئات ئېغىلغا يېقىن بىر ئامبارنى بىكارلاپ ھۇجرا قىلىپ بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىككى كۆيئوغۇل كەنجى كۆيئوغۇلنى ئۆلگۈدەك مازاق قىلىپ كۈلۈشۈپتۇ. كەنجى مەلىكە ئۆز سۆيگىنىگە يېتىشكىنى ئۈچۈن، بۇ ئىشلاردىن ھېچبىر مەيۇسلەنمەي گۈلدەك ئېچىلىپ، شاد-خۇراملىق بىلەن يولدىشىدىن بىردەممۇ ئاجرىماي كۈنلىرىنى خۇشال ئۆتكۈزۈپتۇ. كەنجى مەلىكە بىرگە

بولىدىغان بىرىنچى ئاخشامدىلا ئۆز يېـ
گىتىكە:

— سىرىكنى مەندىن يوشۇرما، چۈنـ
كى سەن تاز ئەمەس بىر ئېسىلزادىسەن. سـ
ىرىكنى ئۆزۈڭ ئېيىتىپ بەرمىگىچە مەنمۇ
سورىمايمەن. ئەمما كۈندۈزى ئۆز سىرىڭ
بىلەن يۈرۈۋەر، — دەپ يىگىتنى تاڭ قالـ
دۇرۇپتۇ. چۈنكى يىگىت ئۆز سىرىنى
ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ، دەپ
يۈرگەنىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى چوڭ كۈيئـو
غۇللار پادىشاھتىن رۇخسەت ئېلىپ شـ
كارغا چىقىش تەييارلىقىغا چۈشۈپىتۇ. شـ
كارغا ماڭىدىغان چاغدا پادىشاھ:

— مەن ھازىر ياشقا چوڭ بولۇپ
قالدىم، بولمىسا سىلەر بىلەن بىللە ئوۋـ
غا چىقىشنى بەكمۇ خالايتتىم، خەير بوپتۇ.
مانا بۇ ساداق، ئوقيا. مانا بۇ قۇشلارنى
ئېلىپ شكارغا ئاتلىنىڭلار، — دەپ يولـغا
سېلىپ تۇرۇشىغا، كەنجى مەلىكە كىرىپ
ئېگىلىپ تەزىم بىلەن ھۆرمەت بەجا كەلـ
تۈرگەندىن كېيىن:

— ھۆرمەتلىك شاھ ئاتا، كەنجى كۈيـ
ئوغلىڭىزمۇ ئوۋغا بېرىشنى سىزدىن ئىلتـ
ماس قىلىۋاتىدۇ، ئۇ بىچارىنىڭمۇ ئىلتىمـ
سىنى ماقۇل كۆرۈپ ئوۋ قورالىلىرىدىن
ئاتىغىنىڭىزنى ئىلتىپات قىلغايسىز، — دەپ
ئىلتىماس قىپتۇ.

پادىشاھ قىزىنىڭ چىرايىغىمۇ قا
رىماي:

— بارسا بېرىۋەرسۇن. ئوت قالىغۇ
چىنىڭ قورالى كۆسەي، شۇڭا ئۇنىڭغا تو
نۇر كۆسەيلىرىدىن بىرنى ئېلىپ بېرىڭلار،
ھېلىقى يىقىلىپ چۈشكەن ئاقساق ئاتىنى
مىنىپ بارسۇن، — دەپ خىزمەتچىلەرگە
بۇيرۇپتۇ.

قىز كۆڭلى سۇنۇق ھالدا ئېرىنىڭ
ئالدىغا كىرىپ دادىسى بەرگەن كۆسەي ۋە
توكۇر ئاتنى كۆرسىتىپتۇ. يىگىتنىڭ كۆڭـ
لى سۆيۈنۈپ:

— خۇشال بول، مەلىكەم، رۇخسەت
قىلغانلىقىنىڭ ئۆزى ماڭا ئالەمدەك ئىلتـ
پات. خوش، مەن كەتتىم، — دەپ توكۇر
ئاتقا مىنىپ كۆسەينى ئېلىپتۇ ـ دە، يولـغا
چىقىپ، بىر خىلۋەت ئادەم كەلمەيدىغان
جايغا كەلگەندە ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتـنى
ئوتقا قويۇۋېتىپ، كۆسەينى ئاتقا غانـجۇـ
غىلاپ باغلاپ قويۇپ، يولىنى داۋاملاشـ
تۇرۇپتۇ. بىر تۈزگە كەلگەندىن كېيىن،
ھېلىقى ئارغىماق يالى، يولۋاس قۇيرۇـ
قىنىڭ تۈكى ۋە سۇمرۇغنىڭ پېيىنى كۆيـ
دۈرگەنىكەن، بۇ ئۇچ جانۋار دەرھاللا
ھازىر بولۇپتۇ. ئارغىماق ئويناقلاپ تۇر
غان، سۇمرۇغ كۆكتە پەرۋاز قىلىپ تۇر
غان، يولۋاس ئۆزىگە توپا چېچىپ ھۇر
پىيىپ ھازىرلا يىگىتنىڭ بېشىغا كەلگەن
كۈلپەتنى بىتچىت قىلىپ كۈلىنى
كۆككە سورۇۋېتىدىغان قىياپەتتە تۇرغۇدەك.
يىگىت ئۇلار بىلەن تىنچ ـ ئامانلىق سو
راشقاندىن كېيىن:

— مېنىڭ بېشىمغا ھېچقانداق
ئېغىرچىلىق چۈشكىنى يوق، مەن ھازىر
ناھايىتى بەختلىكمەن. پەقەت سىلەرنى
سېغىنىپ بىر دىدار كۆرۈشۈپ، كۆڭلۈمنى
ئاچاي دېگەن مەقسەتتە سىلەرنى چاقىر
دىم. ئەمدى بىر ـ ئىككى كۈن بىللە بو
لۇپ بىرئاز تاماشا قىلايلى، — دەپ ئات
ئۈستىدىكى جەڭ كىيىمى ۋە جەڭ قوراللىرـ
نى ئېلىپتۇ. سۇمرۇغقا:

— دوستۇم سۇمرۇغجان، سەن مۇشۇ

ئەتراپتىكى ھەممە جان - جانلۇارلارنى بۇ كۆرۈنگەن تاغنىڭ ئېرىقى تەرىپىگە ھەيدەۋەت. سەن يولۋاسجان، بىرەر قوتان كىيىكنى مانا بۇ توقايلىققا ھەيدەپ كەل. بىز مۇشۇ يەردە سىلەرنى كۈتىمىز، — دەپ، سۇ شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان بىر بوستانلىقنى كۆرسىتىپتۇ. سۇمرۇغ بىلەن يولۋاس يولغا راۋان بوپتۇ. يىگىت ئاتنى يايلاققا قويۇپ بېرىپ، جەڭ كىيىملىرىنى كىيىپ جەڭ قوراللىرىنى يوغان بىر تاشقا يۆلەپ قويۇپ ئەتراپنى كەچكىچە تاماشا قىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا، سۇمرۇغ قايتىپ كېلىپ بۇ يېقىن ئەتراپتا بىرەر جانۋار-نىڭمۇ قالمىغانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. يولۋاس بىر قوتان كىيىكنى باللىرى بىلەن قوشۇپ ھەيدەپ كېلىپ توقايلىققا قاپسىاپ قويۇپ-تۇ. كۈن راسا قىزىپ پىشىن بولغاندا پادىشاھنىڭ ھېلىقى ئىككى كۈيئوغلى ئادەملىرى بىلەن بىللە جانلىرى تۇمشۇقىغا كېلىپ، ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ بوستانلىققا يېتىپ كەپتۇ. قارىسا شاھزادە سۇپەت بىر يىگىت ئولتۇرغۇدەك. ئۇلار بۇ ئەزىمەتنى ۋە يولۋاسنى كۆرۈپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ توختاپ قاپتۇ. يېقىن بارايلى دېسە قورقىدىكەن، بارماي كېتەيلى دېسە ئۇچ كۈندىن بېرى بارمىغان يېرى قالمىغان بولسىمۇ، كىيىك تۇرماق بىرەر توشقانىنىمۇ ئوچرىتالماپتۇ. شۇڭا ئوتلاپ يۈرگەن كىيىكلەردىن مېھرىنى ئۈزەلمەپتۇ. سۇمرۇغ بولسا كۆكتە كۆرۈپ يىگىت تۇرغان جايغا سايە چۈشۈرۈپ تۇرغۇدەك.

بىرئازدىن كېيىن ئوتتۇرانچى مەلىكىنىڭ ئېرى، سەردارنىڭ ئوغلى قورقۇش ئېچىدە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كەنجى كۈيئوغۇلغا يېقىنلاشماقچى بولغان بولسىمۇ، ئەمما يولۋاستىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن يىگىت يولۋاسقا كىيىكلەرنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ دەم ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. سەردارنىڭ ئوغلى يېتىپ كېلىپ يەر ئۆپۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ شەھەر پادىشاھ-نىڭ ئىككى كۈيئوغلى ۋە باشقىلىرى ئۈزلىرىنىڭ ھەمراھلىرى ئىكەنلىكىنى، شىكارغا چىققان بولسىمۇ، ئۇچ كۈندىن بېرى بىرەرمۇ جانۋار ئۇچرىتالمای تەپ نەپ - تەمتىرەپ بۇ جايغا كېلىپ قالغانلىقىنى ئىزھار قىلىپتۇ. يىگىت بۇ ئىككىسىنى تونۇپ تۇرغان بولسىمۇ، تونۇمىغان قىياپە تتە:

— بەك جاپا تارتىپ كېتىپسىلەر، قېنى مەرھەمەت، باشقىلارنىمۇ چاقىرىڭلار، بۇ يەرگە كېلىپ بىرئاز ئارام ئېلىۋالسۇن، — دەپتۇ.

سۇمرۇغنىڭ سايە چۈشۈرۈپ تۇرغان جايى كىشىگە جەننەتنىڭ ھۇزۇرىنى بېغىشلايدىكەن. ھەممىسى يېتىپ كېلىپ باش قويۇپ يىگىتنىڭ بەخت - تەلىيىگە دۇئالار قىلغاندىن كېيىن، يىگىت:

— ئەھۋالىڭلاردىن قارىغاندا، بەكمۇ تەشنا ۋە ئېچىرقاپ كەتكەندەك تۇرىسىلەر. مەن سىلەرنى مېھمان قىلاي، — دەپ دەرھال بىرقانچە ئانا كىيىكنى چاقىرىپ سۈتىنى سېغىپ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپتۇ. ئاندىن بىرقانچە كىيىكنى سويۇپ كاۋاپ قىلىپ، كەلگەنلەرنىڭ قورسىقىنى راسا تويغۇزۇپتۇ ۋە:

— سىلەردەك ئەزىز مېھمانلارنى يۇرتۇمدا بولسىڭلار كۆڭلۈمدىكىدەك مېھمان قىلار ئىدىم. ئەپۇ قىلىسىلەر، — دەپتۇ. كەلگەنلەرگە سۇمرۇغنىڭ سايىسىدا

ئولتۇرۇپ يېگەن كىيىك كاۋىسىنى جەنـ
نەتتىكى ھۇر قىزلار كەلتۈرگەن ئېسىل
تائاملاردىنمۇ ئارتۇق مەززىلىك تېتىپ
كېتىپتۇ. تائامدىن كېيىن ئۇلار قول كۆـ
تۈرۈپ يىگىتنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى
ئۈچۈن دۇئا قىلىپتۇ.

كۈن قايرىلىپ، كەچ كىرىشكە باشـ
لاپتۇ. بۇ چاغدا چوڭ كۈيئوغۇل قازىنىڭ
ئوغلى ناھايىتى خىجىللىق بىلەن گەپـ
نى يىراقتىن ئەگىتىپ ئۆزلىرىگە
تۇقايىلىقتىكى كىيىكلەردىن ئىـكـ
كىنى تارتۇق قىلىپ بېرىشنى ئىلتىماس
قىلىپتۇ. يىگىت پادىشاھنىڭ ئىككى كۆيـ
ئوغلىنىڭ قېيىقىلىپ، باشقا ھەمراھلىرىنىڭ
بۇرۇن كەلگەن جايىغا قايتىپ تۇرۇشىنى
بۇيرۇپتۇ.

باشقىلار كېتىپ ئىككى كۈيئوغۇل
قالغاندىن كېيىن يىگىت:

— تەلىپىڭلار ئورۇنلۇق. سىلەر بول
ساڭلار شاھنىڭ كۈيئوغۇللىرى. ئەلۋەتتە
ئوردىغا قۇرۇق قول قايتىشىڭلار سىلەر
ئۈچۈن نومۇس. لېكىن مېنىڭ بىر ئەر
زىمەس شەرتىم بار، شۇنىڭغا كۆنسەڭلار
كىيىكلەردىن بىردىن ئەمەس ئىككىدىن
بېرىمەن. كۆنمىسەڭلار قۇرۇق قول قايتىپ
كېتىسىلەر. قېنى، ئويلىشىپ كۆرۈڭلار، —
دەپتۇ. كۈيئوغۇللار:

— شەرتلىرىنى ئېيتىپ باقتان بول
سىلا، ئاڭلاپ باقساق، قولىمىزدىن كېلەر
مىكىن، — دېيىشىپتۇ. يىگىت:

— ھېچگەپ ئەمەس. قولۇڭلاردىن
كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇچىمىزدىن باشقا
ھېچكىم يوق. ئەتراپىمىزدا ھېچكىم بول
مىغاندىكىن، كاساڭلارغا مۆھۈرۈمنى بېسىپ
قويسامىلا ئىش تۈگەيدۇ، — دەپتۇ. بۇ

ئىككىسى ئۆز ئادەملىرىنىڭ كۆز يەتكۈسسىز يەردە تۇرغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزئارا قارىشىپ قويۇپ ماقۇل كەپتۇ.

يىگىت مۆھۈرىنى قىزىتىپ ئىككىسىنىڭ تېقىمىغا بېسىۋالغاندىن كېيىن:

— كىيىكلەرنى تىرىك ئەكىتەمسىلەر ياكى بوغۇزلاپمۇ،— دەپ سورىغانىكەن، ئىككىسى بوغۇلۇغۇل:

— تىرىك ئەكەتسەك ئۇۋ قىلغانلىقىمىز چېنىپ قېلىشى مۇمكىن. ئۆلتۈرۈپ ئەكىتەيلى دېسەك بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ،— دەپتۇ.

— بۇنىڭ كارى چاغلىق،— دەپتۇ يىگىت،— بوغۇزلىغاندىن كېيىن ئىچ - قارىنىنى پاكىزلەپ ئېلىۋەتمىسە شەھەرگە يېتىپ بارغۇچە گۆشىمۇ پۇراپ قالىدۇ. مەن سىلەرگە جايلاپ بېرەي،— دەپ تۆت كىيىكنى ئەكىلىپ، ئىچىدە «گۆشۈڭ ئاچچىق، ئىچىڭ تاتلىق بول» دەپ تەگبىر ئوقۇپ بوغۇزلاپتۇ ۋە ئىچىنى پاكىز تازىلاپ بۇلارنى يولغا ساپتۇ.

بۇلار كەتكەندىن كېيىن، يىگىت كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئارغىماق، سۇمرۇغ ۋە يولۋاسلارنىڭ يالى، قۇيرۇقى ۋە پەيلىرىدىن بىر تالدىن ئېلىپ قېلىپ ئۇلار بىلەن خوشلىشىپتۇ. ئاندىن كېيىن بىر كىيىكنىڭ ئىچ - قارنىنى يۇيۇپ پاكىزلەپ تەييار قىلىپ كىيىكنىڭ ئۆزىنىڭ قورسىقى ئىچىگە قاچىلاپ مۇرىسىگە ئارتىپ كېچىلەپ ھېلىقى توكۇر ئات بار جايغا كېلىپتۇ ۋە ئاتنى مىنىپ، شەھەرگە قاراپ يولغا چۈشۈپتۇ. قاق سەھەردە كىشىلەر تېخى ناماز ماغمىغان چاغدا ئۆيىگە كىرىپ كەپتۇ.

مەلىكە ئېرىنىڭ ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى كۆرۈپ، بۇنىڭدا بىر سىر بارلىقىنى پەملەپتۇ ۋە ھېچنېمە دېمەيلا تاماق پىشۇرۇش تەرەددۇتىغا چۈشۈپتۇ. يىگىت ئاشخانىدا ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن ھەممە دورا - دەرمانلىرىنى جايىدا تەڭشەپ ئۆپكە، ھېسپىلىرىنى قۇيۇپتۇ. مەلىكىمۇ ئىنتايىن چىۋەر، ئەقىللىق ئىكەن. ھېسپىنى قۇيۇۋاتقان چاغدا چاندۇرماستىن ئاتنىڭ تېزىكىدىن بىرنى ئەكىرىپ ھېسپىنىڭ ئىچىگە تىقىپ قويۇپتۇ. بۇلار ئۆپكە - ھېسپىنى پىشۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى ئىككى چوڭ كۈيئوغۇلدىن ئاڭلايلىك.

ئۇلار ھېلىقى كىيىكلەرنى كۆز - كۆز قىلىپ داغدۇغا بىلەن شەھەرگە كىلىپ تۇ ۋە پادىشاھنىڭ مەخسۇس ئاشپەزلىرىنى چاقىرتىپ ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا كىيىك گۆشىدىن خىلمۇ خىل تائاملارنى تەييارلىتىپتۇ. ئاندىن ئۇنى چۈشلۈك تاماق ۋاقتىغا ئۇلگۈرتۈپ پادىشاھ ھۇزۇرىغا ئەكىرىپتۇ، «پادىشاھ ئاتىمىز ئالدى بىلەن ئېغىز تەگسۇن» دەپ ئۆزلىرى تەمىنمۇ تېتىپ كۆرمىگەنىكەن. پادىشاھمۇ ئۇۋ گۆشى يەيمەن دەپ ئىشتىها ساقلاپ ئولتۇرغانىكەن. تائاملار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلىشىپ كىرىپتۇ. پادىشاھ بىر توغرام گۆشنى ئاغزىغا سېلىپ چاينىپتۇ - يۇ، ئاغزىغا سالغان تاماقنى چىقىرىۋېتەلمەي قاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۆڭى ئۆچۈپ، دوزاخ ئازابىنى تارتىپتۇ. تاماقلارنىڭ تۇرى، كۆرۈنۈشى شۇنداق جايىدا بولسىمۇ، بىراق لاۋزىلىقىدىن ئېغىز - غىمۇ ئالغىلى بولماپتۇ، ھەممىنى ئاچچىقىپ ئىتلارغا تۆكۈپ بەرگەنىكەن، ئىتلارمۇ يەراقتىن پۇراپ قويۇپ يېقىن يولماپتۇ.

مانا شۇ پەيتته كەنجى مەلىكە ھورى چىقىپ تۇرغان ئۆپكە - ھېسپىنى كۆتۈرۈپ

كىرىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ئەمدى غىزاغا ھېچقانداق خاھىشى بولمىسىمۇ، قىزنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ئۆپكىدىن بىر توغرام يېگەنىكەن، ئىشتىھاسى باشقىدىن ئېچىلىپ كېتىپتۇ. خېلى كۆپ يېگەندىن كېيىن بىر تال ھېسپىنى شۇنداق چىشلىگەنىكەن، غىچىرلاپ كېتىپتۇ، ئاغزىدىن ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا، چىشلىگىنى تېزەك ئىكەن، پادىشاھنىڭ ئەرۋاھى ئۇركۈپ:

— قىزىم، بۇ نېمە ئىش؟— دەپ قىزنىڭ قارىغانىكەن، مەلىكە:

— ھەي جان ئاتا، ئۇتۇپ بەرگەن ئۆيىڭىز ئات ئېغىلى بولغاندىكىن، بەلكىم ئاتلار ئۇياق - بۇياقتا ئۆتكەندە چۈشۈپ قالغان بولسا كېرەك. يالغۇزچىلىقىمدىن ئوچاق ئالدىغا، سۇپۇر ئالدىغا يۈگۈرۈپ ئالدىراشلىقتا كۆرمەي قالغان بولساممۇ ئەجەب ئەمەس، ئەينىكە بۇيرۇماڭ،— دەپ - ئۇ. بۇ گەپتىن خىجىل بولغان پادىشاھ ئۇلارنى دەرھاللا ياخشىراق ئۆيلەرگە يۆتكەپ، ئۆي بىساتلىرىنى تولۇقلاپ مەلىكىنىڭ ئەسلىدىكى كېنىزەكلىرىدىن بىرنى خىزمەتكە بېرىشنى تاپىلاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. كەنجى مەلىكىنىڭ قورسىقى يوغىناپ بۇرۇن كىيىگەن كىيىملىرى ئەمدى تار كېلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

مانا شۇ كۈنلەردە چوڭ ئىككى كۈيئۇغۇل يەنە شىكارغا تەييارلىنىپ يولغا چىقىپتۇ. كەنجى كۈيئوغۇلمۇ مەلىكىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگۈزۈپ ئۇۋغا چىقىشقا رۇخسەت قىلىشنى ئىلتىماس قىلىپتۇ. پادىشاھ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن يولغا چىقىش ئالدىدا مەلىكىگە:

— ئەمدى ئۆز قىيافىتىڭىزنى بىلەن كېلىشكە مەجبۇرمەن،— دەپتۇ مەلىكە قورسىقىنى كۆرسىتىپ ئۇرۇپ،— مېنى شۇ پەرزەنتىمىز شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ. ھازىر دەل پەيتى. ئۆزىڭىزنى ياخشى ئاسراڭ، مەن ئۇچىنچى كۈنى قايتىپ كېلىمەن، خوش،— دەپ ئاتقا مىنىپ ھېچقانداق قورال ئالماي يولغا راۋان بوپتۇ. بۇ قېتىم ئانچە يىراق بارماي ئاتىنىڭ چۈشۈپ ئاتنى كەلگەن يولغا سېلىۋېتىپ بىر بۇلاقنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ يۈزقوللىرىنى يۇيۇپ ھاردۇقىنى چىقارغاندىن كېيىن ئارغىماقنىڭ يالىنى، يولۋاسنىڭ قۇيرۇقىنى، سۇمرۇغ قۇشنىڭ پېيىنى كۆيدۈرۈپتۇ. بۇ جانۋارلار ھازىر بولغاندىن كېيىن:

— بەس ئەمدى، ھەممىمىز بىرلىكتە ياشايدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلدى. سۇمرۇغ دوستۇم، ھازىرچە قىلدىغان ئىش سەن يەنە ئالدىنقى نۆۋەتتىكىدەك، پۈتۈن دالىنى ئايلىنىپ چىقىپ ياۋا توشقاندىن باشقا جانۋارلارنى بۇ تاغنىڭ ئۇ يېقىغا ئۆتكۈزۈۋەتكەندىن كېيىن قايتىپ كەلگىن. يولۋاس ئاغىنە، سەن بۇ بۇلاقنىڭ تۈۋىگە مۇشۇ جاڭگالدىكى كېپەك، جەرەن، توز، ياۋا غاز ۋە ئاق قۇلاردىن بىر جۈپتىن ھەيدەپ كەلگىن. ھازىرچە خوش، ئەتە كۆرۈشەيلى،— دەپ ئۇ ئىككىسىنى يولغا سېلىپتۇ. ئاندىن ئارغىماقنىڭ جابدۇقلىرىنى ئېلىپ، ئۇنى ئوتقا قويۇۋېتىپ، ئۆزى ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەتىسى كەچكە يېقىن سۇمرۇغ ۋە يولۋاسلار جان - جانۋارلارنى جۈپ - جۈپى بىلەن ھەيدەپ بۇلاق تۈۋىگە يېتىپ كەپتۇ. يىگىت كېچىچە ھاردۇق ئېلىپ، تاڭ ئېتىشى بىلەنلا كىيىملىرىنى جەڭ كىيىملىرىگە ئالماش-

تۇرۇپ، جەڭ قوراللرىنى ئېسىپ، بېشىغا ئالتۇن تاجنى كىيىپتۇ ۋە ئارغىماقنى تۇتۇپ:

— دوستلىرىم، ئەمدى تۇرار جايىمىزغا ماڭىمىز. تەرتىپ ۋە رېتىملارنى بۇزماي ماڭىسىلەر. ئۇستىمىزدە سۈمرۈغ ھەممىمىزگە سايە چۈشۈرۈپ ماڭىدۇ. مېنىڭ كەينىمدىن توز، ئۇنىڭدىن كېيىن غاز، ئاق قۇ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن جەرەن، كېيىك، ھەممىنىڭ كەينىدە مۇھاپىزەتچىلىك قىلىپ يولۋاس باتۇر ماڭسۇن. قېنى كەتتۇق،— دەپ شەھەرگە قاراپ ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار چۈشكە يېقىن شەھەرگە يېقىنلىشىپتۇ. بەزى ئادەملەر شەھەرگە ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ كۆرگەنلىرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈپتۇ، خەۋەر پادىشاھقىمۇ ئاڭلىنىپتۇ. پادىشاھ بۇنداق بولۇشىغا ئىشەنمەي ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كېلىشكە سەركەردىسىنى ئەۋەتىپتۇ. سەركەردە ھەقىقىي ئەھۋالنى پادىشاھقا دوكلات قىلىپ:

— ئەيىبۇھەننەس، بۇنداق باھادىرنىڭ ئالدىدا تەڭداشى يوق بولسا كېرەك،— دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ يىگىتنى كۈتۈۋېلىشقا ئۆزى ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە شەھەر پۇقرالىرىنىڭ ئۇنى داغدۇغا بىلەن كۈتۈۋېلىشى ئۈچۈن بۇيرۇق چىقىرىپتۇ. يىگىتنىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. ياتقىغان چاغدا:

— مېنىڭ جانىۋارلىرىم قەيەردە، ئۇلارنى تۇرالغۇغا ئورۇنلاشتۇرۇشۇم كېرەك. مېنىڭ كەينىمدىن ھېچكىم چىقمىسۇن، بولمىسا يولۋاسقا يەم بولىدۇ،— دەپ سىرتقا چىقىپتۇ. ئاندىن ئۇ مەلىكە بىلەن كۆرۈشۈپ:

— بۇ جانىۋارلار ساڭا ھەمراھ بولىدۇ. ئەتىگىچە كۈتۈپ تۇرغىن، يولۋاستىن قورقما، ئۇ سېنىڭ قوغدىغۇچىڭ بولىدۇ،— دەپ خوشلىشىپتۇ ۋە ئوردىدا ئۆزىگە تەيىارلانغان ئورۇنغا چىقىپ ھۇزۇر قىلىپ ئۇخلاپتۇ. ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن پادىشاھ:

— ھەي شەۋكەتلىك باتۇر يىگىت، ئۆزلىرى قايسى يۇرتنىڭ شاھزادىسى بولىدىكىن؟ بۇ تەرەپلەرگە نېمە ئىش بىلەن قەدەم تەشرىپ قىلىپ قالدىلا؟ سىلىنىڭ كەلگەنلىكلىرىدىن پادىشاھلىقىمىز بەكمۇ خۇرسەن. شەخسەن مەن ئۆزۈم سىلىدەك بىر باتۇر بىلەن مۇشۇ كۈن، مۇشۇ سائەتلەردە بىللە بولالىغانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى تېخىمۇ بەختلىك ھېس قىلماقتىمەن، نائىيتى خۇشالمەن،— دەپتۇ.

يىگىت سۆز باشلاپ ئۆزىنىڭ باشقا بىر پادىشاھنىڭ يالغۇز پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى، شىكار قىلىپ ئۇزاقلاپ كەتكەندىن كېيىن تاماشا-سايادەت قىلغاچ بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى، شۇنىڭدەك ئەرزىمەس كىچىك بىر ئىشنىڭمۇ بارلىقىنى سۆزلەپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئىككى قۇلى بولۇپ، بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ قالدىمىكىن، دەيدىغان گۇمانىنىڭمۇ يوق ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن ئۆزۈم ئىزدەپ تېپىپ، ئۆزلىرىگە يارەمدە بولۇشنى ئارزۇ قىلار ئىدىم. بۇ ئەلدە قۇل يوق، ھەممە ئادەم ئازاد. سىلىنىڭ بۇ قۇللىرىنىڭ بىرەر بەلگىسى بارمىدى؟— دەپتۇ پادىشاھ. يىگىت:

— جانابىي پادىشاھ ئالىيلىرى مەن كەلگەندىن بېرى سىلى بەك خەيرىخاھلىق قىلىپ مېنى ئىززەت-ھۆرمەت قىلىپ نائىيتى ياخشى كۈتۈۋېلىۋاتىدىلا. مەن بەك خىجىلمەن. ئەمدى قۇللار مەسىلىسىگە كەلسەك

سەك، بىزنىڭ ئەلدىمۇ مەندىن باشقا ئادەمنىڭ قۇلى يوق. مېنىڭمۇ پەقەت شۇ ئىككىلا قۇلۇم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تېقىمىغا بېسىلغان مۆھۈرۈمنىڭ ئىزى بار. شۇ نىڭغا قاراپلا بىلگىلى بولىدۇ،ــ دەپتۇ.

شاھ دەرھال ياساۋۇللىرىغا ئۆز تەۋەسىدىكى ئەرلەرنى بىرمۇ بىر تەكشۈرۈپ، تېقىمىدا تامغىسى بار كىشىلەر بولسا پۈتۈلىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئالدىغا ھازىر قىلىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ياساۋۇللار كەچكىچە پۇتۇن يۇرتنى ئارىلاپ بولغانلىقىنى، تېقىمىدا تامغىسى بار بىرەر ئادەمنۇ تېپىلمىغانلىقىنى خەۋەر قىلىپتۇ ۋە پەقەت وردا ئىچىلا تەكشۈرۈلمەي قالغانلىقىنى ھېتىپىۋ. پادىشاھ باھادىر يىگىتكە قاراپ قويۇپ ئوردىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئالدىغا چاقىرتىپ بىر-بىرلەپ تېقىمىنى تەكشۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئىككى كۆيئوغلى قالغاندا، بۇلار مېنىڭ كۆيئوغلۇل پەرزەنتلىرىم. بۇلارنىمۇ تەكشۈرۈپ كۆرەمدۇق؟ــ دەپ يىگىتكە مۇراجىئەت قىلىپتۇ. يىگىت:

ــ بۇلار مېنىڭ قۇللىرىمغا سەل ئوخشىپ تۇرىدۇ، تەكشۈرۈپ كۆرەيلى. قېنى ئوڭ پۇتۇڭلارنى ئېچىپ كۆرسىتىڭلارچۇ،ــ دەپ بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ ۋە باشقىلارنىڭ ئالدىدا بۇ ئىككىسىنىڭ تېقىمىدىكى تامغا ئىزى ئوچۇق-ئاشكارا كۆرۈنۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئۆز كۆيئوغۇللىرىنىڭ باشقا بىرىنىڭ قۇلى بولۇپ چىققانلىقىدىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ.

بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن يىگىت:

ــ جانابىي ئالىيلىرى كۆرۈپ تۇرۇپتىلا، بۇلار مېنىڭ قۇللىرىم بولغانىكەن، قانۇن بويىچە بۇلارنىڭ رەپىقىلىرىمۇ مېنىڭ قۇللىرىم بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە، دېگەنىكەن، ئىككى مەلىكە «شاھ خۇدا» دېگىنىچە ھوشىدىن كېتىپتۇ، پادىشاھ ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي تەختتىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. يىگىت دەرھال بېرىپ پادىشاھنى يۆلەپ تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

ــ بۇ يەردە يەنە مېنىڭ رەپىقەمۇ قاراپ تۇرۇپتۇ، ــ دېگەندىن كېيىن پادىشاھ ھەيران بولۇپ ئەترافقا قارىغانىكەن، كەنجى قىزى كېلىپ يىگىت بىلەن بىرگە تۇرۇپ پادىشاھقا تەزىم قىلىپ ھۆرمەت بىلدۇرۇپتۇ. پادىشاھ دۇنيادا نېمە ئىشلار بولۇۋاتقىنىنى ھېچ ئاڭقرالمىسىمۇ، ئەمما بۇ باتۇر يىگىتنىڭ ئۆز كۆيئوغلى بولۇپ چىقىشىدىن بەكمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە شۇ مەيداننىڭ ئۆزىدىلا:

ــ ھازىردىن باشلاپ تەختكە چىقىپ يۇرتنى سىز سوراپ پادىشاھلىقنى سىز قىلىڭ،ــ دەپ تەختتىن چۈشۈپ تەختنى كۆرسىتىپتۇ. بۇ چاغدا يىگىت قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ تۇرۇپ:

ــ كەچۈرگەيلا ئۇلۇغ پادىشاھ ئاتا، ھازىرچە بۇ ۋەزىپىنى ئۈستۈمگە ئېلىشتىن ئاجىزمەن. ئالدى بىلەن مېنىڭ پەرزەنتىم دۇنياغا كەلسۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆز يۇرتۇمغا بېرىپ ئاتا-ئانامنى بىر كۆرەي، ئاندىن ئويلىشىپ بىر ئىش قىلارمىز،ــ دەپ پادىشاھ بولۇشقا ئۇنىماپتۇ.

ــ بوپتۇ ئوغلۇم، بۇ دېگەنلىرىڭمۇ ئورۇنلۇق، ھازىرچە دەم ئېلىپ بىلله ئەكەلگەن جانۋار قۇشلىرىڭنى ھەرەمباغقا ئەكىرىپ مۇۋاپىق كۆركەن جايلارغا ئورۇن-

لاشتۇرۇشقا كۆرسەتمە بەرسەك، قۇللىرىڭ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسۇن،— دەپ ئىككى قىزى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەرلىرىنى كۆرسىتىپتۇ ۋە ئۇلارغا:

— خوجايىنىڭلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىڭلار،— دەپ بۇيرۇپتۇ.

يىگىت باشتا خارلانغان بولسا ئەمدىلىكتە كەنجى مەلىكە بىلەن ھەممىدىن ئەزىز، ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا ئۆتۈپتۇ. يىگىت ھېلىقى سەرگەردان كۈنلەردە ئىسىق ئورۇن بېرىپ بېشىنى سىلىغىنى ئۈچۈن ئاشپەز ئۇستىنى ئوردا ئاشپەزلىرىنىڭ باشلىقى قىلىپ تەينىلەپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆزى يورۇپ ئۆزىگە ئوخشاش چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. قىش ئۆتۈپ باھار كەلگەندە يىگىت:

— ئەمدى مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ يۇرتىغا بېرىپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسام، پادىشاھ ئاتام رۇخسەت قىلغان بولسا،— دېگەنىكەن، پادىشاھىمۇ:

— ئەمدى سەپەر قىلسا بولىدىغان كۈنلەر كەلدى. بوپتۇ شۇنداق قىلغىن. لېكىن ئۆز پادىشاھلىقىڭغا بارغاندىن كېيىن بىزنى ئۇنتۇپ قالما،— دەپ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن قىرىق قېچىر يۈك، قىرىق ئەسكەر ۋە مۇلازىملار بىلەن ئاق يول تىلەپ سەپەرگە ئاتلاندۇرۇپتۇ. يىگىت نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ ئۆز يۇرتىغا بارسا، ئانىسى بالىنىڭ دەردىدە يىغلاپ قارىغۇ بولۇپ قاپتۇ، دادىسى پادىشاھلىقتىن ۋاز كېچىپ كېچە ـ كۈندۈز ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، سارغىيىپ ساماندەك بولۇپ ئاجىزلاپ كېتىپتۇ. يىگىت بارغاندىن كېيىن ئاتا ـ ئانىسى ئوغلى بىلەن كۆرۈشۈپ خۇشاللىقدا ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. يىگىت يۇرتىنى رەتكە سېلىپ پادىشاھلىقىنى قايتا جانلاندۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قېيىن ئاتىسىنىڭ ۋە دەشت ـ بايا ـ ۋاندىكى يېڭى شەھەرنىڭ ۋە ئۆز يۇرتىنىڭ پادىشاھلىقلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ يېڭى چوڭ پادىشاھلىق تەشكىل قىلىپ، يۇرتىنى ئادىل لىق بىلەن سوراپ ئادىل پادىشاھ، دېگەن نام بىلەن دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: مونۇپئاخۇن
رەتلىگۈچى: تۇرسۇن مونۇپ

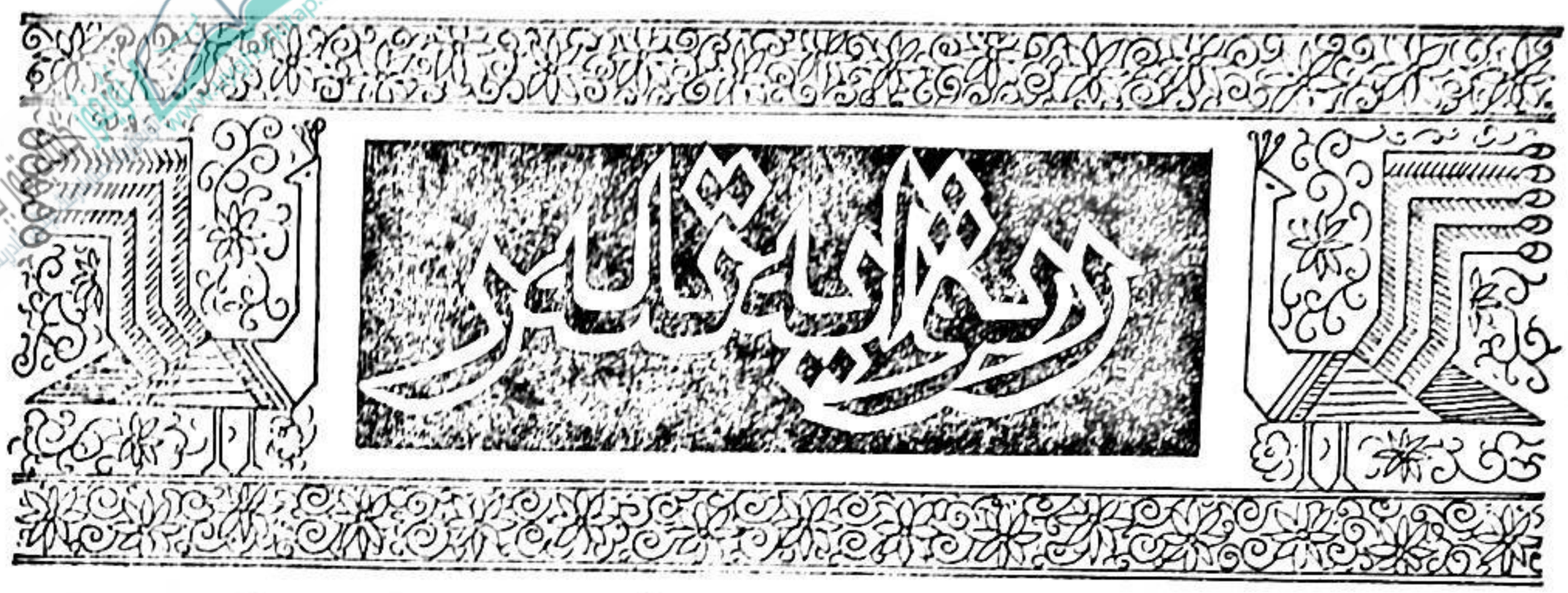

«بوغاز غوجامنىڭ قارغىشى»

قۇمۇلنىڭ جەنۇبىدىن 36 كىلومېتر يىراقلىقتا جايلاشقان «بوغاز» يېزىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت تارقالغان:

بۇرۇن بوغاز يېزىسىدا ئون نەچچە ئۆيلۈك ئادەم ئولتۇراقلاشقانىكەن. شەيخلەر «غوجام» ئۇچۇن تەرەت سۈيى تەييارلايدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بوغاز «غوجام» هايات بولۇپ، تەييارلانغان تەرەت سۈلىرى ئازلاپ مەسچىت ئەترا-پىدىكى بىر قىسىم جايلاردا تەرەت ئالغان ئىزلار پەيدا بولۇپ قالارمىش.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە «غوجام» شەيخقە:

— بېشىڭلارغا كۈن چۈشكەندە مۇشۇ دۇمباقنى ئۇرساڭلار مەن كېلىپ مۇشكۇ-لۇڭلارنى ئاسان قىلىپ بېرىمەن، — دەپ بىر دانە دۇمباقنى بېرىپ غايىپ بولۇپتۇ. بۇ گەپ يېزىغا تارقىلىپتۇ. يېزىدىكى بىر قانچەيلەن بۇ ئىشنى بىر سىناپ باقماقچى بولۇشۇپتۇ ۋە مەسچىت ئېچىگە قويۇپ قويۇل-غان هېلىقى دۇمباقنى راسا ئۇرۇپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇستىگە ساۋۇت كىيگەن، ئالتۇن غىلاپلىق زۇلپىقار ئاسقان، قارا تۇلپارغا مىنگەن «غوجام» پەيدا بولۇپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپتۇ. بىراق، هېچكىم بىر نېمە دېيەلمەپتۇ. بۇنىڭدىن غەزەپلەنگەن «غوجام»:

— سىلەر ماڭىمۇ قىلدىڭلار، ئۆزۈڭلارغىمۇ قىلدىڭلار، بالاڭلاردىن - بالاڭلارغا يۇزۇڭلار قارا بولغاي، — دەپتۇ - دە، ئېتىنى چاپتۇرۇپ كۆزدىن غايىپ بوپتۇ...

هازىرمۇ بىر قىسىم كىشىلەر بۇ يەر-دىكى ئادەملەرنىڭ تېرىسىنىڭ قارا بولۇشىنى بوغاز «غوجام» نىڭ قارغىشىدىن بولغان دەپ قارىشىدىكەن.

تۇختاخۇن چامباش هەققىدە

‹1›

توختاخۇن كىچىك چېغىدا بىر چاما-شقا شاگىرتلىققا كىرىپتۇ. لېكىن ئۇستا-زى توختاخۇنغا چامباشچىلىق ماهارەتلىرىنى ئۆگەتمەي، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بىر كىسەلچان بالىسىنى باقتۇرۇپتۇ. توختاخۇن بۇ ئىشتىن نارازى بولغان بولسىمۇ، چامباشچىلىقىنى ئۆگىنىۋېلىش نىيىتىدە ئۇستازىنىڭ كىسەل-چان بالىسىغا قارايتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ،

ئايلار ئۆتۈپ بىر يىلمۇ توشۇپتۇ. ئۇستاز توختاخۇنغا ھېچقانداق ھۇنەر ئۆگەتمەپتۇ. توختاخۇن ئاماسلىز يەنە ھىلىقى بالىنى بېقىپ يۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق قىلىدىغان ئىشى بالىنىڭ چۈشىنىنى قورۇش ئىكەن. ئۇ دەسلەپتە چۈشىنىلەرنى يەلپۈگۈچ بىلەن قوغلاپ بېقىپتۇ، پالاق بىلەن ئۆلتۈرۈپمۇ بېقىپتۇ. بىزەك چۈشىلەر كېسەلچان بالىنى ھېچ ئارامىدا قويماپتۇ. بۇ ئىشتىن تولىمۇ زېرىكىكەن توختاخۇن ئاخىرى چۈشىنىلەرنى بارمىقى بىلەن تۈتۈپ ئۆلتۈرۈشنى رۇشىنى ئادەت قىلىپتۇ... كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن توختاخۇن ھەرقانداق تېز ئۇچقان چۈشىنىمۇ كۆزىگە چېلىقىپلا قالسا تۈتۈپ ئۆلتۈرىدىغان بوپتۇ. كۈنلەر ئەنە شۇ تەقلىدتە ئۆتۈپ ئۇچ يىلمۇ توشۇپتۇ. بىراق ئۇستازى توختاخۇنغا چامباشلىق ماھارىتىدىن بىر تۈرنىمۇ ئۆگەتمەپتۇ. تاقىتى - تاق بولغان توختاخۇن ئۇستازىدىن ھۇنەر ئۆگىتىپ قويۇشنى سوراپتۇ. ئۇستاز تېخى ۋاقتى كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. بۇنىڭغا قاتتىق خاپا بولغان توختاخۇن ئۇچ يىل ئۆمرىنىڭ بىكارغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە ئىنتايىن پۇشايمان يەپتۇ ۋە نەرسە - كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۇستازىغا ئېيتىپ قويمايلا ئۆيىگە قاراپ يول ئاپتۇ. ئەسلىدە، ئۇستازى توختاخۇنىڭ ئىرادىسىنى سىنىماق ئۈچۈن ئەتەي شۇنداق قىلغانىكەن ھەم ئۇنىڭ چۈشىن تۇتۇش ئارقىلىق كاتتا بىر ماھارەتنى يېتىلدۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ يوشۇرۇن كۆزىتىپ يۈرگەن ئىكەن. توختاخۇن ئۇستازىنىڭ ئۆيىدىن ئانچە يىراقلاشماستىنلا، ئۇستازى ئۇنىڭ كەينىدىن 6 نەپەر شاگىرتىنى ئەۋەتىپتۇ ۋە ئۇلارغا توختاخۇنغا يېقىن بارماي يىراقتىنلا تاش ئېتىپ «جايىلىۋېتىش» نى تاپشۇرۇپتۇ. شاگىرتلار مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپلا توختاخۇننىڭ قارىسىنى كۆرۈپتۇ - دە، ئۇنىڭغا تاش ياغدۇرۇپتۇ. توختاخۇن چاقماقنىلىق بىلەن ئۆزىگە ئېتىلغان تاشلارنى خۇددى چۈشىنى تۇتقاندەك بىر - بىرلەپ تۇتۇپ ئېلىپ ئالدىغا تاشلاۋېرىپتۇ، لېكىن ئۆزىگە بىر تالمۇ تاش تەگكۈزمەپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاگىرتلار توختاخۇننىڭ كەينىگە يېنىپ ئۆزلىرىگە قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇستازىنىڭ ئۆيىگە قاراپ قېچىپتۇ. توختاخۇن ئۇستازىنىڭ ئۆزىنى جازالاشقا ئادەم ئەۋەتكەنلىكىنى بىلىپ شۇ ھامان قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ - دە، شاگىرتلارغا قايتۇرۇپ تاش ئېتىپ، ئۇلارنى قوغلاپ ئۇستازىنىڭ ھويلىسىغىچە كەپتۇ. بۇ چاغدا ئۇستازى كۈلۈمسىرىگەن پېتى توختاخۇننىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى، توختاخۇننىڭ ئالاھىدە بىر خىل ھۇنەرنى پىششىق ئىگىلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھازىرقى ئۇسۇل بىلەن ئۇنى سىناپ كۆرگەنلىكىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەنە شۇ ئىشتىن كېيىن توختاخۇنغا ئۇستازى رەسمىي ھۇنەر ئۆگىتىشكە باشلىغانىكەن.

توختاخۇن چامباش ھەققىدە

‹2›

توختاخۇن چامباشچىلىقتا كامالەتكە يېتىپتۇ. ئۇنىڭ داڭقى شىنجاڭنىڭ ھەر - ئىچكىرى ئۆلكىلەرگىمۇ تارقاپتۇ. شۇ قايسى جايلىرىغا تارقىلىپلا قالماستىن، بەلكى

كۆنلەردە، ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ بىرىدىكى داڭلىق بىر چامباش توختاخۇننىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر سىناشماقچى بوپتۇ. ئۇ ئۇزۇن يول يۈرۈپ شىنجاڭغا كەپتۇ. بۇ چامباش بىرنەچچە كۈن ھاردۇقىنى ئالغاندىن كېيىن، توختاخۇننىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. بىراق، توختاخۇن ئۇ كۈنى ئۆيىدە يوق ئىكەن. ھېلىقى چامباش توختاخۇننىڭ ئايالىغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ دەرۋازىنىڭ ئۈستىگە شۇنداق چاقىنالىق بىلەن بىر پەشۋا قويۇپ، ئايىغىنىڭ ئىزىنى بېسىپ قويۇپتۇ ۋە ئۇنىڭغا، ئۆزىنىڭ ئۇنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى، نامۇ ـ شەرىپىنى ۋە مۇشكەن ساراينى توختاخۇنغا ئېيتىپ ويۇشنى تاپىلاپ كېتىپ قاپتۇ. توختاخۇن قايتىپ كېلىپ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپىدىغۇ ۋە ئەتىسى ھېلىقى چامباش چۈشكەن ساراينى ئىزدەپ تېپىپتۇ. لېكىن ئۇ كۈنى ھېلىقى چامباشمۇ سەرتقا چىقىپ كەتكەن ئىكەن. توختاخۇنمۇ ئۆزىنىڭ بۇ جايغا ئۇنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كېتىش ئۈچۈن ساراينىڭ كۆرىنىپ تۇرۇپ، شۇنداق چاقىنالىق بىلەن بىرلا تەتۈر مۇللاق ئېتىپ، ئۆيىنىڭ تورۇسىغا ئۆتۈك چەمىنىڭ ئىزىنى بېسىپ قويۇپ، قايتىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى چامباش قايتىپ كېلىپ ئۇ ئەتىس

مېنىڭ ئىتىم شۇ ئىكەن» دەپتۇ، مومای بۇ ئۆيدىن خوشلىشىپ، يەنە بىر قىزىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ ۋە ئۇلاردىنمۇ ئەھۋال سوراپتۇ.

— ياخشى كېتىپ بارىمىز، — دەپتۇ كۆيئوغلى، — بىراق قىزلىرىنىڭ خۇيى ئەمەسمۇ، — دەپتۇ. مومای كۆڭلىدە: «ھە، بۇ مېنىڭ ئېشىكىم شۇ ئىكەن» دەپ جەزم قىپتۇ.

مومای شۇ چاغدىلا ئۇچىنچى قىزىنىڭ ئۆز قىزى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. مومای شۇ چاغدا ئاپارغان ئېشى «ئىسسىقلىق ئاش» دەپ ئاتاپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تويىنىڭ ئىككىنچى كۈنى قىز تەرەپنىڭ ئوغۇلىنىڭ ئۆيىگە سەھەردە ئىسسىقلىق ئاش ئېيتىپ ئاپىرىشى شۇنىڭدىن قالغانمىش.

داپ قانداق پەيدا بولغان؟

قەدىمكى زاماندا قاراقۇرۇم باغرىدىكى ئۇيغۇرلار ناھايىتى بەختلىك ياشايدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى يازدا، بۇ جايدا ناھايىتى چوڭ بىر بوغما يىلان پەيدا بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئەتراپتىكى ئۇچار قانات ۋە ھايۋاناتلارنى يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن ئۆتكەن - كەچكەن يولۇچىلارنىمۇ ئامان قويماپتۇ. داپ ئىسىملىك بىر ئوۋچى يىگىت بۇ بالايىئاپەتنى يوقىتىشقا بەل باغلاپتۇ. ئۇ ئورمانلىققا كىرىپ، ھېلىقى چوڭ بوغما يىلاننى ئىزدەپتۇ، ئۇچ كېچە-كۈندۈزگىچە، يىلان ئۆزىنى زادىلا كۆرسەتمەپتۇ.

تۆتىنچى كۈنى داپ بەكمۇ چارچاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزىنى ئاچالماي قاپتۇ. ئۇ، ئۇخلاپ قالماسلىق ئۈچۈن، بىر تال قارىغاي ياغىچىنى چەمبەر شەكىلدە ئېگىپ، بىر تەرىپىگە قوي تېرىسىنى كېرىپ قارتىپتۇ. ئاندىن داپ ئۇنى قولى بىلەن ئۇرۇپ ياكىراق ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ.

شۇ ئارىدا تۇيۇقسىزدىن دەرەخكە يامىشىپ تۇرغان چوڭ بوغما يىلاننىڭ ئۆزىگە ئېتىلغانلىقىنى كۆرۈپ قالغان داپ، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، شەمشىرىنى بىرلا شىلتىپ ئۇرۇپتۇ. يىلان جان ئاچچىقىدا داپقا ئېتىلىپ كېلىپ، قۇيرۇقى بىلەن داپنى قاتتىق ئۇرۇپتۇ. داپ دەلدەڭشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا قولىدىكى ھېلىقى چالغۇ يەرگە چۈشۈپ داراڭلاپ كېتىپتۇ. بۇ ئاۋازدىن بوغما يىلان ئۆركۈپ كەينىگە چېكىنىپتۇ.

داپ دەرھال ئەقىل تېپىپ، قوي تېرىسىدە كېرىلگەن چالغۇنى قوللىرى بىلەن ناھايىتى تېز ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. بوغما يىلان ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئۆركۈپ قېچىشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا داپ ئۇچقاندەك بېرىپ شەمشەر بىلەن يىلاننى قاپ بېلىدىن ئىككى پارچە قىلىپ چېپىپ تاشلاپتۇ. كىشىلەر داپنىڭ ئاپەتنى يوقاتقانلىقى ئۈچۈن خۇشال بولۇپ، بوغما يىلاننىڭ تېرىسىنى سويۇپ «داپ» ياساپ ئۇنىڭغا «داپ» نىڭ نامىنى بەرگەنىكەن. «داپ» ئەنە شۇ چاغدا دۇنياغا كەلگەنمىش.

ئۇيغۇر كىتاب تورى يىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

ئىت بىلەن ئادەمنىڭ دوست بولۇشى

نۇرغۇن زامانلار ئىلگىرى، ئىتمۇ ياۋايى هايۋان قاتاردا ياشايدىكەن، ئىت دائىم ئۆزىگە بىر دوست تېپىشنى ئويلايدىكەن. ئۇ سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىرى بۆرىنىڭ دۈنيادا تەڭدىشى يوق باتۇر ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن دوست بولماقچى بوپتۇ. ئۇ ئەسلىدە ئەنە شۇنداق بىر قورقماس باتۇر بىلەن دوست بولۇش ئارزۇسىدا ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ بۆرىنى تېپىپ ئۇنىڭ بىلەن دوست بوپتۇ.

كەچ كىرگەندە ئىت بۆرىنىڭ ئۆيىگە سىدا-بىللە يېتىپتۇ. كېچىسى ئىت ئازراقلا شەپە بولسا چۆچۈپ، هاۋشىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا بۆرى:

— هەي، ئىت ئاغىنە، كېچىدە جىم ياتماي هاۋشىغىنىڭ نېمىسى؟ ئادەمەلەر بىلىپ قالسا بىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرىدىغۇ؟ — دەپتۇ. ئىت كۆڭلىدە «سەنمۇقورقانچاق بىر نېمە ئىكەنسەن» دەپ ئويلاپتۇ-دە، تاڭ ئاتمايلا بۆرىنىڭ يېنىدىن كېتىپ قاپتۇ...

ئىت ماڭا-ماڭا بىر يەرگە كەلگەندە يوغان بىر ئېيىققا ئۇچراپتۇ. ئىت ئۆزىنىڭ دوست ئىزدەپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتقان ئېيىق، ئېيىقمۇ يالغۇزلۇقتا زېرىكىپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ، ئىتنى ئەتراپىنى سەيلە-تاماشا قىلدۇرغاچ ئۆز ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ.

كەچ كىرىپتۇ. ئىت بىلەن ئېيىق بىرگە تۇنەپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا ئىت يەنە ئادەتتىكى بويىچە ئازراق شەپىگىمۇ هاۋشىپتۇ. ئېيىقمۇ بۆرىگە ئوخشاشلا ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. ئىت ئېچىدە: «بۇنىڭ بەستى يوغان، هەيۋەتلىك بولغىنى بىلەن بۇمۇ بىر قورقۇنچاق نېمىكەن» دەپ ئويلاپتۇ-دە، ئېيىقنىڭ يېنىدىنمۇ ئايرىلىپ، يەنە يولغا چۈشۈپتۇ...

ئىت بىر كۈنلىرى يولۇاسقا يولۇقۇپتۇ. ئىت يولۇاسقا ئەگىشىپ تاغ-ئورمانىنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىپتۇ. ئىت كۆرۈپتۇكى، تاغ-ئورماندا ياشاۋاتقان هايۋانلارنىڭ هەممىسى يولۇاسنى كۆرۈشى هامان تەرەپ-تەرەپكە قېچىپ كۆزدىن غايىپ بولۇۋاتقۇدەك. يولۇاسنىڭ هەقىقەتەنمۇ تەكداشسىز باتۇر ئىكەنلىكىگە قايىل بولغان ئىت ئۇنىڭ بىلەن دوست بولماقچى بوپتۇ. كەچ كىرگەندە ئىت يولۇاسنىڭ ئۇۋىسىغا بېرىپ يېتىپتۇ. تۈن نىسپى بولغاندا، ئىت ئەتراپتىن ئاڭلانغان شەپە-تۈشنى ئاڭلاپ قېلىپ يەنە هاۋشۇشقا باشلاپتۇ. يولۋاس بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— ئىت ئاداش، يېنىڭدا مەندەك بىر پادىشاه تۇرسا، ئانچە-مۇنچە شەپىدىن چۆچۈپ نېمانچە ۋارقىرايسەن؟ كېچىلەردە مۇنداق كەلسە-كەلمەس هاۋشۇپ يۈرسەك، بىزنى پايلاپ يۈرگەن ئۇۋچىلار ياتقان يېرىمىزدىلا بىزنى ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلىمامدۇ؟ — دەپتۇ.

ئۇ ئەك باتۇر جانۋار دەپ هېسابلىغان يولۇاسنىمۇ قورقىدىغان ئادەم دېگەن مەخلۇقنىڭ دۇنيادا ئەك كۆچلۈك ئىكەنلىكىنى بىلگەن ئىت يولۇاستىنمۇ كۆڭلى سوۋۇپ ئادەمنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ... ئىت ئاخىرى ئېتىزلىقتا ئىشلەۋاتقان بىر ئادەمنى ئۇچرىتىپ، ئۆزىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئادەم ئۇنىڭ باشقا كۆزىنى سىلاشتۇرۇپ، هويلىسىدىكى مال

قوتىنىنىڭ يېنىدىن بىر جاي راسلاپ، ئالـدىغا سۆڭـەك ۋە نان پارچىلىرىـنى قويۇپ مېھمان قىپتۇ. ئىت قورسىقىنى تويغۇزۇپ بەخۇدۇك ئۇخلاپ قاپتۇ...

تۇن يېرىمىدىن ئاشقاندا، هويلا ئەترا-پىدىكى شىپىر - شىپىر قىلـغان ئاۋازنى سەزگەن ئىت بىردىن قاتتىق ۋاۋاپ كېتىپتۇ. ئىتنىڭ هاۋشىغىنىدىن چۆچۈپ ئويغانـغان ئادەم قولىغا توقماق كۆتۈرۈپ چىقىپ ۋار-قىراپ باشقىلارنىمۇ ئويغىتىپتۇ. شۇنـداق قىلىپ ئۇلار يېقىنلاپ قالـغان بالاـقازاددن ئامان قاپتۇ. ئاندىن ئىتنىڭ باش-كۆزدىنى سـلاپ، ئۇنـىڭـغا يەنە ئازراق ئاش-نان بېرىپتۇ ۋە:

— يارايسەن جانـۋار، مەنمـۇ ئۇزۇن-دىن بېرى ساڭا ئوخشاش بىرەر قاراۋۇلـغا موهتاج ئىدىم. كېچىسى خالىغانچە هاۋشىغىن. مەن هەرگىـز خاپا بولمايمـەن . سېـنىڭ بىلەن ئۆمۈرۋايەت دوست بولىمەن، — دەپ-تۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئادەملەر ئىتنى كۆن-دۈرۈشكە باشلىغان ئىكەن.

تاشقا ئايلانغان ئەۋلىيا رىۋايىتى

قەدىمكى زاماندا جىمسارنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مەھەللىدە بىر باي بار ئىكەن. بايىنىڭ قويلىرىنى 12 - 13 ياشلاردىكى بىر تازچاق يېتىم بالا باقىدىكەن. كۈنـلەرنىڭ بىرىدە توساتتىن بايـنىڭ بىرقانـچە قويى يوقاپ كېتىپتۇ. پادىچى بالا كەچكىچە ئىز-دەپمۇ يوقالغان قويلارنى هېچيەردىـن تا-پالماپتۇ. بىچارە قويچـى يىغـلاپ يۈرۈپ قويلارنى بىر كېچە - كۈندۈز ئىزدىگەن بول-سىمۇ تاپالماپـتۇ. قويـچى دەرمانسزلىنىپ هالىدىن كېـتەي دەپ قاپـتۇ. شۇ چاغـدا قويچىغا ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئۇچراپ-تۇ. قويچى بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي:

— بالام، بۇ جاڭگالدا كەچ كىرگەندە يالغۇز يۈرىسەنغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. قويچى بالا بولغان ئىشنى بوۋايغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. بوۋاي بالىنىڭ بېشىنى مېھرىبانـلىق بىلەن سـلاپتۇ ۋە:

— يىـغـلىـما بالام، قويلىرىـڭ ئوڭ ئوتلاپ يۈرۈپتۇ. سەن دەرهال شۇ يەرگە بېرىپ قويلىرىڭنى تېپىپ غەمدىن قۇتۇلغىن، — دەپلا كۆزدىن غايىپ بوپتۇ. پادىچى بېشىنى سلاپ كۆر-سە بېشىغا قويۇق چاچ ئۇنۇپ چىققانمىش. بۇنىڭدىن هەم هەيران، هەم خۇشال بولغان پادىچى بالا بوۋايـنىڭ ئېيتقـىنى بويـىچە دۆڭنىڭ كەينىدىكى قويلىرىنى تېپىپـتۇ ۋە ئۇلارنى هەيدەپ مەھەللىسىگە قايتىپتۇ. پادـچىـنىڭ قويـلارنى ساق - سالامەت تېپىـپ كەلگەنلىكىنى هەم ئۇنىڭ بېشى ساقىيـىپ، قويۇق قارا چاچ ئۇنۇپ، ئاجايـىپ چىرايـلىق بالىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن باي تولىمۇ هەيران بوپتـۇ. ئاق كۆڭـۈل پادىچى قويلارنى تېپىپ كېلىش جەريانىدا بولغان ئىشلارنى بايـغا بىرمۇ بىر سۆزلەپتۇ.

ئەتىسى باي پادىچىغا يول باشلىتـىپ بوۋاينى ئىزدەپ مېڭىپـتۇ. قويچى بايـنى ئەگەشتۇرۇپ ئاۋۋالقى كۈنى بوۋاي بىلەن ئۇچـراشقان جايغا كېلىپ ئەتراپنى ئىزدەشتۇرۇپ-تۇ. لېكىن بوۋاينى تاپالماپتۇ. ئاخىرى باي بىلەن پادىچى ئېگىز بىر تۆپىلىكنىڭ ئۈس-تىگە چىقىپ قاراپ، شەرق تەرەپتە يوغان

بىر ئۆڭكۈرنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار بىرىپ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا ھېلىقى ئاق ساقاللىق بوۋاي تاشقا ئايلانغان ھالەتتە تۇرغۇدەك. ئۇنىڭ كىنىكىدىن سۇزۈك سۇ فونتان بولۇپ ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆڭكۈرنىڭ سىرتىدىكى ئوت-چۆپ، گۈل-گىياھلارنى ياشارتىپ تۇرغۇدەك. ئۇزۇن ئۆتمەي باي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. بايىنىڭ مال-مۈلكى پادىچى بالىغا قالدى. پادىچى بالا ئۇ مال-مۈلۈكلەرنى كەمبەغەل يۇرتداشلىرىغا ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپتۇ. كېيىن ئۇلار ھېلىقى ئۆڭكۈرنىڭ يانلىرىغا نۇرغۇن لىغان غارلارنى قېزىپ، ئاق ساقاللىق بوۋايغا تەقلىد قىلىپ ھەرخىل ھەيكەللەرنى ياسىشىپتۇ. كېيىنچە مۇنداق غارلار مىڭغا يېتىپتۇ. ھازىر كىشىلەر بۇ جايىنى «چىيەن پۇدۇڭ» ① دەپ ئاتىشىدىكەن.

تاماكا توغرىسىدا

بۇرۇنقى زاماندا، بىر يۇرت ئاقساقىلىنىڭ بەددىنىگە بىرخىل تەمرەتكە چىقىپ، ھەرقانچە داۋالىسىمۇ زادىلا ساقايماپتۇ. بەلكى كۈندىن-كۈنگە يامانلاشقا باشلاپتۇ.

شۇ كۈنلەردە بىر ئۇستا تېۋىپ بۇ يۇرتقا كېلىپ قاپتۇ. تېۋىپ ئاقساقالنىڭ بەددىنىدىكى چاقنى كۆرۈپ شۇنداق دەپتۇ: «پالانى يەردىكى دۆڭنىڭ كەينىدە بىرخىل ياۋا ئۆسۈملۈك بار، سىلەر شۇنى ئەكىلىپ، ئۇنىڭ سۈيىنى سىقىپ تەمرەتكىگە سۈرسەڭلار چوقۇم ساقىيىپ كېتىدۇ». ئاقساقال تېۋىپ ئېيتقان ئۆسۈملۈكتىن ئەكەلدۈرۈپ ئۇنىڭ سۈيىنى تەمرەتكىگە ئۇچ قېتىم تېمىتقان ئىكەن، تەمرەتكىنىڭ سۈيى قۇرۇشۇپ پاتىلا ساقىيىپ كېتىپتۇ. مۇلازىملار ئۇچ قېتىم ھېلىقى دۆڭلۈكىكە بېرىپ كېلىش جەريانىدا ئەپكەلگەن چۆپتىن ئېشىپ قالغىنىنى ئۆگزىسىگە تاشلاپ قويغان ئىكەن، شامالدا ئۇ چۆپىنىڭ پىشىپ قالغان ئۇرۇقلىرى ھويلىدىكى گۈل تېرىيدىغان چۆنەكە چۈشۈپ قاپتۇ. كېيىن يىلى گۈللۈكتە بىرمۇنچە ياۋا ئۆسۈملۈكلەر ئۇنۇپ چىقىپتۇ. بۇ ياۋا ئۆسۈملۈكلەرمۇ يازغىچە گۈل ئاربىسىدا بىرگە ئۆسۈپتۇ. بۇنى بايقاپ قالغان ئۆي ئىگىسى بۇ ياۋا ئۆسۈملۈكنى گۈللۈكتىن يۇلۇپ ئېلىپ، ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا تاشلاپ قويۇپتۇ...

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۆي ئىگىسىنىڭ ئايالى تاماق پىشۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇپ قالغان ھېلىقى ياۋا ئۆسۈملۈكنى ئوچاقتا قالاپتۇ. بۇنىڭ پۇرىقى ھويلىغىمۇ تاراپتۇ. شۇ ئەسنادا ھويلىدا يۈرگەن ئوغلاق ئوچاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇمشۇقىنى ھېلىقى ياۋا ئۆسۈملۈكتىن چىقىۋاتقان ئىسقا تۇتۇپ تۇرغۇدەك. ئۆي ئىگىسى ئوغلاقىنى ھەيدەپ تاشقىرىغا چىقىرىۋەتسە، سەل ئۆتۈپ ئوغلاق يەنە ئۆيگە كىرىپ تۇمشۇقىنى ئوچاقتىن چىققان ئىسقا تۇتۇپ تۇرغۇدەك. بۇ ئىش بىرنەچچە رەت تەكرارلانغاندىن كېيىن، ئۆي ئىگىسى بۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ، بىر پارچە كېسەكنى ئۈيۈپ ئۇ ئىككىغا ھېلىقى ياۋا ئۆسۈملۈكنىڭ قالدۇقلىرىنى سېلىپ،

① «چىيەن پۇدۇڭ» خەنزۇچە «千佛洞» (مىڭ ھەيكەل قويۇلغان غار) نىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى.

ئۇستىگە چوغ قويۇپ ئىس چىقىرىپ ئۇنى پۈ- راپ كۆرۈپتۇ. ئىچىگە تارتىپ سۈمۈرۈپ كۆرۈپتۇ. ئەتىسىدە بۇ ئىس ئۇنىڭ تېنىنى ئاز-تولا ھۇزۇرلاندۇرۇپ، بېشىنى ئايلانـ دۇرۇپ خۇش كەيپ قىلغاندەك سېزىلىپتۇ. ئۈي ئىگىسى ئاستا-ئاستا بۇ ئىشقا كۆنۈ- كۈپ قاپتۇ. ئاخىرى ئۇ ھېلىقى دۆڭلۈككە بېرىپ ھېلىقى ئۆسۈملۈكتىن ئەپكېلىپ قۇرۇتۇۋاپتۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى ھويلىسىغا، كېيىنچە ئېتىزلىرىغىمۇ تېرىپتۇ. ئۇ ئادەمـ نىڭ قىلىقى باشقىلارغىمۇ قىزىق تۇيۇلۇپ ئۇلارمۇ ئۇنى ئۆگىنىپتۇ. ئەنە شۇ زامانىدىن باشلاپ كىشىلەر تاماكا چېكىشنى ئۆگەنگەن ئىكەن.

«توقسۇن» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە (1)

نۇرغۇن زامانلار ئىلگىرى، تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى يۇرتلاردا قاتتىق يېـ غىلىقلار بولۇپ، ئەل-يۇرت خاراب بولۇشـ قا يۈزلىنىپتۇ. بىر قىسىم كىشىلەر جان ساقـ لاش ئۈچۈن ئىدىقۇت پادىشاھلىقى تەۋەلىكـ ىدىن پاناھلىق ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار بىر قانـچە ۋاقـت يول يۈرۈپ، ئاخىرى ئايغىر بۇلاق تېغىدىن ئۆتۈپ، قۇمۇشلارـ باراقسان ئۆسكەن بىر يەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەن يولۇچىلار مۇشۇ جايدا بىر ئاز توختاپ، ئات-ئۇلاغلىرىنى دەم ئالدۇرۇپ ئاندىن يەنە سەپىرىنى داۋام قىلماق بوپتۇ. لېكىن قۇمۇشلۇقتىكى سۇ ئاچچىق بولغاچقا ئىچىشكە مۇمكىن بولماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سۇ ئىزدەپ ئاخىرى قۇمۇشلۇقنىڭ چېتىددىكى كىچىك تۆپۈلۈكـ نىڭ يانباغرىدىن سۈيى سۈزۈك بىر بۇلاقـ نى تېپىپتۇ. بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا يوغان- يوغان قوغۇنلارنىڭ مەي باغلاپ پىشقانلىـ قىنى ھەم بۇلاق ئەتراپىدا بىرنەچچە تۈپ قوناقنىڭمۇ پىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار سۇنى ئۆچۈملاپ ئىچىپ كۆرسە، سۇ تاتلىق ئىكەن. ئەسلىدە بۇ بۇلاق ئۆتكەن- كەچكەنلەر دەم ئېلىپ ئۆتۈدىغان جاي بو- لۇپ، قوغۇنلار شۇ ئۆتكۈنچى يولۇچىلار بېرىپ ھېلىقى ئۆسۈملۈكتىن ئەپكېلىپ قۇرۇتۇۋاپتۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى ھويلىسىغا، كېيىنچە ئېتىزلىرىغىمۇ تېرىپتۇ. ئۇ ئادەمـ نىڭ قىلىقى باشقىلارغىمۇ قىزىق تۇيۇلۇپ ئۇلارمۇ ئۇنى ئۆگىنىپتۇ. ئەنە شۇ زامانىدىن باشلاپ كىشىلەر تاماكا چېكىشنى ئۆگەنگەن ئىكەن.

نۇرغۇن زامانلار ئىلگىرى، تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى يۇرتلاردا قاتتىق يېـ غىلىقلار بولۇپ، ئەل-يۇرت خاراب بولۇشـ قا يۈزلىنىپتۇ. بىر قىسىم كىشىلەر جان ساقـ لاش ئۈچۈن ئىدىقۇت پادىشاھلىقى تەۋەلىكـ ىدىن پاناھلىق ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار بىر قانـچە ۋاقـت يول يۈرۈپ، ئاخىرى ئايغىر بۇلاق تېغىدىن ئۆتۈپ، قۇمۇشلارـ باراقسان ئۆسكەن بىر يەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇزۇن يول بېسىپ كەلگەن يولۇچىلار مۇشۇ جايدا بىر ئاز توختاپ، ئات-ئۇلاغلىرىنى دەم ئالدۇرۇپ ئاندىن يەنە سەپىرىنى داۋام قىلماق بوپتۇ. لېكىن قۇمۇشلۇقتىكى سۇ ئاچچىق بولغاچقا ئىچىشكە مۇمكىن بولماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سۇ ئىزدەپ ئاخىرى كۆرۈپتۇ. ئۇ يەردە ئىدىقۇت پادىشاھلىقىغا قارايدىغان بىر قىسىم ئادەملەر ياشايدىكەن. ئۇلار ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇلارنى ئۆز ئەلچىلىرى بىلەن ئىدىقۇت ئوردىسىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. ئىدىقۇت ئۇلارنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىپ، ئۇلارنىڭ كەلگەن مەقسىتىنى سورىغان. ئۇلار ئىدىقۇتقا ئۆزلىرىنىڭ ئىدىقۇت پادىشاھلىقىغا قارايدىغان يەرلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشاشقا رۇخسەت قىلىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ. ئىدىقۇت ئۇلارنىڭ ئۆتۈنۈشىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارغا ئايغىر بۇلاق تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى يايلاقلارنى ئىنئام قىلىپ بېرىپتۇ. ئۇلار ئىدىقۇتقا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇ يەرگە كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ ياشاپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئىدىقۇت پادىشاھلىقىغا قارايدىغان ئاھالىلەر دەپ ھېسابلاپ، ئۆزلىرىنى «توقسۇن» دەپ ئاتاپتۇ. «توقسۇن» ئۇيغۇرچە «ئون» دېگەن سانغا ئوخشاش بىر سان بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى ئۇرۇق-قەبىلىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى «توقسۇن» دەپ ئاتىغان بولسا كېرەك.

ئۇلار ئىدىقۇت پادىشاھلىقىغا قارايدىغان يەرلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشاشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئىدىقۇت پادىشاھلىقىغا قارايدىغان يەرلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشاشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئۇلارنىڭ

شاخ-شۇمبا، توپا بىلەن ھەم ئېتىۋېتىلگەن ئىكەن. ئۇلار ئېچىقىنى باشقىدىن ئېچىپ سۇنى باشلاپ كېتىپتۇ...

ئەسلىدە بۇ سۇدىن تۇرپان تەۋەلىكىدىكى يەمشىلىكلەر زىرائەتلىرىنى سۇغىرىشتا پايدىلىنىپ كەلگەن ئىكەن.

باشقا يۇرتتىن كەلگەن بىرمۇنچە ئادەمنىڭ بۇ ئىشلىرىغا غەزەپلەنگەن يەمشىلىكلەر دەرھال يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ئېچىق ئاچقان ئادەملەرنى تۇتۇپ، ئىدىقۇت پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ.

ئىدىقۇت پادىشاھى بۇ تۇتۇپ كېلىنگەنلەرنىڭ نېمە ئادەم ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ نېمە گۇناھ بىلەن بۇ يەرگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى تەپسىلىي سوراشتۇرۇپتۇ. تۇتۇپ كېلىنگەنلەر پادىشاھقا ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىرمۇ بىر ئەيىنەن سۆزلەپتۇ ۋە ئاخىردا ئىدىقۇت پادىشاھىدىن ئۆزلىرىگە پاناھلىق بېرىشنى تەلەپتۇ. ئىدىقۇت دۆلىتىنىڭ شۇ زامانىدىكى پادىشاھى ئادىللىق بىلەن داڭق چىقارغان ئىكەن. ئۇ شۇنداق پەرمان جاكارلاپتۇ: «مېنىڭ زامانەمدە ھەرقانداق پۇقرا بارا‌ۋەر، تىنچ-ئامان، ئاسايىشلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرگەي، بۇ كىشىلەر يېراق يۇرتتىن تەۋەلىكىمىزگە پاناھلىق ئىزدەپ كەپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار بىزگە ئېغىر-چېلىق سالماي، بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىپ، كۈن كەچۈرۈپتۇ. ئۇلار يەر ئاچقان بەدىلىم يەرلەرمۇ بىزنىڭ تەۋەلىكىمىزدىكى زېمىن، شۇڭا ئۇلارغا ئازراق سۇ بۆلۈپ بېرىلسۇن. پايتەختە تەرەپلەردە ماكانلاشمۇ بولىدۇ. ئەگەر ياخشىسى ئۇلار شۇ يەرگە ماكانلاشقان بولسا، شۇ يەردىلا توختىسۇن» دەپتۇ. ئۇلار پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە شۇ جايدا داۋاملىق تېرىقچىلىق قىلىپ تۇرۇپ قاپتۇ. كېيىنچە ئۇ بەناملىق كېگەيتىلىپ كاتتا يۇرتقا ئايلىنىپتۇ. يۇرتنىڭ نامىمۇ پادىشاھ ئېيتقان سۆز بويىچە «توخسۇن» دەپ ئاتىلىپتۇ. كېيىنچە «ت» ھەرپى چۈشۈپ قېلىپ «توخسۇن» بولۇپ قالغانىكەن.

«توقسۇن» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە

(2)

ئىدىقۇت خانلىقى ئۆز ئىلكىدىكى زېمىنلارنى تەكشۈرۈپ پايتەخت بىلەن بولغان ئارىلىقىنى ئۆلچەپ چىقىقان ئىكەن، شۇ چاغدا توقسۇن بىلەن تۇرپانىنىڭ ئارىلىقى توققۇز ئون (يەنى توقسەن) چاقرىم كەلگەن ئىكەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شەرق بىلەن جەنۇب ئۇتتۇرىسىدىكى بۇ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى «توققۇز ئون» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «توقسۇن» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدىغان بولغانىكەن.

«چىقتىم» ① ھەققىدە

قەدىمكى زاماندا، تارىم ئويمانلىقىغا خاقانلىك ھەر دائىم يېنىدىن ئايرىلمايدىغان شەرقىدە بىر خاقان ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ بىر خاسىيەتلىك ئالتۇن ھېجرىسى

① چىقتىم — يەر نامى. پېچان ناھىيىسىگە قاراشلىق بىر يېزا. تۇرپان بىلەن قۇمۇل ئوتتۇرىسىدىكى بۇ يېزىنىڭ چېگرىسى شۇيېزىنىڭ شەرقىي پاسىلىدا ئايرىلىدۇ. پېچان ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا.

بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق ئېسىل قاچا بولسىمۇ ئىشلەتمەيدىكەن.

ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە خاقان ئۆز يېقىنلىرىنى ئىلىپ شىكارغا چىقىپتۇ.

بىرنەچچە كۈنلۈك شىكار قىلغاندىن كېيىن خاقانىنىڭ ئۇۋىدىن قايتىدىغان ۋاقتىمۇ يېقىنلىشىپتۇ. بىر كۈنى خاقان خاس نۆكەرلىرىدىن ئىككى - ئۈچىنى ئەگەشتۈرۈپ جىلغا ئىچىدىكى سۇغا بېرىپ يېشىنىپ چۆمۈلۈپتۇ.

خاقان سۇدىن چىقىپ كېتىپتۇ ۋە بىردىنلا ئۆز يېنىدىن ئايرىمايدىغان خاسىيەتلىك ئالتۇن ھىجرىنىڭ يوقالغانلىقىنى سېزىپتۇ. خاقان نۆكەرلىرى بىلەن بىللە ھەرقانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ ئالتۇن ھىجىر تېپىلماپتۇ. ئاخىرى خاقان ئۇردىغا يېنىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

خاقان ئۇردىغا يېنىپ كەلگەندىن كېيىن خاقانغا ھەمراھ بولۇپ سۇ بويىغا بارغان ئۇچ نۆكەر بىرلىشىپ، خاقان سۇغا چۆمۈلگەن يەرگە قايتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار ئىزدە - ئىزدە خاقان سۇغا چۆمۈلگەن ئېقىن بويلاپ مېڭىپتۇ. بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۇلار ئېقىن بويلاپ سايغا چىقىپتۇ. ئېقىن ئىزى بارا - بارا كېڭىيىپ، سۇ بارغانچە ئازلاپ بېرىپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا كەڭەرى كەتكەن تۈزلەڭلىكنى شىمال ۋە جەنۇبقا ئايرىپ تۇرغان - غەربتىن - شەرققە سوزۇلغان ئىدىرلىققا يەتكەندە سۇ پۈتۈنلەي يەرگە سىڭىپ كېتىپ، ئېقىن ئىزدىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ. نۆكەرلەرمۇ ئۇسساپ ھالىدىن كېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇلارغا ئانچە يىراق بولمىغان بىر تۆپۈلۈكنىڭ باغرىدا پارقىراپ تۇرغان بىر نەرسە كۆزۈنۈپ كەتتى. نۆكەرلەر يېقىن بېرىپ قارىسا بۇ يەردە كىچىككىنە بىر بۇلاق تۇرغۇدەك، ئۇنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا خاقانىنىڭ ھېلىقى خاسىيەتلىك ئالتۇن ھىجرىسى لەيلەپ تۇرغۇدەكمىش. نۆكەرلەر تەڭلا «چىقتى! چىقتى!» دەيىشىپ خۇشاللىقىدا بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ، سەكرىشىپ كېتىپتۇ...

خاقان ئالتۇن ھىجرىنىڭ تېپىلغانلىقىغا بەكمۇ خۇشال بوپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ سادىق ئۇچ نۆكىرىدىن سۆيۈنۈپ ئۇلارنى خاقاندىن نېمە تەلىپى بارلىقىنى سوراپتۇ. ئۇچ نۆكەر بىردەك ھېلىقى ئالتۇن ھىجىر چىققان بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا بىر تەرەپ قىلىشقىلىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈرۈشنى تەلەپ قىلىشىپتۇ. خاقان ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بوپتۇ. ئۇچ نۆكەر ئادەملەرنى باشلاپ بېرىپ، ھېلىقى ئالتۇن ھىجىر چىققان بولاق ئەتراپىدىن بوز يەر ئېچىپ تېرەتچىلىق قىلىشقا باشلاپتۇ. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر كۆپىيىپ، ئاخىرى بۇ ئىدىرلىقنىڭ شىمالىي تەرەپىدە كاتتا بىر يېزا پەيدا بولۇپ، بۇ يەرنىڭ ئىسمى «چىقتى» دەپ ئاتىلىپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «چىقتى» سۆزى تەلەپپۇز قىلىشقا ئاسانلاشتۇرۇلۇپ «چىقتىم» غا ئۆزگەرگەن ئىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: مۇھەممەت باست، مەمەت ئەۋەيدۇل، ئابلەق ئابدۇرېھىم، سەدىلا تاھىر، لېتىپ رېقىپ.

رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسمائىل تۆمۈرى.

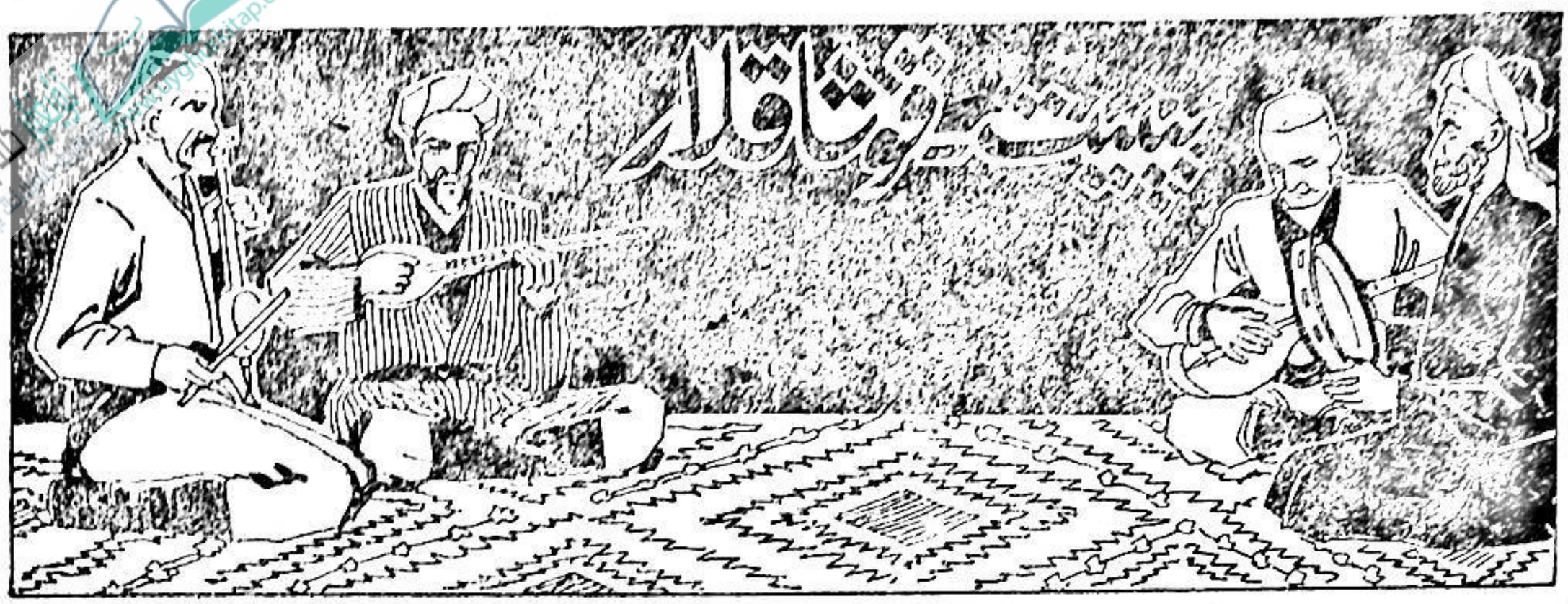

بېيىتلار

باغدىكى زىلۋا تېرەكتەك بويلىرىڭنىڭ تۆزلىكى،
تالدا قىزارغان ئۆزۈمدەك لەۋلىرىڭنىڭ سۆزۈكى،
تالدا پىشقان شۇ ئۆزۈمنىڭ مىڭ تۈمەنلىك سۆيى بار،
مەن يېتىم بىچارىنىڭ سەندىن ئۆزگە كىمى بار؟
تال سۇنۇپ تالغا يېتىشتى، تال ئېگىلگەندىن بىراق،
سىزگە مېنىڭ كۆڭلۈم چۈشتى، ئۆيىمىز ئاندىن يىراق.
ئۆي يىراقى بولسا بولسۇن، كۆڭۈل يىراقى بولمىسۇن،
باشتا ۋەسلىگە يېتىپ، ئاخىر پىراقى بولمىسۇن.

* *

ئاققىنە قۇشقاچ بولۇپ، تالدەك بويۇڭغا قونمۇدۇم،
ئارزۇلاپ ئاشنا تۇتۇپ، بىر سۆيۈپمۇ قويمۇدۇم.
ئىشىكىڭگە گۈل تېرەددىم، بىر گۈلۈڭنى ئۈزمەددىم،
بۇاپا ئەمەسقۇ دەپ، ئەقدەمنى بۇزمەددىم.

* *

زەيتۇنە گۈل پۆپىكى زەيگە باسقان گۈلچە بار،
ياخشىنىڭ قىلغان قىلىقى ئىنىدىگەن قۇرغۇيچە بار.
قۇرغۇيۇم قۇرغۇي بولامدۇ، كىم بىلەن تەڭ ئەيلىدى،
مەن بىلەن ھەمدەم بولۇپ، مەندىن جۇدا تەڭ ئەيلىدى.
ئاھ، خېنىم، تەڭ ئەيلىمەك زەنجىر بېغى ئىلكىمدەدۇر،
باشتا بىز ئاشنا ئىدۇققۇ، ئەمدى مەيلىك كىمدەدۇر؟

* *

قاتار ـ قاتار غاز كېلىدۇ چىمەنگە يېتىپ،
مەن يارىمغا چاي تۇتتۇم ئەرزىمنى ئېيتىپ.

ئەچمىسىمۇ ئەچكۈزىمەن قەنت ـ ناۋات قېتىپ،
كۆيمىسىمۇ كۆيدۈرىمەن جېنىمنى سېتىپ.

* *

سۆيىمەنۇ ـ سۆيىمەن، ئىشق دەردى بەك ياماں،
ئىشق ئۇتى جانغا چۈشسە، دوزاخ ئوتىدىن ياماں.
ئىشق ئوتى شۇنچىدۇر، دوزاخ ئوتىمۇ شۇنچىدۇر،
ئىشق ئوتىنىڭ ئالدىدا دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچىدۇر.
دوزاخ ئوتى توڭغا چۈشسە، توڭغا يامىشىپ ئۆچەر،
يارنىڭ ئوتى جانغا چۈشسە، تا قىيامەتتە ئۆچەر.
قىيامەتتە ئۆچسە ئۆچتى روزى ئازنى كۆنىدە،
ئىككىمزنىڭ تامايى بار چۈن بېھىشنىڭ گۈلىدە.

* *

تام تۆپىسىدە ئولتۇرادۇر غۇنچە بويلۇق بىر خېنىم،
ئاغزىدىن شېكەر تامادۇر، شېكىرى تاتلىق خېنىم.
ھويلىسىغا گۈل تېرىپتۇ بىر گۈلىنى ئۈزمىدىم،
ئەقلى بولسا بىر كېلەر دەپ ئۈمىدىمنى ئۈزمىدىم.

* *

ئاق سارايغا ۋاسا سالدىم، سانىمىدىم جۈپىمۇ ـ تاق،
ئاق سارايدىن يار چىقادۇر، مەڭزى قىزىل، ئۆزى ئاق.
مەڭزى قىزىل، ئۆزى ئاققا ئاشىنا بولسا كىشى،
قارچىغىنىڭ بالىسىدەك قولىغا قونسا كىشى.

* *

كۆككىنە كەپتەر ئەمەسمەن كۈندە ـ كۈندە كەلگىلى،
ئايدا ـ ئايدا بىر كېلۇرمەن ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.
ئاي يۈزىڭنىڭ شولىسى چۈشتى پىيالە ـ چىنىگە،
ئۆرگۈلۈپ بىر قارىمايسەن مەن غېرىپ بىچارىگە.

* *

ئاق دادام، ئاپئاق دادام، قەشقەرغە بارغۇم كېلىدۇ،
ئاق سارايىنىڭ ئالدىدا تاماكا تارتقۇم كېلىدۇ.
ئاق سارايىنىڭ قىزلىرى لاچىنمىكىن، قۇرغۇيمىكىن،
قولىدا ئالتۇن ئۈزۈك، ئاشنالىرى زەگەرمىكىن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

* *

كۆككەنە بوستان ئىچىدە ئاھ ئۇرارمەن ياری يوق،
يار سېغىنىڭ ھىجران ئوتۇدا سارغىيارمەن چارە يوق.
يوللىرىڭغا ئىنتىزارمەن، كۆزلىرىمنىڭ ھالى يوق،
يەتمىسەڭ ھالىمغا سەن مۇڭ تۆكۈشنىڭ ئورنى يوق.

* *

مەلىكە كەلگەن يىگىتنىڭ تونى بار، نىمچەسى يوق،
چېكىسىگە گۈل قىسىپتۇ، بەرگى بار غۇنچەسى يوق.
بەرگىسىنى قىسقۇچە، غۇنچەنى قىسقان ياخشىراق،
بۇۋاپا يار تۇتقۇچە يارسىز ئۆتكەن ياخشىراق.

*

ئاق تىكەندىن شېكەر ئالدىم،
كۆك تىكەندىن لەيلىگۈل.
سەن يارىڭغا ئالما بەرسەڭ،
مەن يارىمغا دەستە گۈل.

ئىشىك ئالدىڭدىن ئۆتۈپ،
قىلدىم بوسۇغاڭنى مازار.
ئانچە مەيلىڭ بولمىسا،
قىلما مېنى كۆپ ئىنتىزار.

تام تۆپىسىدە بىر بۇغداي،
ئۇنى يېگەن كۆك تورغاي.
ئۇزۇن بويلۇق شول يارغا،
پوتا سالدىم گۈل بولغاي.

كىچىككىنە چىنەمسىز،
تۇتماي تۇرۇپ سىنامسىز؟
شۇنچە يىل بىللە يۇرۇپ،
ئايرىلىشقا چىدامسىز؟

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
باغدا قالغان ئەمەسمۇ؟

بىز ئىككىمىز دوست بولۇپ،
داغدا قالغان ئەمەسمۇ؟

كېچە ياتتىم غەم بىلەن،
كۆزلىرىم ياش - نەم بىلەن.
قاچانمۇ كۆرۈشەرمىز،
مېھرىبان يار سەن بىلەن.

ئاسماندىكى ئاي بولدۇم،
دەريادىكى لاي بولدۇم.
سەن چىرايلىق يارىمنى،
بىر كۆرۈشكە زار بولدۇم.

ئاي مەسىلىك يارىمسەن،
كۈن مەسىلىك يارىمسەن.
چۈشۈمگە كىرىپ قاپسەن،
ساق - سالامەت بارمۇسەن.

ئات مىنىدىم ئېگەر بىلەن،
باشقۇردۇم يۈگەن بىلەن.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
گەپ قىلماي يۈرگەن بىلەن.

جان لەپەستىن چىقمىدى،
قۇشتاچ قەپەستىن چىقمىدى.
سەن يارسىمنىڭ سۆيگىنى،
ھەرگىزمۇ ئەستىن چىقمىدى.

مېنىڭ يارىم يىراقتا،
مەن كۆيىمەن پىراقتا.
كۆزلىرىڭنى ئوخشاتتىم،
تۇندە يانغان چىراغقا.

سارغايمىغىن ئۆلگۈچە،
ئامان بولغىن كۆرگۈچە.
يېنىمغا بىر كەلسەڭچۇ،
بويىنۇڭ قىسىپ يۇرگۈچە.

تاغدا ئۆسكەن لەيلىمەن،
باغدا ئۆسكەن لەيلىمەن.
بىر قوچاقلاپ يارىمنى،
ئۆلۈپ كەتسەم مەيلىمەن.

خۇيلۇقۇم، خۇش خۇيلۇقۇم،
ئۇيقۇمنى ۋەيران قىلمىغىن.
ماڭا مەيلىڭ بولمىسا،
كۆڭلۈمنى ۋەيران قىلمىغىن.

ئالتۇنمىكىن بويلىرى،
كۈمۈشمىكىن بويلىرى،
چاي تۇتسامۇ ئىچمەيلا،
ئەجەب ئىكەن خۇيلىرى.

ئىشقىڭدا ئادا بولدۇم

نەچچە كۈن بولدى، ئەي يارىم،
ئىشقىڭدە گادا بولدۇم.
يولۇڭغا تەلمۈرۈپ ھەريان،
گىرىپتارى بالا بولدۇم.

مۆيەسسەر بولمىدى ۋەسلىڭ،
ماڭا، ئەي نازىنىن يارىم.
تىلەپ مەن شەمئى ۋەسلىڭنى،
كۆيۈپ ئوتتا ئادا بولدۇم.

سېنىڭ كويۇڭدا، ئەي يارىم،
نەچە ۋەيرانە بولدۇممەن.
كېزەرمەن چۆل - باياۋانىنى،
ئاجايىپ بىناۋا بولدۇم.

دىلبىرىم

بىر كىچىك دىلبەر كۆرۈندى،
قامىتى نازۇككىنە.
لەۋلىرى غۇنچە مەسەللىك،
قىزىل يۈز ئەڭلىككىنە.

غۇنچە بويلۇقتۇر ئۆزى،
شېرىن شېكەردۇر ھەم سۆزى.
بېقىشى جاندىن ئۆتەر،
كۆزى گۆھەردەككىنە.

نا ئۈمىد بولماس كىشى،
كۆرسە ئۇنىڭ جامالىنى.
ھەر تەرەپكە جىلۋە قىلسا،
ئېغىزلىرى كىچىككىنە.

نازىنىن

ياد ئەيلىدىم دائىم سېنى،
ھەر كۈندە چەندان نازىنىن.
ھەرگىز سېغىنمىدىڭ مېنى،
شېرىن زۇبانىم نازىنىن.

ئايدەك يۈزۈڭنى كۆرگىلى،
ئاز قالدى ھالىم ئۆلگىلى.

شەردىن لېۋىدىكە سۆيىگىلى،
يوقتۇر ئامالىم نازىنىن.

گۈلدەك يۈزۈڭگە زارمەن.
تاڭ ئاتقۇچە بىدارمەن.
بۇلبۇل بولۇپ سايرايمەن،
ئاھۇ - پىغانىم نازىنىن.

ئىشتىكىدا جان كەتتى خېنىم

يولۇڭغا تەلمۈرۈپ كۆزۈم،
دەردىڭدە سارغايدى يۈزۈم.
غەم قايغۇغا پاتتىم ئۆزۈم،
ئىشقىڭدا جان كەتتى خېنىم.

دەريا بولۇپ ئاقتى يېشىم،
ھالىم سوراشقا يوق كىشىم.
دەردىڭدە ئايلاندى بېشىم،
ئىشقىڭدا جان كەتتى خېنىم.

دۇئانە بولدۇم مەن ساڭا،
رەھىمى ئەيلىمەيسەن سەن ماڭا.
جانىمنى ئالدىڭ بۇاپا،
ئىشقىڭدا جان كەتتى خېنىم.

ۋەسلىڭ ئۈچۈن بولدۇم كاۋاپ،
كەلدىم قېشىڭغا ئالدىراپ.
ئىشقى ئوتۇڭدا مەن كاۋاپ،
ئىشقىڭدا جان كەتتى خېنىم.

قەلبىمدە ئوتلۇق ئىشتىياق،
كۆيدۈردى باغرىمنى پىراق.
كۆندە بېرىشقا يول يىراق،
ئىشقىڭدا جان كەتتى خېنىم.

قوشاقلار

دۆڭمۇ - دۆڭ قوينى ساناپ،
ئالدىم قولۇمغا مەن راۋاب.
قايسى چۆللەردە يۈرسىز،
مەڭزى قىزىل، باغرى كاۋاپ؟

قارا سالۋانى① كىيىپ،
قاراقچى بولمامدۇ كىشى؟
بۇاپا يار دەردىدە،
راۋابچى بولمامدۇ كىشى؟

بۇ راۋاب شۇنداق راۋاب،
پەي تارىنى سالغان راۋاب.
ئادىشىم، ئاڭلاپ تۇرۇڭ،
بىر سىز ئۈچۈن چالغان راۋاب.

تاغقا چىقتىم كېيىك ئاتاي دەپ،
توختىغان پاۋان② بىلەن.
ئۆمرۈم ئۆتتۈپ كەتتى بىكار،
بۇاپا جۇۋان بىلەن.

دوستۇمۇ سەن، دۈشمەنمۇ سەن،
نەدىن قوشۇلدۇڭ سەن ماڭا؟
خالى بىر جايغا بېرىپ،
دەردىمنى ئېيتاي مەن ساڭا.

ئاسماندا يۇلتۇز تولا،
سانىساڭ ئوتتۇزغىنا.
بۇاپا كىشىنىڭ يارى،
قويدى مېنى يالغۇزغىنا.

تىكە تاغلاردىن ئۇچار،
كەپتەر پەغەزدىن ئۇچار.

① سالۋا — قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن تۇماق.
② پاۋان — پالۋان، مەرگەن مەنىسىدە (خوتەن شىۋىسى).

ياش يىگىت كەلدى دېسە،
چوكانلار چالدىن① ئۇچار.

ياغلىقىڭنىڭ كەشتىسى،
ئۆردەك بېشى، كەكلىك قېشى.
ئامرىقى ئۆزىنىڭ ياري،
كىشىنىڭ ياري كۆڭۈل خۇشى.

ئىشكتىن چىقاردى بېشىنى،
كۆرسەتتى قەلەم قېشىنى.
ئەقلى يوق باينىڭ قىزى،
تونۇمايدىكەن ئادىشىنى.

سايدا مەن يۈگۈرۈپتىمەن،
پاتتى ئاياغىمغا تىكەن.
يارغا مەن كۆيۈپتىمەن،
يار مېنى تاشلاپتىكەن.

كېرىيە دېگەن خوپ جاي ئىكەن،
ئەتراپلىرى گۈلزار ئىكەن.
تىزىنى② تەڭگە قىلىپ،
خەجلەيدىغان قەشقەر ئىكەن.

چارسۇنىڭ③ ئوتتۇرىسىدا،
سەككىز ئىشىك خوپ ئېچىلۇر.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ،
لېۋىدىن گۈل ساچىلۇر.

* *

ياردىم بىر پوتا④ بەردى،
تايلاقنىڭ تاپاندا.

توڭۇپ قالسام يۆگەيدۇ،
بەقەسەم چاپاندا.

مەن كەلدىم ئۇزۇن يولدىن،
ئۆتۈك بىلەن قار كېچىپ.
سېنى ئىزدەپ يول يۈرۈپ،
شېرىن جانىمدىن كېچىپ.

ھاۋا ئايلىنىپ قاپتۇ،
ئۆگزىڭىزدە قار بارمۇ؟
ئالەمنى كېزىپ چىقتىم،
سىزدەك ياخشى يار بارمۇ؟

ئاققىنا كۆڭلەك كىيىپ،
ئاتقا مىنگەن بىلى بوش.
مېنى ئوتقا سېلىپ قويۇپ،
ئۆزى ئوينار كۆڭلى خوش.

يارنىڭ يولى يۇلغۇنلۇق،
چۆرىسى قىزىل گۈللۈك،
مېنى كۆيدۈرگەن يارنىڭ،
دوپپىسى چىمەنگۈللۈك.

رەڭمۇ رەڭ تونىنى كىيىپ،
ھاۋادا ئوينايدۇ كۆڭۈل.
ياماندىن نېرى تۇرۇپ،
ياخشىنى خالايدۇ كۆڭۈل.

يۈرىكىم پىژ-پىژ قىلادۇر،
جىگىرىم ئاندىن بەتەر.
مەن ياردىمنى بىر كۆرسەم،
ئىشقى ئوتى مەندىن كېتەر.

---

① چال — ئىگىزلىك، تۆپە.
② تىزا — قەغەز پۇل.
③ چارسۇ — تۆت كوچىنىڭ كېسىشكەن جايى.
④ پوتا — بەلباغ.

سايدىن چىقتى بوغۇناق،
ئالتۇن مونچاق ـ ئارغىماق.
بۇ شەھەرنىڭدە بارمىدۇر،
كۆڭلۈمدىكى يۇمىلاق؟

ئاق كۆرۈنگەن تاغمىدۇر؟
كۆك كۆرۈنگەن باغمىدۇر؟
مەن سۆيگەن چىرايلىقنىڭ،
كۆڭلى ماڭا بارمىدۇر؟

ئوتلىرىمنى ئاچمىسلا،
چوغلىرىمنى چاچمىسلا.
غىجىم رومال توقسان كوي،
بىزدىن مۇنداق قاچمىسلا.

ئالتۇن قەپىسىم بولسا،
بۇلبۇلنى تۇتۇپ باقسام.
كۆڭلۈمدىكى يار بولسا،
قۇچاقلاپ، سۆيۈپ ياتسام.

ئۆگزەڭدىكى قومۇشتىن،
مەن دەسسەپ ئۆتەرمەنمۇ؟
جانىم قارا كۆز بىلەن،
بىر كېچە ياتارمەنمۇ.

ئاتىم ئالدىدا كەتتى،
قامچام يانىدا كەتتى.
ئۆز يۇرتۇم دېگەن بىلەن،
غېرىبلىق ماڭا يەتتى.

ئاق سېگىك① يامان بولسا،
زەنجىرىگە باغلاپ باق.
سەن ئۆزۈڭ ئېسىل بولساڭ،
يان ـ يېنىڭغا قاراپ باق.

قارا كۆزۈڭ ئويناشىۋر،
ساچىڭ بەلگە چىرماشۇر.
چىقماڭ ياردىم تالاغا،
بەدنام سىزگە چاپلاشۇر.

ئىشىك ئالدىدا كۆۋرۈك،
ئۆتمىسكى بىر قىلچە بار.
قايرىلىپ سۆيىگەنلىرىڭ،
جانغا پىچاق سالغانچە بار.

ئاق كۆرپىمۇ كۆرپىكەن،
كۆك كۆرپىمۇ كۆرپىكەن.
شۇ كەمدىكى جۇۋانلار،
يىگىتلەرگە تۆھپىكەن.

سارغىيىپ ئۆكمەس چىرايىم،
زەپىران بولغان بىلەن.
مەنمۇ ئۆلمەسمەن نىگارىم،
سەندىن ئايرىلغان بىلەن.

ئىشكىدىن بۇلبۇل ئۆتتى،
بىلمىدىڭ، غاپىلمىدىڭ.
سەككىز ئاي ئوتۇڭدا كۆيدۈم،
بىلمىدىڭ، كاپىرمىدىڭ؟

يار بىلەن چۆللەرگە بارسام.
ئۇسسۇمايمەن چۆلدە مەن.
يارسىز كۆل ـ سۇدا ياتسام،
ئۇسسۇلۇققا تەشنادۇرمەن.

راۋابىم شىرىقلايدۇ،
ئىچىدە ماش بارمىكىن؟
بىزنى كۆيدۈرگەن سەتەڭنىڭ،
باغرىدا تاش بارمىكىن.

راۋابنى چېلىۋەردىم،
كەلسە ـ كەلمەس پەدىگە.
ئون جېنىمنىڭ بىرى يوقتۇر،
بىۋاپا يار دەردىدە.

يارىم چالىدۇ راۋاب،
تارىسىنى ساز قىلىپ.
بىر سۆيۈپ قويۇڭ دېسەم،
قارىمايدۇ ناز قىلىپ.

---

① سەگ ـــ ئىت (كېرىيەدە، جەرچەن شىۋىسى).

كېچە كەلدىم بۇ داۋانغا،
سەبدەل گۈلۈم كەلمىدى،
سەبدەل گۈلۈم كەلگىچە،
كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ئاردا تام بولمىسا،
يارنى كۆرەردىم پاتمۇ پات.
يۈرىكىمگە ئوت تۇتاشتى،
لەيلىگۈلدەك قاتمۇ قات.

باغدىكى بوستانلارنىڭ
سايىسى يوقمۇ، خېنىم؟
سىزگە بەرگەن بۇ كۆڭۈلنىڭ،
پايدىسى يوقمۇ، خېنىم؟

بۇ چىراغنىڭ كۆيگىنىدىن،
كۆيمىگىنى ياخشىراق.
بۇاپانىڭ سۆيگىنىدىن،
سۆيمىگىنى ياخشىراق.

ئېچىلدى گۈلۈم

ئاچىلدى گۈلۈم،
ساچىلدى گۈلۈم.
يارنىڭ بېغىدا،
سايراك بۇلبۇلۇم.

ئاچىلغان بىكار،
ساچىلغان بىكار.
بۇاپا يارغا
تەلمۈرگەن بىكار.

ئۆرگۈلدى پەلەك،
چۆرگۈلدى يۈرەك.
كىمنىڭ يارىسەن
چوكان - سېكىلەك؟

ئۆرگىلىپ ئويناىلى،
چۆرگىلىپ ئويناىلى.
دۇشمەن بېشىغا
دەسسەپ ئويناىلى.

يېڭى ئاي چىقىپتۇ،
سېپىلنىڭ باشىغا.
ئېتىكىم تولۇپتۇ
كۆزۈمنىڭ ياشىغا.

چارشەنبە باردۇق
چەشنىڭ تېغىغا.
قاچان بارارمىز
يارنىڭ بېغىغا.

سەككىز يېشىمدا،
دوپپام بېشىمدا.
ھەر جايغا بارسام،
يارىم قېشىمدا.

تاغنىڭ باشىدا،
قارا چىپار تاش.
مېنى كۆيدۈرگەن
زالىم قارا قاش.

يارنىڭ بېغىدا
بىر جۈپ تۇمۇچۇق.
كۆردۈم شۇ يارنى
كۆڭلى بەك ئوچۇق.

مەكتۇپ

تومۇزدا خەت يېزىپ كۆيدى پېشانەم،
ئۆزۈم ئۆلسەم، خېتىم قالسۇن نىشانەم.
ئەۋەتتىم بەندىلىك ئول مېھرىبانغا،
كۆزۈمنىڭ روشەنى، جانۇ - جاھانغا.
بۇ نامەمنى كۆرۈبان ياد ئەيلىسۇن،
پەرىشان خاتىرىنى شاد ئەيلىسۇن.
ئەگەر ياد ئەتمىسە ئول مېھرىبانىم،
قىيامەتتە سورار پەرۋەردىگارىم.

* *

مۇھەببەت ئېتىنى مىنىدىم ئېگەرلەپ،
ئۆزۈمنىڭ يارىنى سۆيدۈم چىڭەرلەپ.
ساڭا مەن مىنگىلى دۇلدۇل بولايمۇ؟

بېغدىغا قونغىلى بۇلبۇل بولايمۇ؟
قېنى مەندەك پىراق ئىچىدە قالغان؟
قېنى سەندەك ئىچىمگە ئوتنى سالغان؟
خىيال قىلماڭ ئاداش ۋەيران بولارسىز،
لۈەننىڭ ئىشقىدا سەرسان بولارسىز.

سايىسىز قاقشال دەرەختىن،
چۆل باياۋان ياخشىراق.
قەدرى بىلمەس ئادەمدىن،
بىلسە هايۋان ياخشىراق.

ئاق تىكەندىن شەربەت ئالدىم،
كۆك تىكەندىن لەيلىگۈل.
سەن ئۆزۈڭگە موللا بولساڭ،
مەن ئۆزەمگە تاجىگۈل.

ياري كەل، سەيشەنبە كەل،
چارشەنبە كەل، پەيشەنبە كەل.
باغۇ ئايۋاندا ياتۇرمەن،
ئالمىلىق بوستانغا كەل.

ئاھ ياردىم، ئاپئاق ياردىم،
كاۋاپ بولۇپتۇ جىگىردىم.
چىنە تەخسىگە ئېلىپ،
تۇزلاپ يېسۇن شول ياردىم.

چىنە جاناندىن چىقۇر،
كوزا خۇمداندىن چىقۇر.
بىزنى كۆيدۈرگەن سەتەڭنىڭ،
دەردى ئۆلگەندە چىقۇر.

ئەي پەلەك، چارقىڭ بۇزۇق،
كىملەرگە خار قىلدىڭ مېنى؟
مەيلى بارۇ، مەيلى يوققا
ئىنتىزار قىلدىڭ مېنى.

يار بىلەن ئىچسەم هاراق،
قۇيسام پىيالە تولمىدى.
ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ
ئېتىبارى بولمىدى.

ئالمىلىق باغقا كىرىپ،
بىر ئالمىنى يەمدۇ كىشى؟
شۇنچە ياخشى يار تۇرۇپ،
باشقىنى دەمدۇ كىشى؟

قاشنى قاشقا ئۇلىسا،
دەريا‌غا كۆۋرۈك بولغىدەك.
ئىككى يار تۇتقان كىشى،
سەۋدا كېسەلگە قالغۇدەك.

دۇتارنى چېلىپ ـ چېلىپ،
تارىسىنى ئۈزىۋەتمەك.
بىز تېخى ئەۋۈەلقىدەك
ئۇمىدنى ئۈزىۋەتمەك.

دۇتارنى چېلىۋەرسەم،
تۇغمەس مېنىڭ پەدەم.
ئاي ئۆتسىمۇ ئايلىدىن،
ئۈزۈلمەس مېنىڭ ۋەدەم.

دۇتارىڭنى مەن چالدىم،
ئۆزدىڭ ئېيتقىن ناخشىنى.
ئەقلىڭ بولسا تاللىۋال،
يامان بىلەن ياخشىنى.

زوقۇم كەلدى جانانىم،
دۇتار چالغان قولۇڭغا.
قاچانغىچە قارايمەن
سېنىڭ كېلەر يولۇڭغا.

ياغلىقىمنى ئالدىڭسەن،
بىر خىيالدا ئالغانسەن.
بېشىمدىن تۇمار ئۆرۈپ،
ئۇۋالىمغا قالغانسەن.

ياغلىقىمنى يۇيدۇردۇم،
تال بوستانغا يايدۇردۇم.
ئاران تۇتقان يارىمنى،
قاراقچىغا ئالدۇردۇم.

چىراغنى چىراق دەڭلار، تولغىنىپ بىر قارىساڭ،
شوقىنى پىراق دەڭلار. ئەجەب چىرايلىقتۇر كۆزۈڭ.
ئىزدەپ تۇرمىغان يارنى، گۈلزاردىكى ئالمىدەك،
كۆڭۈلدىن يىراق دەڭلار. قىپقىزىل ئاپئاق يۈزۈڭ.

ئېگىز تاغقا تاش ئاتتىم، مەپەمنىڭ تېگى تاختا،
چىرايلىققا قاش ئاتتىم. خېنىمنىڭ مەيدىسى پاختا.
چىرايلىق ئۇخلاپ قالسا، ۋەدەگگە تۇرار بولساڭ،
غەزەل ئوقۇپ ئويغاتتىم. ئۆستەڭ بويىدا توختا.

ئىچىم قاينايدۇ ـ قاينايدۇ، خۇدايىم بۇيرىسا، يارىم،
قازاندا شاللىغان تۇزدەك. يەنە بىر يەردە بولساقچۇ.
ئەجەب ئالدىگدا خار بولدۇم، ئىپارەڭ ھىد چېچىپ ھەيران،
ئېچىلماي توزىغان گۈلدەك. قىزىلگۈلدەڭ ئېچىلساقچۇ!

بىر باغقا ئانار سالدىم، ئىشىكىنى كەڭرەك ئاچ،
بىر باغقا يالاڭ توغاچ. بويۇڭنى كۆرۈپ ئالاي.
چۆگىلەپ كېتەلمەيسەن، قولۇڭدىن تۇتۇپ ئېلىپ،
كۆڭلۈڭنى ئېلىۋالغاچ. مەڭزىڭگە سۆيۈپ ئالاي.

ئۈزمىدىم قىزىل گۈلنى، يارىڭ باغىدا بىر گۈل
شاخ ـ شېخىدا ئېچىلسۇن دەپ. شامالدا قايرىلاي دەيدۇ.
چىشلىۋالدىم لېۋىڭنى، مەن يارغا نېمە قىلغان؟
ئۈتقا ئوت قوشۇلسۇن دەپ. مېنىڭدىن ئايرىلاي دەيدۇ.

يارىم مېنى چىللايدۇ، ئاقچى قوغۇن ئەمەسمۇ؟
بارسام يېنىغا تىللايدۇ، كۆكچى قوغۇن ئەمەسمۇ؟
تىللىسمۇ تىللىسۇن، مېنى كۆيدۈرگەن ئوماق،
يارغا كۆڭلۈم قانمايدۇ. لەيلى مەجنۇن ئەمەسمۇ؟

تالنىڭ ئۇچى تار ئىكەن، كېچىلەردە مەن باردىم،
يوپۇرمىقى بار ئىكەن. سەن يارىمغا يالۋاردىم.
ياشلىقىدا تۇتقان يار چىقمايسەن تالا تۈزگە.
ئۆلگۈچە خۇمار ئىكەن. زەپىرەڭدەك سارغايدىم.

توپلاپ رەتلىگۈچى: جاپپار ئەمەت

www.uyghurkitap.com

چاغاتاي-ئۇيغۇر لۇغىتى

«د»

تۈزگۈچى: مەھمەتتۇرسۇن باھاۋدىن،

* *

دەم سەرد [دم سرد] (پ) سوغۇق نەپەس؛ يېقىمسىز سۆز قىلغۇچى:
ئەيلەمىش دەم سەرد ئېتىپ گەر چەرخى مۇستەغنا مېنى،
ساقى ئوتلۇغ مەي ئانىڭ دەفئىگە تەرياك ئەيلەمىش.
— ئەرشى.

دەمگىر [دمگير] (پ) نەپەس ئېلىش، تىنماسلىق، تىنىمسىزلىق.

دەمىدە [دميده] كۆرۈنمەك، تۇغۇلماق:
سۇبھى دەمىدە بولدى، چەكتى نەۋائى بۇلبۇل،
ئەي پىرى دەير، بەرگىل مەخمۇرلەرغە جامى.
— زەللى.

دەنا [دنا] «دانا» غا قارالسۇن.

دەنائەت [دناءت] (ئە) پەسكەشلىك.

دەنانىر [دنانير] «دىنار» غا قارالسۇن:
دېدىمكى دەنانىر بېرەي بىشۇمار،
ئالمىغلار خەرىدنى مەئەل - ئىختىيار.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەندان [دندان] (پ) چىش:
ئەنبەر ساچىلۇر زۇلفىڭى گەر شانە قىلۇر سەن،
شەككەر تۆكۈلۈر ئەز لەبۇ دەندانى فەلانى.
— نەسىمى.

دەندانە [دندانه] (پ) 1› چىش، كۆرەك چىش؛
ئەجەل دەندانەسىن يەر باشقە ئاخىر،
كىشى جەمشىددەك گەر بولسە سەرۋەر.
— ئەرشى.

2› قەلئـە، قەسىر تېمىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى بوشـلـۇق، ئاراچ، كۇنگۇرە:
قەسرى ئول ھۇسن شەھىنىڭ ئېرۇر ئانداق ئالىي،
كى فەلەك كۇنگۇرەسى دەندانە ئېمىش.
— نەۋائى.

دەنمي [دنى] (ئە) پەس، پەسكەش، تۆۋەن، رەزىل، يارىماس:
چەرخى دەنمي — پەسكەش پەلەك، ۋاپاسىز پەلەك.
دەنمي ئەۋزات — يامان ۋاقىت.

دەە [دە] (پ) ئون، رامىزانىڭ ئاخىرقى ئون كۇنى:
دۇنيا قىزىدىن كېچەلى، ھۇر قىزىنى قۇچالى،
دەە ئىچىدە ۋەجد ھالى مەشرەپ ئىختىيار قىلدىڭ.
— مەشرەپ.

دەھان [دهان] «دەھانە» گە قارالسۇن:
سىيم تەن لەئلى لەبۇ پىستە دەھان دۇردانە،
مەھجەبىن، غەبغەبى چىن، غۇنچەئى خەندان يەگلىغ.
— شەۋقى.

دەھانە [دهانه] (پ) 1› ئېغىز، ئاغىزى:
كىرىپ كەلدى ئاندىن ۋەزىر نەھس شۇم،
دېدى: «يىغلاما كۆپ دەھانەڭنى يۇم.»
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
2› دەرۋازا، كىرىش جايى، ئېغىزى؛ چېگرا.

دەھە [دهه] «دەھ» گە قارالسۇن:
بىر دەھە — ئون كۇن.

دەھەن [دهن] «دەھەنە» گە قارالسۇن:
ئېرۇر زۇلفى مۇشكىن چۇ پىستە دەھەن،
كى ھەر تارى مىژگانلارى سەپ شىكەن.
— ئا. نىزارى.

دەھەنە [دهنه] (پ) «دەھانە» گە قارالسۇن.

دەھر [دهر] (ئە) زامان، دەۋر؛ دۇنيا، ئالەم:
جەھان مىكرىغە خۇرسەند ئولمايىن ئاھستە باسغىلكىم،
بۇ دەھر ئىچرە بولۇپدۇر فىتنەئى ئاخىر زەمان پەيدا
— ئەرشى.

2› يەرىۋزى:
سىپاھدىن تولا كۆردىلەر يەر يۇزىن،
قارا ئەيلەبان دەھر تاغۇ تۇزىن.
— نەۋائى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى تورىسى

3) ھايات:
گۈلنىڭ شەمىنى مۇنەۋۋەر قىل،
ئەترىدىن دەھرنى مۇئەتتەر قىل.
— نەۋائى.

دەھر ئەسبابى — جاھاندارچىلىق ئەسبابلىرى؛ دۇنيا مۇلكى:
دەھر ئەسبابىن نېتەرسەن كۆڑ ھەۋادىس ئوقلاردىن،
كەيگەنىڭدۇر گەر ساۋۇت، پەرران ئۆتەر، كۆڭلۈڭ ساۋۇت.
— ئەرشى.

دەھر ئەھلى — دۇنيا، زامانە ئەھلى:
تەمەننادۇر خەرابات ئەھلى ئىچرە خاكسار ئولماق،
كىبرەكمەس دەھر ئېلىنىڭ بەزمىدە ئىززۇ ئەلا بىزگە.
— مەھزۇن.

دەھر بازارى — دۇنيا، زامان بازىرى؛
دەھر بەريان — دۇنيانى كۆيدۇرگۈچى، جاھانغا ئوت سالغۇچى:
دەھر بەريان، شوخ بەريان زۇلم ئېتەر گەردۇن داغى،
كۆرمەدىم مۇنداغ جەفا ئەھلىنى مەن ئەسرۇ كۆرۈپ.
— ئەرشى.

دەھر دەيرى — جاھان بۇتخانىسى، خارابە دۇنيا:
دەھر دەيرى ئىچرە مۇنداغ قايدا بىر زىيبا سەنەم،
گويىيا بۇ ھۇسنۇ خەللاقىغە مەزھەردۇر ئەتەم.
— ئەرشى.

دەھر زالى — دۇنيا، ئالەم؛ دۇنيا كەمپىرى؛ ھىيلىگەر دۇنيا؛
دەھر غەددار — مەككار ئالەم، ۋاپاسىز دۇنيا:
بىمېھر ئىكەن بۇ دەھر غەددار،
بۇ چەرخى فەلەك ئېرۇر ستەمكار.
— مۇللا سالىھ.

دەھر مەفخەرى — دۇنيانىڭ شان - شەۋكىتى، شۆھرىتى:
ئايدى رەۋان قەسىدەنى غەررا قىلىپ بۇ كۇن،
ئېلتكىل ئانىڭ قاتىنەكىم ئول دەھر مەفخەرى.
— سەيفى سەرايى.

دەھر ئېلى — ئالەم خەلقى، جاھان ئەھلى:
كۆرە ئالمايى ئافىيەتىدىن دەھر ئېلى خۇررەملىغىن،
شادلىغ مەئمۇرەسىنى فىتنە ئاباد ئەيلەمەش.
— ئەرشى.

دەھر ئىشى ـ ئالەمنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپلىرى، دۇنيانىڭ سىر ـ مۆ-
جىزاتلىرى:
ئىكەۋ بىرلە قالدى ھېكايەت قىلىپ،
گەھى دەھر ئىشىدىن شىكايەت قىلىپ.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەھرى باغى ـ دۇنيا، ئالەم؛ دۇنيا، ئالەم بېغى؛ تەبىئەت:
لەتافەت گۈلشەنىدە گۈل كەبى سەن سەبزى خۇررەم قال،
مەن ئەرچە دەھرى باغىدىن خەزان يالپراغىدەك باردىم.
ـــ بابىر.

دەھرى بىبەقا ـ تۇراقسىز جاھان، ۋاقىتلىق دۇنيا:
قويۇپ بارغۇمدۇرۇر ئاخىر بۇ دەھرى بىبەقا ھەرگىز،
يۈزىدۇر لەئلۇ گەۋھەر ..... سىيمۇزەر قىلسام.
ـــ قەلەندەر.

دەھرىدەنمي ـ پەسكەش دۇنيا، رەزىللىك دۇنياسى؛

دەھرى دۇن ـ ھېيلىگەر ئالەم، مەككار دۇنيا:
دەھرى دۇندىن تەگمەسۇن ئازار نازۇك جىسمىگە،
دەھر ئەھلىدىن مۇبارەك كۆڭلۈڭگە غەم بولماسۇن.
ـــ بابىر.

دەھرى دۇنپەرۋەر ـ «دەھرى دون» غا قارالسۇن:
مېنى خار ئەتتىيۇ قىلدى مۇددەئىيغە پەرۋەرىش،
دەھرى دۇنپەرۋەرنى ئۆزگە مۇددەئاسى قالدىمۇ؟
ـــ بابىر.

دەھرى سايىم ـ روزا تۇتقۇچى، تەقۋادار، روزىدار كىشى:
كۆزى گىريان، ياقاسى چاك دائىم،
يېمەك ـ ئىچمەك يوق ئېردى دەھرى سايىم.
ـــ ناقىس.

دەھرى فانى ـ بۇ ئالەم، يوقالغۇچى ئالەم؛ پانىي دۇنيا:
ئۆتۈپ، ئەلقىسسە، مۇنداق كۆپ زەمانى،
موما تەرك ئەتتى بىر كۈن دەھرى فانى.
ـــ ناقىس

دەھرى فەنا ـ ۋاقىتلىق دۇنيا، بۇ ئالەم:
ئەمدى قىلاي بۇ دەھرى فەنادىن ھېكايەتى،
ھەمە ئالەم ئەھلىدىن ئەيلەي رىۋايەتى.
ـــ سەبۇرى.

دەھرى فىتنە ئەنگىز ـ پىتنە ـ پاسات قىلغۇچى دەۋر، زامان، دۇنيا.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنى ئىزدىسى

دەھرى كۆھەن ـ كونا ئالەم، قەرى دۇنيا:
تۇتار بىر مەجنۇن باشىنى تۇبەن،
ئانى غەمكىن ئەتمىش بۇ دەھرى كۆھەن.
ـــ ئا. نىزارى.

دەھر نەۋەرد [دەھر نورد] (پ) ئالەم كەزگۈچى، سەييياھ.
دەھسەد [دەحصد] (پ) مىڭ (سان).
دەھشەت [دەھشت] (پ) 1) قورقۇنچ، قورقۇش، چۆچۈش؛ 2) قىيامەت خەۋىپى؛
3) تىنچسىزلىق، خەۋپ.
دەھشەتئەنگىز [دەشت انگيز] (پ) قورقۇنچلۇق.
دەھلىز [دەلىز] يۆلەك؛ قازىناق، كاربىدۇر، تونىل، دالان:
خادىم ۋە فەۋراشلەر ھەركىچە...خانە قاھىنىڭ گۈنبەزىدە ۋە دەھلىزلەردە شەمئ ياندۇرغايلار.
ـــ نەۋائى.
دەھنى [دەھنە] ئېغىز، ئېغىن، سۇ ئېغىزى، سۇ چىقىش ئورنى، قاپتال، يېرىق، تۇشۇك
مۇبارەك شەككەر ئەفشان مۇشكى ئاسا ئاب دەھىندىن،
قۇدۇغدىن ئاب شور بىسيار تاتلىغ بولدى شىرىن ناك.
ـــ شەۋقى.
دەھىيەك [دەيک] (پ) ئوندىن بىر.
دەۋ [دو] (پ) 1) سۆز بىرىكمىلىرىدە «يۈگۈرگۈچى، چاپقۇچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ:
قىلىپ ۋەھمە ئاندىن ھەمە مەردەمان،
قاچىبان دەۋۇ دام، شىرى ژەيان.
ـــ ئا. نىزارى.
تېزدەۋ ـ تېز يۈگۈرگۈچى، تېز چاپقۇچى، چاپقۇر؛ 2) قىمار ئويۇنىدا
قويۇلغان پۇل؛ تەۋەككەل قىلىش:
دەۋۇ داملارغە بولۇپ ئۇلغەتى،
بۇلاردىن ئاڭا يەتمەيىن كۇلغەتى.
ـــ ئا. نىزارى.
دەۋا [دوا] 1) دورا، مەلھەم:
نېدۇر ئولكىم سوقۇپ تەرتىب بۇگەلمەس،
باشى زەخمى دەۋا بىرلەن ئوگەلمەس.
ـــ سەيفى سەرايى.
2) قۇۋۋەت، دەرمان:
پادىشاھى ئىسلامنىڭ شەفقەت بىلە چارە سازلىغىبارچە غەمزادەلەر
دەردىغە دەۋادۇر.
ـــ نەۋائى.

3› چارە، تەدبىر ئىلاج:
كى شايەد بىر دەۋايى چىقسە ئاندىن،
بولۇپ غەمسىز ئۆتۈپ كەتسەم جەھانـدىن.
ـــناقىس.

دەۋا قىلماق ـ داۋالـماق.
دەۋا كۆرمەك ـ داۋالانماق.

دەۋاب [دواب] ھايۋانلار.
دەۋابب [دواب] «دەۋاب» قا قاراڭ.
بەھر دەۋابىى ـــ دېگىز ـ سۇ ھايۋانلىرى.
دەۋات [دوات] (ئە) سىياھدان، دۇۋەت:
ئايەتى ئىشق جان ئارا سىزغالى كىرپىكى قەلەم،
بولدى يۈرەك دەۋات ئاڭا غەم خەتتىدىن سىيارەدۇر.
ـــ گۈمىنام.
دەۋاج [دواج] (پ) 1› يوتقان ـ كۆرپە؛ تۆشەك؛ 2› تون، يەڭسىز يېپىنچا:
سۇلتان كۈلدى ..... بىز ھېلى كەلسەك، دەپ لەشكەر ـ
گاھىغە بارىپ ۋەزىر ـ ئەمىرلـەرنغە كـۆرگەن ۋاقىئەنى
بەيان قىلدى. باشلارنغە تاج ئۈستىلارنغە دەۋاج يافتى.
ـــ مۆئجىزى.
دەۋاجو [دواجو] (ئە + پ) داۋالىغۇچى.
دەۋاڭ [دوانگ] دەۋاڭ دەرياسى («سەددى ئىسكەندەرىي» داستانىدا كـۆرسـ
تىلگەن دەريادىن بىرى).
دەۋام [دوام] (ئە) ئۈزلۈكسىز، دائىم، داۋاملىق، ئەبەدىي، مەڭگۈ:
جەھاندا مېنىڭ ئىستەگىم بۇ ئىدى،
خۇدادىن دەۋام تىلەگىم بۇ ئىدى.
ـــ ئا. نىزارى.
دەۋان [دوان] (پ) تۆپە، ئېگىزلىـك، داۋان:
ئەي دەرىغا، خاھىشى نەفسىڭ دەۋاندىن ئۆتمەيىن،
ھەق تەرەفكە يول تاپىلماس ئۇشبۇ رەفتارىڭغە ھەيف.
ـــ شەۋقى.
دەۋاۋىن [دواوين] (ئە) [بىرلىكى: دېۋان] دېۋانلار، كىتابلار، شېئىر توپلاملىرى.
دەۋائىر [دوائر] (ئە) [بىرلىكى: دائىرە] 1› دائىرىلەر، ئايلانمىلار؛ 2› زۇلۇم،
جاپا؛ 3› مۇسىبەت، ئاپەت:
فەلەكدە دەۋائىركى رەسم ئەتتى سۇنئۇڭ،
جەھان كۈنجىدەك ئاندا يۈز مىڭ زەۋايا.
ـــ نەۋائى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىگە تۇتىشى www.uyghurkitap.com

دەۋايىر [دوايىر] (ئە) «دەۋائىر» غا قارالسۇن.
دەۋەران [دوران] (ئە) «دەۋران» غا قارالسۇن.
دەۋر [دور] (ئە) [كۆپلۈكى: ئەدۋار] 1) ئايلانما، دائىرە، ھالقا:
ئىمارەتنى سۇ دەۋر ئېتىپ ئايلانسىپ،
كېلىپ ناۋەدانغە نەچە تولغانسىپ.
— ئا. نىزارى.

2) ئايلىنىش:
يەتتە ئىقلىمنىڭ شەھى بولغۇنچە، ئەي ساھىب جەمال،
قۇللارىڭدەك ئىشىكىڭدە دەۋر سۈرسەم كاشكى.
— قەلەندەر.

3) پەيت، مۇددەت، ۋاقىت زامان:
ئايتتىم يىغلابان دەۋردىم جەفاسىن،
بىر ئەرنىڭ قىسسەسى، ئاخچى ۋەفاسىن.
— سەيفى سەرايى.

4) ئەترابى، يېنى، چۆگىردىسى:
ئول زۇھەلكىم تاپتى ئانىڭ دەۋرىدە ئادەم ۋۇجۇد،
چەرخ ئۆزرە قارا زەڭ ئىلە قىلۇر ئەئدانى خار.
— تەجەللى.

دەۋر ئەتمەك — ئايلانماق؛
دەۋر ئەھلى — بىر ۋاقىت ياكى بىر زاماندا ياشىغۇچى خەلق، زامانداشلار:
ساقىيا، تۇتخىل غەنىمەت دەۋرى ئەھلىن نېگەكىم،
دەۋرىڭ ئولغايدۇر ساڭا يەكلىغكى دەۋراندىن ۋەفا.
— خۇشھال غەربى.

دەۋر ئاياغى — دەۋر، نۆۋەت بويىچە ئايلىنىپ تۇرغۇچى مەي قەدەھى؛ دەۋر قەدەھى؛
دەۋر ئاياقى — «دەۋر ئاياغى» گە قارالسۇن:
بۇ ھالەتتە خىرامان بولدى ساقى،
مەلىكزادەغە يەتتى دەۋر ئاياقى.
— لۇتفى.

دەۋر بېۋەفا لەرى — مەلۇم بىر دەۋردە ياشىغان زالىم ۋە جاھىل كىشىلەر، دەۋرنىڭ بېۋاپالىرى؛
دەۋرى تاپماق — ئايلانماق؛ «دەۋر ئەتمەك» كە قارالسۇن.
دەۋر ئېلى — زامانە ئادەملىرى، كىشىلىرى.
دەۋرى تەسەلسۇل — ئۇزلۇكسىز، ئايلىنىپ تۇرىدىغان؛ ئۇزۇلمەس زەنجىر، زەنجىر ھالقىلىرى:

قەرقەش ئاتەشىن بىلە ساقى نەۋ بەھار ئىشىق،
دەۋرى تەسەلسۇل ئەيلەمەك يەتكۈچە سىنماسۇن زىيائ.
— زەلىلى.

دەۋرى چەرخ — پەلەكنىڭ ئايلىنىشى؛
دەۋرى زەمان — مەلۇم بىر دەۋرنىڭ يەككە-يېگانە ھۆكۈمرانى؛
دەۋرى سىپپەر — 1) ئاسمانىنىڭ ئايلىنىشى؛ 2) تەقدىر؛
دەۋرى فەلەك — «دەۋرى سىپپەر» گە قارالسۇن؛
دەۋرى قەمەر — ئاينىڭ ئايلىنىشى؛ ئاينىڭ دەۋر قىلىشى:

غەمزەسىنىڭ ئالتىنە ئالەم ئەسىر،
كۆزلەرى دەۋرى قەمەر فەتتانىدۇر.
— سەيفى سەرايى.

دەۋرى گەردۇن — پەلەك، ئاسمانىنىڭ ئايلىنىشى، دۇنيا؛
دەۋرى مۇستەئجەل — 1) تېز ئايلانغۇچى؛ 2) دۇنيا؛
دەۋرى نەشات — خۇرسەنلىك نۆۋىتى، شادلىق پۇرستى.
دەۋرى ئىشق — سۆيگۈ، مۇھەببەت دەۋرى؛
دەۋرى ئىنسان — ئادەملەر توپى، دائىرىسى:

ھەر بىرىسىنىڭ جانى مەن خەستەغە قۇربان ئىدى،
ھەمزەبانغە ھال قىلسام، دەۋرى ئىنسان ئەيلەبان.
— موللا سالىھ.

دەۋران [دوران] (ئە) ئايلىنىش، سەير قىلىش؛ پەلەك، دائىرە؛ 2) ئەسىر، نۆۋەت، تۇرغان دەۋرلەر، زامان:

دىلىرەبالار قەسدىن ئەيلەپ بولماغىل مەغرۇرىكىم،
شاھىدى دەۋران ساڭا گەر كۆرسەتۇر بادى بۇرۇت.
— ئەرشى.

3) يەر يۈزى، دۇنيا؛ تىرىكلىك، ھاياتلىق:

تا كۆڭۈل بەردىم ساڭا، ئەي مەھۇەشى ھۇرى زەمان،
راھەتى دەۋران يۈزىنى بىر زەمانى كۆرمەدىم.
— قەلەندەر.

4) پادىشاھلىق، ھۆكۈمرانلىق:

كى، ئەي شاھزادەئى جەمشىدى دەۋران،
سەلاتىن نەسلىنى خاللاقى سۇلتان،...
— ناقىس.

قۇلۇڭ گەر بولسەلەر شاھلەر، تاڭ ئىرمەس، ئەي پەرى پەيكەر،
سېنىڭدەك سۈرمەگەن دەۋران جەھان ئىچرە سۇلەيمان ھەم.
— قەلەندەر.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى

5) نۆۋەت، دۆرەم:
كۈلخەند قىلىپ ئىلكە تۈرۈپ سۈندى ئەياق،
تەئجىل ئەيلەگىل ساقىئى دەۋران ئۆتتى.
— كۈمىنام.

دەۋران ئەھلى — زامانە ئەھلى؛
دەۋران باغى — دۇنيا، ئالەم، جاھان؛
دەۋران بەزمى — دۇنيا، زامانە ئىشرىتى؛
دەۋران بۇلەغاسى — جاھاندىكى سۆز ئۇستىلىرى، سۆز سەنئەتكارلىرى؛ ماھارەتلىك ئەدىبلەر، بۇيۇك كىشىلەر؛
دەۋران تاجى — دۇنيا تەشۋىشلىرى؛
دەۋران سەھىپەسى — جاھان، دۇنيا، ئالەم ۋەرەقلىرى، سەھىپىسى؛
دەۋران غۇسسەسى — دەۋر قايغۇسى، جاھان غەملىرى:
نېچە دەۋران غۇسسەسى بولغاي مېنىڭ جانىمغە خاس،
كاشكى ئۆلۈشەم داغى بۇ غۇسسەدىن بولسام خەلاس.
— بابىر.
دەۋران مېھنەتى — دەۋران جاپالىرى، جاھان مۇشەققەتلىرى:
نېچە بولغاي يار ھىجرانىيۇ دەۋران مېھنەتى،
نەقدى ئۇمرۇم، ئاھكىم، ئۆتتى غەمۇ ماتەم بىلە.
— بابىر.
دەۋران ھەۋادىسى — زامانە ھادىسىلىرى، تۈرلۈك — تۈمەن (ناخۇش) ھادىسىلەر؛
دەۋران ئۇرماق — دەۋر سۈرمەك؛
دەۋران ئۆيى — دۇنيا، ئالەم؛
دەۋران ئېلى — دەۋرنىڭ قولى، زامان زۇلۇملىرى:
يۇلۇپ تاشلامىش ئانى دەۋران ئېلى،
تېگىپدۇر قۇرۇتقاي خەزانىنىڭ يېلى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
دەۋرانى ئەفلاك — پەلەكنىڭ ئەتراپى، پەلەك ئاستى:
جەفاۋۇ شىۋەۋۇ فەن ئىلمى ئىچرە،
— ئەرشى.
كۆزۈڭ شاگىردىدۇر دەۋرانى ئەفلاك.
دەۋرانى دۇن — پەسكەش زامان، دەۋر؛
دەۋرانى مۇشەئبىد چەرخى پۇرفەن — سىر، ھۈنەر، نەيرەڭۋاز پەلەكنىڭ ئايلىنىشى؛
دەۋرانى ھۇسن — گۈزەللىك دەۋرى، گۈزەللىك پەيتى؛

دەۋرانى ۋسال ـ ئۇچرىشىش پەيتلىرى، ئۇچرىشىش‌ۋاقىت ـ پۇرسەتلىرى،

دەۋرە [دورە] (پ) 1› ئايلانما، دائىرە؛ بىرەر نەرسىنىڭ گىردابى، ئەتراپى؛
2› يىغىن، سۆھبەت، بەزمە؛
زەقەن چاغى ئەل دەۋرىنىڭ نۇقتەسى،
تۇشۇپ چاھ ئارا ئەھلى دەۋران بەسى.
ـــ نەۋائى.

دەۋرەئى پەركار ـ ئايلانما، دائىرە؛

دەۋرەئى خەت ـ يېڭى چىققان بۇرۇت ئەگمىسى: مىيىق ئەگمىسى:
دەۋرەئى خەت ئارەزى دەۋرىدە ئانداغكىم ئىبرۇر،
مېھر ئەترافىدا ئەلى رەڭگى چەرخى چەنبەرى.
ـــ ئەرشى.

دەۋرەئى ئىرادەت ـ ئايلىنىش خاھىشى، ئىرادىسى.

دەۋرىنچ [دوريىچ] ئايلانغۇچى، ئايلىنىپ تۇرغۇچى:
پەرى چېھرە ساقى تۇتۇپ پەي بەپەي،
ھەمە بەزم ئەھلىغە دەۋرىنچى مەي.
ـــ ئا. نىزارى.

دەۋزەخ [دوزخ] 1› دوزاخ، جەھەننەم:
ئەي خۇدايا شىددەتى مەھشەرنى ئاسان ئەيلەگىل،
يەتتە دەۋزەخ ئىچرە ئول نارى شەقاۋەت بىر تەرەف.
ـــ شەۋقى.

2› ئازاب، مۇشەققەت؛ قىينىچلىق:
ئالار كۆپ يۈردىيۇ سەھراغە كىردى،
گۈنەشدىن سەھرا ئۈزرە دەۋزەخ ئىبردى.
ـــ سەيفى سەرايى.

3› ئاخىرەت ئوتخانىسى:
توزۇغايلار ھەممە دەۋزەخ ئوتىدىن بولغاي ئەمان،
مۇشت خاكى بەشەر ئاتەشكەدە قىلسۇن نە ئىلاج.
ـــشەۋقى.

دەۋزەخى سوزان ـ دوزاخ ئوتلىرى، كۆيدۇرگۈچى دوزاخ:
دەۋزەخى سوزان دېسەم، غۇربەت نېچۇن ھەم ئاز ئىبرۇر،
ياقۇتۇ فىرۇزەنى ھەم قىلماغىل كاندىن جۇدا.
ـــ قەلەندەر.

دەۋزەخى ھەجر ـ ھىجران دوزىخى، ئايرىلىش ئازابى:
دەۋزەخى ھەجرىگدە كۆيدۇم رەھم ئېتىپ سور ھالىمنى،
فۇرقەتىڭنىڭ ئاچچىغىغا زەھر ئەپيۇن ئوخشاماس.
ـــ قەلەندەر.

ئۇيغۇر كتاب تورىدىكى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىكى تارقىسى
www.uyghurkitap.com

دەۋزەخى ھىجران ـ ھىجران دوزىخى، ئايرىلىش زۇلمى:
ئىھرۇر بۇ شەرت ۋەسلىگە يەزمىدە يەرسەڭ مەيى ئىشرەت،
كى ئەۋۋەل دەۋزەخى ھىجران ئىلە ھەدسىز ئازاب ئىتتىڭ.
ـــ گۇمنام.

دەزەخچە [دوزخچە] دوزاخ كەبى، دوزاختا تەڭ، دوزاختا ئوخشاش:

دەۋلەت [دولت] (ئە) 1› دۆلەت، سەلتەنەت؛ قۇدرەت:
كىچەيۇ كۈندۈز تىلەرمەن ھەقتەئالادىن مۇراد،
بولغاسەن دەۋلەت بىلە خۇبلار ئىچىندە ئەرجەمەند.
ـــ قەلەندەر.

2› بايلىق، مال ـ دۇنيا:
ساڭا بەرگەن بۇ دەۋلەتنى خۇدا ھېچكىمگە بەرمەپدۇر،
بىھىشتنى ئارزۇ قىلماس كىشى كەرسە سەرايىڭغە.
ـــ قەلەندەر.

3› بەخت، سائادەت، ئىقبال؛ تەلەي:
بۇ دەۋلەت بىزگە يەتمەسمۇ مۇھەممەد ئۈممەتى قىلدى،
ئەتايى خالىقل ئەشيائ بۇ دەۋلەتتىن ئىھرۇر مەئخۇز.
ـــ شەۋقى.

4› ھۆكۈمرانلىق، پادىشاھلىق:
تەلەبدە ھەمرەھ خىزرى ئىسكەندەر ئابىھەيات،
بۇ يەڭلىغ بولسە كىشى دەۋلەتى بەقا ئۈچرار.
ـــ شەۋقى.

5› بەھرىمەنلىك، ئۇلۇغلۇققا ئىرىشىش:
چۇنان ئاشىق ۋىسالىڭ دەۋلەتىدىن ئارزۇ ئەتكەچ،
چىقىپ سەۋتۇ سەداسىدىن تۇمەن تۇرلۇك فىغان پەيدا.
ـــ شەۋقى.

6› ھەدەت، ياردەم؛ ھەقسەت:
سەدەفتەڭ كۆكسۈم ئىچرە گەۋھەرى ئىشقىڭ قىلىپ مەنزىل،
ۋىسالىڭ دەۋلەتىنى ئارزۇ ئەيلەپ كۆڭۈل جويا.
ـــ فىراقى.

دەۋلەت پەناھ ـ ھۆكۈمران پادىشاھ؛
دەۋلەت قۇشى ـ بەخت قۇشى، بەخت بەلگىسى:
ماڭا يالەپدۇرۇر كىرفىڭ ئوقىن بىر نەرگىسى مەئشۇق،
دېمەن دەۋلەت قۇشى كېلۇر بولۇرغە كۆڭلۈمە مەقرۇن.
ـــ قەلەندەر.

دەۋلەت ياب ـ دۆلەت ئىگىسى، ھۆكۈمران؛
دەۋلەتى بەقا ـ ئەبەدىيلىك مەملىكتى، مەڭگۈلۈك ئالەم:
شەۋقى دۇنيانى ئېئتىبار ئەتمە،
ئىزدەگىل دەۋلەتى بەقا جايىدۇ.
— شەۋقى.

دەۋلەتى پەناھ ـ «دەۋلەت پەناھ» قا قارالسۇن؛
دەۋلەتى جاۋىد ـ دائىمىي بەختىيارلىق، ئەبەدىي دۆلەت؛
دەلەتى دىيدار ـ نېسىپ بولۇش، ۋىسال دۆلىتىگە ئېرىشىش؛
دەۋلەتى سەرمەد ـ يۇكسەك، ئالىي دۆلەت؛
دەۋلەتى مەفخەر ـ پەخىرلەنگۈدەك دۆلەت، سۆيۈنەرلىك دۆلەت:
بۇ كۈن يۈسۈف جەمالىنى قىلىپتۇر ھەق ساڭا بەخشىش،
نە بەخشىش، بەخشىشى دەۋلەت، نە دەۋلەت دەۋلەتى مەفخەر.
— سەيفى سەرايى.

دەۋلەتى ۋەسل ـ ۋىسال دۆلىتى، قوشۇلۇش راھىتى:
دەۋلەتى ۋەسلىگ بىلە بىرنەچچە كۆڭلۈم ئېردى خۇش،
فۇرقەت ئىچرە خەستە ئەيلەپ نېگە قىلدىڭ ئىجتىناب؟
— ئەرشى.

دەۋلەتى ۋىسال ـ «دەۋلەتى ۋەسل» گە قارالسۇن:
ئەگەرچە لازىم ئېمسە دەۋلەتى ۋىسالىدىن،
ئىتائەت ئەيلە كېچە، كۈندۈز ئىلە يازۇ قىش.
— شەۋقى.

دەۋلەتخاە [دولتخواه] خەيرىخاھ؛ دوست.
دەۋلەتخاھانە [دولتخواهانه] خەيرىخاھلىق، دوستانە:
خەيالىڭغە كەلگەن دەۋلەتخاھانە سۆزۈڭ بولسە ئايت.
— نەۋائى.

دەۋلەت سەرا [دولتسرا] (ئە+پ) پادىشاھلىق قەسرى، ئوردا.
دەۋلەتمەند [دولتمند] 1) باي، مۈلۈكدار؛ 2) بەختىيار، بەختى كۈلگەن، پارلىغان.
دەۋۋاج [دواج] (پ) «دەۋاج» غا قارالسۇن.
دەۋۋار [دوار] (ئە) دەۋر قىلغۇچى، ئايلانغۇچى.

چەرخ دەۋۋار ـ ئايلىنىپ تۇرغۇچى گۈمبەز، ئاسمان، ئايلانغۇچى پەلەك:

باشىدىن ئايلانىپ چۈن چەرخ دەۋۋار،
يىقىلىپ شەمئ ئالدىغە نىگۈن سار.
ـــ خىرقەتى.

گۈنبەزى دەۋۋار ـ «چەرخى دەۋۋار» غا قارالسۇن.

قايسى كۈن كۆردۈم ئول ئاينى مەن بولۇپ دىۋانەۋەش،
گۈنبەزى دەۋۋارغە يەتتى ئاھۇ ئەفغانىم مېنىڭ.
ـــ موللا بىلال.

دەۋۋلغان [دولغان] «دەۋۋلغە» گە قارالسۇن.

دەۋۋلغە [دولغە] دۇبۇلغا، ئۇرۇش كىيىمى، باش كىيىم.

دەئ [دع] (ئە) تاشلا، يوق قىل (پېئىل).

دەئب [دأب] (ئە) ئادەت، قىلىق، خىسلەت (بۇ سۆز كۆپىنچە: «دەئبۇ پېشە، دەئبۇ فەن، دەئبۇ خىسال، دەئبۇخو، دەئبۇ شىئار» قاتارلىق شەكىلدە كېلىپ «ئادەت، پېئىل، ئەتىۋار، رەۋىش، خىسلەت» كە ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ).
دەئب ئەتمەك ـ ئادەت قىلماق؛
دەئب بولماق ـ ئادەتلەنمەك؛ ئادەت بولماق؛
دەئب ئولماق ـ «دەئب بولماق» قا قارالسۇن.

دەئۇ [دعر] «دەئۇا» غا قارالسۇن:

سەرۇ ئىلە شەمشاد تۇرلۇك دەئۇ قىلسە، سەن كېلىپ،
قىل خىرام ئەيلەپ خىجىل، سەرۋى رەۋانىم قايداسەن؟
ـــ ئەرشى.

دەئۇا [دعوا] (ئە) دەۋا، دەۋا ـ دەستۇر؛ دەۋا قىلىش، ھەق تەلەپ قىلىش؛ ئىسپاتلاش، دە ـ تالاش:

يۈزۈڭ تا پەردەدىن زاھىر بولۇپتۇر،
سەنەملەر ھۇسن دەئۇاسىن قويۇپتۇر.
ـــ ئاتايى.

ئىشقىلىغ دەئۇاسى قىلسە ھەركىشى بۇدۇر جەزا،
قەتل ئېتىپ ئەيلەڭ تەماشانى ئۇلۇس غەۋغاسىغە.
ـــ موللا سالىھ.

دەئۇا ئەيلەمەك ـ تالاشماق، تارتىشماق، دەۋا قىلماق؛ ئىسپاتلىماق:
دەئۇا قىلماق ـ1) دەۋا قىلماق؛ 2) ئۆزىنى ئۇلۇغ كۆرسەتمەك؛
دەئۇايى ئاشىق ـ ئاشىقلىق دەۋاسى، مۇھەببەت دەۋاسى؛ سۆيگۈ تەلىپى:

ئەيلەر ئېردىم بىر ئۆزۈم دەئۋايى ئاشقلىق ساڭا،
ئاقىبەت يۈز مۇنچە مەندىن شەرمسار ئەتكەن يىگىت.
— ئەرشى.

دەئۋايى شەرئى — شەرىئەت يولى بىلەن دەۋا قىلىش.

دەئۋات [دەوات] «دەئۋەت»كە قارالسۇن.
خەيالى ئاندادۇر گەرچە ئۆزى دەئۋات ئولمىشكىم،
نې تاڭ ئېردى ئەگەر بولسە ئۆزى ھەم ھەرقاچان ئاندا.
—ئەرشى.

دەئۋادار [دەوادار] (ئە + پ) دەۋاگەر، دەۋا قىلغۇچى.

دەئۋە [دەوە] دۇئا، تىلەك، ئىستەك.
مۇستەجابۇد — دەئۋە — دۇئاسى قوبۇل بولىدىغان:
ئىشق زۇلمى ھەددىن ئۆتتى كۆڭلۈمى، ئەي پارسا،
گويىيا پىر مۇستەجابۇد — دەئۋە ئانى قارغامىش.
— نەۋائى.

دەئۋەت [دەوت] (ئە) چاقىرىش؛ چاقىرىق، تەكلىپ:
قاشىمغە يەتۈرسۇن ياساۋۇل ئانى،
دېسۇن شاھ دەئۋەت قىلادۇر سېنى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دەئۋەت قىلماق — چاقىرماق، تەكلىپ قىلماق؛ ئۇندىمەك، دەۋەت قىلماق؛
دەئۋەت مەقامى — تەكلىپ ۋە ئۇندەش ھوقۇقىغا ئىگە.

دەئۋى [دەر] (ئە) «دەئۋا» غا قارالسۇن.
گەر ماڭا ئىشق ئەھلى شىركەت دەئۋىسىن قىلسە نې غەم،
غەيرەتى ئىشق ئىلغامىش چۈنكىم ئېرۇر ئەسلى مەھەك.
— ئەرشى.

دەئۋىئى ئىشق — سۆيگۈ دەۋاسى، سۆيگۈ تەلىپى، مۇھەببەت تەلەپ قىلىش:
چۇ قىلدىم دەئۋىئى ئىشقىڭ مۇڭا لازىم گۇۋاھ ئولدى،
ساريغ چېھرەمدە قان ياشىمنى كۆر، تەسدىقى قىل جانا.
— فىراقى.

دەئۋىي [دەوى] (ئە) «دەئۋا» غا قارالسۇن.

دەي [دى] (پ) قىش مەۋسۇمى (قىشنىڭ ئەڭ سوغۇق ئېيى)؛ سوغۇق، قاتتىق سوغۇق:
ئۆرتەدى ساۋۇغلىغدىن جىسىم ئىلە جانىمنى دەي،
تۇت ماڭا بىر جامى مەي، ئەي ساقىئى فەرخۇندە پەي.
— قەلەندەر.

دەي سەرسەرى — قىشنىڭ سوغۇق شامىلى؛

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

دەي شىددەتى ـ قىشنىڭ قاتتىق سوغۇقى، زىمىستان.

دەيجۇر [ديجور] (ئە) ئەڭ قاراڭغۇ (كېچە)، قاراڭغۇلۇق؛ زۇلمەت.
شامى دەيجۇر ـ قاپقاراڭغۇ تۇن:
ئاڭا تەگرۇ تۇردىكى كەچ بولدى كۇن،
يېتىپ شامى دەيجۇر ئارا كىردى تۇن.
ـــ ئا. نىزارى.

دەير [دير] (ئە) 1) بۇتخانا، راھىبلار تۇرىدىغان جاي؛ مۇناستىر؛ 2) مەيخانا، قاۋاقخانا:
سايەڭنى توبىيدىن ئارتۇق خۇم تۇبى رىند ئەھلىغە،
دەير ئارا ياتسە تىكەندە جەننەتۇل ـ مەئۋا بىلۇر.
ـــ گۇمنام.

3) دۇنيا، جاھان، بۇ دۇنيا:
چار فەسل دەير ئىچىدە فارىغ ئېرمەس غۇسسەدىن،
چەك مۇغەننى چارگاھىڭ، كەل، بۇ كۆڭلۇمنى ئاۋۇت.
ـــ ئەرشى.

ئەھلى دەير ـ 1) بۇتخانا ئەھلى؛ 2) مەيخانا ئەھلى؛
پىرى دەير ـ «دەير پىرى» گە قارالسۇن.
قانېئ ئولغىل دەردىغەكىم، ئەرشىيا، گەر پىرى دەير،
جۇرئەتى غەم سافىدىن بەرمەككە ئىمساك ئەيلەمىش.
ـــ ئەرشى.

دەير ئەھلى ـ «ئەھلى دەير» گە قارالسۇن؛
دەير پىرى ـ مەيخانا باشلىقى، مەيخانىچى، خوجايىن:
مەھزۇنا، مەي ئىستەسەڭ سىندۇر كۆڭلۇنى بۇ گەداي،
دەير پىرى مەي بېرۇر سىنغان ساپالىكنى كۆرۈپ.
ـــ مەھزۇن.

دەيرى خەراب ـ خاراب بولغان، بۇزۇلغان بۇتخانا، ئىبادەتخانا، چېركاۋ؛
دەيرى فەنا ـ دۇنيا لەززىتىدىن ۋاز كېچىپ، پانىي، بولغانلار دۇنياسى؛
دەيرى مەكر ـ ھىيلە ـ مىكىر دۇنياسى؛
دەيرى مېھنەت ـ مېھنەت، مۇشەققەت دۇنياسى؛
فەنا دەيرى ـ «دەيرى فەنا» غا قارالسۇن:
مۇيەسسەر ئولسەلەر جامى ئەزەلدىن كاش شەۋقىغە،
فەنا دەيرىدە كۆرگەيكىم ھەياتى جاۋىدان پەيدا.
ـــ شەۋقى.

دەين [دين] (ئە) قەرز، (ئادا قىلىشقا تېگىشلىك) بۇرچ:

شەھر ئەھالىسىدىن ساداتى ئالىيشان ۋە ئۇلەمائى ئالىي مەكان...
تەئزىيە تۇتۇپ، لىباسىغە تەغيىر بېرىپ، مەرسىيە ۋە تارىخلەر ئايتىپ،
دەپنىنى ئۆزلەرىغە ئىقرار قىلدىلەر.
— نەۋائى.

دەپۇپ [دېرب] دەپ، سوراپ:
دەپۇپ ئاڭا سۇھەيل: «نې گۈل تېرۇرسەن،
ئۆزۈڭ گۈلشەندە كۆركلى گۈل ئېرۇرسەن؟
— سەيفى سەرايى.

دەييار [دىار] (ئە) 1› تۇرغۇچى؛ ئىستىقامەت قىلغۇچى؛ مۇناخ؛ 2› ئۆي ئىگىسى؛ ھەمشەھەر.

دوبۇلغا [دوبولغا] «دۇبۇلغا» گە قارالسۇن.

دوزد [دزد] ئوغرى:
زۇھدە ـ تەقۋا گويىيا بىر شەب چىراغ،
بولسە ھەر ئۆيدە چىراغ دوزد ھەم يىراغ.
— خەراباتى.

دوست [دوست] ‹1› دوست، يېقىن، ئاشىنا، يار (يار ـ بۇرادەر)؛ 2› مەھـ
بۇبە، مەشۇق؛ 3› خۇدا، تەڭرى:
كىم ئاڭا جۇز دوست زۇھۇر ئەتمەگەي،
بەلكى ئانىڭ غەيرى خۇتۇر ئەتمەگەي.
— نەۋائى.

دوستدار [دوستدار] (پ) دوست، ئاشنا؛ دوست تۇتقۇچى.

دوستداران [دوستداران] «دوستدار» غا قارالسۇن:
ئايا دوستداران ساھىب خىرەد،
مەنۇ زارغە ئەيلەڭىزلەر مەدەد.
— ئا. نىزارى.

دوستگانىي [دوستگانى] (پ) 1› ئىچكۈلۈك ئىچىلىدىغان چاغـدا ئۆزى ئىچىشكە تېگىشلىك بولغان مەينى مۇھەببـەت ۋە ئىـخـلاس بىلەن باشقا بىر كىشىگە تەقدىم قىلىش، تۇتۇش، ئۆتۈنۈش، كۆڭۈل ئۆتەش؛ تەقدىم قىلىنغان قەدەھ، دوستلۇق قەدىھى، دوستلار بىلەن ئىچىلىدىغان مەي؛ ‹2› كاتتا جام، قەدەھ.
دوستگانىي تۇتماق ـ دوستلۇق يۈزىسىدىن قەدەھ تەقدىم قىلماق.

دوش [دوش] (پ) 1› يەلكە، مۇرە، تاغاق:
ئالىپ دوشىغە ئاينى گەردۇن كەبى،
بولۇپ باشىدە تاجى فەرىدۇن كەبى.
— ئا. نىزارى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

2› ئۆتكەن كېچە، ئۆتكەن كۈن، ئاخشام.

دوش بەردوش [دوش بردوش] مۇرىمۇ مۇرە، يانمۇيان؛ پەيدىنپەي؛
بولۇپ مەھۇ يارىمغە مەدھۇش ئولاي،
نىگارىم بىلە دوش بەردوش ئولاي.
— ئا. نىزارى.

دوكان [دكان] (پ) [كۆپ.لۈكى: دەكاكىن] ‹1› دۇكان:
دوكاندا مەتائى ئېرۇر بىشۇمار،
گۇمان بىرلە سالى ئېرۇر قىرىق ياشار.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› ئىشخانا؛ ئىجادىيەت ئۆيى:
بۇ ئىككى نەرسەنىڭ دوككانى ئولدۇر،
دوكان ئېرمەس، دېگىلكىم كانى ئولدۇر.
— ناقىس.

دوكاننى يۇرۇتمەك — قەلبىدىكى (كۆڭۈلدىكى) ئىشلارنى ئورنىغا قويماق.

دوكانچە [دكانچە] بوتكا، كىچىك دۇكان.

دوككان [دوكان] (پ) «دوكان» غا قارالسۇن:
ئالىپ بەردى ئۇلار دوككانى مەھفۇز،
بولۇر ئېردىم تىجارەت بىرلە مەھزۇز.
— ناقىس.

دولبۇغە [دولبوغە] «دۇبۇلغا» غا قارالسۇن.

دولتۇ [دولتو] سىرتلان (بۆرىگە ئوخشاش بىر خىل يىرتقۇچ ھايۋان).

دولاب [دولاب] چاق، چىغرىق؛ دائىم بىر يۆنىلىشتە ئايلىنىپ تۇرىدىغان نەرسە:
چۈن نەسىمي جاۋدانى يار ئىلە بولدى ۋىسال،
قوي نەچە ئايلانسە كەزسۇن بۇ ياشىل دولابلەر.
— نەسىمي.

دون [دون] رەزىل، پەس، پەسكەش؛ خار، مەرتىۋىسى ئەڭ تۆۋەن، «ھۇن» غا قارالسۇن:
بۇ نە تالېئىدۇر، مۇسۇلمانلار، نە بەختى ۋاژگۇن،
ھىممەت ئەھلىن بەند ئېتىپ، دونلارنى ئازاد ئەيلەمىش.
— ئەرشى.

دونان [دونان] «دونەن» گە قارالسۇن.

دونەن [دونەن] تۆت ياشار ئات، تۆت ياشلىق ئات:
بىر قۇلۇننى «كۇررە» دەرلەر. ئۆزگە: تاي ۋە غونان ۋە دونەن ۋە

تۇلەن ۋە چىرغە ۋە لەنغە دېگۈنچە فەسىلىرا قلارى تۈركچە دەرلەر ۋە كۆپرەكى مۇنى ھەم بىلمەسلەر.

— لەۋزائى.

دۇ [دو] (پ) ئىككى (سان).

دۇ ئاشامە — ئىككى قەۋەتلىك؛

دۇ ئالەم — ئىككى ئالەم، ئۇ دۇنيا ۋە بۇ دۇنيا:

چۈن دەللل سانىئى دۇ ئالەمگە،

سابىت ئولمىش ھەقايىقى ئەشيا.

— شەۋقى.

دۇ ئەسپە — جۈپ ئات، قوش ئات:

قويۇپ ھەر قافىلە ئۆز مۇلكىنە يۈز

دۇئەسپە ئىلگەرۇ تۈشتى قۇلاۋۇز.

— لۇتفى.

دۇپارە — ئىككى پارە، ئىككى بۆلەك:

رنيا كۇلاھىنى باشدىن زەللى تەرك ئەيلەپ،

چۇ غۇنچەئى سېھرى خىرقەنى دۇپارە قىلاي.

— زەللى.

دۇ جەھان — «دۇ ئالەم» گە قاراڭ:

ئىشكىدە گەدالىقە ئالماس دۇ جەھان گۇمنام،

شەھلىق ماڭا ئول جانا سىز بولماساڭىز مەنسىز.

— گۇمنام.

دۇ سالە — 1) قوش يىل، قوش ئاي؛ 2) قوشۇش، قوشۇلۇش:

خۇمار ئول لەب مەيگۇن خەراب ئەتتى مېنى،

يۇرەك قانىنى زەللى مەي دۇسالە قىلاي.

— زەللى.

دۇ سەرا — ئىككى ئالەم، ئىككى دۇنيا؛

ئىبتىدا ئەيلەدىم بەنامى خۇدا،

رەمز كۇن بىرلە خەلق ھەر دۇ سەرا.

— شەۋقى.

دۇ مىژگان — جۈپ كىرپىك، قوش كىرپىك:

كۆڭلۇم قۇشى كۆپ خەستە دۇ مىزگان ئوقىدىنكىم،

سەيدىگە ئانىڭ ئېردى مەگەر كۆزلەرى جەللاد.

— ئەرشى.

دۇئا [دعاء] (ئە) [كۆپلۈكى: ئەدئىيە] 1) سالام؛ تىلەك، ئىستەك؛ تەلەپ، مەقسەد؛ خۇدادىن يالۋۇرۇپ ياخشىلىق تىلەش؛ ئۇزاق ئۆمۇر تىلەش:

ئەي، سەبا، يەتكۈز بۇگۈن مەندىن نىگارىمغە دۇئا،
نەچچە ئايدىن ئايرۇ تۇشكەن بەندى تارىمغە دۇئا.
— مۇللا بىلال.

ئىلاھا، رەھىم ئېتىپ ئەرشى دۇئاسىن مۇستەجاب ئەيلە،
رەھىمى رەھنەماسەنسەن ماڭا قىل مەغفىرەت ئەرھەم.
— ئەرشى.

2› تۇمار:
ماڭا يازىلىڭ دۇئاكىم، ئول پەرىنى كۆرگەمەن ناگاھ،
يازار ئۇچۇن پەرى كۆزگە ئەيان بولغان زەمان تەئۇنز.
— نەۋائى.

دۇئا ئەيلەمەك — ياخشىلىق تىلىمەك:
ۋە لېكىن رەھىم شەفقەت بىرلە بىر خالىس دۇئا ئەيلەپ،
قىلىڭلار خەتمە قۇرئان باز نەزرۇللاھ بېرىڭلار ئاش.
— شەۋقى.

دۇئا تىلەمەك — مەدەد تىلىمەك، دۇئاسىنى تىلىمەك:
مۇسافىرانى خوتەندىن دۇئا تىلەيدۇرمەن،
ئەدەم يولىدا نە تۇشە، نە بىر ئۇلاغىم بار.
— زەلىلى.

دۇئا خەتمى — ياخشى تىلەكلەرنىڭ ئادا ئېتىلىشى؛
دۇئا قىلماق — «دۇئا ئەيلەمەك» كە قارالىڭ:
ياز ئەگەر ناگەھ كېزەر بولساڭ چەمەندە ناز ئىلە،
گۇل ئاياغىڭغە تۇشۇپ، بۇلبۇل دۇئالار قىلغۇسى.
— لۇتفى.

دۇئايى خەير — بىراۋغا ياخشىلىق تىلەپ قىلىنغان دۇئا؛
دۇئايى دەئۋەتتى — دەۋەت قىلىش، چاقىرىق قىلىش دۇئاسى:
ئوقۇيدۇ ھەر نەپەس ئەھلى زەمانە،
دۇئايى دئۇەتتى بۇ ئاستانە.
— زەلىلى.

دۇئاخان [دعاخوان] «دۇئاگوي» غا قارالىڭ:
ئەتىبانى كەلتۇردى كۆرمەك ئۇچۇن،
دۇئاخاننى كەلتۇردى ھۇرمەك ئۇچۇن.
— ئا. نىزارى.

دۇئاگو [دعاگو] «دۇئاگوي» غا قارالىڭ:
تاجۇندە تا ئانىڭتەك شاھ بولغاي،

دۇناگو ئىنى ھىرانشاھ بولغاي.
— سەيىد ئەھمەت.

دۇناگوي [دەاكرى] دۇنا قىلغۇچى، ياخشى تىلەك تىلىگۈچى؛ تىلەكداش، يېقىن ئادەم؛ ئاشىق:

يۈزۈك ئالدە ئۆلمەكتۇر ياراغىم،
دۇناگويمەن ساڭا تا جان باردىنچە.
— سەيىد ئەھمەت.

دۇبارە [دوبارە] ئىككى مەرتەم:

تۈنۈ كۈن شۈھەك ئولسۇن ئىشق بازى،
دېسەڭكىم، كۆرگەمەن ئۇمرى دۇبارە.
— ئەرشى.

دۇبدۇرۇن [دوبدورون] چۈقان ـ سۆرەن، دۇپۇر ـ دۇپۇر، دۇپۇرلىگەن ئاۋاز.

دۇبۇلغا [دوبولغا] دۇبۇلغا (ئۇرۇشتا تىغ ياكى ئوقتىن قوغدىنىش ئۈچۈن كىيىلىدىغان، تۆمۈر ـ پولاتتىن ياسالغان باش كىيىم).

دۇتا [دوتا] (پ) «دۇتاھ» غا قارالسۇن.

دۇتارە [دتارە] دۇتار، قوش تارلىق چالغۇ ئەسۋابى:

دۇتارە ئۈنى ئەيشۇ فەراغەتنى بەرۇر ياد،
مۇتربىغە قۇلاق تۇتكى، نې دەر نەغمەدە سازى.
— بابىر.

دۇتاھ [دوتاھ] (پ) ئىككى پۇكۇلگەن، پۇكۇك؛ ئېگىلگەن، ئېگىك؛ غەم تارتىپ پۇكۇلگەن:

قەمەر ھەر ئاي باشى مۇنجىز نەماي ئىلكىدىن،
قاچىپ باشىنى ئوغۇرلاركى، بولۇر ئۇيلە دۇتاھ.
— نەۋائى.

قەددى دۇتاھ ـ غەم بىلەن پۇكۇلگەن قەد.

دۇتەھ [دوتە] (پ) «دۇتاھ» قا قارالسۇن:

ئاي كەبى ئەلبەسكىك ئۆپەي قەسدە چەرخ ئولدى دۇتەھ،
شەيخلىق دەئۇاسىن ئەيلەپ قەددى ئانىك خەم ئەمەس.
— ئەرشى.

دۇججاج [دجاج] توخۇ:

چۇ سۇبھ ئولدى شەبنىك قاراسى كېتىپ،
كى دۇججاجلارنىك فىغانى يېتىپ.
— ئا. ئىزارى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

دۇججاجه [دجاجه] «دۇججاج» غا قارالسۇن.

كى دۇججاجه فەريات ئېتەر ھەر زەمان،
دەرىغا، ئۆتەر دەپ بەقاسىز جەھان.

— ئا. نىزارى.

دۇچار [دوچار] (پ) ئۇچراش، يولۇقۇش، دۇچ كېلىش:

يا پەرى، ياھۇرى يا باغى ئېرەم ياد ئەيلەمەس،
شەھرىنى ئۇنتار بولۇر ھەر كىم دۇچارى كاشغەر.

— گۇمنام.

دۇچار بولماق — يولۇقماق، دۇچ كەلمەك؛
دۇچار ئولماق — «دۇچار بولماق» قا قارالسۇن:

دۇچار ئولماس ئېردىم ساڭا كاشكى،
سەن ھەم باقماس ئېردىڭ ماڭا كاشكى.

—ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇچوبه [دوچوبه] چېدىر:

دۇچوبه ئەۋجى بۇ فېرۇزه خىرگاھ،
ئانىڭ ئىككى كۆمەچى مېھر ئىلە ماھ.

— نەۋائى.

دۇخان [دخان] تۈتۈن، دۇت.

دۇختەر [دختر] قىز، قىز بالا:

جۇملە دۇختەر ئەختەر ئولسا، ئول پەردۇەش شەمسىدۇر،
بارچە بەلكى لەئل ئولسا، ئول سەدەفنىڭ گەۋھەرى.

— مۇللا بىلال.

دۇخۇل [دخول] (ئە) داخىل، داخىل بولۇش، كىرىش:

ئاتاسى سۆزىنى قەبۇل ئەيلەدى،
دەلالەتكە ئۆزنى دۇخۇل ئەيلەدى.

—ئا. نىزارى.

دۇخۇل ئەيلەمەك — كىرمەك، كىرىپ كەتمەك.

دۇد [دود] (پ) 1) تۈتۈن، ئىس:

قارا قۇيۇندەك چىقار خەسدەك تېنىمدىن دۇد ئاھ،
كىم خەيالىن ئەيلەسەم ئوتلۇق نىگاھى ئوت ياقار.

— تەجەللى.

دۇدنى تارتىپ ئانى رەد قىلماسام يېرقتۇر ئەجەب،
قۇتى دىل ھەم قۇۋۋەتى رۇھنى رەۋانمدۇر چىلىم.

— ئەرشى.

2) ئاھ، ئاھۇ ناله؛ ساراسىم؛ پۇشايمان:

ئۆز قىلغان ئىشىنىڭ قەباھەتى خاتىرىگە كېلىپ، دۇد باشىغە ئاشتى.

— نەۋائى.

3› توزان، چاڭ - توزان؛ خىرە، خىرەلىك؛ 4› زۇلۇم؛ 5› غەم، ئەلەم:

رىشتەئى ھىجرانىمۇ بۇ يا سۇنبۇلى باغى بېھىشت،
ئاھ دۇددىن نىشان يا زۇلغى ئەنبەر سامۇدۇر.

— ئەرشى.

6› ئىسرىق:

دۇد سالدىم كىرفىك ئىلە كەلمەكىن ئىستەر رەسەن،
جەمئ ئولۇپ كەلمىش پەرى ھەر سارىدىن خۇشبۇ كۆرۈپ.

— ئەرشى.

ئاھى دۇد ئالۇد — ئادەتتىن تاشقىرى قايغۇلۇق ئاھ؛ تۇتۇن ئارىلاش ئاھ؛

تۇنِ دۇدى — تۇن قارائغۇلۇقى، قارائغۇلۇق؛

دۇدى ئاھ — ئوتلۇق ئاھ، ئاچچىق ئاھ؛ ئاھ تۇتۇنى: پىراق مۇشەققتى:

يۇزى مەيگۇن ئەمەس قانلىغ ياشىم تەئىسرىدۇر، بىلكىم،
قارا كاكۇل ئەمەس باشىمدا پۇتكەن دۇدى ئاھىمدۇر.

— ئەرشى.

دۇدى غەزەب — غەزەپ ئاھى؛ پىراق ئوتى؛

دۇدى گۇناھ — ئىسيان تۇتۇنى؛

دۇدى ھىجران - پىراق ئوتى، ھىجران، ئايرىلىش ئازابى:

ئەۋجىدىن تا ئەۋجىگە سالماق نەزەر مۇمكىن ئەمەس،
يا ئىبرۇر بۇ دۇدى ھىجران [يا] ئۇزۇن ساچمۇ ئىكىن.

— ئەرشى.

دۇداغ [دوداغ] لەۋ، كالپۇك:

ئەسلى ئالچىن، سۆزلەرى چىن، كۆزلەرى تاتار ئىبرۇر،
مىلك ياشار ھەركىم دۇداغى شەربەتىن تاتار ئىبرۇر.

— سەيفى سەرايى.

دۇداك [دودانك] ئىككى ھەسسە، ئىككى ئۆلچەم.

دۇدە [دودە] (پ) 1› كۆيە، قۇرۇم؛ ئىس، تۇتۇن؛ 2› ئۇرۇق، ئەۋلاد:

تۇت ئاڭاكىم، ئىبرۇر ئىش ئاگاھى،
مەفخەرى دۇدەئى مىرانشاھى.

— نەۋائى.

3) تالڭ قاراڭغۇلۇقى؛ قاراڭغۇلۇق نىشانىسى؛ 4) تەخت، دەرگاھ، دۇدەئى كەيقۇباد ــ كەيقۇباد دەرگاھى؛ تەخت.

دۇدمان [دودمان] (پ) خانىدان؛ قەبىلە، ئائىلە.

دۇر I [در] (ئە) «دۇرر» غا قارالڭ:

لەبلەرى رەشكى لەئل ئولۇپ، لالە داغى ئېرۇر خىجىل،
سۆزلەرىدىن چۇ دۇر تامار، كۆپدۇر ئانىڭ نەزاكەتى.

ــ ئەرشى.

دۇرى راز ــ سىر ئۇنچىلىرى، سىر جاۋاھىرلىرى:

دېدى ئەۋۋەل نەدىمى نۇكتە پەرداز،
تۆكۈپ گەنجىنەئى دىلدىن دۇرى راز.

ــ ناقىس.

دۇرى رەھمەت ــ رەھمەت ئۇنچىسى، رەھمەت گۆھىرى:

ئەخىر ئىشقۇ فەنادىن بەقا ئېرۇر ھاسىل،
ئۇلانسەلەر دۇرى رەھمەتكە ئاندا ئابىھەيات.

ــ شەۋقى.

دۇرى سىيراب ــ «دۇررى سىراب» قا قارالڭ:

بۇ كۆڭۈلنىڭ سەيدىغە ھەر تارىدۇر تۇللابلار،
خۇب ياراشىپدۇر قۇلاغىڭغە دۇرى سىيرابلار.

ــ قەلەندەر.

دۇرى مەقسۇد ــ «دۇررى مەقسۇد» قا قارالڭ:

قولغە كەلتۈرمەك مەھال ئېرمىش دۇرى مەقسۇدىنى،
كىم مېنىڭدەك ئوشۇرۇپ قويسە قەدەم ئۇرچاغىدىن.

ــ قەلەندەر.

دۇرى ناب ــ «دۇررى ناب» قا قارالڭ:

مۇلاقات بولدۇمكى بەۋۋابغە،
قاراپ مەن كەتۈرگەن دۇرى نابغە.

ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇرى ئۇممان ــ «دۇررى ئۇممانىي» غا قارالڭ:

دېدى: «بۇ ئىلتىفات ئۇبدان بولۇپدۇر،
مېنىڭدەك تاش دۇرى ئۇممان بولۇپدۇر.

ــ ناقىس.

دۇرى يەكتا ــ «دۇررى يەكتا» غا قارالڭ:

دېمە ئەي بىخەبەر، ئەرشنى كەمگۈيو كەم ئىستېئداد،
سەدەف بىر قەترەگە قانىدۇ بولۇپ تاپتى دۇرى يەكتا.

ــ ئەرشى.

دۇر I [دور] (پ) ئۇزاق، يىراق؛ يىراقلاشقان:
چۇ سەن سالدىك مېنى نەۋرۇزدىن دۇر،
ئانى ماڭا، مېنى ئاڭا قاۋۇشتۇر.
— لۇتفى.

دۇرەخش [درخش] (پ) «دەرەخش»، «دەرەخشان» لارغا قارالسۇن.

دۇرەخشان [درخشان] (پ) يالتىراق، پارلاق، يالت ـ يۇلت قىلىپ تاۋلانغۇچى، نۇر-لۇق، يورۇق:
يەر ئۆزە پەيدا ئەمەس خىزر، فەلەك ئۆزرە مەسىھ،
بولدىلار پىنھان ئىكەۋ لەئلى دۇرەخشانىن كۆرۈپ.
— ئەرشى.

بەرقى دۇرەخشان — يالت ـ يۇلت قىلىپ چاقنىغۇچى چاقماق، ئەتراپنى يورۇتقۇچى چاقماق، چېقىن؛
دۇرەخشان ئەيلەمەك — يورۇتماق؛
دۇرەخشان بولماق — روشەن بولماق، نۇرلۇق بولماق:
جۇۋانۇ قىز دۇرەخشان بولسا چۇن ماھ،
ھەۋەس ئەھلى ئۇرار ئاھ ئۇستىگە ئاھ.
— خىرقەتى.

دۇرەخشان قىلماق — «دۇرەخشان ئەيلەمەك» كە قارالسۇن؛
مېھرى دۇرەخشان — پارلاپ نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياش.

دۇرەخشەندە [درخشنده] (پ) «دۇرەخشان» غا قارالسۇن.

دۇرەر [درر] (ئە) [بىرلىكى: دۇرر] دۇرلار، ئۇنچىلەر، مەرۋايىتلار؛ «دۇرر» غا قارالسۇن.

دۇرەر ساچماق — 1) ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچماق؛ 2) ئاجايىپ سۆز ئېيتماق.

دۇرەربار [دربار] (ئە + پ) 1) دۇر، ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچقۇچى؛ 2) قىممەتلىك، مەنالىق، نازۇك ۋە نەپىس سۆز ئېيتقۇچى؛ شائىر.

دۇرەفشان [درفشان] (ئە + پ) 1) دۇر، ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچقۇچى:
قايسى گۈلزار ئىچرە بىر گۈل ئاچىلۇر ھۇسنۇڭ كەبى،
قايسى گۈلبەرگى لەبى لەئلى دۇرەفشانىڭچە بار؟
— گۈمنام.
2) چىرايلىق شېئىرلار تۇزگۈچى؛ گۈزەل سۆزلىگۈچى:
قۇلاق سالغىل ساڭا بىر سۆز ئايتاي،
دۇرەفشانلىق قىلىپ كۆڭلۈڭنى ئاۋتاي.
— خىرقەتى.

دۇرەلا [دورنكا] (پ) 1) ئىككى خىل، ئىككى خىل رەڭ؛ 2) ئىككى يۈزلىمە-چى؛ 3) ساۋاتسىز.

دۇرئەندىش [دوراندىش] (پ) يىراقنى كۆزلىگۈچى، مۇلاھىزىلىك، ئاقىۋەتنى ئويلاپ ئىش قىلغۇچى:

ئەمما بۇ ھىساب خىرەدى دۇربىن ۋەززانى بىلە ۋە ئەقلى دۇرئەندىش مىزانى بىلە راست ئىرمەس.

— نەۋائى.

دۇربار [دربار] (ئە + پ) 1) دۇر، ئۇنچە - مەرۋايىت ياغدۇرغۇچى؛ 2) چوڭقۇر مەنىلىك، قىممەتلىك ۋە ھېكمەتلىك سۆزلەر ئىزھار قىلغۇچى، گۈزەل سۆزلىگۈچى:

كۆرمەدىم كۆڭلۈم ئالۇرغە سەن كەبى يارى يەنە،
خەستە جانىم تىرگۈزۇرگە لەئلى دۇرباری يەنە.

— ئەرشى.

دۇربار ئەلفاز — 1) نازۇك، چوڭقۇر مەنالىق سۆزلەر؛ 2) كۆز يېشى؛
دۇربارلەفز — مەنالىق سۆز، شېرىن سۆز؛
دۇربار يىغلاماق — يىغلىماق، كۆز يېشى تۆكمەك:

سەھابىكىم بولۇپ دۇربار يىغلاپ،
ئاڭا كىرگەن كىشىگە زار يىغلاپ.

— نەۋائى.

دۇرباش [دورباش] (پ) يىراقلاش، قېچىش، ئۇزاقلىشىش؛ چەتكە چىقىۋېلىش.
دۇرباش ئەيلەمەك — يىراقلاشتۇرماق، قاچۇرماق، چەتلەتمەك.

دۇربىن [دوربين] (پ) 1) دۇربۇن؛ 2) يىراقنى كۆرىدىغان، ئۇزاقنى كۆرەلەيدىغان:

مۇئەييەن كۆرگەنىكىدىن ھەر نەزەردە جەننەتۇ دەۋزەخ،
كەرامەت قۇلزۇمىنىڭ كۈشتەسىدە دۇربىن دەرلەر.

— زەلىلى.

دۇربىن [دوربين] (پ) «دۇربىن» غا قارالسۇن.

دۇرپاش [درپاش] (ئە + پ) 1) دۇر، ئۇنچە - مەرۋايىت چاچقۇچى؛ 2) قىممەتلىك سۆزلەر ئىيتقۇچى؛ 3) ياش تۆككۈچى؛ 4) كۆز ياشلىرى.

دۇرج [درج] (ئە) 1) سانىدىپ، قىممەتلىك تاشلار ساقلىنىدىغان قۇتا، جاۋاھىر قۇتىسى:

يەنە يول كىراسى بىلە خەرجىغە،
بېرىپ نوقرەلەرنى سالىپ دۇرجىغە.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› ئېغىز، كاۋاك:

دۇرجى دەقايمق ـ گۈزەل سۆزلەر يىغىندىسى؛

دۇرجى لەب ـ لەۋ قۇتىسى؛ گۈزەل لەۋ:

كۆزى نەچچە قەتلىك ئىستەر، بولماغىل نەۋمىدكەم،
دۇرجى لەبدىن تىرگۈزۈركە خەستە سۇپ ئىمانى كۆر.

ـــ ئەرشى.

دۇرجى لەئل ـ ئېغىز، ئاغزى، لەۋ ياقۇتى؛

دۇرجى مۇھەببەت ـ سۆيگۈ جاۋاھىرى، ئۇنچىسى:

مۇھەببەتنىك ئۇچىنچى ھەرپى «ب» دۇر،
قاچان دۇرجى مۇھەببەت ئېردى بە دۇر.

ـــ خىرقەتى.

دۇرجى ياقۇت ـ ياقۇت قۇتىسى، گۈزەل لەۋ، ئېغىز:

لەئلى نابىك چەشمەسىندە ئابىھەيۋان ياشرىن،
دۇرجى ياقۇتىكدە، ئەي جان، دۇررۇ مەرجان ياشرىن.

ـــ نەسىمى.

دۇرد [درد] (پ) ھەر نەرسىنىك قالدۇقى، دۇغى، لايقىسى؛

بادە دۇردى ـ مەي دۇغى؛

دۇردى ئامىز ـ دۇغ ئارىلاشقان:

شەرابى بىخۇدى ئايىنە يەكلىغ سافدۇر كۆڭلۈم،
بۇ مەيخانە مەيىدىن ئىچمەكىزلەر دۇردى ئامىزى.

ـــ زەلىلى.

دۇردى جامىن سۈمۈرمەك ـ جام، پىيالىدىكى قالدۇق، ساقىندى (مەينى) سۈمۈرمەك.

دۇرد ئاشام [درد آشام] (پ) مەي دۇغىنى، ساقىندىسىنى ئىچكۈچى.

دۇردان [دردان] (ئە + پ) 1› ئۇنچە قۇتىسى، دۇر ساقلىنىدىغان قۇتا؛

2› ئۇنچە، مەرۋايىت:

قاشى مېھرابىغە يۈز قويسام كۆزى چولپانچە بار،
لەبلەرى مانەندى لەئلۇ تىشلارى دۇردانچە بار،

ـــ مولالا سالىھ.

دۇردانە [دردانە] (ئە + پ) 1› يۇلتۇز ۋە سەييارىلەر:

ھەمۇل چەرخ باغرىغە دۇردانەدۇر،
ھەمۇل بەھرۇ گەۋھەرغە ئەفسانەدۇر.

ـــ نەۋائى.

2› دۇر، ئۇنچە، مەرۋايىت:

پىستە ئاغزىنىك ئىچىدە تىشلەرى دۇردانەدۇر،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

سۆزلەرى قەندىن لەزىز، شىرىن كۆڤتار ئەيلەگەچ.
— نەۋبەتى.

3› كۆز يېشى، ياش تامچىلىرى:
چۇ بەرنا ئىشىتتى بۇ ئەفسانەنى،
تۆكەر بولدى كۆزدىنكى دۇردانەنى.
— ئا. نىزاى. ن، زىيائى.

دۇردكەش [دردكش] (پ) مەي دۇغىنى، ساقىندىسىنى ئىچكۈچى، مەيخور؛ ئىچىملىككە بېرىلگەن.

دۇردنوش [دردنوش] (پ) «دۇردكەش» كە قارالسۇن.

دۇرر [در] (ئە) [كۆپلۈكى: دۇرەر] 1› دۇر ئۇنچە، مەرۋايىت:
ساڭا قۇل بولغانىغە فەخر ئېتەرلەر بارچە سەرۋەرلەر،
تىشىڭنى ھەسرەتىدىن قان يۇتارلار دۇررۇ گەۋھەرلەر.
— قەلەندەر.

2› مەنالار، سۆزلەر؛ چوڭقۇر مەنىلىك، چىرايلىق، نازۇك پىكىرلەر؛
قان ياشىمنى ھەجرىدە، شېئىرىمنى ۋەسىدە كۆرۈڭ،
كىم بۇ يەڭلىغ دۇررۇ گەۋھەر قايسى بەھرۇ كان بېرۇر.
— بابىر.

3› كۆز يېشى، ياش تامچىلىرى، ياش ئۇنچىلىرى:
ئەشك دۇررىن تىزغالى جىسم ئۆزرە كۆزلەر ھىكمەتى،
گويىيا كەۋكەب ساچىلغان يەر ئۈزە يەتتى تەبەق.
— ئەرشى.

4› پەرزەنت:
مۇكەللەل مېھر دۇررى بىرلە تاجى،
ئانىڭ بىر ئۆزگە دۇرغە ئېھتىياجى.
— نەۋائى.

5› سۆيگۈ، ئىشق:
بولۇپ قىزغە مەۋجۇد چۇ دۇررى مۇراد،
كۆلۈپ غۇنچە يەڭلىغ چۇنان بولدى شاد.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇررۇت ـ تاج ـ «دۇررى تاج» غا قارالسۇن؛

دۇررى ئەدەن ـ ئەڭ تازا، ساپ ئۇنچە:
ۋەسلىڭ بىلە دەشت ئۆزرە خارا دۇرۇ گەۋھەردۇر،
مانەندى ئۇشاق تاشدۇر ھەر دۇررى ئەدەن سەنسىز.
— گۇمنام.

دۇررى ئەشك ـ كۆز يېشى، ياش ئۇنچىلىرى:
ئايا مەھبۇب يولۇڭغە دۇررى ئەشكىمنى نىسار ئەيلەپ،

تەسەددۇق ئەيلەسەم مۇڭلۇغ باشمنى خار - زار ئەيلەپ.
— شەۋقى.

دۇررى ئەمانەت — ئەڭ قىممەتلىك تاپشۇرۇقلار؛
دۇرى ئەنجۇم — يۇلتۇز دۇردانىلىرى:
يۇگۇرماقدىن سەبا رەفتارى خۇش سۇم،
ئەرەقدىن يەرگە تۆكتى دۇررى ئەنجۇم.
— ناقىس.

دۇررى بەخت — بەخت گۆھىرى، بەختىيارلىق جاۋاھىرى:
بۇ سەرھەد ئىبرۇر ھەم ئاڭا پايى تەخت،
فەلەك ياغدۇرۇپدۇر بەسى دۇررى بەخت.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇررى بەبەها — باھاسىز ئۇنچە، قىممەتلىك بايلىق:
نە سۇد ئەمدى ئەگەرچە بولسە چۇن خەرمۇھرەلەر پەيدا،
نېتەي ئەمدى ئىكى ئالەمنى، دۇررى بەبەها كەتتى.
— ئەرشى.

دۇررى پاك — 1) ساپ، تازا گۆھەر؛ 2) نازۇك تەبىئەت؛ 3) شاھزادىگە ئىشارە:
ۋە ئۇلچە سەلتەنەت دۇرجىنىك دۇررى پاكى ... سۇلتان مۇھەممەد مىرزا ... بابىدا بىتىلىپ ئىبردى.
— نەۋائى.

دۇررى تاج — تاجغا ئورنىتىلغان ئۇنچە؛
دۇررى جەۋاھىر — ئۇنچە - مەرۋايىت، قىممەتباھا خەزىنە:
نىسار ئەفشان قىلىپ دۇررى جەۋاھىر،
تابۇقدا قىلدىلەر ئىخلاس زاھىر.
— لۇتفى.

دۇررى جەۋھەر — «دۇررى جاۋاھىر»غا قارالسۇن.
سەيفى سەرايى خىزمەتىگە مەدھ ئوقۇپ تۆكەر،
بەھرى ئىبرۇر ئىچىندىن ئالىپ دۇررى جەۋھەرى.
— سەيفى سەرايى.

دۇررى خۇشاب — يالتىراق، ساپ مەرۋايىت:
لەبلەرىڭدۇر شەھدۇ شەككەر، تىشلەرىڭ دۇررى خۇشاب،
ئىككى زۇلفۇڭ سايەسىغە ئاي يۇزۇڭدۇر ئافتاب.
— قەلەندەر.

دۇررى زات — ئەسلى نەسەب؛
دۇررى ژالە — ياش، كۆز يېشى، ياش ئۇنچىلىرى:
دېدى: كۆزدىن تۆكەرسەن دۇررى ژالە؟
دېدى: ئىشقىڭ تېگىپتۇر ئاھۇ ناله.
— خىرقەتى.

دۇررى سەفىد ـ 1) ئاق ئۇنچە؛ 2) قورغان نامى:
... ۋە ئۆز ئوغلى ئىسفەندىيارنىكىم، دۇررى سەفىد قورغانىدە مەھبۇس قىلىپ ئېردى، چىقارىپ ... ئەرجەسپ ئىنتىقامىغە يېتەردى.
— نەۋائى.

دۇررى سەمەن ـ قىممەتباھا تاش؛ بىباھا گۆھەر تاش؛

دۇررى سەيراب ـ تازا، پاكىزە گـۆھەر؛

دۇررى شاھانە ـ شاھلارغا مۇناسىپ، كەم تېپىلىدىغان گۆھەر؛

دۇررى شەب ئەفرۇز ـ كېچىسى يورۇيدىغان، كېچىنى يورۇتىدىغان گۆھەر؛

دۇررى شەب چىراغ ـ كېچىسى چىراغقا ئوخشاش يورۇيدىغان گـۆھەر، پارىلـداپ يېنىـپ تۇرىدىغان گۆھەر؛

دۇررى شۇھۇد ـ سىرە گۆھەر، چوڭ مەرۋايىت:
كۆرۈپ ئانچە ياخشى سېپاھۇ جۇنۇد،
باشىغە بىلىپ تاج دۇررى شۇھۇد.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇررى غەلتان ـ يۇمىلاق گۆھەر:
مەقدەمىڭغە ساچقالى يۈزدىن ئۆگۈن يوق ئالتۇنۇم،
بار ۋەلى كۆز بەھرىدە كۆپ دۇررى غەلتانىم مېنىڭ.
— لۇتفى.

دۇررى گەرانمايە ـ 1) قىممەتباھا ئۇنچە؛ 2) شاھزادىگە ئىشارە:
ئول دۇررى گەرانمايەنى تەڭرى تەئالا مىرزا بىلەن بېگىم ئۇچۇن پايەندە تۇتسۇن.
— نەۋائى.

دۇررى گەۋھەرخانە ـ گۆھەر ۋە ئۇنچىلەر خەزىنىسى:
ھەق تەلەب سەن تىنمايىن ھەق ساڭا قاچ،
دۇررى گەۋھەر خانەگە دەرۋازە ئاچ.
— شەۋقى.

دۇررى گۇھەر ـ گۆھەر ئۇنچىلىرى، مەرۋايـىت:
قاشلارى فەررۇخ ھىلالى تىشلارى دۇررى گۇھەر،
لالە يەڭلىغ لەبلەرىڭ لەئلى ناپەيداسى بار.
— ئەرشى.

دۇررى گىرامى ـ 1) قىممەتباھا گۆھەر؛ 2) مەھبۇب، گۈزەل، جانان؛

دۇررى لايەنزۇر ـ تەڭدىشى يوق گۆھەر، ساپ گۆھەر، ئاز ئۇچرايـدىغان گۆھەر؛

دۇررى مائەۋھا ـ ۋەھمي (خەۋەر) دۇرلىرى؛ قىممەتلىك خەۋەرلەر؛

دۇررى مەقال ـ سۆز ئۇنچىلىرى؛ سۆزلەش قابىلىيىتى؛

دۇررى مەقسۇد ـ مەقسەد گۆھىرى، ئىنتىلىشكە سەۋەبچى بولغان نەرسە:

بەھرىگىنە كىرىدىم غەۋۋاس بولاي دەپ،
بىر دۇررى مەقسۇد ئالغالى كەلدىم،
— مەشرەپ.

دۇررى مەكنۇن — تازا، ساپ مەرۋايىت:
لەبلەرىگدەك لەئلى يوقتۇر، ئاغزىدىكى ئوخشە غۇنچەئى،
تىشلەرىگىنە، ئەي پەرىۋەش، دۇررى مەكنۇن ئوخشاماس.
— قەلەندەر.

دۇررى مەنزۇم — شېئىر ئۇنچىلىرى، نەزم تىزمىسى؛

دۇررى مەئنى — دۇر كەبى قىممەتباھا مەنىلەر، چىرايلىق، چوڭقۇر مەنىسلىك، نازۇك پىكىرلەر؛

دۇررى ناب — 1) تازا، تىنىق، ساپ، سۇزۇك مەرۋايىت؛ قىممەتباھا تاش؛ 2) قىممەتلىك، چوڭقۇر مەنىلىك سۆز؛

دۇررى ناياب — 1) كەمدىن - كەم ئۇچرايدىغان مەرۋايىت؛ 2) مەنا دۇرلىرى، ئۇنچىلىرى؛

دۇررى نەزمى — نەزىم، شېئىر ئۇنچىلىرى:
سېھر قىلغاي سۆزدە لۇتفى ساھىرى كەشمىرتەك،
دۇررى نەزمىغە قۇلاق گەر سالسە ماھى كابۇلى.
— لۇتفى.

دۇررى ھەقايىق — ھەقىقەت سۆزلىرى؛

دۇررى ئۇممانىي — ئوكيان، دېڭىز مەرۋايىتى؛

دۇررى ئېھسان — ساخاۋەت ئۇنچىلىرى:
دوستلار مەندىن ئىشت ئەفسانە ئەئيان ئەيلەبان،
بىر - بىرىمزگە ھەقىقەت دۇررى ئېھسان ئەيلەبان،
— موللا سالىھ.

دۇررى يەتىم — سەدەپتە يالغۇز يېتىشكەن مەرۋايىت، قىممەتباھا مەرۋايىت، يېگانە گۆھەر:
سەن كەبى چىقماس نۇبۇۋۋەت بەھرىدىن دۇررى يەتىم،
توغرا بولماس ئىككى ئالەمنىڭ خىراجىدىن خىراج.
— شەۋقى.

دۇررى يەكتا — دۇنيادا يېگانە، قىممەتباھا، تەڭدىشى يوق گۆھەر:
دۇررى يەكتا تاپماس ئىردىكىم سەدەف ئىچرە ۋۇجۇد،
كۆزلەرىم ئەبرى ئەگەر مېھرىگدە گىرىان بولماسا.
— ئەرشى.

دۇررى يەكدانە — «دۇررى يەكتا» غا قارالسۇن:
نىھان ئولدى سەدەفدە گەۋھەرى بىر دۇررى يەكدانە،
بۇ دەھر ببەقا دەپ، خۇشلاماي ئۇل لامەكان كەتتى.
— موللا سالىھ.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

دۇررى يىگانە ـ «دۇررى يەكتا» غا قارالسۇن.
تەلقىنى ئىشقى پىرى تەرىقەتكى ئەيلەدى،
سالدىم بۇ جان قۇلاقىغە دۇررى يىگانەدۇر.
ـ زەلىلى.

دۇرراج [دراج] (ئە) 1) قىرغاۋۇل، بۇدىنىكە ئوخشاش بىر تۇرلۇك قۇش:
چەمەندە بۇلبۇلۇ قۇمرى غەزەلخان،
تۇزۇپ دۇرراجۇ كەكلىك تۇرلۇك ئەلھان.
ـ لۇتفى.

2) شەخس نامى (خاس ئىسىم):
ئەبۇلھەسەن دۇرراج ئۇچىنچى تەبەقەدىندۇر.
ـ نەۋائى.

دۇررەتۇت ـ تاج [درةالتاج] (ئە) تاجقا قادالغان ئۇنچە؛ ئەك يۇكسەك، ئەك ئالىي سۇپەت.

دۇرفىشان [درفشان] (ئە + پ) «دەرەفشان». «دۇرەفشان» لارغا قارالسۇن:
چىقىپ ساھىلغە ئەيلەپ دۇرفىشانلىغ،
بۇ يەڭلىغ ئەيلەمىشدۇر نۇكتە دانلىغ.
ـ ناقس.

دۇرنىسار [درنثار] (ئە) دۇرچېچىش؛ دۇر چاپقۇچى، بەھرە بەرگۈچى ياماغۇر:
قىلدى بۇلۇت ئەشكى بىلەن دۇرنىسار،
بولدى چاقىن كۈلكۈسىدىن خاكسار.
ـ نەۋائى.

دۇرۇد [درود] (ئە) دۇئا، سالام، ئالقىش، مەدھىيە؛ ياخشىلىق تىلەش؛
دۇرۇد ئايغىل مۇھەممەد جانىبىغە تىنمايىن، شەۋقى،
ئۇممىدى ۋەسل ئىلە قورقۇنجى فۇرقەتىدىن ئىبرۇر مەئخۇز.
ـ شەۋقى.
دۇرۇدى نامەئىدۇد ـ سانسىز ـ ساناقسىز ماختاش.

دۇرۇ دەراز [دورودراز] (پ) ئۇزۇندىن ئۇزاق، سوزۇلغان.

دۇرۇر [دورور] ـدۇر (ھۆكۈم يارەمچىسى):
ئۆرتەنمەكۇ كۆز ياشىمى تۆكمەكدۇرۇر ئىشىم،
بۇ غۇسسەنى ئول شەمئى شەبىستانىمە ئايتىلىك.
ـ لۇتفى.

دۇرۇست [درست] 1) تولۇق، كامىل؛ پۈتۈن؛ 2) ياخشى، توغرا، راست؛ ئورۇنلۇق؛ 3) ساغلام، سالامەت؛ 4) خالىس، سەممىي:
كى باردۇر ئاڭا تۆرت ياڭى دۇرۇست،
ئەبۇ بەكرى سىددىق يارى نۇخۇست.
ـ ئا. نىزارى.
دۇرۇست ئەيلەمەك ـ قەتئىي كىرىشمەك، جەزم قىلماق؛

دۇرۇست قىلماق ــ توغرا قىلماق؛ ئاساس سالماق.

دۇرۇغ [دروغ] ئالداش، ئالدىماق؛ ساختا، يالغان:
ئەگەرچە ۋەزىرىنىڭ سۆزىدۇر دۇرۇغ،
سېنىڭ ئەمرىڭ ئانداغ تونۇر ئىچرە چوغ.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇرۇشت [درشت] (پ) قوپال؛ قوپاللىق بىلەن.

دۇرۇشتخوي [درشتخوی] (پ) قوپال قىلىقلىق، قوپال خاراكتېرلىك.

دۇرۇشتگوي [درشتگوی] (پ) قوپال سۆزلۈك؛ قوپال مۇئامىلىلىك:
ئەكسىچە فاسىق ۋە بەدخۇي، ۋە قالغانى كاج تەبئۇ دۇرۇشتگوي.
ــ نەۋائى

دۇزد [دزد] (پ) ئوغرى:
زوھدۇ تەقۋا گويىيا بىر شەب چىراغ،
بولسە ھەر ئۆيدە چىراغ دۇزد ھەم يىراغ.
ــ خەراباتى.

دۇشاب [دوشاب] (پ) شىرنە، ئۈزۈم شىرنىسى.

دۇشمەن [دشمن] (پ) رەقىب، ياۋ، دۇشمەن.
دۇشمەن تۇتماق ــ دۇشمەن، رەقىب دەپ بىلمەك، دۇشمەن، رەقىب دەپ ھېسابلىماق.

دۇشنام [دشنام] تىل، ھاقارەت؛ تىللاش، ھاقارەتلەش، كەمسىتىش، دەشنەم، «دەشنام» غا قارالسۇن.
ئەلگە كۆپ ئىنئام ئېتەرسەن، دەم ــ بەدەم دۇشنامنى،
قەدر بىلمەسلەرگە ئاخىر، مۇنچە ئېھسان قىلماغىل.
ــ لۇتفى.

دۇشۋار [دشوار] (پ) قىيىن، ئېغىر، مۇشكۈل:
ۋىسالى لەززەتىدىن رۇھ تاپماقلىق ئېرۇر دۇشۋار،
فىراقى شىددەتىدە يوقسە جان بەرمەكلىك ئاسانىدۇر.
ــ بابىر.

دۇشۋاردىن دۇشۋار ــ ناھايىتى قىيىن؛
دۇشۋار قىلماق ــ قىيىنلاشتۇرماق، مۇشكۈللەشتۈرمەك.

دۇشىزە [دوشیزه] (پ) قىز؛
دۇشىزەدىن نىقاب ئالماق ــ «غەيب دۇشىزەسىدىن نىقاب ئالماق» قا قارالسۇن.
غەيىب دۇشىزەسىدىن نىقاب ئالماق ــ غايىپتىن خەۋەر تاپماق.

دۇك [دوک] يىڭ.

دۇكتەراش [دوک تراش] يىڭچى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

دۇگانە [دوكانە] (پ) جۇپ، ئىككىنزەك؛ ئورتاق؛
يوق، يوق، دېمە ئانى ئىككى دانە،
ئول دانە ئەمەس ئېدى دۇگانە.
ـــ نەۋائى.

دۇلاب [دولاب] (پ) 1› چىغىرىق (قۇدۇقتىن سۇ چىقىرىدىغان چاق)؛ 2› ئىشكاب، يەششىك، ساندۇق.

دۇلدۇل [دلدل] جەرەن؛ دۇلدۇل:
كى شىرى خۇدا شاھ دۇلدۇل سەۋار،
ئەلىيۇر ـ رىزا ساھىبى زۇلفىقار.
ـــ ئا. نىزارى.

دۇلۇغە [دولوغە] دۇبۇلغا (ئۇرۇشتا كىيىدىغان، تۆمۈردىن ياسالغان باش كىيىم)، «دۇبۇلغا» غا قارالسۇن.

دۇم [دم] «دۇمبا» غا قارالسۇن:
كى بۇ دۇمنى قىلغىل سەئادەت سىرىشت،
ۋۇجۇدۇمنى ئەيلە ئىبادەت سىرىشت.
ـــ ئا. نىزارى.

دۇمار [دمار] (پ) «دەمار» غا قارالسۇن.

دۇمۇۋ [دموع] (ئە) [بىرلىكى: دەمئ] كۆز ياشلىرى:
لالەگۇن دۇمۇۋ ـ لالىدەك (قىپقىزىل) كۆز ياشلىرى.

دۇمبا [دمبا] ئاخىرى؛ ئىككىنچى؛ قۇيرۇقى:
تاشلاسە ھەر ئىت ئەۋۋەلغى ئىشكىنى،
ھەر ئىشكىنىڭ ئىتلارى تۇتقاي دۇمبا.
ـــ خەراباتى.

دۇن [دون] (پ) 1› پەس، پەسكەش، رەزىل، ناكەس:
كەتمەگەي مېھرىڭ مېنىڭ باشىمدىن، ئەي ھۇرى زەمان،
قىلسە بۇ گەردۇنى دۇن سۆڭەكلەرىمنى گەر رەمىم.
ـــ قەلەندەر.

2› خار؛ لاياقەتسىز؛ 3› كاڭ، بىتەلەي:
سەرنەۋىشتىم ئىبرىتمۇ يا تالېئىمنىڭ دۇنلۇغى،
بۇ ھەمە مەھرۇيلاردىن بىر دەۋايى تاپمادىم.
ـــ ئەرشى.

دۇن سىفەت ـ پەسكەش، ئەخلاقسىز، يارىماس سۈپەتلىك ئادەم؛
دۇن شىئار ـ رەزىل نىيەتلىك، ياۋۇز؛
دۇن مەرتەبە ـ مەرتىۋىسى پەس، تۆۋەن؛
دۇنى لەئىم ـ لەنىتى؛ زاتى، نەسلى پەس.

دۇنبال [دنبال] (پ) دۇم، ئارقا؛ ئارقا تەرەپ؛ بىردەر نەرسىنىڭ داۋامى، ئاخىرى:
قەزا يەتسە كەتسەم ئىدى ئالىدە،
قالىپمەن نېتەي ئەمدى دۇنبالىدە.
— ئا. نىزارى.

دۇنباله [دنباله] (پ) «دۇنبال» غا قاراڭ.

دۇنپەرەست [دون پرست] پەسكەش، يارىماس، ئەخلاقسىز، رەزىل، ناكەسلەرنى دوست تۇتقۇچى:
بىرەۋكىم ئېرۇر دەھر ئارا دۇن پەرەست،
تەئەللۇق مەيىگە قىلىپ ئۆزنى ھەست.
— ئا. نىزارى.

دۇنپەرۋەر [دون پرور] (پ) 1) ياماندا، پەس كىشىلەرنى تەربىيە قىلغۇچى:
بۇ دۇنپەرۋەرلەر ئىچرە ئېئتىبارىم بولماغاي ھەرگىز،
پەيەمبەر مۇئجىزى ئوخشە ئەگەر شەققۇل ـ قەمەر قىلسام.
— قەلەندەر.

2) چەرخ، پەلەك؛ تەقدىر.

دۇنخسال [دون خصال] (ئە) پەسكەش، پەس تەبىئەت؛ زاتى، نەسلى پەس؛ ياماندا ناچار خۇلق:
با ۋۇجۇدى مۇنچە نەقد ئول دۇنخسال،
تونىغە تىكمىش ئىدى گەردۇن مىسال.
— نەۋائى.

دۇنسىرىشت [دون سرشت] (پ) پەس خۇلق، ناكەس، ياماندا تەبىئەت.

دۇنۇۋ [دنو] (پ) «دۇنۇۋ» غا قاراڭ.

دۇنۇۋۇ [دنو] (پ) «دۇنۇۋ» غا قاراڭ.

دۇنۇۋ [دنو] (پ) پەسلىك، تۆۋەنلىك (تۆۋەن دەرىجە، مەرتىۋىدە).

دۇنيا [دنيا] (ئە) 1) جاھان، ئالەم، بارلىق:
ئەي كۆڭۇل، ياخشى ئىككى دۇنيادىن،
بىر نەزەر قىلسا ساڭا دىلدارىڭ.
— بابىر.

2) دۇنيا، بايلىق:
«سوفى مەن» دەپ، زاھىرىڭ ئاراستە ئەيلەپ سۇف ئىلە،
باتىنىڭدىن فىكر دۇنيا سوفى ئەھۋالىڭ غەلەت.
— شەۋقى.

تەركى دۇنيا قىلماق ـ 1) ئالەم تەشۋىشلىرىنى تەرك ئېتىپ، ئاخىرەتـ
نىڭ تەييارلىقىنى قىلماق؛ 2) مال ـ دۇنيادىن ۋاز كەچمەك:

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

سالهى يار كويىده، گەۋهەرنى جۇستەجويىده،
تەرك ئېتەبانكى دۇنيانى دەر - بەدەر گەدا بولاي.
— موللا سالهه.

دۇنيا ئەرۇسنى تەلاق قىلماق - دۇنيادىن كەچمەك، دۇنيادىن كۆڭۈل ئۈزمەك؛

دۇنيادىن بارماق - ۋاپات بولماق، ۋاپات قىلماق؛
دۇنيادىن چىقماق - «دۇنيادىن بارماق» قا قارالسۇن؛
دۇنيادىن كەتمەك - «دۇنيادىن بارماق» قا قارالسۇن؛
دۇنيا غەمى - مال - دۇنيا، بايلىق غېمى، مال - دۇنيا يېغىش ئىستىكى:
تاشلاغىل دۇنيا غەمىنى ئەسلى غەمدىن ئاخىرەت،
بادى سەر - سەردەك ئۆتەر ئۇمرۇڭ بۇ تۇرغانىڭ غەلەت.
— شەۋقى.

دۇنياۋۇ مافىها - دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسە ۋە ھادىسىلەر؛
دۇنيايى دۇن - پەسكەش دۇنيا:
بولماغاي ھەرگىز گەدالار ئەل ئالىندا ئېتىبار،
زىينەتى دۇنيايى دۇننى ئەي، قەلەندەر، زەر كېلىپ.
— قەلەندەر.

دۇنيا پەرەست [دنيا پرست] «دۇنيا دوست» قا قارالسۇن.
دۇنيا دوست [دنيا دوست] دۇنيانى دوست تۇتقۇچى، بايلىقنى ياخشى كۆرگۈچى.
دۇنيا گۈزىن [دنيا كزين](ئە + پ) دۇنيانى (بايلىقنى) خالىغۇچى.
دۇنيالىغ [دنيالىغ] 1) دۇنيا، بايلىق، مال - ئەشيا؛ 2) ئاخىرەتلىك.
دۇنيە [دنيى] (ئە) «دۇنيا» غا قارالسۇن:
تۇتۇپتۇر دۇنيەنى ھۆسنىڭ سەراپاي،
جەمالىڭ چۈن بولۇپتۇر ئالەمئارای.
— سەيد ئەھمەد.

دەۋات [دوات] دۇۋەت، سىياھ قۇتىسى:
كېيىپدۇركى خەلقى فەرەڭ جامەسىن،
ئالىپ قوللارىغە دەۋات خامەسىن.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۇۋەت [دوت] «دەۋات» قا قارالسۇن:
كېتۈر ساقىكى، تۇت بادە، ماڭا ئانداغ مۇھىت ئىچسە،
قەلەم ساقى بولۇپ جامى دۇۋەتتىن گەر دېھان كاغەز.
— خۇشھال غەربى.

دۇۋاج [دواج] «دەۋاج» غا قارالسۇن.
دۇيۇم [دويم] ئىككىنچى، ئىككىنچى (نۆۋەت، مەرتەم):
يەنە زەرب ئۇردى دۇيۇم بارەئى،
يىقىلدىم تاپالمايى ئاڭا چارەئى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دېۋەق [دېۋق] (پ) قىممەتباھالىق ماتا، ئېسىل رەخت.
دېر [دېر] (پ) ئۇزاق (ۋاقىت)؛
دېر ئەتمەك ـ ئۇزاققا سوزۇلماق.
دېرەك [دېرك] ئىز، بەلگە؛ خەۋەر؛
دېرەكلىمەك ـ ئىزدىمەك:
دېدىكىم: «ئۇستا بىرنەققاش تاپسۇن،
ھايال بولماي دېرەكلەپ رەخش چاپسۇن».
ـ ناقىس.
دېكلەي [دېكلاى] قىسقا يەڭلىك ئۇست كىيىم.
دېگۇل [دېكول] ئەمەس.
دېگۇلۇك [دېكولوك] ئېيتقۇلۇق؛ ئېيتىشقا تېگىشلىك گەپ.
دېگۇنچە [دېكونجە] دېگىچە، ئېيتقىچە؛ ...غىچە؛ ...گە قەدەر.
دېگىن [دېكىن] «تېگىن» گە قارالسۇن.
دېگىنچە [دېكىنجە] «دېگۇنچە»گە قارالسۇن.
دېمەمەك [دېماماك] دېمەسلىك، ئېيتماسلىق.
دېمەن [دېمان] دېمەيمەن:
ئۆزۈنى لايىق لۇتفۇ ئېھسانغا دېمەن،
كىم سىياسەت قىلغالى ھەم ئىزدېمەن.
ـ نەۋائى.
دېھ [دېھ] (پ) قىشلاق، يېزا.
دېھدار [دېھدار] (پ) قىشلاق ئاقساقىلى (مەنسەپ نامى).
دېھقان [دېھقان] (پ) 1) دېھقان؛ 2) قىشلاق باشلىقى؛ 3) تەجرىبىلىك كىشى، ئىش بىلەرمەن؛ ئىش ـ باشقۇرغۇچى؛ 5) ئىگە، ياراتقۇچى، خالىق؛
دېھقانى ئەزەل ـ ئاللا، تەڭرى؛ تەقدىر:
ئەزەل دېھقانى كەلگەيلەر زەمىنى شور ئۆزە شايەد،
ئىنايەتدىن بېرىپ ئىسلاھ زېھى كىم سەبزەزار ئەيلەپ.
ـ شەۋقى.
دېھقانى قەزا ـ «دېھقانى ئەزەل» گە قارالسۇن.
دېھقانى سۇنئ ـ «دېھقانى ئەزەل» گە قارالسۇن.
دېھقانلىغ [دېھقانلىغ] «دېھقانلىق» قا قارالسۇن.
دېھقانلىق [دېھقانلاق] دېھقانچىلىق.
دىبا [دىبا] (پ) نەپىس ئىپەك ماتا؛ ئىپەك كىيىم:
ياپىپ نەئىش ئۇزرە چۇ زىبا مەتائ،
بەسى رەڭگى خۇش ئىبردى دىبا مەتائ.
ـ ئا. نىزارى.
دىبايى بەنەفش ـ بەنەپشە رەڭلىك ئىپەك رەخت؛

دىبايى چەنى ـ چىندا توقۇلغان نەپىس رەخت؛
دىبايى گۈل رەڭ ـ ئاچ قىزىل رەڭلىك، شاپىتۈل چېچەكى رەڭلىك ئىپەك رەخت؛
دىبايى زەركار ـ زەر بىلەن توقۇلغان شايى؛
دىبايى چەن ـ چىن شايىسى؛
سەھەۋە دىباسى ـ نەپىس زىننەتلەنگەن بەت، زىننەتلىك سەھىپە.

دىباچە [دىباچە] (پ) 1› كىرىش سۆز، مۇقەددىمە؛ 2› كىتابنىڭ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن بىرىنچى سەھىپىسى؛ 3› ھەر نەرسىنىڭ باشلىنىش قىسمى.

دىدبان [دىدبان] (پ) قاراۋۇل، نۆۋەتچى.

دىدەك [دىدك] (پ) چۆرە، خىزمەتچى قىز، چاكار:
كى زالىم قاشىدىن قۇتۇلدى ئۇلەر،
بولۇپ شادۇ خۇررەم دىدەكلەر كۆلەر.
ـ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىرا [درا] (پ) «دەرا»غا قارالسۇن.

دىرايەت [درايت] (ئە) ئالىم، ئەقىل ۋە تەجرىبە ئارقىلىق بىلىش، خەۋەردارلىق.

دىرايەت ئاسا [درايت] آسا (ئە + پ) ئەقىللىق، دانىشمەن، ئۇستاز.

دىرەفش [درفش] (پ) 1› چاقماق؛ 2› پارقىراق، پارلاق، پارلاپ تۇرغان؛ 3› بىگىز، دەرەش؛ 4› ئۇچ بۇرجەكلىك ۋە زىننەتلىك بايراقچە؛ بايراق؛
دىرەفشى كاۋيانى ـ قەدىمكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى بولغان زەھھاكقا قارشى خەلق قوزغىلىڭىنى تەشكىللىگەن ئىسپاھانلىق مەشھۇر تۆمۇرچى كاۋەنىڭ چەم بايرىقى.

دىرەم [درم] (ئە) تەڭگە، كۆمۈش تەڭگە؛ تىيىن:
كىبلىپ بۇتپەرەستلەر تىزىنى پۈكۈپ،
ئالىپ ھەم بارۇرلار دىرەملەر تۆكۈپ.
ـ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىرەمپاش [درم پاش] (پ) تەڭگە چاچقۇچى، سېخىي.

دىرەمسەنج [درم سنج] (پ) پۇل ئۆلچىگۈچى.

دىرەمسىز [درم سىز] پۇلسىز؛ كەمبەغەل، پېقىر.
دىرەمسىز ئەل ـ كەمبەغەللەر، يوقسۇللار.

دىرھەم [درهم] (ئە) «دىرەم» گە قارالسۇن.

دىرئ [درع] (ئە) ساۋۇت (قەدىمىي ئۇرۇش كىيىملىرىدىن بىرى).

دىز [دز] (پ) قورغان، قەلئە
ئاھەنىن دىز ـ تۆمۈر قورغان، مۇستەھكەم قەلئە.

دىژەم [دژم] (پ) 1› ئېزىلگەن، ئازاب چەككەن؛ خار، غەمكىن، سۇلغۇن، خاراب؛ 2› غەزەپلىك، قەھرلىك.

دۆەم ئەھلى ـ ئازاب چەككەن، ئېزىلگەن كىشىلەر، خار-زار ئادەملەر:
دېدى: ئىككى مەرھۇم ئەجدەم ئەھلىدىن،
ئوغۇرلۇق قىلىپدۇر دۆەم ئەھلىدىن.
ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دۆەمۇار [دۆەمار] (پ) خارلارچە. غەمكىن ھالدا، سۈلغۈن قىياپەتتە.

دىسار [دئار] (ئە) سۆز بىرىكمىسىدە «مول، تولۇق» دېگەن مەنىسىلەردە كېلىدۇ.
بۇقەلەمۇن دىسار ـ ئۆزگىرىدىغان، ئۆزگىرىشچان؛ ئىرادىسى ئاجىز، سۆزىدە تۇرالمايدىغان؛ ۋاپاسىز؛
فەساھەت دىسار ـ چىرايلىق، ئورۇنلۇق سۆزلەر بىلەن تولغان.
مۇسىبەت دىسار ـ مۇسىبەت (بەختسىزلىك) بىلەن تولغان؛
خىلافەت دىسار ـ ئالىي مەنسەپلىك، يۇقىرى مەرتىۋىلىك.

دىققەت [دئت] (ئە) 1› ئىنچىكىلىك، نازۇكلۇق:
قان يۇتۇپ دىققەت بىلە ۋەسسىنى ئىنشا ئەيلەدىم،
بىلمەدىك قەدىمنى سەن، ئەي ماھ رۇھ ئەفزا، دەريغ.
ـــ قەلەندەر.
2› نازۇك تەبىئەتلىك؛ 3› ھۇش؛ 4› ئېھتىيات؛ 5› ئوي، پىكىر، تەپەككۇر:
مەھۇ ئولدى مىيانىڭدە خەيالىم بۇ سەبەبدىن،
دىققەت قىلىبان قىل كەبى نازۇك سۇخەن ئىستەر.
ـــ تەجەللى.
6› چۈشىنىش ھەددىدىن تاشقىرى قىيىن بولغان مەزمۇن؛
دىققەت شىرا ـ چوڭقۇر مۇلاھىزىلىك؛
دىققەتى گرىھناك ـ پىكىر ـ خىيالى چىگىش؛
دىققەت تۇتماق ـ ئىنچىكىلەپ كۆزەتمەك؛ ئېتىراپ قىلماق.

دىققەت پىشە [دئت پىشە] (ئە + پ) ھەربىر نەرسىگە ئېتىبار بىلەن قارايدىغان، ئىنچىكە كۆزەتكۈچى.

دىققەتسازلىغ [دئت سازلىغ] مەسىلىگە ئەتراپلىق قارايدىغان؛ قاتتىق ئېتىبار بېرىدىغان.

دىگەر [دىكر] (پ) ئۆزگە، باشقا.

دىگەرگۇن [دىكوكون] (پ) باشقا رەڭدىكى؛ باشقىچە، ئۆزگىچە:
بۇ سۆزنى دەر ئىدى، ئەمما جىگەر خۇن،
بۇرۇنغى ھالىدىن بولدى دىگەرگۇن.
ـــ خىرقەتى.

دىگەرگۇن ئەيلەمەك ـ باشقىچە ھېس قىلماق؛
دىگەرگۇن تاپماق ـ «دىگەرگۇن ئەيلەمەك» كە قارالسۇن.

دىل [دىل] (پ) 1› يۈرەك، كۆڭۈل، قەلب:

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى
www.uyghurkitap.com

تىغى ھىلالە ئوخشار، ئەي دىل، ساڭا مۇبارەك،
ئىيدى شەھادەتىڭنى قىلسۇن خۇدا مۇبارەك.
— تاجە ئالى.

2› خاتىرە؛ رۇھ، مەيىل، خاھىش، ھەۋەس.

دىل ئەينەسى — 1› كۆڭۈل ئەينىكى؛ ئەينەكتەك كۆڭۈل:
بولۇپ مەست مەئشۇق جەمالىن كۆرەي،
دىل ئايىنەسىنىڭ غۇبارىن سۈرەي.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› كۆچمە م: خاتىرىسى، تەسەۋۋۇرى، خىيالى.

دىلۇ جان — دىل ۋە جان، بارلىق، پۈتۈن ۋۇجۇد:
مېنىڭ ھالىم ئانىڭ يادى خەرابى،
دىلۇ جانىم ئانىڭ ئىشقى كەبابى.
— خىرقەتى.

دىلى گىريان — يۇرىكى يىغلىغان، قايغۇلۇق، غەمكىن، پىغانلىق:
پاكدۇرسەن ھەمە ئىنسان سىفەتىدىن، يا رەب،
مۇنچەلىك بىرلە تەسەللى دىلى گىريان يەڭلىغ.
— شەۋقى.

ئەھلى دىل — پاك كىشىلەر، پەزىلەتلىك كىشىلەر:
ياد قىلسۇن بۇرقەئىن ئەسمەك نەسىمى سۇنبۇلى،
دېسە گەر ئەھلى دىلى ھەرلەھزە ئۆزۈمدىن باراي.
— ئەرشى.

تىيرە دىل — كۆڭلى قاراڭغۇلاشقان؛ كۆڭلى خاپا، دىلى غەش:
كېتىپ شام رەنجۇر ئاتىپ ساڭا تاڭ،
دىلى تىيرە دىلدۇر ئاتاۋۇ ئاناڭ.
ئا. نىزارى.

جانۇ دىل — «دىلۇ جان» غا قارالسۇن:
كۆزۈ قاشىڭغە جانۇ دىل بارىن ئىسار قىلمىشلار،
لەبىڭ يادىدا گەۋھەر بار چەشمى خۇن فىشانىمدۇر.
— ئەرشى.

خەستە دىل — كۆڭلى سۇنۇق، پەرىشان، خاپا:
ئىلاھا، ئاچقاسەن بەختىم ئىشىكىن،
كۆڭۈلگە خەستە دىلدىن غەم چىرىكىن.
— خىرقەتى.

خۇنى دىل — يۈرەك قېنى:
خۇنى دىلدىن تۇشە ئەيلەپ، ئەرشى، قىل قەنئى تەردى،
ئىشق ئەتۋارىندا يوقتۇر مۇندىن ئارتۇغراق مەمەر.
— ئەرشى.

سوزى دىل — 1› يۈرەك ئوتى، قەلب هارارىتى:
سوزى دىلدىن پەيكەرى قەقنۇسنىڭ كۆيگەنلەرىن
فەھم ئېتەرمەن بۇ كۆڭۈلدە سوزى ھىجرانىن كۆرۈپ.
— ئەرشى.

2› كۆيگەن يۈرەك، ئۆرتەنگەن قەلب.
شەھرى دىل — دىل مەملىكىتى، كۆڭۈل ئىلى:
كىشۈەرى ئالەمنى شەھلەر ئەل بىلە تەسخىر ئېتەر،
شەھرى دىل ئالماقتا دىلبەرنىڭ سپاھى ئۆزگەدۇر.
— گۈمنام.

دىلئارا [دل آرا] (پ) 1› كۆڭۈلنىڭ بەزىكى، كۆڭۈلنى زىننەتلىگۈچى؛ كۆڭۈلنى يۇمشىتىدىغان، ئۇۋلايدىغان؛ 2› يار، مەشۇق، گۈزەل جانان، سۆيۈملۈك مەھبۇب؛ 3› كىشى ئىسمى:
دىلئارانىڭ دىلىنى ئالدى دىلبەركىم نەۋا ئەيلەپ،
ئانىڭ يادى بولۇپدۇر بۇ كۆڭۈل تەختى ئۆزە سۇلتان.
ئا. نىزارى.

دىلئاراي [دل آراى] (پ) «دىلئارا»غا قارالسۇن.

دىلئارام [دل آرام] (پ) دىلغا ئارام بەرگۈچى، مەھبۇبە، مەشۇق، يار، جانان:
دىلئارام كۆپ ئېرۇر، دىلدار كەمدۇر،
بۇ ئىشتىن جانغە پۇر دەردۇ ئەلەمدۇر.
—خىرقەتى.

دىلئازار [دل آزار] (پ) دىلغا ئازار بېرىدىغان، كۆڭۈلنى ئاغرىتىدىغان ؛كۆڭۈلنى رەنجىتكۈچى، قىينىغۇچى:
بېرىپ كۆڭلۈم، ئانى دىلبەر دەبان سەھۋ ئەتكەن ئىرمىشمەن،
غەلەت دىلبەر دېمەكلىك غەيرى دىلئازارلىغ بىلمەس.
— ئەرشى.

دىلئازۇردە [دل آزوردە] (پ) كۆڭلى ئازار تاپقان، رەنجىگەن.

دىلئاسا [دل آسا] (پ) كۆڭۈلگە خاتىرىش ياقىدىغان، يېقىملىق، غەمخور:
كىرىپ ئۇيى ئىچىگە تاپىپ خاجەنى،
دىلئاسالىق ئەتتى سۆيۈنىدى جېنى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىلئاساي [دل آساى] (پ) «دىلئاسا» غا قارالسۇن.

دىلئاشۇب [دل آشوب] (پ) كۆڭۈلنى تىنچسىزلاندۇرغۇچى، غەش قىلغۇچى، رەنجىتكۈچى؛ پىتنىخور:
ئاشىقكى بولۇر ھۇسن ئىلە يوق مۇنچە دىلئاشۇب،
ئاندىن داغى بىر ئۆزگە لەتافەتدۇرۇر ئۇشبۇ.
— لۇتفى.

دىلاۋەر [دلاور] (پ) 1› باتۇر، قەھرىمان، پالۋان؛ يۈرەكلىك؛ 2› خۇش

پەيسىل، چىقىشقاق؛ 3› كۆڭۈلنى كۆتەرگۈچى، خۇرسەن قىلغۇچى؛
ئانچەغە تەگرۇ ئەدگۇ ئاتلىق خەير ئۆزە قالىپ،
سۆزلەنسۇن ئەل تىلىنىدە جەھاننىڭ دىلاۋەرى.
— سەيفى سەرايى.

دىلئاۋۇز [دل آويز] (پ) كۆڭۈلنى بەند قىلماق؛ مەپتۇن قىلماق؛ يېقىملىق؛
قىلۇر تۇرلۇك نەۋا بىلەد دىلئاۋۇز،
بۇلۇر ئانىڭ نىداسىدىن شەكەررىز.
— خىرقەتى.

دىل ئەفرۇختە [دل افروخته] (پ) 1› دىلنى كۆيدۈرگۈچى، ئۆرتىگۈچى؛ 2› دىلنى شادلاندۇرغۇچى، بەھرىمەن قىلغۇچى.

دىل ئەفكەر [دل افكار] (پ) دىلى سۇنۇق، كۆڭلى ۋەيران، ئاشىق؛ مەھبۇب:
تىيرە قىلغان روزىگارىمنى بۇ كۆزى قارەدۇر،
مەئلۇم ئولكىم يوقتۇرۇر مەندەك دىل ئەفكارى يەنە.
— ئەرشى.

دىلبەر [دلبر] (پ) 1› كۆڭۈلنى مەھلىيا قىلغۇچى؛ 2› گۈزەل، جانان، مەشۇق، مەھبۇب:
ئەي يىنجۇ تىشلىق دىلبەرىم، لەئلى گۈھەر باردىڭ ھەقى،
سەككاكىنىڭ ئىككى كۆزىدىن ھەر لەھزە ئۇممان ئەيلەمە.
— سەككاكى.

دىلبەرى تەرار — كۆڭۈلنى ئوغرىلىغۇچى گۈزەل، مەشۇق:
نېگە بولدۇم ئانىڭدەك دىلبەرى تەرارغە مايىل،
لەبى لەئلى بەدەخشانۇ يۈزى گۈلزارغە مايىل.
— قەلەندەر.

دىلبەرى تەرسا — خىرىستىيان گۈزىلى.

دىلبەرى تۇرپان — تۇرپان گۈزىلى، تۇرپان قىزى:
خۇشلاشۇرمەن كاشغەردىن، چىنۇ ماچىن سەير ئېتەي،
ئانداكى كۆڭلۇم قالىپتۇر دىلبەرى تۇرپاندىن.
— زەلىلى.

دىلبەرى خۇنخار — قان ئىچكۈچى مەشۇق، قانخور جانان:
زۇلم كۆرگۈزدى ماڭا ئول شوخ گۈلرۇخسار شەمئ،
قىلمادى رەھمى ماڭا ئول دىلبەرى خۇنخار شەمئ.
— قەلەندەر.

دىلبەرى سەرمەستان — خۇش كەيپ گۈزەل؛ سۆيگۈ شارابىدىن مەست بولغۇچى مەشۇق؛ شوخ؛ بىپەرۋا:
ئەي بۇيى بەھارىستان، ۋەي ھۇرى نىگارىستان،
ۋەي دىلبەرى سەرمەستان، دىدارىڭە مۇشتاقمەن.
— نەسىمى.

دىلبەرى رەئنا ـ گۈزەل مەھبۇب، تەڭداشسىز يار:
نەچە مۇددەتدۇرۇركىم مەن ساڭا، ئەي دىلبەرى رەئنا
بولۇپمەن ۋالەئى شەيدا، تۇشۇپسەن شاھى خۇبانىم.
ـــ فىراقى.

دىلبەرى گۈلرۇخ ـ گۈلىيۈزلۈك دىلبەر، گۈلدەك گۈزەل يار:
سەن ھۇسن ئېلىنىڭ خانىسەنۇ بەندە تىلەنچى،
سەن دىلبەرى گۈلرۇخسەنۇ مەن بۇلبۇلى مەھجۇر.
ـــ لۇتفى.

دىلبەرى مەھۋەش ـ ئاي يۈزلۈك گۈزەل، ئايدەك گۈزەل يار، جانان:
ئول دىلبەرى مەھۋەشغە، غەمزە بىلە دىلكەشكە،
چېھرەم ئۆزە قان ياشىم ھالىمنى بەيان ئەتمىش.
ـــ ۋەفائى.

دىلبەرى نادىر ـ تەڭداشسىز گۈزەل، تەڭدىشى يوق جانان:
بۇ قاشۇ يۈزۇ كۆزۈڭ سەنئەتى سۇنئى ئىلاھىدۇر،
سېنىڭدەك كۆرمەگەن ھېچكىم جەھاندا دىلبەرى نادىر.
ـــ قەلەندەر.

بۇتى دىلبەر ـ دىلنى مەھلىيا قىلغۇچى سەنەم؛ گۈزەل سىيما؛ يار، جانان:
بارغالى ئەزم ئەيلەسەم ئول جەننەتى كويى ساری،
بولغۇسى شەھپەر خەيالى ئول بۇتى دىلبەر ماڭا.
ـــ قەلەندەر.

دىلبەرا [دلبرا] (پ) ئەي گۈزەل، ھەي جانان:
سېنى مەن، دىلبەرا، ئول كۈندە كۆردۈم،
ئىكى ئالەم ئارا جان بىرلە سۆيدۈم.
ـــ خىرقەتى

دىلبەستە [دلبسته] (پ) كۆڭلى باغلانغان، مەپتۇن بولغان، ئاشىق بولغان، قاتتىق بېرىلگەن؛ ئاشىق.

دىلبەند [دلبند] (پ) 1) بىراۋغا كۆڭۈل قويغان، كۆڭۈل بەرگەن، كۆڭلى باغلانغان؛ ئاشىق؛ 2) كۆڭلىنى رام قىلغۇالغان كىشىسى، سۆيگىنى؛ 3) جىگەر پارىسى، پەرزەنتى:
بۇلار دېدىكى: ئەي فەرزەندى دىلبەند،
غىزا يەپ ئولتۇرۇڭ خۇررەمۇ خۇرسەند.
ـــ ناقىس.

دىلپەزىر [دلپزير] (پ) يېقىملىق، گۈزەل، كۆڭۈلدىكىدەك.
چۇ ئەسباب ئالىدە تاشدۇر خەمىر،
ھاجەرنى ياغاچدەك ياساپ دىلپەزىر.
ـــ ئا. نىزارى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

دىلپەزىر بولماق ـ كۆڭۈلگە ياقماق؛
دىلپەزىر تەبئىلىق ـ خۇش تەبىئەتلىك، خۇش مۇئامىلىلىك.
دىلپەزىر تۇشمەك ـ ماقۇل كەلمەك، ياقماق.

دىلپىسەند [دلپسند] (پ) 1› كۆڭۈلگە خۇش كېلىدىغان، كۆڭۈل تارتىدىغان، كۆڭۈلگە ياقىدىغان؛ يېقىملىق:

بولماسە ئېردى ئەگەر نارەنجى ئىگىن دىلپىسەند،
قىلماس ئېردى ئىگىننى نارەنجى خۇرشىدى نەھار.
ـــ قەلەندەر.

2› پەرزەنت، بالا:

دېدىكەم ئاناسى: «ئايا دىلپىسەند،
ئاتاڭنى مەلىك چاھ ئارا قىلدى بەند».
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىلتەڭ [دلتنگ] (پ) 1› تەڭلىكتە قالغان، سەقىلغان، غەمسىلىك، قايغۇلۇق، خاپا؛ 2› ئىچى تار.

دىلتەڭ ئۇلماق ـ سەقىلماق، ئازابلانماق، قايغۇرماق.

دىل جەمئ [دل جمع] (پ + ئە) خاتىرجەملىك، كۆڭۈل ئارامىلىقى:

قاچان پەرۋانە كۆيمەي بولدى دىل جەمئ،
قاچان ئوت ياقماسە شەمئ ئۆزرەدۇر شەمئ.
ـــ خىرقەتى.

دىلجۇ [دل جو] (پ) كۆڭۈل ئىزدىگۈچى، كۆڭۈل ئوۋلىغۇچى، كۆڭۈلگە تەسەللى بەرگۈچى؛ ئەركىلىگۈچى.

دىلجۇي [دل جوی] (پ) «دىلجو»غا قارالسۇن.

دىلجويلۇق [دل جویلوق] كۆڭلىنى ئېلىش، خۇرسەن قىلىش، كۆڭۈل ئوۋلاش، كۆڭۈل ئىزدەش، ھېسداشلىق قىلىش:

گەرچە كۆپدۇر دىلبەرىبالار ۋەسلىن ئەتمەن ئارزۇ،
دەھر ئارا دىلجويلۇق ئەتكەن دىلىستانىم بولسە بەس.
ـــ ئەرشى.

دىلجويلۇق ئەيلەمەك ـ 1› ھال ـ ئەھۋال سوراشماق؛ 2› مېھرىبان بولماق؛ 3› يېقىملىق، سۆيۈملۈك بولماق.

دىلخاھ [دلخواه] (پ) 1› كۆڭۈل ئىستىكى، ئارزۇ، ئىنتىلىش؛ 2› كۆڭۈلگە يېقىن، كۆڭۈل تارتقان، يېقىملىق:

تىلەر كۆڭلۈم سېنى ئالەمدەۋۇ بەس،
بۇ نىسبەتتىن سېنى دىلخاھ دەرمەن.
ـــ لۇتفى.

دىلخاھۋەش [دل خواهوش] (پ) «دىلخاھ» قا قارالسۇن.

دىلخەراش [دل خراش] (پ) كۆڭۈل دەردلىرىنى قوزغىغۇچى، غەم ـ قايغۇغا سالغۇچى.

دىلخەستە [دل خسته] (پ) يۈرىكى دەردلىك، دىلى ئەزىلگەن، كۆڭلى ۋەيران، ئاشىق:
دىلخەستە ۋەفائىنى ئول كۆزلەرى مەستانە،
باغرىنى كەباب ئەيلەپ كۆڭلىن تولا قان ئەتمىش.
— ۋەفائى.

دىلخۇش [دل خوش] (پ) كۆڭلى شاد، خۇرسەن؛ كۆڭۈلنى خۇش قىلغۇچى:
ئۇ يەردە بار ئىكەندۇر ياخشى بىر قۇش،
ئۆزى غەمكەش ئىكەن، ئاۋازى دىلخۇش.
— خىرقەتى.

دىلخۇن [دل خون] (پ) يۈرىكى قان، زەرداب؛ قاتتىق ئەلەم چەككەن، قاتتىق ئازابلانغان.

دىلدار [دلدار] (پ) 1) كۆڭۈلنى رام قىلغۇچى؛ ئوۋلىغۇچى؛ 2) يېقىملىق، تەسىرلىك؛
تەكەللۇمدىن ئېتىپ تۇرلۇك شەكەررىز،
كۆڭۈل دىلدار ھېكايەت قىلدى ئەنگىز.
— لۇتفى.

3) گۈزەل، جانان:
ساڭا كۆڭلۈمنى ئالدۇردۇم جەھاندە،
كۆرۈپمەن گەرچە كۆپ دىلدارلارنى.
— بابىر.

4) يار، دوست، ئاشنا:
ئەي نىگارا، سەن ئىدىڭ بۇ خەستە كۆڭلۈم خۇشلۇغى،
ئەمدى بۇ غۇربەت ئىچىدە كىمسەنى دىلدار ئېتەي؟
— موللا بىلال.

دىلدارى مۇساھىب — كۆڭۈلنى مەھلىيا قىلغۇچى سۆھبەتداش.

دىلدارلىق [دلدارلیق] غەمخورلۇق، خەيرىخاھلىق، ھېسداشلىق:
رەئىيەتكە قىلدىم ۋەفادارلىق،
فەقەر ناتەۋانلارغە دىلدارلىق.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىلدوز [دلدوز] (پ) 1) كۆڭۈلدىن قايغۇنى يوقاتقۇچى، غەمدىن خالاس قىلغۇچى؛ كۆڭۈلنى ياسىغۇچى، تەسەللى بەرگۈچى؛ 2) باتۇر، مەرد:
ئاتى ئول يىگىتنىڭكى بەھرۇز ئىدى،
يىگىتلىكدە گويا كى دىلدوز ئىدى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3) دىلنى يارا قىلغۇچى، قىينىغۇچى، ئازابلىغۇچى:
ئاتار بولسە كىشىگە ناۋەكى خۇنرىزى دىلدوزىن،
ئەگەر فۇلادى جەۋشەن كىيسەكىم سۇدەك گۈزەر قىلمىش.
— قەلەندەر.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىنچاق تورى

تىيرى دىلدوز ـ يۈرەككە سانچىلغۇچى ئوق:
ئەي فەلەك، كۆكسۈڭدە زەخمىن گەرچە كۆپدۇر، قىل ھەزەر،
تىيرى دىلدوز ئۆزگەدۇر، بۇ ناۋەكى ئاھ ئۆزگەچە.
ـــ ئەرشى.

دىلرەبا [دل ربا] (پ) 1› كۆڭۈلنى تارتقۇچى، مەپتۇن قىلغۇچى:
خۇش ئىشۋە نەماۋۇ دىلرەباسەن،
ئەمما نېدىنكى بىۋەفاسەن.
ـــ ئەرشى.

2› گۈزەل، ساھىبجامال:
دىلرەبالار باغرىنى لەئىلى بەدەخشان ئەيلەگەي،
بىر نىگاھى غەمزەسىدىن گۈلئۈزارى كاشغەر.

3› يار، مەشۇق، جانان:
كۆرۈپدۇر بۇ خوتەندە ئاي يۈزۈڭنى، ئەي مەھى تابان،
فىراقۇ ھەجرىڭە، ئەي دىلرەبا خۇنخار، يىغلاتمە.
ـــ قەلەندەر.

ساقىئى دىلرەبا ـ دىلنى تارتقۇچى ساقى:
تەكەللۇم قىلىپ ساقىئى دىلرەبا،
كى مەي دۇردىنى لۇتف ئىلە قىل ئەتا.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىلرەبايەندە [دل ربايندە] (پ) كۆڭۈلنى جەلپ قىلغۇچى، مەپتۇن قىلغۇچى، كۆڭۈل ئالغۇچى.

دىلرىش [دل ريش] (پ) كۆڭلى يارا، قايغۇغا چۆككەن، كۆڭلى ۋەيران بولغان:
ئالۇر ئېردى دۇنيا دەرۋىشلەردىن،
تەجەررۇد پىشەلىق دىلرىشلەردىن.
ـــ ناقىس.

دىلسوز [دل سوز] (پ) 1› يۈرەكنى كۆيدۈرگۈچى؛ دىللى كۆيگەن، يۈرىكى ئۆرتەنگەن؛ 2› جانكۆيەر، غەمخور، مېھرىبان:
قالۇرلار ئەھلى فەرزەند يىغلاشىپ قەۋمۇ قارىنداشلىق،
كىم ئولغاي مۇندا يولداشلىق نەماز ـ روزە ئىلە دىلسوز.
ـــ شەۋقى.

دىلسۇختە [دلسوختە] (پ) يۈرىكى كۆيگەن، ئۆرتەنگەن.

دىلسۇختەۋار [دلسوختەوار] (پ) يۈرىكى كۆيگەندەك، غەمكىن، ئەلەملىك.

دىلستان [دلستان] (پ) دىلنى تارتقۇچى، كۆڭۈلنى ئەسىر قىلغۇچى، كۆڭۈل ئوۋلىغۇچى، دىلبەر، مەھبۇب:
بەھارۇ باغ سەيرىن نې قىلايكىم، دىلستانسىمنىڭ،
يۈزى گۈل، زۇلفى سۇنبۇل، قامەتى سەرۋى خىراماندۇر.
ـــ بابىر.

دىل سۇۋەيداسى [دل سويداسى] يۇرەكتىكى داغ، جاراھەت، كۆيۈك ئەزى، يارا ئورنى:
ددل سۇۋەيداسى قارادۇر، ھەق نەزەرگاھى ئوشۇل،
شاھىدى سىررى ئىلاھى ئول قاراغە يارى غار.
— تەجەللى.

دىشاد [دل شاد] (پ) كۆڭلى شاد، خۇرسەن، مەمنۇن، خۇشال:
ئەلگە ئىشرەت باغىدا خۇررەملىقۇ دىلشادلىق،
مەن غەربىلىك غەم بىلە ھەمخانە بولدۇم ئاقىبەت.
— نەۋبەتى.

دىلشىكەستە [دل شكسته] (پ) كۆڭلى سۇنۇق، دىلى ئازار يېگەن، غەمكىن، مەيۇس.

دىلشىكەن [دل شكن] (پ) كۆڭۈلنى سۇندۇرغۇچى، خاپا قىلغۇچى، ئازار بەرگۈچى.

دىلفەزا [دل فزا] (پ) كۆڭۈلنى كۆتۈرگۈچى، شادلاندۇرغۇچى، روھلاندۇرغۇچى:
ئەجەب دىلفەزا بەيتى ئەشئارنى،
كى مەزمۇنىدا ياد ئېتسەپ يارنى.
— ئا. نىزارى.

دىلفۇرۇز [دل فروز] (پ) 1) يۇرەكنى كۆيدۇرگۈچى؛ كۆڭۈلنى يورۇتقۇچى:
ھىدايەت چىراغى قىلىپ دىلفۇرۇز،
كى زۇلمەت سەراسى بولۇپ مىسلى روز.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
2) كۆڭۈلنى شادلاندۇرغۇچى، مەھلىيا قىلغۇچى، يېقىملىق.

دىلفىرىب [دل فريب] (پ) 1) كىشىنى ئالدىغۇچى، مەپتۇن قىلغۇچى؛ يولدىن ئازدۇرغۇچى؛ ئۆزىگە تارتقۇچى:
قارەلىقدىندۇر سەنەملەر ساچۇ قاشى دىلفىرىب،
قارەلىقدىن تاپتى قىممەت ئەنبەرۇ مۇشكى تاتار.
— تەجەللى.

دىلفىگار [دلفكار] (پ) دىلى يارا، خەستە، مەجرۇھ:
مۇنچە نېگە ئەيلەدىڭ دىلفىگار؟
يوقتۇر يەنە سەن كەبى ستەمكار.
— ئەرشى.

دىلكەش [دلكش] (پ) دىلنى تارتقۇچى، يېقىملىق، سۆيۈملۈك:
مېنىڭ بەزمەمدە بولسە نەغمە پەرداز،
مۇھەببەتدىن چىقارسە دىلكەش ئاۋاز.
— خىرقەتى.

دىلكەش نەۋا — دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى مۇقام، كۆڭۈلنى مەھلىيا قىلغۇچى كۈي؛

دىلكەش سۇرۇد — يېقىملىق ناخشا؛ ئاۋاز؛

ئايىنى دىلكەش — ياخشى ئادەت، يېقىملىق مىجەز، ئېسىل پەزىلەت:
كۆردى كىم ئالەمدە مۇنداغ شوخ بىپەرۋا يىگىت،
خۇلقى خۇش، ئايىنى دىلكەش، ھەيئەتى زىبا يىگىت.
— ئەرشى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

سەۋتى دىلكەش ـ «دىلكەش سۇرۇد» قا قارالسۇن.

كى ئاندىن سەۋتى دىلكەش بۇ مەنىك يارىمغا يەتكۈرگىل،
نەۋا تۇرلۈك چېكەي شەمئى شەبىستانىمدىن ئايرىلغاچ.
ـــ ئەرشى.

دىلكۈشا [دلكشا] (پ) كۆڭۈلنى ئاچقۇچى، شادلاندۇرغۇچى؛ يېقىملىق:
كاشغەر شەھرىن بىلىك گۈمنامنىك يايلاغىدۇر،
دىلكۈشا، ئىشرەتفەزا ھەر سەبزەزارى كاشغەر.
ـــ گۈمنام.

نەۋائى دىلكۈشا ـ يېقىملىق كۈي؛
نۇتقى دىلكۈشا ـ دىللغا ياقىدىغان سۆز، يېقىملىق نۇتۇق.

دىلكۈشادە [دلكشادە] (پ) 1) ئوچۇق كۆڭۈل؛ 2) شاد، خۇرسەن؛
دىلكۈشادە ئولماق ـ شاد بولماق، كۆڭلى ئېچىلماق، غەمدىن قۇتۇلماق.

دىلكۈشاي [دلكشای] (پ) «دىلكۈشا»غا قارالسۇن.

دىلگىر [دلگیر] (پ) 1) يۇرىكى سىقىلغان، بوغۇلغان؛ ئازار يېگەن، رەنجىگەن؛ خاپا، غەمكىن:
قىلىپ ھۇسنى ئاتى بۇلبۇلغە تەئسىر،
غەرىب بىچارە بۇلبۇل بولدى دىلگىر.
ـــ خىرقەتى.

2) ئۈمىدسىزلەنمەك، مەيۇسلەنمەك:
كۆڭۈل گەرچە تەھىدۇر فەيزى ھەقدىن بولماغىل غافىل،
سەدەفكە پۇر بولۇر دۇررۇ گۇھەر ئاھىستە ـ ئاھىستە.
زەلىلى.

دىلمۇردە [دل مردە] (پ) كۆڭلى ئۆلۈك، ئارزۇ ـ ھەۋىسى يوقالغان، بوشاشقان.

دىلنەۋاز [دل نواز] (پ) 1) دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى، كۆڭۈلنى يايراتقۇچى؛ يېقىملىق؛ يار، جانان، مەشۇق:
مېنىك سەن ئىككى ئالەم دىلنەۋازىم،
سېنىك ئۈچۈن ئېرۇر سوزۇ گۇدازىم.
ـــ خىرقەتى.

دىمار [ديمار] (ئە) 1) تۈتۈن؛ 2) ھالاكەت، نابۇت؛ 3) «دەمار»غا قارالسۇن.
دىمار چىقارماق ـ ھالاك قىلماق:
ئالى ئەببىاس ئەيلەبان كىسۋەتلەرنى قاپقارا،
قارا باسقاندەك مۇخالىفتىن چىقارمىشلار دىمار.
ـــ تەجەللى.

دىماغ [دماغ] (پ) 1) بۇرۇن؛ 2) مېڭە:
كۆزدىن پەردىشى ئۇچتىلەر، سەۋدايى ئىشقىنىك تۇشتىلەر،
خەم بولدى مەھكەم پۇشتىلەر مەستانە ئەۋرۇلدى دىماغ.
ـــ شەۋقى.

3› كەيپىيات، روھىي ھالەت؛ 4› تەبىئەت، كۆڭۈل؛ 5› ئارزۇ-ئىستەك، خاھىش؛ 6› خىيال، ئەقىل، ھوش؛

دىماغ زەئپى ــ نېرۋا ئاجىزلىق؛

دىماغ خۇش ئولماق ــ شاد بولماق، خۇشاللانماق؛

دىماغ قەزىغ ئولماق ــ شادلانماق، خۇرسەن بولماق؛

دىماغ گەرم ئەتمەك ــ مەست قىلماق؛

دىماغ ئۆيى ــ مېڭە قاپقىقى؛

دىماغى ئۇلاد ــ جاھىل، قەيسەر، گەپكە كىرمەيدىغان؛

دىماغى مۇشەۋۋەش ــ پەرىشان ھالەت.

دىن [دىن] (ئە) ئېتىقاد، ئىشەنچ:

خار كۆرسەڭ بايغە ئىززەت ئەيلەبان فەقر ئەھلىنى،
دىنىنى بەرباد ئەيلەگەيسەن، دىنۇ ئىمانىڭ غەلەت.

ــ شەۋقى.

دىنار [دىنار] 1› ئالتۇن تەڭگە؛ 2› پۇل بىرلىكى؛ 3› قىپقىزىل، چاقناپ تۇرغان:

قويار سەدقەلەر دەپ بۇ دىنارنى،
بىلىپ مۇئتەبەر ئول نىگۇنسارنى.

ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىنپەرۋەر [دىن پرور] (ئە + پ) دىن ھامىيسى.

دىنسىز [دىنى] دىنغا مەنسۇپ، دىنغا ئائىت.

دىۋ [دىو] (پ) 1› دىۋە، شەيتان؛ ھەيۋەتلىك، ناھايىتى زور، كۈچلۈك ۋە قورقۇنۇچلۇق ئەپسانىۋى مەخلۇق:

قازىپ ئېردى دىۋلەر قىلىپ ئېھتىمام،
پامەردى سۇلەيمان ئەلەيھىسسەلام.

ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› مۇغەمبەر، ئالدامچى، مەككار، ھىيلىگەر؛ 3› بالا ــ قازا؛ 4› دەھشەت؛ 5› تېز، چاپقۇر، ئىلدام يۈرەر.

دىۋى غۇرۇر ــ مەغرۇرلۇق، شەيتانلىق، زوراۋانلىق؛

دىۋى لەئىن ــ لەنەتلەنگەن دىۋە.

كىمكى سۇجۇد ئەيلەمەدى ھۇسنۇڭە،
دىۋى لەئىن ئولدىيۇ شەيتانمىز.

ــ نەسىمىي.

مىدھەتى دىۋ ــ دىۋىنىڭ مەدھىيىسى:

ئىستەمە قەددىڭ جەھاندىن بەسكى ئەفرىدۇن ئەسىر،
مىدھەتى دىۋ ئەيلەبان سۇلبى پەرىزاد ئەيلەمىش.

ــ ئەرشى.

دىۋار [دىوار] (پ) 1› تام؛ 2› چېگرا؛ توساق:

ئەجەب باغىكى ھەر دىۋارى ئانىڭ،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

شەرافەت سايەسى يەتكىنى ھۇمانىلىك.
— ناقىس

سايەئى دىۋار — تام سايىسى، كۈلەتكىسى:
دەۋلەت ئىستەمەن دەۋلەت قۇشنىلىك سايەسىدىن،
تەگسە بىر كۈن كويى ساڭا سايەئى دىۋار بەس.
— ئەرشى.

سەڭ دىۋار — تامنىلىك بەشى، كوچىنىلىك بەشى:
مەنى ھەيران باشىغە سايەسى تۇشسە ئەجەب ئىمەس،
نېتاڭ، خۇرشىدى شەۋكەڭكىم سەڭ دىۋارە ياستانمىش.
— ئەرشى.

دىۋان [ديوان] (ئە) [كۆپلۈكى: دەۋايىن] 1› دەپتەر؛ دىۋان، توپلام؛ مەجمۇئە:
بىلمەسلىك ئەھلى جۇنۇننىلىك ھالەتىنى، زاھىدا،
ھەسبى ھال ئاچقىل زەلىلى تەلبەنلىك دىۋانىدىن.
— زەلىلى.

2› دۆلەت مەھكىمىسى، ھۆكۈمەت ئىدارىسى:
كى دىۋانغا باردىم تەمەللۇق ئۈچۈن،
ئالار سەرۋەرلىغە تەئەللۇق ئۈچۈن.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3› دۆلەت ھېسابات مەھكىمىسى:
دىۋاندا موللالارنى پۈتۈپ دەفتەرى ھىساب،
ئىنسانۇ ئەدل چېھرەسىگە ياپسا ئول نىقاب.
— سەبۇرى.

4› ئوردا، سارای، قەسىر:
مەجالىس تۈزۈپ بىللە دىۋان ئارا،
ئىكەۋ ئولتۇرۇپ قەسرۇ ئەيۋان ئارا.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىۋان باشى — دىۋان باشلىقى، مەھكىمە باشلىقى، ۋەزىر؛
دىۋان بېگى — ۋەزىر؛ باش كاتىب.
دېدىكىم: ئاتام شەھقە دىۋان بېگى،
نە دىۋان بېگى، بەلكى ئەيۋان بېگى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

سەفھەئى دىۋان — دىۋان بېتى، سەھىپىسى:
گۈلىستانى سۇخەنىنى سەير ئېتەردە سەفھەئى دىۋان،
چېكەر باشىغە گۈلدەك مىسرەئىنى ئىنتىخاب ئەيلەپ.
— زەلىلى.

ھۇسن دىۋانى — گۈزەل چېھرىسى، رۇخسارى.

دىۋانە [ديوانه] (پ) 1› ئەقلىدىن ئازغان، سەۋدايى:
يارىنلىك كويىدا مەن دىۋانە بولدۇم ئاقىبەت،

خەلق ئاراسىدىن چىقىپ بىگانە بولدۇم ئاقىبەت.
— نەۋبەتى.

2› سەرسان، سەرگەردان؛ گاداي؛ 3› ئاشىق:
ئەي سەنەملەر سەرۋەرى، جانىم ساڭا دىۋانەدۇر،
كىم چىراغى ھۇسنۇڭە كۆڭلۈم قۇشى پەرۋانەدۇر.
— ئەرشى.

4› دىۋانە، تىلەمچى:
بۇ دىۋانە ئالسۇن يېغىپ پۇللارىن،
خەزايىن، دەفايىن بىلە قۇللارىن.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىۋانە پەيۋەند — دىۋانىلەرچە؛
دىۋانە كىردار — دىۋانە مىجەز، سەۋدايى؛
دىۋانە شىئار — دىۋانە سۈپەت، سەۋدايى مىجەز؛
دىۋانە مانەند — دىۋانىگە ئوخشاش، سەۋدايىلاردەك؛
دىۋانە مىسال — «دىۋانە مانەند»كە قارالغ؛
دىۋانەئى ئاشۇفتە — ئاشىق، شەيدا، سەرسان - سەرگەردان؛
دىۋانەئى ئالىي سىفەت — پاك ھەقىقي ئاشىق؛
دىۋانەئى خۇمارى ئەبتەرىي — دائىم ئىچىپ، مەست ئەلەست بولۇپ
يۈرگۈچى كىشى؛
دىۋانەئى سىياھپۇش — 1› ئەل نەزەرىدىن قالغان كىشى؛ 2› ئۆزىنى
كەمتەر قىلىپ كۆرسەتكەن؛
دىۋانەئى شەيدا — ئەقىلدىن ئاداشقان ئاشىق؛
دىۋانەئى فاسىقى ئەبتەرىي — ياماق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى سارالغ؛
دىۋانەئى فەرزانە — دانىشمەن، بىلىمدان دىۋانە؛
دىۋانە ئولماق — 1› سەۋدايى، تەلۈە بولماق؛ 2› ئاشىق بولماق،
گىرىپتار بولماق.

دىۋانەسار [ديوانەسار] (پ) سەۋدايى سۈپەت، سارالغا ئوخشاش. تەلۈىلەردەك،
دىۋانىلەر كەبى.

دىۋانەگان [ديوانەگان] (پ) سەۋدايىلار، دىۋانىلەر:
جان بېرۈردە زەررە تەغىير ئولمادى،
ئەي پەرى رو، ھالەتى دىۋانەگان.
— زەلىلى.

دىۋانەۋار [ديوانەوار] (پ) «دىۋانەسار»غا قارالغ:
ئەرشىيا، گەرچە نەۋائى ھەم ئەسىر بولمىش ئىكەن،
بولماغاي مۇنداغ ئانى دىۋانەۋار ئەتكەن يىگىت.
— ئەرشى.

دىۋانەۋەش [ديوانەوش] (پ) «دىۋانەسار»غا قارالغ.

دىۋانخانە [ديوان خانە] (پ) دۆلەت كاتىبات مەھكىمىسى؛

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

فەلەك دىۋانخانەسى ـ ئاسمان.

دىۋانىي [ديوانى] (پ) دىۋانغا تېگىشلىك، مەھكىمىگە تەۋە.
دىۋانىي قىلماق ـ مۇساددىرە قىلماق، دۆلەت ئىختىيارىغا ئالماق.
دىۋائايىن [ديوآيين] (پ) 1) دىۋىگە ئوخشاش، دىۋسىمان؛ 2) ھىيلىگەر، مەككار، قۇۋ.
دىۋباد [ديوباد] (پ) 1) چاڭ ـ توزان؛ 2) قۇيۇن؛ 3) كۈچلۈك، پالۋان.
دىۋبەند [ديوبند] (پ) دىۋە بىلەن ئېلىشقۇچى، دىۋىنى يەڭگۈچى، دىۋسىنى باغلىغۇچى؛ زور، جەسۇر، كۈچلۈك، پالۋان.
دىۋپەيكەر [ديور پيكر] (پ) دىۋىدەك؛ ھەيۋەتلىك، بەدشەكىل.
دىۋزاد [ديوزاد] (پ) 1) دىۋىدىن تۇغۇلغان، دىۋە ئەۋلادى، دىۋە بالىسى؛ 2) دىۋىدەك؛ 3) زور گەۋدىلىك، يۇگرۈك ئات.
دىۋزادە [ديوزاده] (پ) «دىۋزاد» قا قارالسۇن.
دىۋزەدە [ديوزده] (پ) دىۋە ئۇرغان، جىن ئۇرغان.
دىۋسار [ديو سار] (پ) دىۋە شەكىللىك، دىۋىگە ئوخشاش.
دىۋسان [ديو سان] (پ) دىۋسىمان، دىۋە كەبى؛ زور.
دىۋسىيرەت [ديو سيرت] (پ) دىۋە خۇيلۇق، دىۋە تەبىئەت؛ كۆڭلى قارا، بۇزۇق مىجەزلىك.
دىۋكەش [ديوكش] (پ) 1) دىۋىنى ئۆلتۈرگۈچى؛ 2) كۈچلۈك، پالۋان باتۇر.
دىۋلاخ [ديولاخ] (پ) دىۋە كۆپ جاي، دىۋىلەر ماكانى.
دىۋمانەند [ديومانند] (پ) دىۋسىمان، دىۋىگە ئوخشاش؛ زور، كۈچلۈك؛ قوپال؛
دىۋنەژاد [ديو نژاد] (پ) دىۋە نەسەب، دىۋە ئەۋلادى، دىۋىدىن تۆرەلگەن؛ دىۋىدەك قەبىھ.
دىۋنىھاد [ديو نهاد] (پ) دىۋە تەبىئەت؛ كۆڭلى قارا، قەبىھ.
دىۋۇەش [ديو وش] (پ) «دىۋ مانەند»كە قارالسۇن.
دىۋۇەش خەلق ـ دىۋىگە ئوخشايدىغان كىشىلەر.
دىۋە [ديوه] (پ) «دىۋ» گە قارالسۇن:

كىم ئول پەرىسىز قىلغۇسىدۇر دىۋە تەسەۋۋۇر،
ئەرشكى ئانىڭ بولسە چۇ ھەمخانە پەرىزاد.

— ئەرشى.

دىۋە ئەبتەر ـ بەدھەيۋەت؛ يامان ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى دىۋە؛ قورقۇنۇچلۇق ئادەم:

— بار ئىبرىدىكىم ئاڭا يەتتە بەرادەر،
زەخامەتلىك، يوغان باش دىۋە ئەبتەر.

— ناقىس.

دىيار [ديار] (پ) 1) ئۆلكە، مەملىكەت؛ ئۆلكىلەر، مەملىكەتلەر؛ 2) يۇرت، ۋەتەن، ئۆي، ماكان:

زېنىي ئازادەئىي مەن ئىشق ئارا مەجنۇن ئەمەس ھەمراھ،
نە مەندە خانۇمانۇ نە ماڭا يارۇ دىيار ئولغاي.

— سەبۇرى.

دىيارى ئەجدەم — ئەجدەم مەملىكىتى، ئۆلكىسى:
تاپاي مەنپەئىتىدە دەپ سەپەر ئەيلەدىم،
دىيارى ئەجدەمغە گۈزەر ئەيلەدىم.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىيارى خاۋەر — شەرق مەملىكىتى، ئۆلكىسى؛
دىيارى كاشغەر — قەشقەر دىيارى، ۋىلايىتى:
مەزرەئى لۇتفى ئىلاھىدۇر دىيارى كاشغەر،
ئىشق ئىلىنىڭ قىبلەگاھىدۇر مەزارى كاشغەر.
— گۈمنام.

دىيارى ھۈسن — 1) گۈزەللىك دىيارى؛ 2) چىراي، يۈز، چىرە:
دىيارى ھۈسنىدىن ئەزم ئەيلەسەم كۈلبەم سارى ناگەھ،
يۇلتۇز كۆزلەرىم سەردابەلەر قىلغۇم پۇرئاب ئەيلەپ.
— ئەرشى.

غەم دىيارى — غەم — قايغۇ دىيارى، دەرد — ئەلەم ماكانى:
سەبا ھەم قىلدى بۇلبۇلنى پۇرستىش،
ساڭا بۇ غەم دىياريدا نەدۇر ئىش.
— خىرقەتى.

دىيانەت [ديانت] (ئە) 1) دىندارلىق، دىن تۇيغۇسى؛ 2) كۆچمە م: ۋىجدان، ئىنساپ؛ 3) ھەققەت؛ 4) ئىپتىقاد، ئىشەنچ.

بەددىيانەت [بددىيانت] (پ + ئە) 1) دىنسىز؛ 2) ئىپتىقادسىز، 3) ئىنساپسىز، ۋىجدانسىز:
مېنىڭ چىقمايدۇ دەردىم، ئەي قەلەندەر، زەررەچە ھەرگىز،
رەقىبى بەددىيانەتنى ئەگەر ئوت ئىچرە كۆيدۈرسەم.
— قەلەندەر.

دىيەت [ديت] (ئە) خۇن باھاسى، خۇن پۇلى (بىراۋنى ئۆلتۈرگەنلىك ئۈچۈن تۆلىنىدىغان قان باھاسى)؛
ھۆكمى دىيەت — خۇن ھەققى تۆلەش ھۆكۈمى، خۇن ھەققى توغرىسىدىكى كېسىم.

دىيدار [ديدار] (پ) 3) يۈز، چىرە؛ 2) ۋىسال، يۈز كۆرۈشۈش، ئۇچرىشىش:
سەبا گۈلنىڭ دىيدارىغە خەندار ئىستەپ بارىپ، بۇلبۇلنى تاپقانى.
— خەمزەتى.

دىيدار كۆرمەك — كۆرۈشمەك، ئۇچراشماق.
جەلۋەئى دىيدار — چىراي جىلۋىسى:
گۈلنى نەيلەي، گۈلشەن ئىچرە بولسە گۈلرۇخسار بەس،

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى تورلىسى

شىيۇەئى ھۇسنى مەلاھەت، جىلۋەئى دىيدار بەس،
— ئەرشى.

مەستى دىيدار ئولماق — كۆرۈشۈش ئىشتىياقىدا مەست بولماق، قاتتىق سېغىنماق؛

ئېئتىمەتى دىيدار — ئۇچرىشىش نىيىتى، ۋىسال:
ئىشق ئەھلى ئىختىيار ئەتمەس بۇ ئالەم راھەتىن،
مۇددەئاۋۇ ئارزۇيىش ئېئتىمەتى دىيداردۇر.
— شەۋقى.

دىيدە [دىدە] (پ) كۆز:
ئىشقىڭ ھەۋەسىدە گەر يۇرۇرمەن،
دىيدەم ئۆزەسىدە جا نەدىنىدۇر.
— ئەرشى.

دىيدەئى بىخاب — ئۇيقۇسىز كۆز؛
دىيدەئى پۇرخۇن — قانغا تولغان كۆز؛
دىيدەئى جان — جان كۆزى:
تەۋاف ئەيلەدىم دىيدەئى جان بىلە،
بارىپ ئالدىغە خەتمى قۇرئان بىلە.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىيدەئى جەھانبىن — جاھاننى كۆرەلىگۈچى كۆز، ئۆتكۈر كۆز؛ ھەممە تەرەپتىن خەۋەردار، يېتىك.

دىيدەئى خۇنبار — قانلىق ياش تۆككۈچى كۆز:
ئىلتىپاتى كۆرمەدىم ئول دىلبەرى تەرراردىن،
كەلمەدى رەھمى ئانىڭ بۇ دىيدەئى خۇنبارىدىن.
— قەلەندەر.

دىيدەئى رەۋشەن — نۇرلۇق، ئۆتكۈر كۆز؛
دىيدەئى گىريان — يىغلاپ تۇرغان كۆز، ياشقا تولغان كۆز؛
دىيدەئى ئىبرەت — ئىبرەت كۆزى، ئىبرەت — ساۋاق ئالغۇچى كۆز؛
خۇرى دىيدە — 1) كۆز نۇرى؛ 2) پەرزەنت، سۆيۈملۈك كىشىسى:
كى ئەي نۇرى دىيدەم قايان باردىڭىز؟
سەفەردىن بۇ يەرگە قاچان كەلدىڭىز؟
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

دىيدەبان [دىدەبان] (پ) پايلاقچى، نازارەتچى، كۆزەتچى، قاراۋۇل، ساقچى، مۇھاپىزەتچى.

دىيدبان [دىدبان] (پ) «دىيدەبان»غا قارالسۇن.

دىينار [دىنار] «دىنار»غا قارالسۇن.

مے بجا نے تو بدر آرد بر پیمانہ شد — قاتلہ یا کیر فکنے نا و کرا یدنا سبل او زون کا مل

آلے یو بارہ بہ عشقنے ر لیکل یو پر شانہ شد — قیلیب مجموع خاطر غیر ذکر سنکنے کو نکل دین یہ یل

شہی صاحبقران یوسف اینک بر خاکیا سینے

ظہوری سور سانکار کوز کہ سنکا فردوس دو قامل

دمبدم کو نکلوم تبلا یا یارم بیلہ کام ایلیا سام — ہم تکلم کیپدین سنجہ سنے کلفام ایلیا سام

دم ایتیب کلماس اولوس غوغاسہ دین — کیجہ لار بیدار ایتیب ایمدی انے رم ایلیا سام

طوطی یکلیغ سوز لا یتیب او رتہ کو نکلوم ارا — کور سایتیب او زعکسنے آینہ دہ دام ایلیا سام

عمر لار دنیا ایشیدہ بو کہ ضایع وایکم — پردہ غفلت نی یر تیب شام نی بام ایلیا سام

نجہ موتی کیم اہل پنہ کار بیار آتی کم — ایمدی حق یولیدا بو حسینے جولان ایلیا سام

یار سیز بر ساعتی اولدی کیم منکا محشر کو — کاشکی وصلت مینے ایمدی آنشام ایلیا سام

کوز لا یہ کیپدین ایلتماس ان ہلا ر ظہور

حضرت ایشانہ کشمیر دادعا جانہ دیکچ

شکر للہ دہ دنیا دین غیا لیم پاک ایمیش — عشق صحرا سیدا جانیم برق دین جلال ایمیش

بولکے زینک ذابہ زجمہور افلاطون وقت — عشق آتش خانہ سید اطفل بہ ادرن ایمیش

کویدہ ور جسیم نے ہر ساعت دہ یوز زینک تیر کو — زوب آری آری اہل طلاب کویدا خاشاک ایمیش

من ایشیب وصفینی او نکو مدا یر ماس ذہین — ہو دیکان لفظینی دیدیم رنگ تشنا ایمیش

پادشاہیم یا دیدا یوز فلک سید ایتیب — تا نما دیم افلاک اول بو تو قوز افلاک ایمیش

آی نے کور حسرت بیلہ یغلا یوز دینی تیر ماغان — اول سبب دین اوزدی بار تیر ناغ لا یدا جاک ایمیش

وحشی بیخانمان حسرت دا کتی باش بریب — اہل طالب لا ربا شی او دیار بری فتراک ایمیش

ماجرو شتید اسوم سوقان کشیلار کا دوا — بر کوجی تنک کردا ہی فی المثل تریاک ایمیش

دیمہ قامل خیلی ایمین شوخ بی پرہیز ایکانہ

ایچلغان یوز جانہ نور دیدہ لغزنک کیبغنچہ — کو نکلنیدہ او نکو یوز یہ سانیک کیبی سنبل

عدلتا بایسد ایچوکان ایلیان قدر نک کیبغنچہ — لبنک شوقیدہ اسیلغان آنکا زنجیر کیبی کل

نخلدر یا سید ایچیلغان تشنہ لیک دیکیچ در نابید — انکلیکدہ مستی یوز نی مذہبی جا ماندا مغلدہ قل

خوبرو نک کیبغنچہ دین مست عالمدہ عاشق لار — نہ مستا لغانی دیلیم ایچوکہ جانب ارجا مل قل

ملاحت یوز نی نک کبی اقلیمدہ سن کا نی دور شاہ — سینک کو نوکدا مذہبی یوز نہ اخلاص نی بر قل

اگا عن جد ہمایون بخت کلدیکولدی قامل

ایا ساقی کو ترکیل ار زمیدا پیا پی مل — آیلغان مجلس اہل منکا دین بار چہ کل کل

ندور تو ما قلیغی ایچا بر دی خم شاید اون — مرای دین کلور آوازا یچ دیب دیدم قلقل

مغنی نغمہ جنبش طرز یدا نوا ایلای — اینک شوقیدہ فریاد ایلا کا ناخ ایچرہ بلبل

منی زون زای بلبل خبر ناک ایلا سانگ صحرا — نہ بولغای کم مرا دین بر سینہ دین بر کیدی قل

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

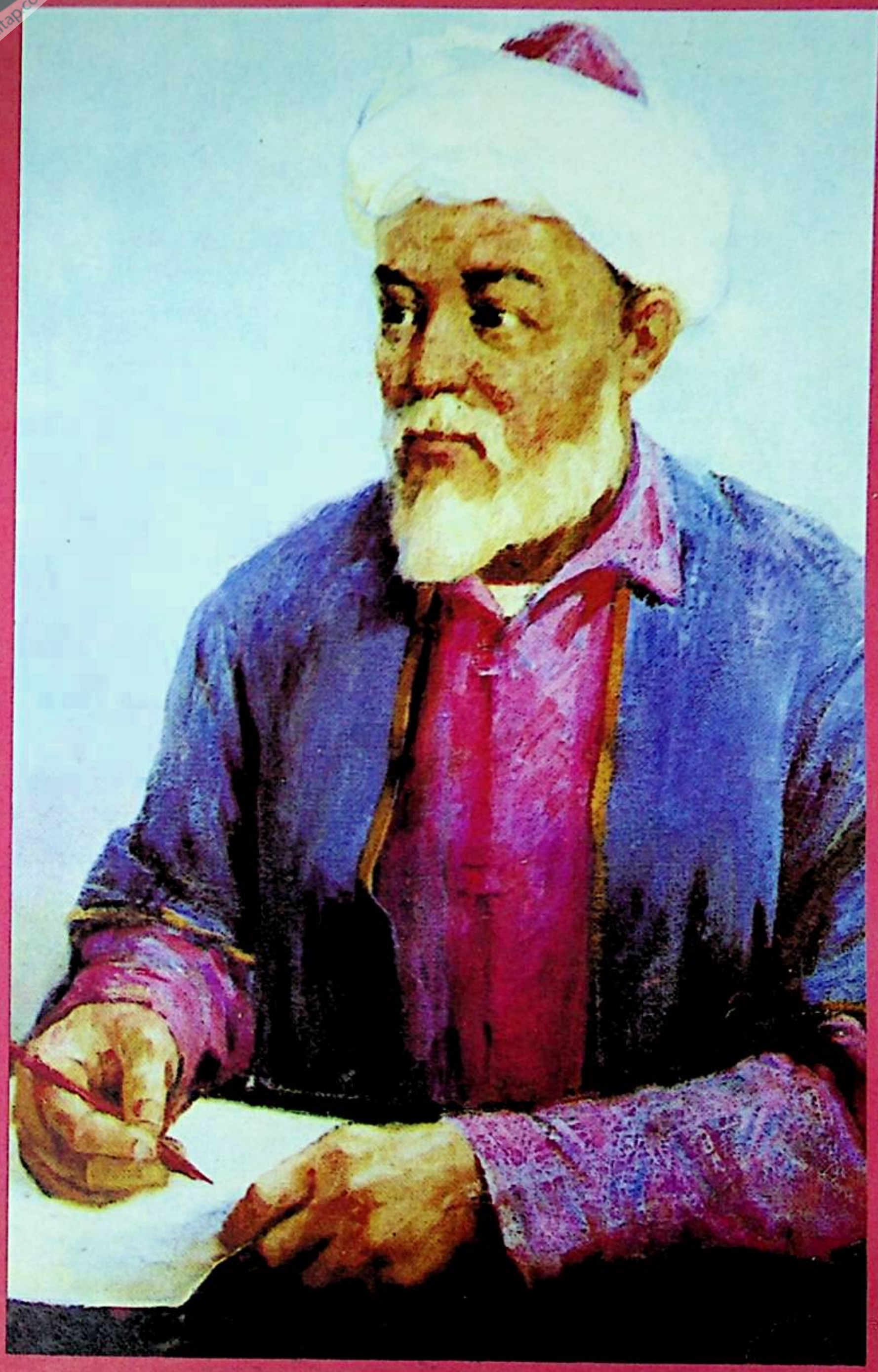

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总34期　　بۇلاق (ئۇيغۇرچە 34-سان) (يەسىلىك ژورنال)
«MAGAZINE OF BULAK» (UIGHUR LANGUAGE) QUARTERLY

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزىدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جىەنجاڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىخۋا باسما زاۋۇنىدا بېسىلدى
ئىشلەتكۈچى شەھەرلىك يوچۇا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
خوشخو خەلقلار كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
خانلار دىكى يوچۇا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65-1063/I
本刊代号：58-108 定价：1.90元
国外代号：Q1118

ھەممىكەن سوبىنجە تىرلىككە كەلگەن ژورنال توغرىسى
ۋەكالەتەن توغرىسى: 58_108　باھاسى 1.90 يۇەن
جەنۇبىي ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەتەن توغرىسى: 1118